

ЯМГОРІВ

Числа 24 – 25

Літературно-краєзнавчий
і мистецький альманах

Заснований 1 листопада 1989 року Володимиром НИКИФОРУКОМ
Зареєстрований управлінням у справах преси та інформації
Івано-Франківської обласної державної адміністрації, серія ІФ № 429

Головний редактор

Володимир НИКИФОРУК
краєзнавець, лауреат премії
ім. Івана Вагилевича
(Городенка, Україна)

Редакційна колегія:

Володимир ВЕЛИКОЧИЙ
доктор історичних наук
(Івано-Франківськ, Україна)

Володимир КАРИЙ
лауреат премії ім. Марійки
Підгірянки (Снятин, Україна)

Василь ЛЕСІВ
лауреат премії ім. Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна)

Роман ЛУЧИЦЬКИЙ
кандидат фізико-
математичних наук
(Івано-Франківськ, Україна)

Володимир ПРИЙМАК
лауреат журналістської премії
«Золоте перо»
(Городенка, Україна)

Художники Ігор МИХАЙЛЮК,
Ярослава КОСТИК

Свою Україну любіть.
Любіть її... во врем'я
люте,
В останню, тяжку
мину
За неї Господа моліть...

* * *

Якби ви вчилися так,
як треба,
То й мудрість би була
своя...

- Відповідальність за достовірність публікацій несуть їх автори.
- Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати матеріали.
- Передрук статей без посилання на альманах заборонений.

ЗМІСТ

ЛИСТКИ ТРЕПЕТИ

<i>Іванна Марусяк.</i>	
<i>Серце у горіховій скриньці</i>	3
<i>Євгенія Палійчук.</i> Лист до Кобзаря	9
<i>Марія Берлад.</i> Голоси	15
<i>Людмила Павлюк.</i> Наодинці з морем	23
<i>Світлана Фільварків.</i> Вогні бісеру	30
<i>Ірина Боднарук.</i> Краса у будні та свята	32
<i>Наталія Гаврилюк.</i> Сухі барви літа	37
<i>Орест Марінов.</i> Шкіряний розмай	40
<i>Наталія Марінова.</i>	
<i>Натюрморти моєї душі</i>	43
<i>Василь Регуш.</i> За покликом дерева	47
<i>Ліліана Носачова.</i> Узори зимового вікна	51
<i>Олександра Дудій.</i>	
<i>Наддністрянські мережива</i>	55
<i>Юля Пелих.</i> Вуличний композитор	60
<i>Володимир Приймак.</i>	
<i>Альпініст з Вільхівців</i>	62
<i>Василь Мороз.</i> Бій на Черлені	82
<i>Микола Василюк.</i> Суботній вавілон, або Коломийська торговия	87

РЕДАКТОРСЬКА СТОРІНКА

<i>Володимир Нихифорук.</i> Покуття — не частина, а святий кут України	92
--	----

ПОКУТСЬКЕ ПІДСОННЯ

<i>Валерій Брусков.</i>	
<i>Фауна Дністровського каньйону</i>	100
<i>Оріся Качишин.</i> Гніздові птахи придністровського Покуття	111
<i>Божена Ікалюк.</i>	
<i>Річки і річечки Городенківщини</i>	118

ШРАМИ НА РОСІ

<i>Ярослав Воробець.</i>	
<i>Доля не шкодувала йому страждань</i>	127
<i>Богдан Купчинський.</i>	
<i>Наша любов і святиня (Про пам'ятник Тарасові Шевченку в Тишківцях)</i>	135
<i>Олександр Каглян,</i>	
<i>Роман Смеречанський, Іван Миронюк.</i>	
<i>У змаганнях за державу</i>	142

ПІДСЛУХАНІ ДЗВОНИ

<i>Марія Вуянко.</i> Загадка старої таблиці	150
<i>Адам Щупак.</i>	
<i>«Вірменська схизма». До питання історії вірмен в Покутті в XIX столітті</i>	157

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕХРЕСТЯ

<i>Петро Сіреджук.</i>	
<i>Городенківська фортеця</i>	162

<i>Віталій Нагірний.</i> Фотоальбоми Едварда Скінського як джерело до історії Покуття міжвоєнного періоду	168
<i>Артур Гоцинський.</i> Від Авданців до Пілавівтів: власники Чернелиці від XV до кінця XVIII століття	180
<i>Самвел Азізян.</i> Галицькі і покутські вірмени у Другій світовій війні. Голокост: постановка проблеми	188

З ДЕРЕВА ПАМ'ЯТІ

<i>Іван Бондарев.</i> Анекдоти про Потоцького	197
<i>Степан Павчак.</i>	
<i>Словник покутського говору</i>	205

З ПЕРШИХ УСТ

<i>Володимир Шеремета.</i>	
<i>Три зрізи однієї долі</i>	224
<i>Ольга Бучовська (Козоріз).</i>	
<i>Присмерки сорокових</i>	228
<i>Василь Лесів.</i> Очима — до світу, серцем — до України	229
<i>Василь Ощипко.</i> Невигадані історії з лікарського щоденника	237

СТОРІНКА ДЛЯ ДІТЕЙ

<i>Бувалиці Тлумаччини</i>	241
----------------------------	-----

КУТОК НАРОДОЗНАВЦЯ

<i>Оксана Гавадзин.</i> Динамічні процеси в одяговому назовництві Покуття	243
<i>Христина Нагорняк.</i> Покутський народний стрій кінця XIX — початку XX ст. Прикраси та доповнення	264
<i>Йосип Карпів.</i>	
<i>Шевство — ремесло хлібне</i>	272
<i>Володимир Великочий.</i>	
<i>Традиційні покутські свята новорічного циклу та їх використання в сучасній туристичній галузі краю</i>	279
<i>Руслана Кіреєва.</i> Новорічна дитяча гра-ворожба «Бички»	286

СКРИЖАЛІ

<i>Тетяна Козак.</i> Зародження слів, що позначають колір.	
<i>Бінарність поняття 'чорний' / 'білий'</i>	289
<i>Мирослав Волощук.</i>	
<i>«Русь». Що варто знати про цей термін?</i>	300
<i>Роман Лучицький.</i> Особливості становлення громадянського суспільства — синергетична складова	306

РЕДКОЛЕГІЯ АЛЬМАНАХУ «ЯМГОРІВ»

Іванна МАРУСЯК

Поезією захоплювалася змалку. Чарівний світ її привідкрився цілковито для мене в гімназії на уроках літератури. Вірші Ліни Костенко, Миколи Вінграновського, Василя Стуса, їхня щирість і безпосередність стали тим важливим поштовхом до

творення першого слова. В юнацькі роки почала формувати свій поетичний світ, в якому були перші вершини і перші розчарування. Доленосним виявилось знайомство з поетом-крайняком, викладачем давньої літератури, професором Богданом Мельничуком. Він спонукав писати далі. Згодом була літературна студія імені Степана Будного. Обговорення, критика, відгуки викладачів і студентів філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, участь у літературному конкурсі шліфували мій поетичний досвід.

Пишеться не завжди і не всюди. Лише сильні душевні потрясіння, глибокі переживання, особливі миті нерозгаданого смутку щедро виливаються на папір. Не вмію і не хочу писати на замовлення. Вважаю, що зміст і внутрішнє наповнення важливіше за форму. Іноді вірші треба читати поміж рядків, як листи до друзів, близьких, коханих, адже вони дуже інтимні й особисті. Я щаслива, що сьогодні можу відкривати світ класичної і сучасної української поезії своїм учням, яких навчаю відчувати слово серцем, а творити — душею. Адже поезія — це крила душі.

СЕРЦЕ У ГОРІХОВІЙ СКРИНЬЦІ

ОСІННЄ

* * *

Сплелись горіхи за вікном
У дивне плетиво зимове...
І темні віти, сіре тло
Розкрав крик прозорий.

Це чорний ворон крикнув «кар»...
І понесла луна далеко

Мій жаль, мій плач, мою печаль
На маргінес старого дека.

Колись, напевне, хтось його
Знайде у горіховій скриньці.
Там буде також і моє
Стареньке серце у лушпинці.

* * *

То якось так і холодно, і душно,
І так затерпло, ніби глибоко, на дні.
Вже крига тане й абсолютно слухно
Хтось скаже: «Все минає, ніби в сні...»

Усе минає: день і ніч, і ранок,
Зима і літо, осінь і весна...
Ще вчора був лише світанок,
Сьогодні — полудень, обідня вже пора.

Усе минає: сльози, радощі, тривоги,
Ненависть, злоба, суєта...
Куди ще заведуть мене дороги?
Лиш для любові терміну нема.

* * *

Осіньне небо спрагло п'ють ворони із калюж,
І листя, попрощавшись, відлітає.
Лелеки шнурами пливуть в далеку путь,
А вітер з хмарами кудлатими гасає.

* * *

Через мене лягла дорога,
Лиш не знаю куди.
Витираю мільйони коліс,
Які котять туди-сюди.

Пилом дорожнім
Притрушені вії
Скоро змиє солоний дощ,
І пісок на глибоку рану сіє
Незнайомий сухий мужичок.

Ось і яма зробилась, болото
Чвакає у холодну сльоту.
«Заберіть із душі дорогу,» —
Тихо з-під асфальту молю.

* * *

Сіре небо.
Сірі очі.
Сірий дощ.
Сіре серце
на замочок.
Сірий-сірий куц.
Сірий настрій.
Сірий голуб.
Сіра я.
І калюжа —
сіра та брудна.

* * *

Стікаю стомлено
Сльозою по свічці,
Сію сум на сім струн
Серед снігу,
Співаю сонцю сонному сонети
Про сивоокі і синьодалекі
Стремління старенької
Смереки.

ВЕСНЯНІ МЕРЕЖКИ

ВИПРОБУВАННЯ КРИЛ

I.

Безпорадно на стовпі
Хмари зачіпати,
Боязко нарізати скибками небо
І знати,
Що ось-ось
Земля хитнеться
І сонце поцілує крила
В п е р ш е.

2.

Змахнути небо долу
Й обійняти зорі,
Змахнути роси ранні
У високості.
Ще раз змахнути волю —
І полетіти
В п е р ш е.

3.

Із легкого пера,
Із легкого крила,
Із легкого пухнастого неба
Народилась душа
Чорно-білого птаха
В п е р ш е.

* * *

Хтось запитав, що то є вірш
І хто такий поет у цьому світі?
Сказав мудрець:
«Поет — співець,
А вірші — його болі вічні».

* * *

Вип'ю я веселкою всі сльози
І змалюю волі кольори,
Посміхнуся синім-синім небом,
Загублюся в пахощах весни,
Задивлюся на гніздо лелеки
І пізнаю істину життя,
Заблукаю у траві далекій
І не знайдусь у суєті буття.

МАМИНІ КВІТИ

Мамині квіти — сонця яшенькі,
Очі блакитних волошок у сні.
Мамині квіти — це лагідні руки,
Радість-тепло у заплакані дні.

Мамині квіти — від порога в дорогу
Вінок-оберіг від тривоги і бід.
Мамині квіти вмиті росою,
Вплетені ніжно у долі мої.

* * *

Колись люди були добріші
І щирішими були їх очі,
Бо вмивалися сонцем, росою,
Плакали громом-грозою
І тужили за часом прожитим...

Колись небо було яснішим...

* * *

Латками нашитий брук
Посивів від старості,
Чужа втома замучила
Пилом і заздрістю:
Чого десь росте
Трава і подорожники?
Чого вони зелені?

* * *

Коли торкнусь до стомлених очей
Цілющою росою із ромашки,
Візьми мене в долоні:
Я біла квітка, ще цвіту.
Коли легенько вітром поцілую скроні,
Я птах у небі, не тримай — лечу...
Коли я буду вже далеко в хмарах,
Ти не забудь, що я тебе люблю.
Тихенько поцілуй холодні руки
І йди собі. Я все прощу.

* * *

Коли із неба
скапують свічки
солоним зорепадом,
і пахне доля
весняним дощем,
ти не залиш мене
і янголом крилатим
за плечі огорни...

* * *

Сон на світанку губиться соромом.
Слово сканується в пам'яті глибоко.
Сонце спалахує в сутінках відчаю,
Світиться свічкою тихо...
Скрипка, співаючи солодко-солодко,
Серце судомить страхом суєтності.
Стане сьогодні на світі все попелом
Сіро-зеленим.
Солоним-солоним снігом-сльозою
Впаде стомлена спрага на мене...

Світ буде світом,
Серпень — літом,
А ти — вільним вітром,
Синьо-далеким
(без мене).

Уніжних променях сонця пишаються перші тендітні проліски, підсніжники, фіалки. Легкий вітерець доносить звідусіль дзвінкі пісні птахів, що захлинаються від уті-

хи. Весна дарує радість усім. Радію і я, бо саме у квітні на рубежі тисячоліть (2000р.) уперше побачила, яке безмежне небо, почула першу мамину колискову, подала перший звук... Раділи, звичайно, і мої батьки та рідні, бо Господь подарував їм крихітну Євгенію. Я була допитливою і непосидючою дитиною, мене цікавило все, як, напевно, і всіх дітей. І зараз я не можу довго всидіти на одному місці, як каже мама, постійно шукаю собі пригод. Люблю казки і вірю в дива. Чарівники, таємничі ме-

таморфози, невідомі істоти, небезпечні й дивні події магнітом притягують мене до себе. Маю багато друзів, та найкращий мій друг — це книга. Роблю перші проби пера. Пишу про те, що болить. Особливо люблю малювати словами прекрасну українську природу. Намагаюся зафіксувати неповторну мить на фото.

Мені чотирнадцять. Починається моя весна. Вірю, що вона буде світлою і барвистою, наповненою п'янкими ароматами конвалій і бузку, сонячними і безхмарними днями.

ЛИСТ ДО КОБЗАРЯ

Тихо посвистує вітер. Легко падають останні сухі листочки. Яскраве сонечко зовсім не хоче появлятися на зажуреному небі. Сірі вишні, втративши свої пишні шати, сумно опустили погляд у чорну землю. Погода не бажає підбадьорити понурих людей. І на душі якось холодно, ніби притулилась до зими.

Уже грудень, і всі діти з нетерпінням чекають тієї чарівної ночі, коли до їхніх осель прийде святий Миколай і принесе радість усім: і дітворі, і дорослим. Ще донедавна і я писала листа із замовленням. Але цього року після нещодавніх подій на Майдані мені чомусь так захотілося написати, але не до Чудотворця, а до того, кого в одну мить почала відчувати поруч. Ні, не Ангела-Охоронця — він біля мене завжди. Це людина, якої вже давно нема, але яка майже два століття живе у серцях справжніх українців.

Несподівано для себе я подорослішала. Тарасе Григоровичу, у моєму серці народилося нове почуття, дивне й незрозуміле. Моя мова, моя земля, моє місто — вони стали мені дуже рідними. Мене ображає, коли звертаються до моїх співвітчизників спотвореною українською мовою. Мене дратує, що Філіп Кіркоров — народний артист України. Мене болить, коли б'ють таких, як мій брат, трохи старших від мене дітей — студентів...

Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окрадену, збудять...

Ох, Тарасе Григоровичу... Чи не окрадена моя Україна? Будять, ой будять, лише не в огні, а в крові! Злії люди! Це лише українець так може ненавидіти українця. Хто ж ми? Люди? Українці? Хто?

Скільки часу минуло, а Ваші рядки написані ніби вчора. Здається, що Ви поруч, тут, серед нас. Зізнаюся Вам: коли вивчала Ваші твори на уроках, готувалася до конкурсів і свят, ці вірші були для мене звичайними, такими ж, як усі інші. Але сьогодні це вже часточка мене, кожне Ваше слово оживається в серці, щемить, спонукає до дії.

Кобзарю наш! Буди струною своєї кобзи всіх українців, щоб вони, як і я, відчули себе українцями, щоб їх боліла, обурювала, не залишала байдужими доля України, щоб рядки із Вашого вірша звучали із уст кожного:

Ох, не однаково мені.

*З любов'ю до України і Вас,
Тарасе Григоровичу,
українка Євгенія*

ДОРОГОЮ ХУДОЖНИКА

I

Уже настала темна ніч надворі, тільки на небі, ніби оті віконця з вогниками, світять зорі. У панському домі теж засвітилося, тільки коридори були темними і сумними. Лише маленькі промені з кімнат порушували цю глибоку неприємну темряву. На стінах висіли дорогоцінні картини в золотих рамах, а коло дверей стояли мармурові статуї, що в променях кімнатного світла здавалися химерними. Повз них довгим коридором метушилися слуги. Вони приносили та відносили страви, прибирали зі столу та прислужували панам.

Ось настав час спати. І по замку почали бродити герої снів. Комуś снилися породисті коні, а комуś — мисливські собаки, іншому — золоті монети, а декому — нові сукні, оздоблені діамантами.

Лише одному слугі нічого не снилося, і його сні не блукали довгими коридорами панського замку. Це був юний козачок Тарас. Він нишком пробирався крізь наплутані сні вельмож та замучених працею слуг і тихо сідав на ослінчик. Тарас витягував із хляви клаптик паперу і маленький олівчик та починав змальовува-

ти дивовижні сюжети з картин у золотих рамах. Перед його очима поставали вродливі пані в розкішних платтях, сміливі лицарі у срібних обладунках...

Ось хлопець зробив перший штрих, за ним показався і другий, а за другим — третій, і так, не помітивши сам, Тарас намалював розкішну білявку з локонами. За цим малюнком з'явився інший, а за тим — ще один. Так би й малював до світанку, але треба вже йти снувати сни, тому що завтра тяжкий день.

II

Ось настав ранок. Тарас прокинувся у мансарді у свого нового вчителя Ширяєва. Він був людиною грубою, навіть дещо жорстокою. Його учні, як і Тарас, жили на горищі у маленькій кімнаті. Вони були змушені тяжко працювати підсобниками у майстерні вчителя-художника. Тарас розмішував фарби, розтирав глину, але попри це мав і вільний час. Він його використовував не як хлопці-товариші, що гралися та відпочивали. Тарас тихо втівав до Літнього саду. Тут було затишно і мило.

Сад тихо наспівував мелодію осіннього дня. Вітер грав на довгих косах верби, бавлячись її ще не опалим листям. А от берізка вже стояла зовсім гола. Її золота печаль вкрила легенькою вуаллю воду прозорого струмка. Пташки виспівували журливу пісню, адже скоро прийде зима, стане холодно і голодно.

Саме так почував себе юний Тарас на чужині далеко від дому. Єдиною його розрадою була можливість учитися малювати. І тут, у Літньому саду, залишилося уже небагато скульптур, які Тарас планував відбити на папері. Ось хлопець сів на ковану лавку перед молодою панянкою з цуциком і почав змальовувати її. Зробив лінію, за нею ще одну, і не помітив сам, як малюнок був уже готовий. А в уяві постала зовсім інша дівчина, та, що залишилась там, далеко вдома, що жаліла його, утішала, розуміла так, як ніхто інший... Сльози самі навернулись на очі...

А надворі вже темніло. Сни заплітались у головах перехожих й підкрадались до Тараса. Він повільно підвівся і стомленою ходою пішов до майстерні Ширяєва.

III

Тарас прокинувся від нестерпного болю. Почало світати, тому сіра і брудна камера здавалась не такою страшною, як удень. Кістки його ніби ламались на дрібні друзки, м'язи пульсували, і здавалося, що от-от розірвуться жили. Чоловік був настільки замучений вчорашньою муштрою, що сьогодні не міг підвестися. На-

глядач, змилосердившись над Тарасом, дозволив йому відпочити до обіду. Ледве дихаючи, переставляючи важкі ноги, він спромігся вийти з камери, сісти на пісок і, сперши голову на коліна, заснути. Йому снилась Україна — вишнева, рідна, далека і водночас така близька... Йому снилась рідна хата, чумаки, сестри...

Прокинувся Тарас від нестерпної спеки і спраги. Сонце стояло в zenіті, а степ був розпечений, ніби піч. Високе бадилля трави ледь погойдувалося від невловимого степового вітру. Ніде не чути ні пташки, ні навіть цвіркуна. Така природа для Тараса була по-своєму цікавою і привабливою. Око художника бачило в ній щось особливе, щось таке, що не могла побачити звичайна людина. Забувши про біль і про заборону, він непомітно витягує з халяви клаптик паперу й малий олівець. Швидко і вправно з'являється пейзаж обіднього степу, що розкинувся перед Тарасом.

І знову важка муштра... Надвечір повертає Тарас разом з іншими арештантами до казарми. Степовий вітер несе вже легку прохолоду і вказує на те, що скоро сонце сяде за обрій і настане довгоочікувана ніч. Але Шевченко знаходить ще в собі сили, сідає на пісок, витягує з халяви олівець і непомітно для інших проводить штрих на зім'ятому папері, потім другий, потім третій... Залишилось зовсім мало, а втомлене тіло Тараса вже починає окутувати сон, невеселий сон арештанта.

ГАЛЯВИНА ЩАСТЯ

Сонячного літнього дня, сповненого щастям, летіли у безхмарній блакиті троє нерозлучних друзів: барвистий Квітик та працьовиті бджілки Майя і Жу-Жу. Вони співали веселу пісеньку.

Квітик помітив, як під старим крилатим дубом присів поважний джміль Дуд і поринув думками у щасливе минуле. Цікавість метелика перемогла, він рішуче підлетів до старого Дуда.

— Доброго дня, пане Дуде.

— Добрий день, Квітику, — повільно, піднімаючи чорні очі, відповів джміль.

— Чому ви сьогодні такі сумні?

— Та ось думаю, як колись добре було.

— А чому було добре? Тепер хіба погано?

— Погано, бо колись не було стільки знищених квітів, забруднених річок, вирубаних дерев. А от нещодавно почув, що тут, де зараз ми знаходимось, люди спорудять розважальний центр.

— Де ж ми будемо жити? Якщо зникнуть квіти, ми помremo. Що ж нам робити? — занепокоївся Квітик.

— Не знаю, — відповів Дуд.

Збентежені друзі розгубено шукали відповіді на питання, як їм бути. Перелякані бджілки швидко поспішили скликати жителів галявини на термінові збори. А Квітик і Дуд чекали на всіх під великим дубом.

— Я знаю, — почувся тонкий голос десь згори. Це був сміливий цвіркун Дзвінкі. Він завжди знав, як виплутатися з тенет людських пустощів та знущань.

— Як? — разом здивовано сказали Дуд і Квітик.

— Хіба ви не знаєте, чому люди хочуть збудувати саме тут розважальний комплекс? Та тому, що тут гарні квіти, приємний спів пташок, чарівні метелики.

— То у тебе є якийсь план? — поцікавився Квітик.

— Так. Але я його розповім, коли мешканці галявини зберуться разом.

Почувши про таке лихо, всі швидко позліталися до дерева ради. Вони тільки те й робили, що гомоніли про план Дзвінкі.

— Ось усі зібралися! — задоволено промовив Дзвінкі.

— Що ти задумав, невдахо? — зареготав Гог. Це був зухвалий, хитрий та зарозумілий шершень.

— Отже, нам потрібно викликати у людей співчуття, жалість. Вони повинні побачити гармонію природи, зрозуміти, що без нас ця галявина стане сірою і помре. Для цього нам треба поводитися звично: збирати нектар, співати улюблених пісень, запрошувати до наших танців і забав дітей та дорослих. Адже вони так люблять милуватися, Квітику, твоїми іграми, люблять слухати мої вечірні серенади, зрештою, просто ласувати добрезним медом, яким щедро пригощають Майя і Жу-жу. Думаю, якщо всі ми відчайдушно будемо боротися за своє життя, то люди все зрозуміють і залишать наш дім таким, яким він є, адже вони тут наші старші брати.

— Але як ми дізнаємося, коли це робити?

— Коли почуємо гуркіт та побачимо метушню, тоді настав наш час.

Ось прийшов той день. Усі мешканці галявини почали діяти. Люди стали милосердними і не помітили, як паросток місяця прокльонувся крізь хмару. Вони вирішили не шкодити цьому місцю, яке просто сяяло щастям.

— Перемога! Перемога! Перемога!!! — зраділи жителі галявини.

На диво, їхній план спрацював. Чи то розтопились холодні людські серця, чи просто зламалась техніка, чи не вистачило грошей? А може, просто жителям галявини Щастя посміхнулась доля?!

ДИВНА ПАННА

Одного сонячного осіннього ранку гойдався на кришталевій ниточці павучок. І ось він помітив, що до нього підходить мила жінка з золотистим волоссям, червоними, мов мак, губами, голубими мудрими очима. Вдягнена ця вродлива панна у багряне плаття з квітчастою накидкою, на ногах у неї були цікаві жовті капці із задертими догори та закрученими носами. У руках вона тримала кошик, в якому були фарби з пензлями. Павучок одразу ж впізнав її — це була непомітна людям золотокоса Осінь. Вона вирішила завітати у гості до павучка.

— Привіт, Мухчику.

— Доброго дня, — загойдався на сизій нитці павучок, він не сподівався, що Осінь загляне до нього. — Як же Тобі вдається так легко справлятися з усіма клопотами? Адже ти така тендітна і мила. Усе встигаєш: і з поля прибрати, дерева розфарбувати, яскравий килим на землю застелити...

— Я відкрию тобі таємницю, — лагідно сказала панна. — У мене є помічники.

— Я не знав, — зніяковів Мухчик. — А хто вони?

— Вони добре тобі відомі. Ось слухай. Одного разу їжачок, звать його Колюнь, помітив, що мені не завадила б поміч. От він і поповз до однієї країни, де жив і правив могутній король Пензель. У нього було троє талановитих синів. От Колюнь і поцікавився, чи погодиться король віддати їх на службу. Пензель трішки подумав, а тоді й каже: «Згоден, та тільки відгадай мою загадку. Гаразд?» Колюнь завагався, але схвильовано погодився. Король зрадів і одразу ж запитав: «Хто найбагатший на дощі, найщедріший на дари і найсумніший для птахів?» Їжачок зажурився, адже не знав відповіді. Він занепокоївся, що повернеться з нічим. Опівночі йому приснився сон. Він побачив мене з повним кошиком яблук, груш, грибів. На плечі у мене сиділа сумна ластівка, а у косах заплуталася сіра хмара, що от-от готова була заплакати, бо їй сумно проводити своїх вірних друзів у далеку дорогу. Колюнь одразу ж прокинувся і вже знав відгадку. Як же здивувався король, коли їжачок дав відповідь на його хитромудре запитання. Але угода є угода. З того часу служать мені його сини. А щоб нікого не образити, я роздала кожному по місяцю правління. Як їх звать, ти, Мухчику, напевне, здогадався. Звичайно, це — Вересень, Жовтень і Листопад.

Запрошую до знайомства. Я — Марія Берлад. Мені шістнадцять. На перший погляд, це все, що можу про себе розповісти. Бо ж навіщо

більше? Я просто дівчина, що народилася і живу на Покутті серед десятків тисяч своїх краян, які вирощують хліб, народжують дітей, виховують внуків. А ще радіють і сумують, співають і плачуть, вишивають весільні сорочки та рушники, малюють великодні писанки, а в довгі зимові вечори виглядають Різдво. Проте... Натхненна новелами О.Генрі, поезіями Ліни Костенко все ж намагаюся бути відвертою і надати своїм думкам ясності та гостроти,

щоб записати почуте, побачене і осмислене у короткому оповіданні чи новелі.

У кожної творчої особистості є момент «зародження митця». У мене його поки не було. Я тільки прислухаюся до своєї душі. Обережно, навшпиньки заглядаю, чи вона, душа, не «торкнула вперше слово»? І терпеливо чекаю...

Тому мої твори — нерозкриті весняні пуп'янки, які ще в очікуванні, сподіваюся на це, свого майбутнього літа.

ГОЛОС ПЕРШИЙ ДРЕВНІЙ

*Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю...*

Серед монотонного сірого гамору лунала тиха мелодія сопілки. Тонкою червоною ниткою вона плелась між натовпом у пошуках живої мислі, та, не знаходячи її, розбивалась об стіни будинків, що стискали в кільце ринкову площу. Наближався полудень, та людська юрба не рідшала. Хтось щось купує, хтось продає, обмінює, кричить, регоче, торохкотить, лементує, плаче... Цей білий шум був глухий до співу сопілки в руках старого вусатого діда із небесно-блакитними очима й такою ж душею. Скільки йому літ — хтозна. Через глибокі вирви зморшок дітлашня прозвала його Древнім.

Ніхто не знав, де він живе і звідки взявся. Хтось казав, ніби був Древній завжди. Споконвіків був старим, заробляв, граючи на базарі.

Раптом мелодія урвалася. Дід відклав сопілку. Потім якимось гарячково почав оглядати натовп, а тоді закричав із пересторогою:

— Кров, я бачу кров! — його руки затрусились. — Вона тече безкраїми ріками! І багрянцем оцим впивається страшний дракон, що сили бере од неї!

Сльозина стекла по щоці старого. Та юрба не зреагувала на це.

«Божевільний...» — лише почулось звідкись...

Віднедавна юрба була стривожена. За найменшу провину (чи частіше навіть за її відсутності) жорстоко карали кожного. При цьому всі сплачували великі податки, щоб жити «в безпеці» «кращим життям». Місто облітали чутки, що того побили, той зник, того звільнили, а цю осоромили та вигнали.

Раптом у якомусь закапелку на порожню діжу з-під вина виліз чоловічок. Лисуватий та кругленький, він писклявим голосом почав кричати:

— Люди! Скільки можна так жити? Учора побили Петра, бо він не зняв картуза перед поліцаєм! Так далі не можна!

Призупинилася юрба... Поглянула на зухвальця й рушила далі. Лише хтось гукнув:

— Забирайся, поки не побили.

Чоловічок уперто продовжував «пищати»:

— Сьогодні тітку Параску вигнали з хати, бо вона не має грошей, аби сплатити податки! Хіба так можна?

Зупинилась юрба.

— Так не можна, — хтось гукнув. — А тобі що до того?

І всі пішли далі.

Чоловічок почав розмахувати руками і ще противніше пищати:

— Мені що? Мені?! — захлинався він слиною. — Мій шинок закрили!

Юрба зупинилася. Запанувала німа тиша. Тільки тонка мелодія сопілки тепер стала виразнішою.

— Шинок? — крикнув хтось.

— Та вони ж усе руйнують!

Із натовпу почулись схвальні вигуки:

— Справді, не можна так далі! Усе одбирають, загібають своїми брудними од крові руками!

Сопілка заграла гучніше. Тепер безлика юрба, здається, почула її голос і почала олюднюватися, виразними ставали обличчя, на яких прокидалася думка і гнів. Люди кричали, обурювалися, лютували. А чоловічок усе підтримував, махав руками і натхненно виголошував гасла. Довго це було чи не дуже, та шум той глушив усе довкола, крім чарівної мелодії сопілки, що розливалась усе гучніше...

Розгніваний люд на чолі із чоловічком прямував до Кам'яної Вежі із золотим шпилем, де засідали чиновники й не зовсім. Із криками про справедливість і волю вони оточили Кам'яну Вежу. Вимагаючи змін, погрожували непо корою і навіть війною.

— Або робіть по-нашому, або забирайтесь геть! — кричав чоловічок. — Ми звідси нікуди не підемо!

Сопілки вже не було чути. Воно й не дивно, адже Древній давно почовгав із площі, задумливо наспівуючи: «Кайдани порвіте і вражою злою кров'ю...» спробуйте не захлинутись».

Так почалась революційна революція.

ГОЛОС ДРУГИЙ

ІВАН

*Одцурається брат брата
І дитини мати...*

— Революційна революція нічого доброго не принесе! — кричав на п'ятдесятьох юнаків їхній круглесенький лейтенант із моржевими вусами та очима, як у вірної собаки. Він стояв перед молодими хлопцями, яких нещодавно покликали «виконувати свій обов'язок». «Ці цуцики геть нічого не тямлять у війні, повстаннях та справжній муштрі, — подумав лейтенант. — Та байдуже. Я теж мушу коритися наказу».

— Біля Кам'яної Вежі зібралася купка п'яничок та селяків, що стовбичать там на чолі із шинкарем-гульвісою і вимагають казначого. Вони заважають повноцінно працювати уряду та є загрозою для ваших сімей, які ви покинули вдома! — чеканив лейтенант.

«Загрозою...» — луною озвалося в душі одного із солдат. Цей юнак виділявся з-поміж інших. Щось було в його погляді, щось рішуче й палке. Ті, інші, мали скляні очі й задерті догори підборіддя. «Раз-раз-раз, два, три!..» А цей — не збаламутив блакиті у своїх очах ані світлого розуму у своєму серці. А ще він ніколи, ніколи, ніколи не зміг би порушити присяги. Він присягав на вірність їм двом: нареченій і Вітчизні.

«А що, як і вона в біді? Що, як із нею щось трапиться? — тонко бриніла струна тривоги, а уста мимоволі: — Катрусю...»

Монстри злості прокидалися всередині. Він загорівся бажанням розігнати тих нероб і бездар, що лишень знають пити й розмахувати руками. Цей вогник, що блиснув в очах юнака, не залишився непоміченим.

— Полум'яний Іван! Вийти зі строю! — скомандував лейтенант. Іван вимушено скорився.

— Ти хто? — раптом спитав командир.

— Полум'яний Іван! — одповів той.

— Твоє ім'я нічого тут не важить. Ще раз запитую: ти хто?

— Моє ім'я — це я сам. Його дала мені мати при народженні й разом з іменем подарувала долю та вдачу. Я — Полум'яний Іван!

Лейтенант почервонів од злості. Так зухвало до нього ще ніколи не зверталося жодне щеня.

— Та хоч дідько лисий дав тобі ім'я! Ти, перш за все, солдат! І щоб ти собі затамив це, то зараз очолиш групу, яка розчищатиме площу перед Кам'яною Вежею. Побачимо, ким ти там будеш!

П'ятдесят юнаків прибуло до міста, аби «повернути безпеку мешканцям» (хоча всі вони уже стояли на площі), «розігнати недоповстанців та знешкодити шинкаря». Солдати за командою лейтенанта вишикувались у декілька рядів.

— Знешкодити! Розігнати! Щоб і сліду!.. — кричав він хриплим голосом. — Наказ від Верховного Голови Усіх Поважних Голів! Ви поки недосолдати, але станете ними тут. До виконання приступити!

Усе почалося миттєво. Здійнявся галас. Шинкар десь розчинився. Крик, плач, прокльони струсили небо над містом. Люди, що зібралися тут, були безсилі проти озброєних до зубів. Проте розгубилися саме солдати. Іван не очікував побачити тут стільки людей, а серед нього... нероби? нездари?.. Ні! То їхні батьки, сестри, сусіди. Де п'янички? Де всі ті, кого треба покарати? Може, вони у Вежі?

Та хриплий голос лейтенанта привів їх до тями:

— Знешкодити! Розігнати! Щоб і сліду!..

І солдати скорилися. Тільки випустили зброю з рук, бо щось усередині їм підказувало, що «так не можна». Натомість у хід пішли кийки, палиці. Били, заплющивши очі, нищили, задержши вгору підборіддя, ламали своїх же. Але нема «своїх» та «чужих». Є лише людське непокірне море і солдати, які мають наказ його «приборкати», «здолати»...

Море набувало червоної барви. Крізь червоний крик, що взивав до сумління, та хрип лейтенанта пробивалася тиха пісенька Древнього, який ішов поміж людей, та його не помічали:

«Одцурається брат брата», бо вони солдати,

бо собакам наказали нищити, вбивати.

Іван тепер стояв як укопаний. Він не чув більше навіженого: «Знешкодити! Розігнати! Щоб і сліду!..» Зараз боявся лишень, аби його Катрусі тут не було. Він так хотів би зараз занурити пальці у її волосся...

ГОЛОС ТРЕТІЙ

КАТЕРИНА

В своїй хаті своя й правда, і сила...

«Занурити пальці у твоє волосся...» Так закінчувався єдиний лист від нього. Від того, хто залишив частинку себе під її серцем, і там тепер тріпотіло ще одне маленьке життя. Заради нього вона не могла спокійно сидіти вдома.

Із дитинства Катря знала, що сильна. Вона виросла з братами, в оточенні сусідських хлопців, які боялися з нею гратися, бо «занадто дужа й усіх подолає». Із цією думкою дівчина жила, скільки себе пам'ятає. Заглядала у дзеркало і там бачила рудоволосе курчяве дівчисько з тендітною фігуркою. «Де та сила?» — іноді запитувала себе. «Вона в зелених, як у мавки, очах, у яких сховала свої чари сама матінка-природа», — сказав якось Іван.

Серце її тривожно заячало в грудях, передчуваючи щось лихе.

Катря пішла на площу. Жах охопив її, коли побачила криваву виставу перед Кам'яною Вежею. Як посміли? Хто режисер? Верховний Голова Голів? Вона кинулась у червоне море. Майже в центрі під діжкою (яким дивом вона тут опинилась?), скоцюрбившись, хрипів якийсь у касці:

— Знешкодити! Розігнати! Щоб і сліду!..

— Кого? — спитала в нього Катря.

— Кого? — чомусь запанікував він. — Мерзотників, які п'ють нашу кров!

— А ви їх тут бачите? — допитувалася дівчина. Серце шалено билосся в грудях.

— Я? — раптом побачив солдата і крикнув: — Ось вона! Хапай!

У неї тьохнуло серце. Потім якісь холодні лежачі схопили її і стали душити. Кудись зникало сонце, гасло світло... Та вмить (це Катря відчула всім своїм єством) хтось невидимий і невимовно рідний, хтось із крихтним, але таким дужим серденьком почав бунтувати в ній. Вона не сама і мусить захистити це життя. Вона сильна! Вона неймовірно сильна! Як вирвалась із смертельних обіймів, не пам'ятала. Катря тільки чула, що має два серця і вони в унісон відбивають ритм: «Дій, дій, дій!..» Дівчині навіть здалося, що це серцебиття почули всі — така тиша запанувала навколо.

Звідкись (може, з небес) мережилася мелодія сопілки.

— Як наважились ви підняти руку на невинних людей? Чи не їх ви захищати повинні? Під одним небом з вами ходимо, одному Богові молимося, одну землю топчемо і її ж будемо поливати кров'ю?! Чи зростатиме врожай під таким поливом?! Чи їстимете не від сонця, а од крові червоні вишні?! Чи до снаги вам убити своє майбутнє? Якщо так, то ось вам ніж. Знищте ще не народжену надію... сина, якого ношу.

«В своїй хаті своя й правда, і сила» панує.

— Хату свою бережіте. Та хто мене чує?

— Давай сюди ножа.

Катерина обернулася на голос і побачила кругленького вусаня у формі. Дивними здались їй його мертвецько-безбарвні очі. Дівчина, гордо випроставшись, подала ніж. Серця шалено вибивали такт.

— Це ви вб'єте?

— Ні, — криво посміхнувся лейтенант. — Він.

Катрин погляд вихопив із сотень обличч одне. Іван. Її Іван. Здалося, електричний струм пронизав душу! Пекучий сором обіймав маленьке серденько.

ГОЛОС ЧЕТВЕРТИЙ

УСІ

*Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата...*

Сором обійняв шинкаря на мить. Лише на мить. Він, як і більшість, відчув його. Промова Катрі зворушила. Такий дивний стан... Шинкар задав, як колись дитиною розбив маленького ангела — дерев'яну фігурку, яку зробив перед смертю батько. Щось подібне відчув і тепер. Лише зараз немає поруч мами, яка б обійняла і сказала, що їй не треба холодних дерев'янок, адже в неї є він, живий маленький ангелик.

Площа німувала. Всі зрозуміли (чи майже всі), що Катерина сказала щось дуже важливе і що їм зараз має бути соромно.

Небо почало супитися хмарами — темними, важкими. Іван стояв непорушно і чув, як терпне рука. У голові й досі лунав голос лейтенанта: «Там небезпечна змовниця. Слухай мою команду: її треба ліквідувати». Тоді Іван не бачив, хто та «змовниця». А тепер Катрин зелений погляд... Ох! Цей погляд. Вона опустила очі... вона соромиться його. А він присягав їм обидвом: їй і Батьківщині. Він не може порушити присяги. Чи може? Здавалося, світ рвався на шмаття, блискавка розрізала небо. Він давав присягу бути вірним солдатом і тепер мусить убити матір своєї майбутньої дитини заради Вітчизни?!!

Іван жбурнув ножа з усієї сили, і той полетів, розпанахуючи повітря.

Катря стояла і слухала серце своєї дитини.

...Лейтенант усе збагнув за долю секунди. Крива гримаса жаху спотворила його обличчя. Все. Це кінець. Він заплющив очі. Але минула хвилина, друга... Чому так гамірно?

Ринула гроза. Небо так порвалося на шмаття...

...На землі лежав Древній. Червона квітка крові спалахнула на його вишиванці і стала розпускатися все більше і більше. Аж тепер усі збагнули, що трапилось. Це старий затулив своїми грудьми лейтенанта.

— Але чому?! — припала зі сльозами до Древнього Катерина.

— Кров... її так багато на нашій землі. Не треба більше крові, смертей... Мир...

— Божевільний... — прошепотів хтось.

— Божевільний, — підхопив старий, — боже... вільний, боже... вільний, Боже!.. Я — вільний...

Древній востанне всміхнувся. Всі стояли як укопані. Дощ обмивав душі людей, змивав злобу й ворожнечу.

Здалося, десь у небі заплакала сопілка.

ГОЛОС П'ЯТИЙ

НАДІЯ

Не вмирає душа наша...

Так закінчилась революційна революція — найпрекрасніше пробудження міста після довгого кошмарного сну.

Древнього поховали під столітньою липою. Цей химерний старий таки сотворив диво: не стало «чужих» і «своїх», солдат і цивільних. Були люди, які хотіли гідного життя на своїй землі. Коли врешті-решт громаді вдалося увійти до Кам'яної Вежі, то з'ясувалося, що там нікого нема. Куди поділися? А може, й не було...

Шинкаря обрали Верховним Головою. Керував містом як умів, по-своєму. Іноді хмелів од влади, але коли йому снилася його мати, то приходив до тяти. Він був звичайною людиною: чогось боявся, десь працював абияк і навіть дозволяв собі іноді брати «фінансову допомогу для покращення життя міста», що випадково потрапляла йому до кишені. Проте містяни з ним не бідували. Він їх відверто любив, по-справжньому. «Починав із брудного шинку і порожньої діжі, а дійшов до м'якого крісла в охайному кабінеті. Та нічого, — жартували люди, — головне, аби справи його не були такими брудними, як шинок».

Катерина, на диво всім, народила дівчинку-крихітку, яку назвали Надією.

— Ой люлі-люлі... Чому ти плачеш? Тобі не подобається цей світ? — тремтіла над своїм дитям мати і всю свою душу переливала в неї, у свою Надію.

Іван не мав спокою. Минуле ціпко тримало його в лещатах. Він порушив... він душу невинну згубив.

— Ой люлі-люлі... ой біжи, біжи, досадо, не вертай до хати... не пущу тебе колиску доні колихати... — співала Катря.

Підійшов до колиски... Надія не спала. Поглянула своїми, як у матері, зеленими очима на тата. Той заспівав тихенько: «...Ой люлі-люлі... Вона буде як матір... Сильною».

А над колискою, над батьком-матір'ю, над рідним краєм плелась-мережилась червоною ниткою тиха мелодія сопілки...

Я народилася влітку 1983-го, рівно через два дні після батькового дня народження. Оце так подарунок долі, бо маючи вже одну 10-літню доньку, мій татусь, як і кожен сімейний чоловік, мріяв про хлопчика. Хоча мама, дізнавшись, що вона в очікуванні, заявила: «Буде дівчинка!!!» адже мріяла, щоб у сім'ї зростало дві сестрички. І тут «найшла коса на камінь»: горда самовпевненість мого тата і незаперечна материнська чуйка.

Серпень, понеділок, теплий літній вечір, о 21.00 год. пролунав дзвінок: «Вітаю! У Вас народилась дівчинка!» Німа сцена... Трубка тихо опустилася... Тато вийшов, так і не сказавши нікому нічого. Аж згодом рідні дізналися, що в сім'ї поповнення.

Та отримавши мене при виписці з пологового відділення, тато вже не випускав з рук свого маленького скарбу. Відтоді ми стали нерозлучні.

Олівець я брала неохоче — лінива була. Примушували мене замальовки розфарбовувати, а в школі за мене малювали тато й мама. Талант, мабуть, від тата дістався. Коли він був школярем, оцінку «три» з малювання отримав лише за те, що краще від учителя малював. А я кричала, що не вмію, не вдається і не буду. Та згодом, десь у 6-му класі, мене переклинило, осяйнуло і я з подивом для себе почала малювати. Тоді в нас ще працювала художня студія, керівником якої був Ігор Васильович Михайлюк. І я двічі на тиждень відвідувала його науку. Цілих три роки. Коли мені стукнуло 15, я залишила це приємне заняття, оскільки клас був випускним і виникла потреба в підтягуванні оцінок. А вчилася я в Горodenківській ЗОШ І-ІІІ ст. №1. Кожного ранку, долаючи один і той самий маршрут — дорога, стежка через парк, підйом по дорозі вгору в напрямку школи, мене не полишала одна і та ж нав'язлива думка: коли настане 2000 рік? 11 клас?

І ось довгоочікуваний 2000 рік настав. І що? Ми подумали, і мама вирішила, що я поступаю в Івано-Франківський технічний університет нафти і газу. А моя мрія була Львів, художній...

Обрали факультет прикладної екології, спеціальність — інженер-еколог. Від побачених назв предметів у розкладі я прийшла в заціпеніння: фізика, хімія, вища математика, метеорологія, гідрологія... Не буду писати назви предметів, які мені довелося учить. Але на 3-му курсі були два цікавих предмети: екологічна геофізика і радіоекологія, які викладав Степанюк Василь Петрович — єдиний викладач, в якого, ну ніхто не міг списати, навіть наші хвацькі винахідники. З гордістю можу сказати, що ми «залізно» знали ці предмети і я вдячна долі, що звела мене з такими одноклассниками і такими викладачами.

Попри все старалася поєднувати корисне з приємним. Звісно ж, малювала. Та й письменство різне почитувала разом з мою одноклассницею, з якою за однією партою сиділи і на квартирі жили. Нашим улюбленим автором був Анатолій Дімаров. А його твором «На коні і під конем» раджу перед сном настрій піднімати. У студентські роки я любила читати і навіть багато. Відкрила для себе О. Дюма-старшого. Маю невелику домашню колекцію цього автора (близько 30 книг).

Закінчила науку в 2005 р. А далі — три

крапки: перспективи немає, роботи теж. Але малювання не покидала.

Та згодом настав ще один період у моєму житті, коли ми подумали і батьки вирішили. І в 2007 році я знову поступаю в Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, в інститут післядипломної освіти. Через два роки отримала кваліфікацію аудитора і бухгалтера. І вдруге мене вибрала професія, про яку я навіть думати не сміла, бо мріяла лише про малювання.

Уже восьмий рік працюю у відділі осві-

ти і третій з них — бухгалтером. Моя творчість залишилася невід'ємною частиною життя. Сильне бажання жити і щось творити своїми руками врятувало в 2010 році мені життя. І саме малювання швидко поставило мене на ноги. Після важкої операції, лежачи на лікарняному ліжку, було нестримне бажання малювати. На другий день мама мені купила кольорові олівці і альбом з аркушами формату А5. Тоді я намалювала свій перший кольоровий малюнок, а до тих пір малювала лише графітними олівцями різної твер-

дості. Люблю морську тематику, на першому плані якої парусники. Останні два роки використовую олійні фарби. А також набираюся досвіду з легкої руки мого наставника Ігоря Михайлюка, до якого вже протоптала стежину. На його порадах удосконалююся вже 14 років. Можна сміливо сказати: я його годованка.

Не люблю сидіти без діла. Бог дає талант людині не для того, щоб заковувати його в землю, а щоб ним вміло користуватись і таким чином служити людям. Тому я щиро вдячна Господу за все.

НАОДИНЦІ З МОРЕМ

**Флагман.
Олія**

Мрійлива далечінь. Олія

«...І поснули над щоглами стяги...». Кольорові олівці

На легких хвилях моря. Пастель

На зустріч з вітром. Графіка

**Велика протока. Мальта. Копія.
Графіка**

Флагман. Графіка

СНИ СТАРОГО МІСТА

Гранд-канал. Центральна артерія Венеції. Графіка

Старий Львів. Графіка

З глибини століть. Графіка

**Фрагменти старого міста.
Графіка**

**Підгорецький замок. Фрагмент.
Фломастери**

З польоту птаха. Графіка

А вже осінь...
Фломастери.
Графіка

Стежина
дитинства.
Олія

Мрії ангела.
Графіка

Піони. Олія

Тюльпани. Олія

Тюльпани. Пастель

Народилася в квітні, за два роки до закінчення двадцятого століття і другого тисячоліт-

тя в покутському містечку Городенці, яке дуже люблю. Випускниця гімназії імені Антона Крушельницького. У п'ятому класі захопилася бісером і стала активним відвідувачем гуртка «Квіти з бісеру» під керівництвом Тетяни Андріївни Яремчук, який діє при Станції Юних Натуралістів. Брала участь в обласних та районних виставках, є призером обласного конкурсу виробів з бісеру 2009 року. У 2012 році посіла друге місце в кон-

курсі, що був присвячений Дню Святого Миколая. За призові місця на конкурсах у 2010 році отримала путівку в табір відпочинку «Юннат», а в 2011 році — в табір «Артек». Неодноразово ставала переможцем обласних, Всеукраїнських виставок і конкурсів, лауреат IV Всеукраїнської виставки-фестивалю «Обдаровані діти України» (2013 рік). Сподіваюся, що моє дитяче захоплення буде крокувати поруч зі мною все життя.

ВОГНІ БІСЕРУ

На Монастирському Куті славного покутського містечка Городенки пройшло моє дитинство. Зараз мешкаю в селі Котиківка, яке ще донедавна було міським присілком. З відзнакою закінчила Городенківську ЗОШ №2. Перший крок у світ мистецтва та краси зробила в Будинку школяра. Декілька років займалася в різних гуртках під керівництвом Людмили Стражник. А згодом було навчання в Коломийському індустріально-педагогічному технікумі та Прикарпатському університеті ім. В.Стефаника,

де здобула професію вчителя початкових класів.

Життєва стежина привела в щойно створений Городенківський районний центр дитячої та юнацької творчості. Тут уже 13 років працюю керівником гуртків декоративно-прикладного мистецтва і навчаю діток творити прекрасне власноруч. Приємно, що мої вихованці неодноразово ставали переможцями та призерами різноманітних Всеукраїнських, обласних та районних конкурсів і виставок.

Зовсім недавно захопилася створенням цукрам канзаши. Ця оригінальна техніка рукоділля прийшла до нас з Країни Вранішнього Сонця. В основі її лежить оригамі — традиційне японське мистецтво складання виробів з паперу. А в даному випадку складається не папір, а квадратики з натурального шовку чи стрічок, які перетворюються на різноманітні квіти та квіткові композиції.

Спочатку опанувала різні способи виготовлення окремих пелюсток і листочків, а вже потім приступила до створення квітів. За допомогою цукам канзаши почала виготовляти і улюблені квіти українців: маки, ромашки, соняхи, волошки. Дуже гарними й неповторними є українські віночки, хоч і виготовлені в японській техніці. Мої вихованки з гуртка «Моделювання іграшок та сувенірів» уже рік опановують цю цікаву техніку та створюють різноманітні прикраси для себе і своїх близьких.

Тепер займаюся вдосконаленням своїх здібностей, примножую творчий здобуток новими надбаннями. Прагну поділитися своїм талантом і знаннями та вмінням з іншими. Хочу тішити світ творчими порухами своєї душі. А творча людина — наче колосок, що, налившись силою землі й сонця, дарує людям хліб.

КРАСА У БУДНІ ТА СВЯТА

Народилася в селі Глушків на Городенківщині.

Не можу сказати, що захоплювалася мистецтвом з дитинства, хоч непогано малювала й вишивала. Більше любила рухливі ігри і спорт. Та все різко змінилося після закінчення Кам'янець-Подільського технікуму харчової промисловості. Вже на виробництві одержала травму правої руки і про подальшу працю не могло бути й мови. Згодом пекарню закрили зовсім,

а життя тривало... За порадою матері, спробувала повернутися до вишивання, але тримати голку було надзвичайно важко. Почалися пошуки інших занять. Батько запропонував зробити невеличке панно з листків і квітів способом аплікації. Так з'явилися мої перші роботи: «Сон рибалки», «Захід сонця», «Покутська осінь», «Розмай». Згодом спробувала декорувати квітами і листям різні речі, почало виходити. Довелося перелистати чимало літератури, щоб правильно висушувати і готувати матеріал, адже квіти і листя втрачають кольори, і опадають. До речі, кожна рослина, квітка, дерево має свою енергетику, природний потенціал, властивості. Вивчала народні дослідження, спостереження. Звідси й мої вінки-обереги, які охоче замовляли люди. Пізніше їх урізноманітнювала, ви-

готовляла у кошиках на гілках, коренях. Почала виготовляти декоративні деревця, композиції.

Мої роботи стали доповнювати інтер'єри багатьох осель і є приємними подарунками. Зі своїми виробами побувала на багатьох виставках у нашому районі й області, інших регіонах, зокрема на виставці «Барвіста Україна» у Києві до 20-річчя незалежності України, а також на виставці українсько-польської дружби у польському місті Взеж.

Попри все займаюся квітникарством, дизайном осель і прибудинкових територій. Захоплююся старожитностями, зокрема давнім одягом, вишиванням, гончарством, керамікою — всім, що творив і творить талановитий покутський люд. Постійно в пошуку нових ідей, адже творити красу для людей — це велика радість.

СУХІ БАРВИ ЛІТА

Того дня, коли я вперше побачив світ, було душно, як у жнива, хоч на календарі кінець серпня. Оскільки в батьків я єдиний син, вони змалку придивлялись, при-

слухалися, що мене цікавить, до чого тягнуся. Не раз, спостерігаючи як тато різьбить чи ліпить, засинав у його майстерні. Мама працювала в навчально-виробничому комбінаті вчителем вишивки, а зараз в школі мистецтв веде гуртки рукоділля. Тато — талановитий художник, скульптор, реставратор. Ось від кого мені передалася іскра любові до мистецтва.

У шкільні роки я відвідував Галицьку Малу Академію Мистецтв. Згодом, опанувавши професію майстра з художньої обробки шкіри в Косівському інституті ПДМ

Львівської НАМ, почав удосконалюватися, напрацьовувати руку, виробляти свій стиль. Сумки, гаманці, пояси та безліч інших речей виготовляю на старенькій машинці в затишній майстерні, де панує творча атмосфера. В кожен виріб стараюся вкласти частинку душі, щоб він потім милував око допитливим поціновувачам, можливо, ще не зовсім високимистецьким професіоналізмом.

Завдяки дружині став покутянином. Тут і живу, прагнучи втілювати в свої роботи красу Покуття і народні традиції.

ШКІРЯНИЙ РОЗМАЙ

Народилася в покут-
ській сім'ї в мальов-
ничому селі Глушків, що
поблизу Городенки. З ди-
тинства придивлялася до
творчих уподобань свого
діда Василя Регуша і ма-

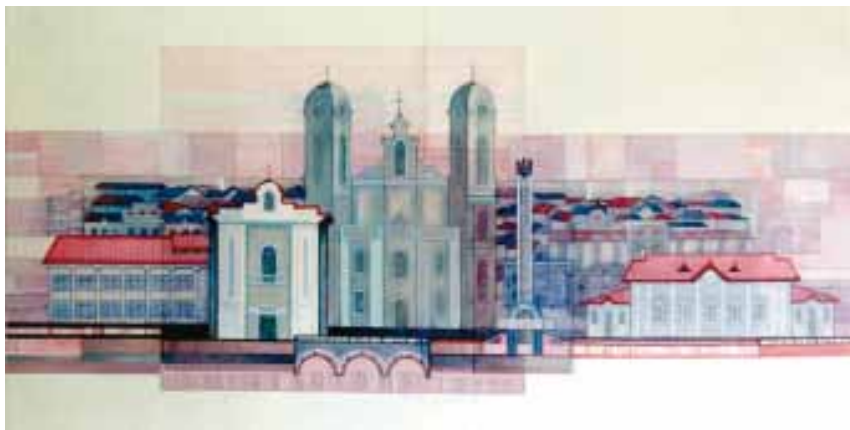
тері. Любила малювати,
вишивати, а вони повсяк-
час заохочували мене до
мистецтва.

Після школи посту-
пила у Косівський ко-
ледж на спеціальність ху-
дожне ткацтво, а після
його закінчення мені від-
крилися двері Інститу-
ту прикладного декора-
тивного мистецтва Львів-
ської Національної Ака-
демії Мистецтв на фа-
культет монументально-
декоративного живо-
пису. В моєму дороб-
ку ряд картин, зокре-
ма, пейзажів Покуття,
ікон, монументально-
декоративних розписів.
Нещодавно захопилася ви-
готовленням прикрас з бі-

серу та інших декоратив-
них матеріалів. У свої тво-
ри вплітаю любов до рід-
ної землі і Городенківщи-
ни особливо, котра багата
історичними пам'ятками
ще з часів прадавнього
Трипілля. Та що там ка-
зати — дипломна робота,
настінний розпис, вико-
наний на основі архітек-
турних споруд Городенки,
дістав високу оцінку екза-
менаційної комісії.

Продовжую малю-
вати, привчаю до пен-
зля двох улюблених си-
нів, Іллу та Олексія. За-
хоплення народним мис-
тецтвом, старовиною, на-
дихає мене на нові твор-
чі пошуки.

НАТЮРМОРТИ МОЄЇ ДУШІ

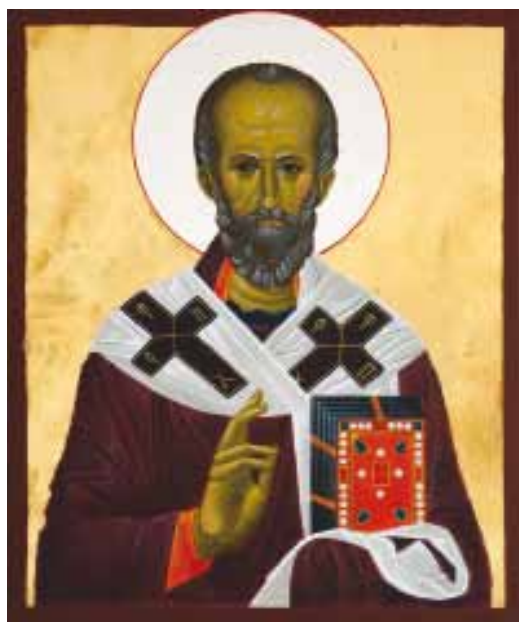
Місто на трьох мостах. Гуаш

Свята Марія. Елеус. Яєчна темпера.
Левкас

Ісус. Яєчна темпера. Левкас

Святий Миколай.
Яєчна темпера.
Левкас

Сонячний натюрморт. Олія

Казковий
світанок. Олія

За село. Гуаш

**Дерево життя.
Метал, скло**

Вітраж. Тіфані

**Літні узори.
Розпис на склі**

Мені вже 70, а я щодня, крім неділі і свят, заходжу в свою майстерню, беру в руки різець і щось мудрую з деревом. Хіба що добре загострити різці з часом стає важче. А захопився я коренепластикою і різьбою вже багато років тому. Наснагу до творчості надає мені чудова природа, яка оточує мене з дитинства. Мальовничі околиці рідного Глушкова, його поля й урочища були моїм місцем трудової діяльності, адже після закінчення Снятинського сільськогосподарського технікуму і, аж до вихо-

ду на пенсію я працював у місцевому господарстві.

Одного разу, сидячи з друзями біля багаття, я побачив, що ось-ось у вогні згорить якась чудернацька фігурка тварини. Витягнув, а дома трохи обрізав і вийшов веселий заєць-вухань... Потім знаходив різні гілки, корені і з них з насолодою виготовляв палиці, фігурки, підсвічники, вази, настінні лампи. Про моє захоплення дізналися друзі і знайомі, часто приносили мені корені, гілки, які потім ішли в діло. Згодом захопився різьбою, виготовив чимало декоративних тарелів, скриньок, топірців, хрестів, ужиткових предметів. Дуже люблю робити декоративні пласти, обрамлені корою. Із різних джерел вивчав значення і символи різьби, використовую їх у своїх роботах. Надаю перевагу техніці сухої різьби. Інколи інкрустую свої вироби бісером. Я ніколи не виготовляю однакові вироби, хіба що копії старовинних хрестів. Мої ро-

боти помітили, почали запрошувати на різні виставки. Журналіст, народознавець Василь Лесів на одному з фестивалів порадив мені зробити декілька композицій на обрядову тематику. Так з'явилися: «Троїсті музики», «Колядники», «Гуси мої гуси», «Старість». Виготовив ряд тематичних тарелів: «Україно моя», «Святвечір», «На Україну повернись», «Опришок», «Великодні передзвони», «Трипільський владика», а також із зображеннями Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки. Виставляв роботи на різних виставках і мистецьких заходах, що відбувалися на Івано-Франківщині, Тернопільщині. Моя творчість знайшли поціновувачів у багатьох куточках України і за її межами. А ще я пишу вірші. Нещодавно вийшла з друку моя книжка «Осінні мотиви».

Радію життям, тішуся, що своєю творчістю приношу задоволення людям.

ЗА ПОКЛИКОМ ДЕРЕВА

Народилася у вересні — першому осінньому місяці поміж Богородичними святами у Белграді. Батько родом зі Снятина, був кадровим офіцером. Час від часу

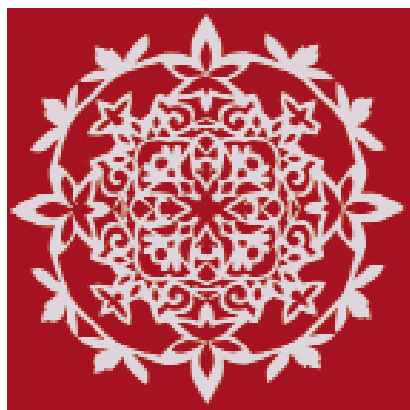
його переводили з місця на місце усіма неозорими просторами колишнього Радянського Союзу. Оскільки він служив у ракетних військах, усе моє дитинство пройшло в лісах — починаючи з Півночі і завершуючи Карпатами. Змалку дуже любила квіти і бавилася, здебільшого, в квітниках або на лісових полянах. Після закінчення служби батько разом з нами повернувся до рідних порогів. Тут я закінчила школу. Мріяла стати театральним режисером. Навіть закінчила кілька

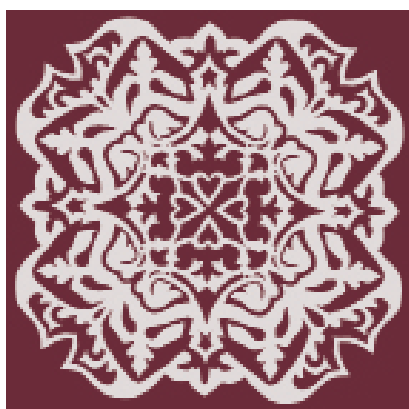
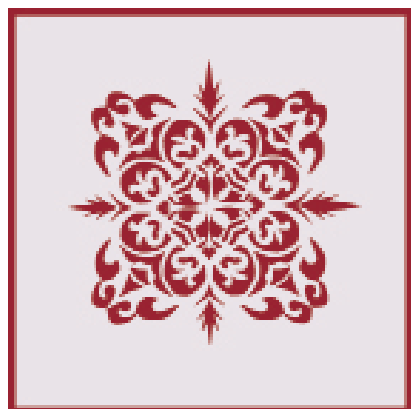
курсів училища. Та життя внесло свої корективи.

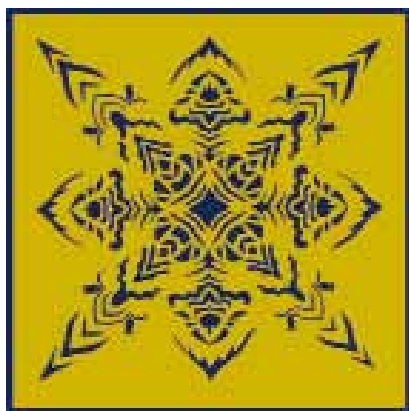
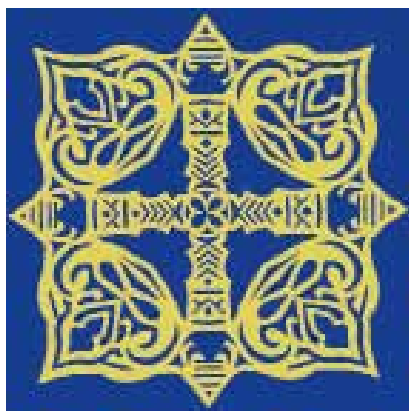
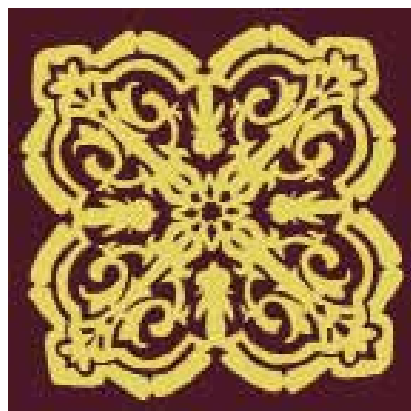
Витинанки почала робити випадково і зрозуміла, що це моє покликання, яке мені приносить не лише моральне задоволення, а й внутрішню гармонію. Іноді видається, що це не я, а рука й ножиці самі вигадують і викроюють узори. Або далекої Півночі, або лісостепової України, або вічнозелених Карпат. Моїми роботами зацікавилися. Відбула кілька виставок. Приємно, що моє захоплення приносить задоволення і моїм землякам, і внукам.

УЗОРИ ЗИМОВОГО ВІКНА

Янародилася і мешкаю в мальовничому селі Кунісівці, що розкинулося на висоті пта-

шиного польоту над старим і сивим Дністром. Тут знайшла свою долю. Разом з чоловіком виховуємо двох донечок. За фахом — технік-технолог. Так склалося, що роботи на Україні не маю, тому вже сьомий рік працюю сезонно за кордоном.

Бісером зацікавилася більш як вісім років тому. Починала з маленьких кольешок і браслетиків.

З часом набувала досвіду і вміння. Китайський бісер, як матеріал, не влаштував — перейшла на чеський, який

набагато яскравіший і якісніший. З ним працювати одне задоволення.

Зараз освоюю бісероплетіння. І хоча часу обмаль — у селі багато роботи, все ж знаходжу хвилинку для улюбленого заняття, без якого вже не уявляю свого життя. Мої донечки теж зацікавилися цим видом рукоділля і навіть допомагають мені. Приємно, що моїми роботами зацікавилися не лише земляки, а й гості нашого Покуття.

НАДДНІСТРЯНСЬКІ МЕРЕЖИВА

ВУЛИЧНИЙ КОМПОЗИТОР

Потяг вирушав з другої платформи о 12-й. В мене ще було декілька хвилин, щоб насолодитися пустою своєю кімнатою, шурхотом мітли двірника за вікном. Я завжди вважала цього двірника дивним. Він підмітав у певному, особливому ритмі та ще й кожного разу цей ритм змінювався. Влітку ритм його музики був веселий і швидкий, по розпеченому асфальту бігали сонячні промінчики, які ніби спонукали творити шедеври. Взимку шурхіт і стукотіння лопати робило музику різкою і холодною, яскраво підкреслюючи пору року. Сьогодні, наприклад, надворі було сонячно і тепло, і ритм «двірникової мелодії» був швидким та грайливим. Починався він повільно та граціозно, мітла легко підстрибувала, немов балерина на сцені театру. Я чула, як вона торкалася землі, так ніжно, мовби зовсім не хотіла вдарятися об неї. Він підмітав доріжку, повертався, секунду обдумував наступні кроки і продовжував цю нескінченну мелодію в тому ж ритмі, що й починав. Я не бачила двірника, та відчувала його переміщення з грядки на твердий асфальт, бо ритм ставав жорсткішим і швидшим. Він керував мітлою, мов скрипаль смичком, вміло і так обережно, немов би зайвий рух міг зіпсувати всю красу його мелодії. Чоловік кружляв по колу, раз у раз повторюючи вже добре завчені рухи та щоразу додаючи щось нове. Я чула, як через кожні три удари об землю він зупинявся, робив глибокий вдих і різко починав усе спочатку. Раз по раз мітла спотикалася об невеликі каміння, та вуличний композитор робив цей порух наскільки витончено, ніби так і було задумано. Мені навіть здалося, що я зараз не в сірому, старому будинку, а в залі оперного театру, а цей чоловік — вмілий музикант, у руках якого мітла ставала новим, оригінальним музичним інструментом. Я не наважувалася підійти до вікна, щоб не відвернути увагу чоловіка, бо його ритмічне прибирання подобалося мені значно більше, ніж окремі «шедеври» сучасних музичних геніїв. Ці несміливі подряпування по землі, граційні удари, голосні тупотіння його старих черевиків творили певну симфонію. Звісно, я не порівнювала її з «Місячною сонатою», адже вона була розрахована зовсім на іншу аудиторію. Її не чула пихата інтелігенція зі своїх новомодних балконів, її не слухали міністри і буржуа у оперних театрах. Цей шедевр був призначений для звичайних людей, чий слух ще не зіпсований дзвоном золотих монет та шарудінням купюр. Двірник відчував, що його музику слухають бідні та бездомні у підвалах, сироти та нужденні на вокзалах... і я. Він рап-

том обернувся до мене і широко усміхнувся, мовби запрошував на черговий концерт. Я кивнула, і він продовжив своє творіння. Чому він обернувся до мене? Я ж начебто не подавала ніяких знаків, не кликала його. А може, він відчув мою зацікавленість? Так, він ж майстер своєї справи і одразу відчуває людей, які справді цінують його мистецтво.

Час біг, і мені потрібно було поспішати, щоб не запізнитися на потяг. Я вирушала у чергове відрядження, але чомусь сьогодні мені не хотілося покидати глядацький зал, коли концерт цього «вуличного композитора» був на піку майстерності. Та вибору не було. Я швидко зібралася і спустилася сходами, по-

Луїс Серрано. Вуличний скрипаль

бачивши його, широко йому усміхнулася на знак подяки за такий ранковий подарунок. На потяг я прийшла вчасно і, сівши в нього, всю дорогу думала про мій ранковий сюрприз.

Дуже часто буває, що люди справді талановиті не можуть показати свій талант іншим. Я більш ніж впевнена, що цей дивний чолов'яга закінчив музичне училище, а може, й консерваторію, але через матеріальну скруту не вибився в ряди музикантів. Яке ж велике було і є його бажання, якщо він творить, незважаючи на те, що навіть не має інструмента? Натовп часто затоптує таланти ногами, бо не бачить блиску золота у руках митця. І тому справді талановиті люди змушені виконувати зовсім не свою роботу, але вкладати в неї свій талант, щоб хоча б бідні та бездомні могли його оцінити. І таких людей тисячі, вони на вулицях, у підвалах, в підземних переходах... Потрібно просто дослухатися і почути крик їхньої душі... виглянувши з вікна свого будинку.

АЛЬПІНІСТ З ВІЛЬХІВЦІВ

*Гора крові, штурм Хан-Тенгрі,
перший прапор незалежної Української держави
і трагічна смерть Ігоря Капируліна*

Коли приїжджає Іван, то я надихаюся горами. Мені все здається, що то я побував на Ельбрусі, бачив його загадкову заграву при заході сонця, що це я штурмував вершини в жахливо холодній морозній імлі, що це я стояв у буревіях і здіймав український прапор на піку Хан-Тенгрі, який мовою народів Тянь-Шаню зветься Горою крові. З Іваном народились ми і вирости в одному селі — романтичному і мальовничому селі на Карпатсько-Подільському розломі, де вже від Монахової скали Дністер веде свій шлях подільськими просторами і аж до Чорного моря. Тут — незаймані в своїй красі береги нашої юності, сім водоспадів серед зелених лісів на безіменній річечці, що витікає з сіножатей і по дорозі до Дністра ділить село на дві гори (в нас не було вулиць, а була «та» гора і «та» гора), і ще пісні, що залишились після нас на вечорових дорогах. Я був трохи старший і пам'ятаю, як, підростаючи, ходили по селі два Макарійових хлопці: попереду Василь, за ним — Іван. А ще, пригадую, біжить левадами Григуриків Іван і кричить щось несусвітнє:

— Макаріїв буде жити до 21 року... «Порок» серця...

Так сказали дохторі, казав Григуриків Іван, до яких возили Василя. Велика осоруга лягала на зелені наші левади. Але прийшов 21 рік — Василь помер у центрі судинної хірургії в Києві. І це як фатум, як закляття, як чорна магія. Василь ще встиг передати Іванові найголовніше:

— Там я бачив оголошення — хлопці на горах, йди туди, це те, що ти шукав...

Іван пішов. Це був Чорнобиль, де брати по закінченні школи працювали на будівництві АЕС, що згодом стала символом катастрофи планетарного масштабу. «Хлопці на горах» — це клуб альпіністів, який запрошував до мандрів. З того часу Іван Чернописький розпочав торувати непростий свій шлях світовими вершинами. Гори здавна манили його. Гарної погідної днини з нашого села завжди виднілися Карпати, їх загадкової краси засніжені вершини. Кандидат у майстри спорту з альпінізму Іван Чернописький влітку 1993 року у складі збірної команди Карпат вирушив у найважливішу в своєму житті експедицію — на штурм однієї з найскладніших світових вершин, якою є пік Центрального Тянь-Шаню

Іван Чорнопиский

семитисячник Хан-Тенгірі — Гора крові, або Кривава гора, що дістала таку назву за червоним своїм кольором серед білосніжних просторів у західних променях сонця. А, може, від крові тих, хто навіки залишився тут, заплативши життям за спробу підкорити велич природи. Хтозна. Кістяк Карпатської команди склали неодноразові призери чемпіонатів України з альпінізму, кандидати у майстри спорту С.Челенков, І.Капирулін, В.Галайда, І.Чорнопиский. Очолив команду О.Левицький. 9 серпня 1993 року легендарна Карпатська команда вперше в історії незалежної

України винесла жовто-синій прапор на пік Хан-Тенгірі. При спуску з вершини трагічно загинув один з найвидатніших карпатських альпіністів Ігор Капирулін — зірвався зі сніжного ножа на висоті 6.800–6.900 м над рівнем моря. Краплина крові на синьо-жовтий прапор. Так заплатили карпатські альпіністи за свій подвиг на одній із найвищих вершин планети. Іван Чорнопиский вів щоденник, який згодом ліг в основу його захоплюючої книги «Через Карпати — на штурм Хан-Тенгірі», що в 2001 році побачила світ у Коломийській друкарні імені Шухевича. Останній розділ, який спресував найдраматичніші і трагічні події дня 9 серпня 1993 року, пропонує читачам за щоденником Івана Чорнопиского.

9.08.93 р. Надворі займався ранок. У палатці дуже холодно, вставати не хочеться. Чути гомін у сусідніх палатках. Значить, там готуються на вихід. Володя Галайда встає першим, запалює примус. Будемо готувати курячий бульйон. Голова болить, апатія до всього. Володя дає кожному повну жменю ліків, пігулки різного калібру. Випийте, і все буде добре. Треба одягатися, збирати рюкзак. Головне, нічого не забути, що знадобиться при русі на гору. Наша друга палатка теж ожила, чути, як гуде примус. Вирішуємо вийти близько десятої. Погано почуває себе Олег Чурук. Просить Олега Левицького, його залишити. Вгору не піде. За самопочуттям відчуваю, каже, що буду гальмувати групу. Вчора добряче потрудився. Олег дає добро. Будеш на рації сидіти. З третьою вийдеш на зв'язок з базою, а потім, як нас не буде до п'ятої, вийдеш ще раз. Виходимо на вулицю. Морозяне повітря б'є в ніс. Дихати важко. Друга

п. Хан-Тенгрі (7010 м)

група — Плехов, Кузнєцов, Капирулін стоять і курять. Потрібно тепло одягатися. Вітер не віщує. Знизу піднімалися хмари. Льодовика не видно. Вгорі чисте небо — це дає змогу нам вийти на штурм. Беру в рюкзак одну бухту шнурка, теплі речі, пухові штани. Вдягаю обв'язку, закріплюю льодоруб на самостраховку. Готові до виходу. Маршрут бере початок біля нашої палатки. Володя вже причепив жумар, готовий. Махає Левицькому, чи можна йому йти. До перил підходить команда японців з двома гідами, один — спереду, другий — позаду. Японці зв'язані між собою кольоровим 8 мм шнуром. У групі лише жінки, старшою в них Ненка Тобей. Володя не витримав, почав рухатись перилами. Ми мусимо чекати, поки вийдуть японки. Звертаємо увагу на північний бік Хан-Тенгрі. Крутий скальний масив від вершини до льодовика Північний Інильчек. Там прокладено ряд маршрутів вищої категорії. Починаємо рух, першим виходить Олег Левицький, за ним — я, Капирулін, Кузнєцов, Плехов. Йдемо важко, часто зупиняємося, щоб віддихатись. Дуже холодно, постійно розтираю ніс та щокки, грію руки, відчуваю, як мерзнуть ноги, не допомагають собачі унти. Сьогодні відчув, що стан у мене кращий, ніж учора, це додає оптимізму. На одній з ділянок обходимо японську команду, яка йде вже повільно. Володя відірвався далеко, попереду нього рухається інструктор з МАЛу. Звертаємо направо, проходимо нормально. Далі круті стінки по кулуарі, який півколом веде до першого снігового ножа.

На кожному пункті доводиться перечіпати жумар, це дає змогу перепочити, подихати морозяним повітрям. Позаду мене йде Ігор Капирулін, на грудях два фотоапарати. Раз-по-раз фотографує рух групи — то вгору, то вниз. Кілька разів просив мене позувати на фоні стінки, чи висячи на перилах. Сніг скував мороз, добре тримають кішки. Трапляються льодові ділянки, від удару кішкою лід колеться і дрібними шматочками злітає вниз на тих, хто піднімається. На першому сніговому полі трохи перепочиваємо, поки Олег Левицький пройде стінку. Дивлюся, як наші хлопці проходять дуже крутий кулуар. Внизу велика хмарність, нас поки що милує погода. Тут трохи затишно, вітри гудуть вище. Сніговий ніж проходить у кулуарі, який веде на круті південні схили. Олег Левицький звільнив перильний шнурок, можна рухатись, на ніж вийшли Ігор Капирулін і Юрій Кузнецов, Ігоря Плехова ще не видно. Тому рухаюсь по стіні. Крок, ще крок, потрібно віддихатись, і далі крок за кроком. Наздоганяю Левицького, який уперся головою у схил, відпочиває. Дуже важко. Тут уже відчуваються пориви вітру, вище на сніговому схилу гонить снігову куряву. Зупиняюсь біля Олега. Давай, Тарасовичу, по десять кроків, і перепочинок, робимо на кожний крок три-чотири вдихи і видихи. Запрацювало, Олег — попереду, я — поруч позаду, не відстаю ні на крок. Наздоганяємо Володю Галайду, котрий, відкинувшись на перилах, відпочиває. Обходимо його, в нас хороший темп, потрібно його підтримувати. Підходимо до великого каменя, Олег пропонує зняти рюкзак. Навіщо, він тобі не заважає, там і так нічого немає, зате тепліше. Йдемо з рюкзакami. Тут закінчуються перила. Далі по крутому сніговому схилу до другого снігового ножа, який має довжину вісімдесят метрів. Видно, що інструктор МАЛУ вже вийшов на вершину. Снігова курява боляче б'є по обличчі, заліплює окуляри, доводиться раз-по-раз очищувати. Борода вся вкрилась льодовими бурульками. Крок за кроком підходимо до ножа. Вітер дужчає. Нам потрібно пройти обережно. З обох боків — круті снігові схили, один веде на північний бік, а інший — на південний. Поволі повземо на чотирьох. Іноді крихкий сніг сповзає, просковзує нога, потрібно триматись. Пройшли сніговий ніж, наші ще біля каменя, далі ще метрів сорок і вершинний купол, повільно рухаємось туди, правіше метрів сорок міститься тринога. Стоїмо і дивимось один на одного. Вершина! Тарасович показує йти мені першим, я йому показую. Вирішуємо йти вдвох. Обнімаємось, борючись з вітровим потоком, виходимо на вершину. Радості немає меж! Робимо запис у журналі, пишемо записку. Потрібно сфотографуватись.

— Тарасовичу, давай наш прапор! Сьогодні 9 серпня, альпіністи Івано-Франківська підняли на семитисячнику Хан-Тенгри прапор своєї держави!

Довгий шлях пройдено, щоб тут стояти з високо піднятим прапором. Вітер сильний намагається вирвати полотнище, але тільки скручує його в трубочку. Підходить Юрій Кузнецов і ще один учасник сходження, самотній турист, котрий просився йти з нашою групою. Фотографуємось втрьох, знімаємо панораму. Льодовик Інильчек вкритий хмарами. Прекрасний вид на пік Перемоги, звідси видно весь його масив, від перевалу Чонтарак до піку Неру. Видно верхів'я льодовика Південний Інильчек з вершинами піку Погребецького, Військових топографів. Добре видно меридіальний хрест довжиною 110 км. Ним проходить державний кордон з Китаєм. У нього паралельно впираються хребти Сараджаський (найпівнічніший), а потім Тенґрі-Таг, і нарешті, Кокшаал-Тау, який тягнеться із заходу на схід і продовжується в Китаї. Цим пейзажем можна милуватись довго, понад півгодини, на сильному вітрі з морозом. Повертаємось до дійсності. Чекали своїх хлопців, щоб разом сфотографуватись на чудесній вершині Хан-Тенґрі.

Починаємо спуск. Олег — перший, я за ним, позаду — Юрій Кузнецов. Першим зустрічаємо Володю Галайду, котрий нас поздоровляє, каже, що цей семитисячник у нього десятий. Поздоровляємо його. Запитуємо, де решта хлопців, бачив лише Ігоря Капируліна, десь тут поруч. Добре. Володю, побудете на вершині, зустрінетесь з Ігорем, і разом вниз. Зустрінете Плехова завертаєте його вниз, вже пізно, він не встигне вийти на вершину. Володя зрозумів. Киває головою. Пішов у напрямі вершини, ми — вниз. Через кілька хвилин зустрічаємо Ігоря Капируліна, котрий щойно пройшов сніговий ніж. Ігор всміхається. Поздоровляємо один одного. Олег нагадує Ігорю, що на вершині Галайда. Ти, як старший групи, зберетесь разом, ні в якому разі не залишай його самого. Ти ж знаєш його! І разом — вниз, зустрінете Плехова, повертаєте його, разом — на 6.400, ми вас там чекаємо. Все добре. Прощаємось помахом руки. Проходимо сніговий ніж, під яким уже чекають сходжувачі, потім дізнались, що це були маловські інструктори, підходимо до каменю. На ньому два рюкзаки, що ми зауважили. Олег сказав, що Ігор пішов без рюкзака, ось і один його стоїть тут, припорошений трохи снігом. Ховаємось за камінь від вітру. Видно, як фігури у сніговій імлі підходять до нього, наші, сказав Олег. Можемо спускатись поволі вниз, у полі зору один одного. Перила вільні. Я йду першим, за мною — Олег, позаду — Юрій Кузнецов. При спуску на другий сніговий ніж пропустили московську групу з двох чоловік. Катя Іванова і її напарник. Зустрічаємо Плехова, який йде вгору, важко крок за кроком. Вітаємося, він нас поздоровляє. Він хоче йти вгору, наскільки йому дозволить світловий час. Ігоре, там зараз на горі Галайда і Капирулін, дійдеш до них, і повертай-

ся вниз, уже пізно. До темноти не встигнете зійти. Добре. Розходимося. Продовжуємо спуск. На другому ножі збираємося утрюх. Потрібно перечекати японок, котрі почали спуск і зайняли перила. Олег хоче зв'язатися зі мною, трусить його, так замучився. Розмотую шнурок. Зв'язуємося. Вгорі з'явилась група, добре не видно хто це. Виявилось, малівці, не зупиняючись, пробігли нас — і вниз. Змішались з японцями, які їх пропустили і зникли з поля зору. З'явився Володя Галайда, ми починаємо рух вниз. Ноги вже погано тримають, падаємо, але перила зупиняють. Впершись в японок, доходимо до гребеня. Вони стали там перепочити, ми рухаємося далі. Близько п'ятої були біля палаток, Чурук поїв гарячим чаєм. Олег Тарасович звалився біля входу до палатки, відпочивав. Юрій пішов до своєї палатки, я вліз до середини. Зняв рукавиці, пальці рук вкриті міхурами, підморозив. Ноги також підмерзли, треба зігріватися. Трохи відійшли, зробили кілька знімків. Спустився Плехов, стало видно Володю. Коли спустився Володя, його сфотографували під стінкою. Першим Олег запитав, де Ігор Капирулін, на що Володя не міг нічого відповісти. Коли прийшли японці, Володя трохи відпочив, сказав, що з вершини Ігор Капирулін пішов скоріше від нього, і більше його не бачив, думав, що вниз побіг. Коли зустрівся з Плеховим, який йшов вгору, сказав, що потрібно повертатись, але він попросив піднятись за Катєю Івановою на вершину. А Ігоря Капируліна не зустрічав? Він сказав, ні, може, пробіг, і я його не помітив. Значить, пішов вниз, подумав Володя. Давай, вгору за Катєю, а я тебе тут почекаю. Спустилась Катя з напарником, зустрілись біля каменю. Катя звернула увагу на рюкзак, що лежав самотньо на камені, хтось забув, подумали вони. Почав спускатись Плехов, і ми помаленьку пішли по перилах вниз. При вході на гребінь Ігор мене перегнав, я повільно почав спускатись вниз. Володя пив тепле питво, і розказував щось страшне. Значить, ви Ігоря не бачили від вершини, куди він міг подітись. Рюкзак залишився на камені, значить, його рюкзак. О дев'ятій вечора був зв'язок, яким передали, що зійшло шестеро, але не повернувся зі сходження Ігор Капирулін. Виявляються обставини зникнення. Давай, зв'яжемося через годину. Всі зібрались у нашій палатці. На вулиці потемніло, небо вкрилось великими зірками. Як близько ми до них. Боліла голова, пульс високий, сили віддані в боротьбі за вершину. Володя грів воду, треба більше пити, трохи поїсти. Ще раз пройшли весь підхід і спуск з гори. Як вийшло, що Ігоря втратили з поля зору. Виявилось, що коли Володя з Ігорем зустрілись на вершині, обнімалися, тішились, знімали один одного на фото, почали спуск. Володя попросив, що візьме для своєї колекції кілька каменів з вершини Хан-Тенгри. Ігор вирішив не чекати на ньо-

го, вдарив його по плечу, і махнув рукою вниз — зник за поворотом. Володя почав спуск, підійшов до ножа, там піднімалась група з МАЛу, як він дізнався від них, після них почав спуск. Прийшов до каменя, зустрів Плехова, запитав, чи не бачив Ігоря, той сказав, що не бачив, а може, й не помітив, що пішов вниз. Ігор попросив, що він підніметься вгору з групою Каті Іванової, яка підійшла до них. Ми зрозуміли, що Ігор пішов вниз. Скоро пробігли інструктори. Повернулась Катя і сказала, що на камені хтось залишив рюкзак. Але це мені нічого не підказало. Побачив, що Плехов спускається, почав спуск і я. На гребені довго відпочивав, де мене Плехов обігнав. Ось і все, що можу сказати.

Радіозв'язком передали все, про що дізнались. Домовились, що кожної години зв'язуємося, і будемо сигналізувати ліхтариками вгору і за лінією маршруту. Не вірилось, що на вершині ми Ігоря бачили востаннє. Його посмішка врізалась у пам'ять назавжди. Цілу ніч тривоги, спати ніхто не лягав. Вітер посилювся, тряс палаткою. Кожну годину змінюючись, сигналізували ліхтариком.

10.08.93 р. ранок нас нічим не потішив. Ігоря не було, і віра, що він повернеться живим, була марною. На ранішньому зв'язку вирішили, що потрібно підніматись ще раз нагору. І перевірити все за маршрутом. Сергій знизу сказав, що інструктори МАЛу сьогодні справді будуть підніматись вгору і дали згоду допомогти нам. Справді через кілька годин підійшов інструктор МАЛу зі своїм клієнтом і сказав, що нам немає сенсу підніматись, тим паче, після сходження. Ви й так не вийдете на вершину і пошуки результату не дадуть. Я піднімаюсь вгору і все довкола прогляну. Наскільки це можливо. Якщо знайду, передам по рації вам, якщо нічого не знайду, подивлюсь, чи є рюкзак на камені. Все передам вниз. Потрібно було щось вирішувати. Олег попросив, щоб Челенков підійшов до Малікова, щоб дали гелікоптер облетіти стіни Хана, в палатці документи з оплати. На другий зв'язок вийшла Таня. Сказала, що Сергія зловило серце і разом з Людою вони пішли до МАЛу, якщо йому не стане легше, будуть спускати в Каркару. Потрібно було щось робити. Ми сиділи в палатці, чекали інформації від інших груп, але нічого втішного не було. Рюкзак перебуває на камені, більше нічого не виявлено. Значить, він не дійшов до рюкзак, з гори, за словами Володі, пішов не дочекавшись його. Основне місце зникнення — сніговий ніж довжиною до 80 метрів. Ніхто не бачив його зникнення. Якщо злетів, то куди — задаємо собі питання, — на північні схили, де стіна, чи південніше. Якщо робити пошукові роботи, треба наново підняти на вершину і звідти починати. Для такої справи у нас не має ні людей, ні спорядження. Добре було б підняти гелікоптер і зробити обліт схилів, щоб хоч

якось прояснити, може, буде помічений, і визначити, чи зможемо ми йому допомогти.

Люди виснажені, третя ніч на висоті шість тисяч метрів. Що робити? Кожен задавав собі запитання. Виходимо у визначену годину на зв'язок. В ефірі голос бази «Карпати». Я база «Карпати», я база, як мене чуєте, прийом... База. База. Ми «Карпати», чуємо вас добре. Інформації відносно Ігоря ніякої, вирішуємо, як нам бути. Таня теж не мала що сказати. В ефірі звучав чоловічий голос, спитав, який стан групи. Важкий, значні обмороження пальців рук і ніг. Хлопці, немає чого вам там ще одну ніч ночувати, виходьте на печери, поки є ще сили. Це я вам раджу. Може, це й була правильна порада. Хто це говорив, ми не знали, але хтось вирішив нам допомогти в цей важкий момент.

Олег приймає рішення. Збирати всі речі, готуватись до спуску вниз. Помалу вибрались з палатки, знімаємо її. Все робиться повільно, якісь зів'ялі, неможливо зібратись, голова болить, обвітрене обличчя пече. Сходження далось нелегко.

Останній погляд на вершину, яку вже окутали хмари, і покидаємо майданчик на 6.400. Йдемо важко, ковзають ноги, падаю, піднімаюсь і продовжую рух вниз. Хлопці ледве йдуть. Важко дихають. Бачу, Олег Тарасович випустив рукавицю, і вона, підхоплена вітром, полетіла вниз по схилу, далеко від маршруту. Олег поглядом провів її і пішов далі. Знизу йдуть хмари, раз по раз закривають маршрут.

Закінчились перила. Я йду за Олегом Левицьким, за мною Олег Чурук, далі Кузнецов, Ігор Плехов і останній Володя Галайда. Виходимо на снігову ділянку, гребінь зовсім затягує хмарами, чекаємо просвітку, гребінь має багато згинів і можна попасти на карнизи. Довший час зупиняємось, не вистачає повітря. Хоч видимість погана, ми зустріли іноземця і його гіда, вони піднімались вгору. Стежку ледь видно, випало багато снігу, вже видно людей, котрі стоять біля печер. Вони нам щось махають. Зрозуміли, що йдемо на карнизи, змінюємо трохи напрям, доходимо до перильного шнурка. Перший на «вісімці» з'їжджає Олег, я — за ним, решта за нами. Сили зовсім покинули мене. Роблю відчайдушний ривок, кілька кроків ще і ще. Ті, що стоять біля печер, поздоровляють, киваємо рукою на знак привітання. Ледь добрався до печери, там уже Тарасович, залажу, і довго лежу не рухаючись. Приходить решта хлопців не в кращому стані. Починає темніти. Як добре, що засвіту добрались до печер. Тепер гріти воду і пити, пити. Розпалюємо примуса. Набираємо снігу в казанки, готуємось до сну. Розстелюємо каремати, спальники, довго лежу зверху, потім забираюсь у нього і більше нічого не хочу, тільки б заснути.

Проміжний табір на 4.200

11.08.93 р. Встаємо дуже рано, щоб о сьомій починати спуск. Збираємо все, що нам потрібно, решту залишаємо — продукти, бензин. Виходимо вниз. Сьогодні хмарно вгорі, внизу — чисто. Через пік Чапаєва повільно переповажають хмари, які підхоплює вітер і гонить вгору. Починаємо спуск, сніг глибокий, сильне відчуття холоду. Спуск проходить скоро, ось уже і «горлишко», видно сліди сходження лавин. Уважно проходимо, і ось майданчик на 5.200. Знімаємо палатку, вона промерзла, припала снігом. Витягуємо весь її вміст. Збираємо спорядження, речі, ділимо палатку. Я беру внутрішню частину і запаковую в рюкзак. Продукти залишаємо в печері. Тепер скоріше пройти тріщини. На підйомі від тріщин зустрічаємо Любчика зі Львова. Радіємо зустрічі. На першій тріщині моста вже не має. Доводиться перекидати рюкзаки і перестрибувати. Уважно проходимо наступні дві, і вниз. Проходимо траншеї, видно, був сильний сніг, йдемо пробитими слідами. Вниз йдеться скоріше, ніж вгору. На небі через хмари пробивається сонце. Тут тепліше, немає такого вітру. На 4.200 велелюдно. Тихенько пробиваємось до своєї палатки. Тут затишно і тепло. Можна зняти пухове спорядження. Багато речей залишаємо в палатці. Робимо чай, щось перекусити. Сильно хочеться спати, потрібно триматись. П'ю багато холодної води з цукром. Олег Тарасович робить останні знімки. Пролітає гелікоптер, забирає двох англійців, котрі були знайдені в лавині. Так більше нікого і не знайшли. Забрав свій вантаж, відлітає. Трохи перепочили, можна йти далі. Сонце вже високо. Льодовик накритий свіжим снігом. Дві години ходьби, і ми в базово-

му таборі, де нікого немає, Сергій і Люда в МАЛі, Таня на кухні. Ніхто не зустрічає. Добираюсь до палатки. Падаю на тепле каміння. Нарешті вдома, де можна помитись, поїсти, випити, перепочити. Не віриться, що вдома і нікуди не потрібно вже йти. Лежав довго із заплющеними очима, не хотілось рухатись, хотілось просто полежати. Через годину вже сиділи за столом. Таня багато наготувала, зробили компот, чай, напої з томатного соусу. Їли мовчки, десь колись перекидались словом. Кожен відчував вину за те, що пропав Ігор, котрий вважався найсильнішим учасником нашої експедиції. І зараз, гарячими слідами, потрібно розібратись, як це сталося. Коли Сергій Челенков захворів, Олег Тарасович призначив Ігоря старшим у групі. Ігор Плехов і Юрій Кузнецов за віком немолоді, обом за тридцять, а в спорті досягли незначних результатів, всього-на-всього чистий перший розряд, висотних сходжень не мали. Ігор мав згуртувати групу і організувати вихід на вершину, спуск з неї. Але мені здається, що цього не вийшло, група була розтягнена, відповідно, контролю ніякого. Тим паче, пропадає керівник. За думками наступив вечір. Вирішили зібратись у кают-компанії. Сергій і Люда не прийшли, випили за упокій душі загиблого. Вечір видався на диво прекрасним. Повний місяць освітив схили гір. Два красені пік Хан-Тенгрі й пік Перемоги здіймались над горами. Палатка Ігоря Капируліна порожня. Сергій і Люда увесь час проводять у МАЛі, лише вітерець навідується до палатки, пошелестить, і біжить далі. Стан поліпшився, болять розпухлі пальці рук, лікар сказав, що нічого страшного немає. Міхурі скоро зійдуть. Тихо влажу до палатки, щоб не будити Таню і Олега, вони вже сплять, тісно притиснувшись одне до одного.

12.08.93 р. Сьогодні замовили гелікоптер, який на прохання Казбека Валієва повинен допомогти нам. Збираємось до МАЛу, на вертолітний майданчик, Олег Левицький, я, Ігор Плехов, Сергій Челенков, Люда. В МАЛі підійшли до Олега Малікова, котрий за старшого на льодовій базі. Там був якраз зв'язок, піднімались групи вгору, але нічого не виявлено. Довго оглядали в підзорну трубу, але також нічого не видно. Олег тривалий час працює директором МАЛу, знає місця, коли злітали його клієнти, і взявся допомогти нам. Прилетів гелікоптер, який доставив групу іноземців і кухонні припаси із зелені, а також пиво в банках. Ми повантажились, взяли фотоапарати. Сергій не захотів сідати, боячись, що може зловити серце. І ми піднялись у повітря. Довго кружляли над льодовиком, щоб набрати бажану висоту, і почали наближатись до схилів Хан-Тенгрі. Почали зверху, все видно, як на долоні. Скальні острівці, снігові схили. На південному нічого не видно. Перелетіли перемичку на обстеження північних схилів. Тут

дуже круто і снігу мало, чорний скальний масив з гори до низу. Пролітаємо ще раз південною частиною, але знову нічого. Повертаємось на базу. Я ще так ніколи високо на гелікоптері не літав. Нас висадили, гелікоптер полетів за своєю програмою, Олег вирішив питання з оплатою за годину польоту. До нас підійшов Віктор Пастух, і ще декілька чоловік з МАЛу. Люда плакала, Сергій тримався за серце. Віктор прийшов з аптечкою і дав їм по уколу. Ми пішли до свого табору, дорогою нас наздогнав Пастух й сказав, що вони з Бершовим невдовзі йдуть на гору і акуратно там усе проглянуть, хоча, скільки груп уже пройшло вгору, що, якби він був там, його вже би побачили. Там немає де аж так заховатись. Ми подякували і пішли додому.

Сергій Челенков виконував роль начальника рятувального загону експедиції, в ході сходжень був внизу і за зв'язком стежив за сходженням учасників, увесь час був у курсі всіх справ. Але коли стався випадок і Олег згори просив його підняти гелікоптер, скільки би не коштувало, обстежити схили Хан-Тенгрі, і якщо виявлять Ігоря, дати знати приблизні координати, Сергій нічого не зробив, і навіть на зв'язок не виходив, виходила Таня, а тепер звинувачує нас, що ми не повернулись на пошуки. А з чим шукати? Три чоловіки, які могли ще рухатися, два шнури всього 80 метрів — нічого не допоможуть. А все кричав, що потрібно лізти в кулуар, він десь там. Олег був більш холоднокривим. Для того, щоб розгорнути пошукові роботи в районі вершини, біля каменю, потрібно ставити ще один табір, занести туди спорядження і продукти, запас бензину, примуси. Але, перш за все, визначиться, в який бік злетів Ігор. Це можна було наступного дня зробити за допомогою гелікоптера, коли група на горі, декілька днів падав сніг, можливо, прикрив його, а, можливо, зірвав лавину і разом з нею він потрапив у льодову тріщину. Різні версії. Проходили групи з МАЛу, одних знав Володя Галайда, інших Сергій і Люда, але жодної інформації. Потрібно щось робити, але що саме, ми не знали. Чекали інформації від Бершова і Пастуха, які вийшли на Хан-Тенгрі за маршрутом Погрибецького. Так минув день у роздумах, опустили наш прапор на знак скорботи і всі були знервовані, зривались з будь-якої причини, особливо нервував Володя, котрий таким спокійним був протягом сходження. Його можна зрозуміти, він залишався з Ігорем на вершині, і він з ним мав спуститись вниз. Надвечір небо затягнулось хмарами, пішов сніг. Кожен заліз у свою нору, там тепло і затишно.

13.08.93 р. Після сніданку Олег призначив розбір сходження на пік Хан-Тенгрі. На вулиці було тепло, вирішили проводити біля кухонної палатки. На розбір прийшли Люда і Сергій зі своїм плее-

ром — будуть записувати. Почав Олег Левицький з першого виходу для встановлювання проміжних таборів, охарактеризував учасників, хто як себе почував і як працювали. Дав оцінку тому випадку, що на першому виході група Челенкова залишила всі продукти і вийшла на 5.200 в полегшеному стані. При цьому нікому не сказали, лише випадково були залишені консервні банки і пакети, які готували на гору. На другий вихід вийшло сім чоловік для встановлення табору на 6.000 метрів, усі справились добре і вихід пройшов нормально. Третій день повинен був проходити групами. Але так не вийшло, друга група була невкомплектована і довелося дві групи об'єднати в одну. До проміжних таборів йшли згідно тактичного плану. У штурмовий табір прибула вся група. Від виходу на вершину за погіршення стану відмовився Олег Чурук. Шість чоловік вийшло на штурм о дев'ятій ранку, взявши все необхідне для цього. Рацію залишили Чуруку для зв'язку з базою. До вершини все йшло добре. Я з Чернопиським зійшли першими, підійшов Кузнецов. Фотографувались. Почали спуск з вершини, зустріли Галайду, через кілька хвилин — Капируліна, якому чітко сказав забрати групу і разом йти вниз. Тримаючи в полі зору один одного, пройшли небезпечні місця на маршруті. Спустилися на 6.400 в складі, в якому почали спуск з вершини. Спустився Плехов. Я запитав, де хлопці, він махнув рукою вгору і сказав: там. Спустився Володя. Перше запитання, де Ігор? Сказав, що позаду нікого немає, йшов останнім. А що в таборі немає? Немає. Ви мали йти разом, він нікого не обганяв. Тим паче, нашу групу. Так і виявилось, що нема Ігоря. Передали на базу. Далі ви все знаєте. Потім виступив я, нічого нового не сказав, тільки те, що практично говорив Олег, бо йшли разом.

Юрій Кузнецов доповів нам, що Плехов спав у другій палатці. Ігор і він разом. Ігорю було дуже холодно, спальник він не взяв, тільки пухові штани. Влізти в мій відмовився. А ще сказав, що на першому сніговому ножі, коли я підійшов, Ігор дрімав, я його розбудив. Він каже, ти йди вперед, а я трохи посплю. Далі бачив його позаду себе. Зійшов на вершину, а далі все ясно. Ігор Плехов почав з того, що палатка в них була маленька і попросився до хлопця-туриста, котрий спав сам. Вийшов з табору останнім, йшов за групою. Коли група обійшла японців, посидів трохи з ними, відстав від своїх. Підійшов під вершину, коли вниз вже почали спускатись Іван, Олег і Юрій. Зустрів мене Володя Галайда, котрий запитав, чи бачив я Ігоря Капируліна, я сказав, що не бачив, може, пройшов, але я його не бачив. Сказав, що хочу піднятись на вершину, він мені дозволив вийти на гору, бачив триногу, але сильний вітер не дав довго там побути. Почав спуск, пройшов сніговий ніж, далі пішов, бачачи спину Володі Галайди, який мене помітив, по-

чав спуск вниз. Біля каменя зустрів Катю Іванову зі своїм товаришем, побачив рюкзак, що лежав самотньо, але на це ми не звернули особливої уваги, так як, напевно, здебільшого хвилюємось за себе. Володю слухали уважно. Як він йшов, ми бачили. В групі першим. Потім відстав. На вершину прийшов четвертим. Мав чіткий наказ від Олега разом із Капируліним спускатись вниз. Піднявся, каже Володя, коли наша група спускалась. Поздоровив, мене теж поздоровили, пішов у напрямку тринogi. Там вища точка. Через кілька хвилин підійшов Ігор Капирулін, який мене обняв, поздоровив, фотографував, потім я фотографував його. Дивились панораму. Коли почали спуск, сказав, що візьму кілька каменів з вершини. Зігнувся, щоб взяти, Ігор штовхнув у плече і махнув рукою в напрямку спуску і сховався за поворотом. Я назбирав каміння і спустився до ножа, яким піднімалась група з МАЛу. Коли вони піднялись, почав спуск я, дійшов до каменя, де було два рюкзаки. Зустрів Плехова, котрий попросився на вершину і запитав, чи не бачив Капируліна. Я сказав, що він пішов вниз з вершини. А ти що, не зустрів його? Він каже ні, а може, проскочив і не бачив, він так скоро ходить. Пішов вгору до вершини. Спустились МАЛівці, забрали рюкзак і пішли вниз. Піднялася Катя з своїм другом. Звернула увагу на рюкзак, я сказав, що не знаю чий, може, не всі МАЛівці спустились. Вони пішли вгору. Коли побачив, що Ігор Плехов зійшов з снігового ножа, почав спуск вниз. Далі всі знають. Тут почалась атака Люди і Сергія на Володю, котрий не знав, що відповісти. Адже ситуація досить складна. Того дня на вершину піднімалось багато груп і самостійних учасників, і мало хто звертав увагу один на одного, кожен був зайнятий собою, при тому був сильний вітер, який постійно піднімав снігову куряву, ускладнював видимість. На такій висоті і думаєш зовсім по-іншому, ніж у нормальних умовах, і реакція не та. Судити не нам, а суддям. Їх буде багато.

Висновок з того, що пропав Ігор, такий. Слідуючи з вершини, де залишився Галайда, не дійшов до рюкзака, який залишив на камені на сніговому схилі, недалеко від початку снігового ножа. Ніхто його більше не бачив, ні МАЛівці, які піднімались, ні Плехов, ні Володя Галайда, ні Катя Іванова зі своїм напарником. Є версія, каже Тарасович, що просковзнув на крутому сніговому гребені, не зумів утриматись на схилі і злетів униз в одну із сторін. На яку — нікому не ясно.

Обліт гелікоптером схилів з Півдня і Півночі результату не дали. Були оповіщені всі групи, які піднімалися вгору, але також безрезультатно, лише рюкзак синього кольору на камені.

Челенков і Люда пропонували після відпочинку, за сприяння погоди, вийти на пошуки в район південної стіни, в кулуари, де,

можливо, він міг зупинитись. Розбір закінчився. Тиснув кашель, дихання нагадувало надування ковальського міха. Майже сім днів йшов штурм, три ночівлі на висоті шість тисяч метрів і вище зробили своє. Кожен залатувє рани. Юрій Кузнецов лікує згоріле обличчя, Плехов — посинілі пальці ніг, у Тарасовича нижня губа опустилась нижче бороди, розпухла. Лікувались «Гайдамацькою», Таня лікувала нас смачними обідами і вечерьями.

Два дні після розбору. Настав період непогоди, заганняючи нас до палаток. Кухар працювала добросовісно, по двоє нас допомагали їй. Табірне життя йшло своїм руслом. Люда і Сергій мало бували з нами, увесь час у МАЛі, це, можливо, було й краще. Спустилась група Сергія Бершова, яка нічого не виявила. Рюкзак на місці. Випало багато снігу. Запитання, чи можливо організувати пошукові роботи в кулуарах південних схилів, їх дуже здивувало. Пошуки можливі, але там добряча кількість снігу, велика крутизна, що таїть у собі лавинну небезпеку. Сунутись туди не рекомендуємо, а далі — справа ваша. З цим звертались до Олега Малікова. Він сказав, що такі пошукові роботи на такій висоті за весь час роботи в МАЛі не проводив, був один випадок, коли з 6.000 було виявлено тіло альпініста, котрий пропав у районі сніжного ножа під вершиною. Але стояла стійка погода, сніг твердий і він просто злетів, не у тріщини, а на висоту приблизно 5.300. І був там помічений, що дало змогу стягнути його вниз до гелікоптерного майданчика. А в більшості випадків іноземці ховають своїх альпіністів у горах. Потрібно було вирішити з пошуковими роботами, які пропонували Челенков і Люда.

16 серпня відбулося засідання нашої експедиції, яка мала вирішити головне питання: «Проведення пошукових робіт з виявлення тіла Ігоря Капируліна». Кожен мав право виступити, висловити свою точку зору з приводу пошукових робіт, як він це бачить, як краще зробити. Пропрацювали те, що вже було зроблено в справі Ігоря Капируліна:

зроблено обліт гелікоптером Південних і Північних схилів піку Хан-Тенгри, нічого не виявлено;

три групи, які піднімались вгору на вершину Хан-Тенгри з МАЛу, на прохання Валієва, обстежити шлях підйому і спуску, нічого підозрілого не виявили;

група Сергія Бершова, яка зробила висновок, що можливість підйому групи нереальна, дає підстави на те, що робити вихід з установами проміжних таборів для проведення пошукових робіт немає смислу.

Стосовно цього кожен висловився. Вирішили не проводити пошукових робіт малою групою, а:

зібрати табір на 4.200 і готуватись до відльоту до зеленої зони; підготувати всю документацію із загибелі Ігоря Капируліна; установити символічний знак «Хрест пам'яті Ігоря Капируліна»; підготувати експедицію до закриття висотного базового табору на Південному Інильчеку.

Після обіду група в складі шести чоловік, а саме Левицький, Чорнописький, Галайда, Плехов, Сморкуцька, Кузнецов, вийшли в бік табору 4.200. Цього дня стояла ясна сонячна погода. Талі води, які під дією сонячних променів з'їдали останки снігу, що недавно випав, збирались у бистрі стічні, впадали в швидкоплинні стічні «жолоби», в льодові колодязі, зникали в середину льодовика із сильним шумом, наганяючи на нас певний страх. Не дай, Боже, туди потрапити, думав кожен про себе.

Цього дня був знятий останній табір на висоті 4.200 і вирішувались усі шанси пошукових робіт, що виявились на той час безрезультатними. Група харків'ян зняла рюкзак Ігоря і передала Сергію та Людї. Для підготовки документів із загибелі Ігоря Людю і Сергія відправлено вниз, у Каркару, а ми готувались до відльоту в порядку черги. Цього дня головним залишався Чурук, котрий приготував прекрасну вечерю з кавою і коньяком. Вечір наступив чистий, із зірковим небом, з великим колесом місяця, який посилав промені на схили гір. Думки линули в домашній затишок, тепло. Все частіше згадувалось роботу, домашні проблеми, сім'ю, рідних і близьких.

Сімнадцятого серпня 1993 року було опущено прапор, який двадцять три дні майорів над нашим табором. Йшов дев'ятий день загибелі Ігоря. Сумна вечерея, виступ Олега Тарасовича.

Минули дні нашого перебування на Південному Інильчеку, доїдали останки продуктів, із заздрістю поглядали на п. Хан-Тенгри, який у сонячний день був привабливим і холодним, про що свідчили великі прапори, які тягнулись від вершини за подихом вітру. Провісники вітрів. Небо змінюється залежно від пори дня. Вранці — світло, по обіді — наступають пористі хмари, перші провісники непогоди.

20 серпня гелікоптер повантажив нас на свій борт, і вниз — у Каркару. Останній погляд в ілюмінатори на наші гори, на те, що стало нам таким дорогим. Ми відлітаємо. Прощайте гори, прощай, Ігоре, тільки могила, яку наспіх зробили, нагадуватиме про тебе. Ти будеш завжди з нами і залишишся таким, яким був для нас. Гелікоптер набрав висоту і направився вниз до зелених лугов та стрімких ялин Тянь-Шаню. Прощайте, гори, прощай, засніжений краю. Важко сказати, коли ми знову зустрінемося. Прощай, Хан-Тенгри з своїми стрімкими схилами і холодними вітрами. У Каркарі со-

нячно і тепло. Вирішуємо свої питання з Валієвим, на вечір обіцяє машину, яка доставить нас до Алма-Ати. Радісно зустрічає наша знайома Каріна. Її мама запросила нас до їдальні пообідати. Дуже раді були познайомитись. Хотілось відзначити в Каркарі, зайшли до бару. Взяв пляшку шампанського, пригостив Каріну, своїх друзів.

Вершина взята. Кузнєцов, Чернопиский

Машина відправлялась і ми поспішали. Прощання, і ми в дорозі. Останні ночі провели в офісі МАЛУ. Квитки взято на 24 серпня, а тому в нас було ще кілька днів для огляду міста та його окраїн. Розташувались у приміщенні офісу «Хан-Тенгри». Сергій з Людою залишилися у Каркарі на кілька днів, а ми поїхали до Алма-Ати, де потрібно було оформити альпіністські документи і документи про загибель Ігоря. На дев'яту ранку сходились працівники офісу, щоб їм не заважати, йшли блукати містом, чи просто загоряти на вулицю. Місто Алма-Ата було закладене майором Перемишльським навесні 1854 року на березі річки Мала-Алма-Атинка, як укріплений військовий форт в Семиріччі. Звідси почав свої мандрі по Тянь-Шаню молодий географ П. Г. Семенов. Тут зробив перше сходження, зійшов на пік Киз-Ілічек. Він не ставив перед собою спортивних планів — був просто дослідником. Народ цієї місцевості — казахи. Рід діяльності — скотарство. В пошуках соковитих

пасовищ піднімались високо в гори. На сьогоднішній день цей край добре досліджено і багато вершин пройдено. Алма-Ата в перекладі з казахського означає «батько яблук». Тут колись проходив караванський шлях з Середньої Азії до Синдзям і далі в Індію, Тибет. Так і виросло поселення, яке назвали Алма-Ата. Зеленим раєм назвав його Ш. Менон, посол Індії в колишньому Союзі. Тут побудовано високогірний каток Медео, канатну дорогу в урочищі Чембулак, чимало туристських баз, розроблено багато цікавих маршрутів. Ущелина стала популярною далеко за межами Казахстану. Немало людей на автобусах, машинах, велосипедах тікають подальше від міської спеки в чистий, прохолодний оазис підгір'я, де прохолодне повітря насичене запахом тянь-шаньських ялин, альпійських лугів, відвідують природний куточок.

Дамба висотою 120 метрів, шириною 420 надійно захищає місто від великих селевих потоків і паводків. Побудована в 1963 році зливом спрямованої дії. Сель — це бурхливі стрімкі потоки, які складаються з камінних брил, бруду, води, стрімко рухаються вниз по долині зі швидкістю до 60 км/год. суцільною стіною висотою 15–20 метрів з приглушеним ревом. Виходячи на рівнину, швидкість їх зменшується, а далі і зовсім зупиняються, залишаючи велике нагромодження предметів руйнування. У 1921 р. на Алма-Ату ринув перший селевий потік, який приніс у місто багато бруду і кам'яних валунів, руйнувань. У 1973 р. зійшов наступний селевий потік у результаті прориву моренних озер на льодовику Туяксу, який учтєверо перевищував потік, що зійшов у 1921 році. На цей раз його зупинила дамба Медео. Сходять селі, як правило, влітку, коли відбувається інтенсивне танення снігу і льоду.

Ми прогулювались містом, милуючись висотними будівлями, які потопали в густій зелені. Від дороги з двох боків — стічні канали, де протікає холодна гірська вода, яка служить природним холодильником. Відвідали базар, попоїли запашних динь, національних блюд. Відвідали парк, прогулялись алеєю героїв. Побували в урочищі Медео, на дамбі, мились у холодній воді Малої Алма-Атинки, пили пиво, дихали свіжим повітрям після задушливого міста.

24 серпня — День Незалежності України — зустрічаємо в офісі фірми разом з її працівниками. Природа прощалась з нами. Наступного дня попрощались і з новими друзями, повантажились у машину і виїхали на вокзал. О 12.20 — поїзд Алма-Ата — Москва. Гори залишилися далеко позаду. Лише спомини будуть мучити нас і надія жеврітиме про нову зустріч з прекрасним краєм. Довго будуть снитись схили Хана та Перемоги зі своїми білими шапками вершин, чисте зоряне небо з великим місяцем, і прекрасним народом, який заселяє цей край — Центральний Тянь-Шань.

P.S.

Минув рік, як закінчився штурм піку Хан-Тенґрі, тільки спомин про побратима, котрий віддав себе цьому краю, повертає нас туди. Після приїзду експедиції до Івано-Франківська в клубі «Карпати» було утворено комісію в складі: Курус — голова, Мартинюк, Завалко, Езовіт із розбору нещасного випадку. Група була осуджена, з усіх боків облита брудом і туди ще й затоптана, щоб більше ніколи не вилізла звідти.

Усі учасники отримали заборону на участь в усіх клубних заходах на два роки. Після нового року клуб «Карпати» почав підготовку до Центрального Тянь-Шаню в район піку Хан-Тенґрі для пошукових робіт. Керував Мартинюк. Склад: Езовіт, Завалко, Челенков, Крюль.

Експедиція досягла найвищої точки 6.000 метрів над рівнем моря в складі чотирьох чоловік, інші не змогли туди піднятися з льодовика Південний Інильчек. Пошукові роботи результату не дали, так як їх потрібно було починати з місця зникнення біля вершини на висоті 6.800 - 6.900 м над рівнем моря.

* * *

Ось така доля романтиків, цих мужніх «гірських вовків», які, в принципі, знають, на що ідуть. Гори манять, приносять успіхи і перемоги, але й жорстоко карають. І не прощають. З Іваном Чернопиським зустрівся я через багато років, що проминули в рідному селі. Згубившись у світах, зустрілись якимось на дорозі, що веде з Королівки до нас, до Вільхівців.

— Це правда, що ти альпініст? — запитав я.

— Правда, — сказав мені Йван, що став уже легендою серед гірських мандрівників різних народів, але в нас у селі мало хто про це відав.

Та випадкова зустріч на дорозі стала моєю журналістською удачею, написав нарис «Три високих зорі альпініста». Нарис надрукувала найрейтинговіша тоді серед газет — «Молодь України». Його було визнано класичним на факультеті журналістики Львівського університету, я і тепер визнаю це за найбільший творчий свій успіх, бо сам свого часу навчався на факультеті журналістики Львівського університету. Потім з Іваном готували до друку його книгу «Через Карпати — на штурм Хан-Тенґрі». Там, окрім головної теми на записках з щоденника, є ще «Кава з видом на Ельбрус», як на мене, кращий зразок того, що маємо в теперішній покутській літературі, аби не сказати в прикарпатській. Світлі емоції, викликані романтикою мандрів і кохання. На одному подиху перечитав уже не раз, надихаючись зашораз горами. Іван уже багато років

як в Америці. Альпінізм, романтизм, виховання молодих на кращих ідеалах, патріотизм із прапором на найвищих вершинах світу давно вже стали абсолютно непотрібними рідній Вітчизні. Іван заробляє на прожиття на чужині і приносить славу США — він незмінний учасник всесвітньо відомих американських надмарафонів. Минулий місяць провів у Вільхівцях, на рідній землі. Допомігав матері, яка залишилася самотньою, батько — Макар відійшов у засвіти давно. Іван і у Вільхівцях прагнув підтримувати форму, мав намір бігати марафон. Радився з матір'ю.

— Мамо, можна я буду бігати тут...

— Куди? — здивувалася мама.

— До Городенки й назад, — сказав Іван.

— А як на це подивляться люди?... — спитала мати ніби сама в себе.

— Не позор мене, Йване, поїдеш — там собі й бігай...

Іван поїхав в Америку. В листопаді — знаменитий нью-йоркський надмарафон.

P.S

Не могу не сказати кілька слів про «Ямгорів». Колись, на зорі незалежності, готували ми з Володимиром Никифоруком перший номер газети «Край». Вишукували назву, епіграф — «І пам'ятай, якій землі ти син. Країн багато, рідний край — один». Пригадую, як у Франківську на вокзалі великим аршином зі святими цими словами з'явився рейсовий автобус на Городенку. Як ходили довкола люди, милуючись автобусом і виписаними на ньому словами. Перша демократична газета Городенківського району. А коли востаннє мали змогу ви висловити власну думку в першій демократичній газеті Городенківського району? Якщо думка не збігається... Ха-ха... А в «Ямгоріві» я маю змогу. Як сучасний покутський мислитель, ходить містами і селами Володимир Никифорок, шукає людину. Десятки юних покутських талантів відкрив він за цих 25 номерів. Спонукає до творчості мене. Тут надрукував свого часу «Каперус». Каперус, це, знаєте, такий цікавий танець, де є погонич з батогом і він, буває, заобертає в другий бік. Вдарить батогом — і ти хрести на церкві гризти будеш, і до колгоспу заганятимеш, і тата рідного в сибірі вивезеш, а вдарить в інший бік — і ти колгоспи розганятимеш, і про Україну мовиш слова щонайсолодші. Але з батогом... Без батога — нащо вона тобі потрібна, Україна... А потім писав я «Листочок білої берези на сміттю». Русів, Стефаник, русівські вуйки на широкій лаві під церквою. Була єдина вимога від В.Никифорука: друкуємо тільки ексклюзив — речі ніде не надру-

ковані. Але була велика спокуса і я надіслав «Листочок...» у «Молодь України». Все було чітко прораховано — «Ямгорів» виходив через два тижні, а «Молодь...», за моїми підрахунками, могла надрукувати мій «Листочок...» через три. Але сталось непередбачуване. «Молодь...» надрукувала через тиждень. Це був мій успіх, але Володимир Никифоров зняв готовий матеріал з «Ямгорова».

— Без образ...

— Без образ.

А потім була в мене «Джоня». Вчоргове в своїй журналістській долі опинився серед безробітних, була зима, падав сніг і я заносив до літньої кухні багато дров, вони потріскували і в мене було стопами паперу на столі. Після якихось там виборів ці стоси були зіпсовані нікому непотрібною агітацією. Але з одного боку. З іншого я до безкінечності відсіював слова. Дуже важко давалася тема, яка з дитинства стояла перед очима і до якої я боявся підступити. І ось день за днем горіли в кухні дрова і списані пересіяними словами листки. На печі сиділа ще моя маленька тоді внучка, як курятко на бантині, яку залишали на мене, бо йшли на роботу. Вона дивилася з печі і питала:

— Дідусю, а чому ти губами перебираєш, коли пишеш?

Я робив висновки — губами не перебирав. Потім вона запитала:

— А чому ворожка кинула їй таку карту?

І просила мене, коли настане літо, поїхати туди, де жила Джоня. На Зелені свята ми справді поїхали. Хати не було давно. Все заросло самонасіяними деревами. І любов, і пристрасті, і людська трагедія.

БІЙ НА ЧЕРЛЕНІ

Блиск ятагана, яким голомозий турок розчерепив мені голову, нараз перетворився на срібло дзеркального коропа з першої в моєму житті риболовлі з дідусем на Дністрі. Мені було тоді лише три роки. І вигляд рибини, що билася-задихалась на піщаному березі, закарбувався в пам'яті чи не найглибше.

Тепер ця картина виринула в свідомості насамперед. Правда, затим, аби відразу ж і щезнути, поступившись місцем наступному враженню. А далі череда розмаїтих видінь з мого минулого, що блискавично змінювали одне одного, закружляла мною в якійсь не-сусвітній веремії-шарпанині. Душа металася сюди-туди в цьому живому мареві, наче схарапуджений кінь.

Загалом я ніби мчав довжелезною покрученою печерою, а образи й події з пережитого — від народження й донедавна — громадилися-миготіли обабіч і мовби щось промовляли до мене.

Та я не розумів того, бо ще не переступив остаточно межю. Життя поки що жевріло в моєму скаліченому тілі. Через те час від часу я виринав на поверхню, немов з-під сутемної водяної товщі, і споглядав перебіг нерівного двобою, з якого щойно вибув.

Власне, з самого початку поединку виглядало, що не матимемо й найменшої можливості уникнути загибелі. Надто багато яничарів та ногайців обскочили нас так зненацька, буцімто виросли з-під землі. І головне — ми самі були винні в тому.

Сюди, до сторожової козацької чуги, крайньої у придністровському Покутті, наша неповна півсотня прибула ще вдосвіта. Ми мали замінити стару варту при ній свіжою й підсиленою.

О цій порі, коли каньйон зацвітав, бусурмани полюбляли влаштовувати набіги на наші села і збирати ясир. Хоча в Хотині, де перебувала наша залога й сподівалися, що після недавніх козацьких погромів у Кафі й Трапезунді нехристи оговтаються не скоро, полковник, діючи за старожитнім правилом: обережного оберігас й Бог, таки відіслав нас сюди, на пограниччя.

З тією повинністю ми впоралися швидко. Та прощання з побратимами, які залишалися вартувати, дещо затяглося. В когось серед нехитрого спорядження знайшлося й барилице медової настойки. А оскільки час був назагал мирний...

Однак чи то мед-горілка була особливою, чи які чари подіяли, але після веселого чаркування, коли сонце пригріло, ми змороно прилягли (їхали ж бо усю ніч). Задрімали, мабуть, і ті, хто мав би

пильнувати. А коли спохопились од тисячоголосого крику «Алла!», було вже запізно, аби щось удіяти.

Скидалось на те, що маємо пропасти ні за цапову душу. І не тому, що вороги відразу відрізали нас від коней і приторочених до їхніх сидел списів та мушкетів, через що нам довелося битися в пішому порядку й покладатися лише на шаблі. А тому, що маса вивернутих вовняних кожухів вперемішку з оголеними до пояса мускулистими тілами оточила чугу, на якій самотньо стриміла бочка дещо розрідженої, готової до підпалу смоли. І поки ми ставали колом до оборони, кілька поганців вискочили нагору і, розгойдавши посудину, жбурнули її якнайдалі на землю.

Від такого видовища наш сотник аж завив. Втім, було від чого й розум стеряти.

Крізь хмару ятаганів, що накинулись на нас, мов шуліки, ми добре бачили, що маємо справу лише з передовим загonom. Головні сили бусурманів повзли ще на обрії величезною хмарею саранчі.

Ми ж, оточені, хоч би як скреготали зубами від люті й вини, не могли ні перешкодити новій навалі на наші землі, ні повідомити про вторгнення, як належало, димовим сигналом. І то було рівнозначно зраді.

Одначе наш ватаг, козак бувалий, не занепав духом ні на мить. Через хвилину він уже керував двобоєм. І ми, оговтавшись од першого сум'яття, почали рубати невірних так, аби щонайдорозжче віддати свої життя.

Та, схоже, отаман мав на меті й щось інше, може, й ще вартніше. Бо дуже скоро, на ходу відбиваючись від нападників, ми за його веліннями згуртувалися з великого кола в мале, що нагадувало кулак.

На вістрі цього клину стали найвправніші козарлюги разом із сотником. Решта ж захищала їх з боків і з тилу.

«Та гей, панове-молодці, — крикнув наш старшина так гучно, аж нехристи перед ним мимоволі відсахнулись, — нумо до діла, та всі разом напираймо!..».

Скоряючись покликів, ми натисли якомога дужче, вгризаючись у товстезний мур недругів. Це був з діда-прадіда перевірений спосіб вибиватися з ворожого оточення. Його здавен називали «рилом вепра».

Зопалу я подумав, що отаман хоче, щоб ми все ж прорвалися до коней і гайнули в перелісок. Але відразу й відкинув цю гадку. В такій катавасії годі було й сподіватися на щось.

Проте бусурмани помислили інакше. Невдовзі з десятків ногайців, галайкаючи, погнали наших вірних побратимів геть з-перед наших очей.

Однак «рило вепра» й далі завзято орало землю. Попри те, що на нас густо насідали зусібіч, ми невмолимо кудись прямували. Хоч повільно, зате неухильно. Виглядало, що ніби й до чуги простуємо, і наче й трохи вбік од неї.

На вістрі клину владно гопакував сотник. З двома карабелями в руках він нездоланно відбивав одні удари й завдавав інших.

Зрештою, перед його довгими шаблями були безпомічні і ятагани, й бердиші. Тож не дуже й налітали на нього. Норовили зайти ззаду. Та ми пильнували.

Звісно, раз за разом наскакували й на отамана, відразу і спереду, і з боків. Але так само прудко й падали до його ніг чи відлітали назад. Недарма про нашого сотника подекували, ніби він знається з нечистою силою.

Отак ми вперто сунули на вершину пагорба, що височів над Дністром, а вороги або гинули, або ж задкували. Іншої ради вони не мали.

Та минула ще чверть години нещадної січі, поки я розгадав задум отамана.

За цей час ми наблизилися до того місця, де впала викинута з чуги бочка зі смолою. Ми вже бачили її уламки, серед яких поблискувала на сонці велика темна калюжа...

Ми таки дісталися туди, хоч і встелили той шлях тілами доброї половини свого товариства. А далі сотник викупався-вивалювався у смолі з голови до ніг — не пошкодував навіть оселедця — і став схожий на мавра.

Нехристів це приголомшило. «Шайтан!» — загорлали вони, мимохіть подаючись назад. Це додало нам насаги, і ми повернули до чуги.

Ворогам усе ще було невтямки, чого ми петляємо. Бо якби здогадалися, то неодмінно перешкодили б нашим намірам. А так...

Ціною надлюдських зусиль і життів ще десятка козаків «рило вепра» розчистило собі стежку й до драбини, що вела на вежу. І сотник соколом шугонув по ній...

Утім, цього я вже не бачив. А вигулькнув із тогосвітньої містечки, що поволі засмоктувала мене, неподалік чуги, коли отаман був уже на вищій і, зігнувшись, намагався викресати вогонь. А дюжина останніх нетяг затулила своїми спинами вежу й пліч-о-пліч захищала підступи до неї.

Бусурмани ж нарешті зрозуміли, чого ми водили козу, і тепер насакаували на них ураганими поривами. Та дарма.

Якби вороги відразу не лише бочку зі смолою скинули, а й чугу звалили, то цим підтяли б нам у корені можливість виправити становище. Та вони, самі того не відаючи, залишили нам шанс. І ватаг не проминув нагоди скористатися ним.

Тепер же невірні силкувалися намарне. Бо чим густіший вал вдарявся об закривавлених до невпізнання моїх побратимів, тим різкіше злітали й падали їхні шаблі. Разом вони стояли твердо, мов один багаторогий буй-тур, зводячи нанівець усі ворожі потуги.

Здавалося, так триватиме вічно. Бо я вже кілька разів то виривав з потойбічних глибин, то потопав у них, а герць ніяк не добігав кінця.

Я не міг утямити, чому вороги так несамовито й на відчай душі накидаються на жменьку запорожців лише з шаблями і лягають трупом або ж безсило відкочуються назад, замість того, щоби взятися за луки й покласти край усьому.

Як узагалі сталося, що вони не перестріляли нас іще на початку нашої стрічі? Чи то впали в бойовий раж і втратили здоровий глузд? Чи щось інше слугувало причиною того?

Та чим більше мій мозок хапався за цю загадку, мов потопельник за соломинку, чим частіше мій згасаючий зір натикався на незатребувані сагайдаки, що хилиталися за плечима недругів, наче забуті чи зів'ялі крила, тим гостріше відчував: час не дарма проковзує на місці, як непідкований кінь на ожеледиці.

Така сама магія світилась і в тому, що я ніяк не міг уторопати, чому сам ще хитаюся між цим світом і тим, — адже мав уже давно бути там. Лежачи з розкряним чолом посеред витоптаних сотнями ніг покутських перелогів, я ще для чогось жив і поки що не вмирав, хоч і було ясно, що вороття назад немає.

Однак промайнула хвиля-друга, поки я збагнув що й до чого. Це сталося тоді, коли, вкотре виглянувши в степ, побачив, як пе-

рекладинами сторожової вежі мавпою видирається догори спритний турчин із кинджалом у зубах.

Важко сказати, як він опинився понад головами запорожців, що боронили вежу й не помічали його. Але то було дуже зле. Сотник усе ще кресав. А ворог уже був майже нагорі.

Я ще гойднувся раз-другий на межі, поки усвідомив, що тримаю, стискаючи в кулаці, заряджений пістоль, яким так і не встиг скористатися в запалі бою. А за мить підняв руку.

Особливо не цілюся, бо вже не міг схибити. Та й курок спустив не я, а хтось інший. Але все одно яничар, який саме замахнувся на отамана, з криком полетів додолу.

Сотник же навіть не обернувся. Та не встиг ворог і гепнутись об степову цілину, як наш ватаг ураз спалахнув і запалав-зачадив не згірше від бочки смоли.

Ухопившись намертво за дерев'яні поручні, живий смолоскип тут же заgrimів: «Слава!».

— Слава! — ревнули невмирущі шибайголови. — Добре, батьку, ти подбав, добре!».

І було в тих вигуках стільки радісної могуті, що луна від них докотилась і до Січі, й до Стамбула.

Та я вже спостерігав за цим згори. Якась сила піднімала мене дедалі вище і над власним бездиханним тілом, і над тим місцем земним, де все ще кипів бій.

Я бачив, як повсюди задиміли сторожові вежі, неначе запалені від полум'я, яке охопило вже й нашу чугу. І чув, як по селах закалатали дзвони.

На мить прозрів, що Україна, споконвіку спливаючи кров'ю в міжусобицях та від ворожих нападів, горить незгасним вогнем, що вона неопалимою купиною майорітиме ще довго, аби світити маяком...

Отак, підносячись над хмарами, й не зчувся, як опинився між зорями. Земля стала завбільшки з гарматне ядро. Й була такою ж круглою та чорною, як і воно. Лише там, де Україна, пульсував вогонь. І чим ближче до Бога я піднімався, тим яскравішим ставало те полум'я. Аж поки не бризнуло навсібіч золотим промінням, поглинаючи світло зірок. А ще за хвилю й сам я розтанув у потоці суцільного білого саява, що заповонило Всесвіт.

СУБОТНІЙ ВАВІЛОН, АБО КОЛОМИЙСЬКА ТОРГОВИЦЯ

Мій знайомий оповідав про перші дитячі враження: малим з мамою зі свого села Торговиці поїхав до Коломиї. «Як це так, — дивувалася дитина, доки не побачила торгу, — з Торговиці ідемо на торговицю».

У Коломиї торговиця відома здавна. Міститься вона на прилеглий до Пруту території, нижче за течією від вербзького мосту. На відміну від ринку в середмісті, має свою окремішню специфіку: зазвичай тут продавали худобу, тоді як на ринку з живності можна було відшукати хіба що курку чи когута; все інше потрапляло сюди у вигляді м'яса. А на торговиці маржину купували живою, аби «тримати». Торгували тягловою худобою — кіннями і, до 1930-х років, волами. А ще — коровами, бичками і теличками, козами і цапочками, вівцями й баранчиками, свиньми і поросятами, усілякою птицею.

На торговицю добиралися кінно і пішо. Худобу старшого віку переганяли, а телят і свиней везли на возах у дерев'яних клітках; звідси й вислів *порося з койца* — себто, з клітки-сажа.

Щоби скоротити шлях, маржину вели дорогами і стежками, вівозами і чапашами. Були лісові та пільні стежки-дороги, які провадили люд на коломийську торговицю з різних боків Гуцульщини і Покуття. Так, існував шлях з Лючі і Березовів почерез хребет Верх, Великий Ключів і обидва Вербіжі, яким добиралися на ярмарок до Коломиї; несли бесаги, їхали верхи на конях або йшли і вели з собою тварин. Потім цю худобу з Гуцульщини іншими стежками того самого дня вже спроваджували у села Покуття. А було і навпаки: маржина з-за Пруту мандрувала на Підгір'я. З 1960-х телят, ягнят, поросят на торговицю все частіше возили у колясках мотоциклів чи в бобиках, доки ґазди не пристарали сучасні автомобілі, а до них — спеціальні причеви.

У застійні роки на торговиці існувала так звана барахолка. Сюди сходилися ті, хто хотів продати чи купити дефіцитний крам. Такі ж барахолки були в Косові, Яблунові, Отинії, Стопчатові, Ланчині, Заболотові... Торгували всячиною, але найходовішими були «американські» (а насправді турецькі) хустки, які в Україну у пачках-посилках доправляли з-за кордону канадські чи американські вуйки і тети. Ці барахолки розганяла міліція, забирала товар і складала протоколи, так що не всі ґаздині мали на Великдень обновку.

Торгували ліжниками, нитками (бомбаком, мулінкою, самодільщиною), всілякими пацьорками і люрексами для вишивання. Продавали сирні коники, вироби боднарів, решета і сита, дерев'яні ложки і маглівниці для прання... Чого там тільки не було!.. І пільні колгоспи вивозили свою продукцію: з машин торгували картоплею, буряками, капустою, цибулею...

Торговиця — відгомін давніх правил товарообміну. Історики наводять тексти середньовічних привілеїв на торгівлю в Коломиї. Пишуть і про часи новіші. Так, з кінця вісімнадцятого і до початку століття двадцятого тут було дванадцять річних торгів-ярмарків. Бо ж колись їх влаштовували за спеціальними дозволами. Порядковість ярмарків розписували так, щоби не збігалися в часі й аби покупці не розпорошувались, а торгівці мали кращий зиск. Згодом усе це порушилося. У добу радянську торг у Коломиї був у неділю. Один з декретів першої демократичної коломийської влади на самому початку 1990-х: неділя — для молитви, а торг переноситься на суботу.

Але торгують і в четвер: рано-раненько, коли ще сонце не встигло зійти, на коломийській торговиці сходяться ті, хто продає і хто хоче купити вишивані сорочки, блузи, рушники. Тут — дешевше, аніж деінде. Сюди їдуть мами з випускницями шкіл, сюди звідусіль добираються молодята, аби вибрати гарне весільне вишиване вбрання...

Уже декілька років як я «підсів» на торговицю. А все розпочалося з так званого «блошиного ринку» у центрі Коломиї (цей термін не наш, і його ніхто не вживає щодо Коломиї, але тут він доречний). Діяв цей ринок у 1990-х в самому центрі міста, на тому місці, де тепер ринок речовий. Обідньої пори щоднини я йшов туди і мав немало задоволення, проходжуючись між людьми, які тієї не надто заможної пори виносили на продаж стільки всього, що й описати незмога. Там я купив декілька книжок, які маю й донині. А ще більше книжок не купив, а тепер придалися б, та нема... Подібний «блошиний ринок» був аж до початку 2000-х років і в районі коломийського залізничного вокзалу. Стара епоха продавала свою символіку, сподіваючись омолодитися. І Коломия (а в ширшому розумінні — весь пострадянський простір) була «блошиним ринком»...

Здається, що тиждень минув марно, якщо в суботу вранці не пройдуся торговицею. І не обов'язково додому вернутися з покупкою, бо, власне, точно не знаю, що тут шукаю. Може, це пошуки втраченого часу, сконденсованого у матеріальних символах. Тут багато таких самих «екскурсантів», як і я. Їх так само кличе в дорогу не потреба щось придбати, а бажання підживити свої емоції випадковими зустрічами чи барвистими враженнями від тієї всячини, яку тут можна знайти. Дивишся і згадуєш: це ж у дитин-

стві у нас була така лампа-«грибок», а ось у такій бутлі квасилися сливки-тернінки...

У суботу торговиця не вміщається у визначеному для неї місці й розпочинається майже коло ратуші, від містка на Чорному потоці. Займає прилеглі вулиці і частину парку на березі Пруту.

Це не звичний торг, на якому продають лише пальта, куртки, шуби, спортивні костюми, взуття, шапки і капелюхи, канцтовари, деталі до велосипедів і бензопил; електробатарейки і чайники, зварювальні апарати і настінні годинники, — тобто, нові, пристойні речі. І навіть не ринок, орієнтований на сільське господарство, де можна знайти свіжі огірки і помідори, моркву і капусту; брикети солі для худоби, зерно і комбікорм; слоїки і каструлі, відра і тазики; сапи і сокири, дверні завіси і клямки, стамески і долота, ковані місцевими ковалями. Ні, це не такий торг, хоча і цього тут доволі.

Це — торг, на якому, крім нових речей, продають вживані, а точніше всілякий мотлох, назбираний по коморах, горищах, підвалах, гаражах і смітниках. Попліснявілі книжки, потрісканий і склеєний фарфор чи фаянс, полковницькі папахи, портупелі, кобури від табельної зброї, «заварні» бігуді, відкривачки для пляшок з символікою московської олімпіади-80, подряпані грамплатівки, лижне спорядження, шестерні і електродеталі від усього промислового потенціалу Коломиї радянської доби: частини ткацьких, метало- і деревообробних верстатів, електродвигуни і двигунчики, болти і болтики, шпильки і шпильочки, рубильники і пакетники, фідери і тумблери... Тут продають залишки від давно розібраних локомотивів, бронетранспортерів, літаків. Дядьки, вбрані в захисного кольору уніформи без погонів, пропонують військові розкалі й саперні лопатки, шоломофони, фари від БМП і танків. Дивлюся і думаю: невже це все не потрібне нашій армії?

У Першу світову війну на торговиці в Коломиї постійно зупинялося військо — й австро-угорське, і російське. Це була громадська територія, і тут стояли обози, пекарні, артилерійські батареї, злітали й приземлялися військові аероплани. Тож і не дивина сотню років по тому надибати «рогату» військову каску чи флягу-ферфляшу. Зрідка якісь немісцеві люди пропонують масогабаритні моделі німецьких автоматів МП, радянських ПППШ, а ще багнети, примуси і кірогази, таганки і паяльні лампи, ацетиленові пальники і старовинні бензинові запальнички з гільз гвинтівочних патронів.

Прихильниці Гарафіни Маковій, акуратно пов'язані в хустки, чемно вітаються і пропонують асортимент літератури. А в іншому місці, не маючи столика і не чекаючи, доки хтось підійде, ходить дядько і рекламує поліграфічну продукцію якоїсь секти: «Боже-ственні книжечки! Даю безплатно всім, хто буде читати!».

Дехто за свій товар править таку ціну, що, здається, він не хоче його продати, а тримає для антуражу, аби мати легальне право тут стояти і дивитися на цей суботній здвиг людей.

Торгують пірижками; продають, а найчастіше «віддають у добрі руки», цуценят і кошенят. Можна придбати дивани, крісла, стільці, меблеві стінки; дошку-вагонку, балясини, листви, лати, дранку...

Бородатий чоловік спортивної статури торгує значками і старими монетами, а ще — рогами лосів, оленів, цапків... Любителі старовини просто на капотах «Жигулів» розклали книжки, біноклі часів війни, старе чавунне литво, мідні ступки з макогонами і без них, мистецькі альбоми, марки, деталі обмундирування вояків держав Варшавського договору, полумиски і кухлі для пиття мінеральної води. Все це можна у них купити, але й можна їм продати.

А от бабусі лише продають: курточки і в'язані панчохи, чоботи і недіючі годинники, ліхтарики і радіоприймачі, на які тепер не можна зловити жодну радіостанцію; кімнатні термометри і вазони алое, кулінарні порадики для домогосподарок і посібники з крою та шиття, в'язання макроме, шпичками, гачком; розкомплектовані сервізи, набори чарок, столові прибори, вази, щербаті плафони до люстр і бра...

Тут не буде вважатися поганим тоном, якщо, дивлячись на крам, розминешся зі своїм знайомим і не привітаєшся: і ти, і він прийшли не говорити, а подивитися на товар. Та все ж зустрічей не оминуть. Якось свою знайому запитав, де її можна побачити в місті після того, як вийшла на пенсію. І вона цілком серйозно відповіла: нікуди не виходжу, хіба що на торговицю, отам і призначаю зустрічі. Іншого мого приятеля-художника з дружиною так само найчастіше здибаю на торговиці — він купує глечики, вона — гасові лампи... Декілька років поспіль на торговиці зустрічаю колишнього однокласника, який класі в четвертому підговорив мене втекти з уроків і походити-поландувати вуличками і зворами на кутку Готарь у Великому Ключеві. Аж тепер розумію, що це стало одним з найяскравіших вражень моїх шкільних років, — майже таким самим, як торговиця — у віці дорослому...

Можна почути соковиті фрази. «Галю, то твій чупер?», — питає чоловік жінку середнього віку, яка розклала між усілякими шапками з облізлого хутра добрий жмут чорного-пречорного і довгого-предовгого жіночого волосся. Якийсь чоловік довго роздивляється старе залізяччя і врешті питає продавця: «А нашо це колесо?». І чує по-філософськи мудру відповідь: «Хто купує, той знає нашо воно йому!».

Серед старих трансформаторів від телевізора, фільмоскопів, ржавих гайочних ключів до січкарні, велосипеда чи автомобіля

можна здибати понищені фотоапарати-«гармошки», звичайні ФЕДи, «Зеніти», «Смени», — ті пристрої, що ними ловили мить. Але й вони самі поступились «цифрі» і стали символами часу минулого.

Не пропадуть на торговлиці люди, схильні до творчого мислення. Хтось робить мангали для шашликів і «вічні» корита для годівлі свиней з розрізаних навпіл балонів для скрапленого газу. Інший винахід-

Коломийська торговиця початку 1990-х років

ник з диска від тракторного культиватора-лушпильника зробив барбекю-гриль... Декілька років на торговлицю приїздить «Запорожець» з прив'язаним на ньому криничним верхом. То не простий дах, а «ламаний», обкований карбованою «срібною» і «золотою» бляхою. Покладеш на криницю і вона ста-

не схожою до каплички, яка береже воду. Є тут вали для криниць і колеса, аби витягати воду, декоративні криничні огорожі...

Існують певні правила й закони. Старий молоток чи сокира коштують одну ціну, але якщо власник не полінувався пофарбувати їх просто по іржі чорною фарбою — ціна вже йнакша. Причому, ціни тут здебільшого символічні. Дешево можна купити посудину Дьюара, призначену для зберігання зрідженого азоту, яка насправді коштує тисячі гривень, і дорого будуть правити за побляклу тортівницю, з якою у продавчині пов'язано багато спогадів.

Рай для автомобілістів. Продають автомобілі цілі, продають вроздріб: мости, сидіння, панелі приладів, помпи і фари, підфарники, світлоповертачі, пристрої для заряджання акумуляторів. А поряд, на «кінській торговлиці», фірман знайде все необхідне: коня чи лоша, упряж, опалки, підкови, батоги, колеса, орчики і штильваги.

Лиш у декого, хто живе поруч, вигідне «геополітичне розташування» для торгівлі. Інші ж люди щоразу приходять сюди здалеку, спаковують і розпаковують те, чим торгують. Попри це, тут усе має своє місце. І ті, хто стояв рік тому, так само стоять тепер. Асортимент їхнього товару не надто міняється, як майже незмінним зостається його розміщення. Та й день народного здвигу на коломийській торговлиці, оцьому коломийському вавілоні, незмінний.

Не забудьте подивитися в календар, чи нині була не субота!

Володимир НИКИФОРУК

ПОКУТТЯ — НЕ ЧАСТИНА, А СВЯТИЙ КУТ УКРАЇНИ

(Продовження, початок у «Ямгорів»

№15, 16-17, 18-19, 20-21, 22-23)

*Україна — це місце, де розгадуються всі загадки.
Тут зв'язок між цим світом і наступним.*

Френк Герберт

*Ми тут жили ще до часів потопу.
Наш корінь у земну вростає вісь.
І перше, ніж учити нас, Європо,
На себе ліпше збоку подивись.
Ти нас озвала хутором пизато.
Облиш, твій посміх нам не допече,
Бо ми тоді вже побілили Хату,
Як ти іще не вийшла із печер...*

Борис Олійник

Останнім часом світ побачило чимало матеріалів про Покуття. Беручи це до уваги, варто задатися одним запитанням: «Хто такі покутяни, якого кореня? Чому у великому морі етносів, які формували Русь-Україну, вони зберегли свою самобутність, що означена в одязі, вишивці, писанках, кухні, архітектурі, господарюванні і т.д.?» До цього часу дослідники минувшини цього етнографічного регіону не в повному обсязі висвітлюють історичні віхи походження його мешканців, чи, вірніше, правонаступництва. Хто вони? Нащадки білих хорватів, уличів чи тиверців. Спробуємо розглянути кілька офіційних версій історичного та езотерично-сакрального плану, щоб відповісти на покладені запитання. Для початку скористаємося енциклопедичними даними.

Отже, «Білі хорвати» — слов'янське плем'я, яке жило в VI-X століттях на території заходу України, півдня Польщі, півночі Словаччини, півночі Чехії та частково на сході Німеччини. Входили у Антський союз та Київську Русь, взяли участь у етногенезі українців. Вперше назва племені хорватів згадується в зв'язку з містом Танаїс, яке містилося у гирлі річки Дон, що впадає в Азовське море. Історичні хроніки були записані грецькою мовою в III столітті н. е. Ключовим джерелом відомостей про білих хорватів є твір Константина VII Багрянородного «De Administrando Imperio». Тут вони згадуються як мешканці Великої («Білої») нехрещеної Хорватії (їхнє державне утворення). Константин VII виводить від них південнослов'янських хорватів, які переселилися на Балканський півострів за правління візантійського імператора Іраклія (610–641 pp.). В «De Administrando Imperio» також зазначено, що серби, які не прийняли християнства, є білими сербами, і землю, де вони мешкали, звали Бойки. Білі хорвати були також відомі на Русі. Зокрема, літописець Нестор називає їх серед слов'янських племен: «По довгих же часах сіли слов'яни по Дунаєві, де є нині Угорська земля і Болгарська. Од тих слов'ян розійшлися вони по Землі і прозвалися іменами своїми,— (од того), де сіли, на котрому місці. Ті, що, прийшовши, сіли по ріці на ймення Морава, і прозвалися моравами, а другі чехами називалися. А се — ті самі слов'яни: білі хорвати, серби і хорутани». У 907 році карпатські хорвати згадуються як руське плем'я, що бере участь у поході Олега на Константинополь: «У рік 6415 (907). Пішов Олег на Греків, Ігоря зоставивши в Києві. Узав же він множество варягів, і словен, і чуді, і кривичів, і мері, і полян, і сіверян, і деревлян, і радимичів, і хорватів, і дулібів, і тиверців, котрі є пособниками. Ці всі називалися «Велика Скіфія». Остання згадка Нестора про хорватів стосується походу Володимира Великого у 993 році: «У рік 6501 (993) пі-

шов Володимир на Хорватів. А коли вернувся він із війни хорватської, то тут печеніги прийшли по тій стороні (Дніпра) од Сули...»

Якщо брати до уваги все вищенаведене, а також те, що столиця білих хорватів розташовувалася поблизу нинішнього села Стільське, що міститься в Миколаївському районі Львівщини, то напрашується кілька висновків. Перший. Земля, на якій мешкали білі хорвати, називалася Бойки. На Прикарпатті існує територія, яку населяє етнічна група — бойки. Вони мешкають на Рожнятівщині, в Долинському районі, який межує з Львівщиною. Другий. Бойки відрізняються від покутян одягом, вишивкою, а також частково діалектом, незважаючи на те, що сусідять уже кілька століть. Третій. В архітектурі житла, храмів, будівництві теж існують суттєві відмінності. Четвертий. У бойків, які заселяють передгірські райони переважає тваринництво, у покутян, мешканців лісостепової зони — рільництво. Як на мене, достатньо відмінностей, щоб покутян не відносити до нащадків білих хорватів.

А тепер «Уличі». У тексті X ст. Константина Порфирородного (грец. Ο'υλίτινους) — східнослов'янське плем'я, що заселяло у 6-9 ст. пониззя Дніпра від р. Росі до Чорного моря у межах розселення антів, нащадками яких вони були. Входили у Антський союз. Межували на сході з тюрками, на заході — з тиверцями, на північному заході — з полянами. Вперше у середині IX століття уличі згадуються у «Повісті минулих літ» поряд з тиверцями в регіоні від річок Дністер та Дунай до Чорного моря. Уличі були у добросусідських відносинах з тиверцями, але ворогували з полянами і Київським князівством. Князь Олег 885 року воював з уличами. Новгородський перший літопис оповідає, що князь Ігор також воював з уличами. Вони довго боронилися, та їх город-столиця Пересічень тримався три роки і не піддався Ігорю, але той таки вистояв під ним три роки і здобув його у рік 6448 (940). Уличі згодилися на данину Ігореві, яку він відступив своєму воєводі Свенельду. Після завоювання воєводою Свенельдом у (942)р., вони увійшли до складу Київської Русі. Уличі були чисельно великим угрупованням, а не малим племенем, як зазначається в пам'ятці IX ст. «Боварський Географ», народ цей мав на Дністрянсько-Дунайському межиріччі понад 300 міст. У X ст. під натиском печенігів уличі пересунулися на захід і оселилися над річками Бугом та Дністром, доходячи до Дунаю і Чорного моря; їхнім головним городом був Пересічень. Існує ще одна гіпотеза, що уличі, просуваючись у район Карпат, передали свою етнімію через одну зі своїх назв «улуці» гуцулам, верховинцям Підкарпатської Русі. Зваживши ці дані, можна зробити деякі висновки. Перший. Оскільки, згідно літописів, володіння уличів доходили до Дністра, тобто сучасне Поділля, можна стверджувати, що вони мали очевидний

вплив на формування майбутніх покутян. Другий. Просуватись у район Карпат, уличі могли якраз межиріччям Прута й Дністра, тому й, як я уже згадував, (Ямгорів № 18-19 ст. 91), залишилося в народній пам'яті гуцулів, що вони родом з Покуття. Третій. Дуже багато слів у покутян і гуцулів закінчуються на «сі» і «си». Четвертий. До цього часу на Різдво гуцули кладуть під стіл плуг, який є засобом ґрунтознавства. Існують задокументовані свідчення етнографів, зокрема Яна Фальковського, що наприкінці дев'ятнадцятого століття землі поблизу Косова обробляли важким металевим плугом, запрягаючи вісім волів. П'ятий. У гуцульському святковому одязі присутній капелюх, що є ознакою рівнинних народів, адже в лісі в ньому ходити не зручно. Звідси виходить, що уличі спочатку були народом лісостепової зони, який згодом опинився в Карпатах.

Тепер розглянемо «Тиверців» — східнослов'янське плем'я, що проживало між Дністром, Прутом і Дунаєм — до берегів Чорного моря у межах розселення антів, нащадками яких вони були як і уличі. Входили також у Антський союз. Вперше у се-

Фрагмент карти Давньої Русі. IX–X ст.

редині IX століття тиверці згадуються у «Повісті минулих літ» поряд з уличами в регіоні від річок Дністер та Дунай до Чорного моря. Основне заняття — хліборобство, але відомо також, що вони мали майстерні для ремісництва (ковалі, гончарі, ювеліри, зброярі). У Тверському літописі 863 р. є відомість про боротьбу київських князів Аскольда та Діра з уличами, а у 885 р. князь Олег «мав рать з тиверцями й улучами». Це підтверджує більш пізнішу появу тут тиверців порівняно з уличами. Тиверці брали участь у походах на Царгород князя Олега (907) й Ігоря (944) як їхні союзники; у середині X століття увійшли до складу Київської держави. У XII — XIII століттях землі тиверців входили до складу Галицького князівства.

І все ж спробуємо на основі новітніх історико-археологічних даних простежити, яким чином тиверці опинилися в межиріччі Дні-

стра, Прута й Дунаю і далі на південь до чорноморських берегів. Як на мою думку, найбільшу роботу в цьому напрямку здійснила одеська дослідниця Т.Сапельняк, систематизувавши всі існуючі дані щодо походження тиверців і уличів.

Наші науковці виділили південно-західну гілку слов'янських племен на підставі археологічних досліджень. У характеристиці археологічних концепцій доводиться, що тиверці, як і уличі, належать до культури Луки-Райковецької. Але археологічні особливості їхніх культур залишаються не дослідженими. Це унеможливлює територіальний розподіл пам'яток на «тиверські» і «улицькі». Лише молдавські археологи, зокрема Р.Рабінович, пропонують категорійний поділ: різні типи пам'яток культури Луки-Райковецької — неукріплені селища варто пов'язувати з уличами, а укріплені городища — з тиверцями.

Назва «тиверці» була запозичена східними слов'янами до кінця IX ст. Розгляд лінгвістичних версій засвідчує, що етнонім «тиверці» виводиться з тюркського етноніму «turk» («turik»), який був запозичений у болгар (І.Добродомов, Г.Харбугаєв). Тиверці вважаються слов'янізованими нащадками тюркомовних племен. Термін «толковини», первісно також тюркський, пояснюється як «tolmac» («перекладач») (М.Фасмер, О.Львов). Термін «тиверці» походить від назви ріки «Tivras» — «швидкий» (Дністер). Уличі (ультини) вважаються слов'янізованими нащадками гунського племені ультинзурів. Такими є незалежні висновки лінгвістів про неслов'янське походження їхніх етнонімів. Тиверці, як і уличі у «Повісті минулих літ» відсутні в деяких переліках слов'янських племен. Тому вони до «власне словен» не віднесені і виділяються дослідниками в окрему групу автохтонів. Вони сприймалися літописцем не як «свої», а як «чужі» племена, що лише періодично входять до складу Русі, як «союзники» Києва.

«Особливе місце» уличів і тиверців у Руському літописі може пояснюватися їхнім «особливим» етнічним походженням. «тиверці» — це слов'янізована назва племені, яке у долітописний період носило самоназву «тюрци». Під час запозичення слов'янами тюрксько-болгарського етноніма «tuurik» його могли передати як «тивьрьць». Такі витоки племінної назви «тиверці» свідчать про ріднинний зв'язок між ними й уличами — «колишніми» ультинзурами (І. Добродомов). А термін «толковин» означає «товмач» («перекладач»), або «чаклун», «чарівник», «тлумач» (за О.Потебнею). «Тезки» тиверців містяться серед «тервунян» («травунян»), що жили в «країні Тервунії» в VII ст. — середині IX ст. в Далмації і були підпорядковані Візантії. Частина тервунян через сербсько-болгарські війни (840-860 рр.) і наступну християнізацію покинула Далмацію. Джерела вказують на заняття тервунян мореплаванням. Не виключено, що вони переселились у Причорномор'я саме морем.

Етимологія назви «тервуняни» виводиться від «жертovníка», «святилиц». Городища-святилища тервунян мали сакральні функції. Ці дані збігаються зі звістками джерел про країну «багатьох укріплень» Тервунію і з висновками про тиверців як жителів укріплених поселень — «твердей» (Г.Федоров). Справді, поширення «круглих» городищ у Карпато-Причорноморських землях наприкінці IX — першій половині X ст. пов'язане з приходом тиверців. Ці городища у тиверців виконували сакральну функцію. «Первісний тюркізм» тервунян-тиверців пов'язується і з «первісним тюркізмом» ультинзурів-уличів. «Головною» тотемною твариною ультинзурів був вовк. Д.Іловайський вважав ультинзурів тождесними ультинам візантійських джерел і уличам «Повісті минулих літ». Частина ультинзурів — «вовків», що в V ст. перемістилась у межиріччя Одри та Вісли, «потрапила» на сторінки джерел під назвою лютичів, вільців. Інша їхня частина повернулась у Північне Причорномор'я. Частково ультинзури залишились у Карпато-Причорноморських землях, а інші опинилися на Дніпрі. Придніпровські ультинзури були відзначені як «ультини» Константином Багрянородним і як «уличі» у «Повісті минулих літ» у IX-X ст., а придністровські — тією ж «Повістю минулих літ» й іншими літописами як ульці-уличі, або «угличі». Останній етнонім міг отримати «слов'янське» забарвлення від «кута» — Онглоса (Буджака).

Култ вовка входив в універсальну систему вірувань і ритуалів військових братств молодих вояків «ультинів-уличів» (Ф.Кардіні). Їхній ритуальний епітет — «вовки» переноситься на все плем'я. У всіх міфологічних уявленнях вовк завжди тісно пов'язаний із собакою. У скіфів і слов'ян були поширені уявлення про поперемінне перетворення людей то у вовків, то в собак. Скандинавська назва порогу Ulvorsī («Вовче горло») відбиває перебування уличів «по Дніпру вниз». «Вовчий» острів Хортиця згаданий Константином Багрянородним як острів Св. Григорія. У східних слов'ян з ім'ям цього святого пов'язаний період розгулу вовків (хортів). Перші запорізькі козаки пов'язували себе з вовками. Згодом Запорізька Січ стала «заповідником» «вовчого» культу. Чаклуном, що вмів перетворюватися на собаку і вовка, вважався відомий своїми бойовими перемогами кошовий отаман Сірко. Як вважає дослідник В.Балушок, прізвисько «отаман» має вовчо-собачу етимологію.

Грецькі та європейські автори VI-XII ст. засвідчують особливу войовничість вовків-псів у вільців і лютичів. Літописи підтверджують таку ж войовничість у лютичів-уличів: вони не сплачували данину хозарам і віддали перевагу вигнанню, не визнавали залежності. Усі відомості про уличів пов'язані з їхньою боротьбою проти Аскольда й Діра, Олега й Свенельда. Походження

«уличів-вовків» від ультинзурів і їхня наступна слов'янізація відповідають культурно-історичним реаліям епохи Великого переселення народів. «Вовча» топоніміка Подніпров'я пов'язана з перебуванням тут саме ультинзурів-ультинів-уличів у V — наприкінці IX ст. Їх «вовча» ментальність тут була згодом відтворена запорізькими козаками. Наприкінці IX ст. придніпровські уличі під тиском хозар, угорців і печенігів «повертаються» до своїх «родичів» у Подністров'я. Саме тут у середині X ст. Свенельд узяв місто уличів Пересічень. І відтоді уличі були підпорядковані Києву.

Зв'язок уличів-«вовків» з тервунянами-тиверцями-жерцями виводиться з амбівалентності міфологеми «вовк-віл (цар-жрець)», а також зі сполучення — «т-р» («знак бика»). Припускається розподіл військових («вовки»-уличі) і сакральних («бики»-тиверці) функцій між племенами. Значення терміну «толковини» як «тлумачі» існувало паралельно зі значенням «перекладати» і мало сакральний смисл. Тому тиверці в поході Олега були особливою групою тлумачів, віщунів, провісників тощо. Таким чином, тюркські предки тиверців потрапили в Європу разом з гунами й ультинзурами. Вони переміщуються на Балкани разом з аварами й болгарами Аспаруха, оселяються в Далмації, де і відомі під ім'ям «тервунян» з VII ст. Тервуняни утворили релігійну общину під керівництвом жерців-тлумачів. На той час вони вже були значно слов'янізовані. У результаті сербсько-болгарських воєн 840-860-х рр. і християнізації 860-880 рр., що загрожувала владі жерців-тлумачів, частина тервунян переселяється у Карпато-Причорноморські землі. Тут вони вперше згадуються у Руському літописі під 885 р. Тервуняни-тиверці-толковини у Придністров'ї жили черезсмужно з «первинно родинними» їм уличами наприкінці IX — у першій половині X ст. Уличі виконували військові функції, а тиверці — сакральні, жрецькі.

Маємо достатньо інформації, щоб спробувати заглибитися в історичне минуле Покуття на кілька тисячоліть назад — в епоху існування трипільської культури. Дослідники її вказують, що трипільці зійшли з історичної арени і невідомо де ділися, або, можливо, розчинилися в наступних племенах, що мандрували неозорими просторами між Карпатами і Чорним морем. Друге припущення все ж імовірніше. Адже паралелі між тиверцями і трипільцями очевидні. Як згадувалося вище, «круглі» городища, які, як ми знаємо, були важливою ознакою трипільців, з'явилися з приходом сюди тиверців. На території Покуття багато пам'яток діяльності трипільських племен, а Дністер був річкою з найбільшою їх локалізацією. Сакральна функція биків-тиверців містить свої корені також у далекому Трипіллі. Поблизу Більча-Золотого, у печері «Вертеба», що за десяток кілометрів від Дністра, на Поділлі було

знайдено кістяну пластину у формі голови бика. Відомо, що принесення в жертву бика було поширено серед багатьох народів. Така жертва, (за М. Мосс) могла бути реінкарнацією Бога, який, як і кожна жертва обряду жертвоприношення, відроджується в сакральному світі, тобто отримує безсмертя. Виконують ритуали підготовлені жерці, які пройшли відповідну ініціацію-посвячення. До цього часу в окремих селах Покуття діти колядують з «бичками» — виробами з березових прутиків, а в деяких гуцульських, що межують з покутськими — виготовляють з тіста або сиру фігурки корів, биків, коників, овець і т.п. Бик вважався ще й символом могутності. Донині існує засторога, особливо серед молодих людей: «Не чіпай мене, бо я тобі роги поламаю», тобто зламаю твою міць, могутність.

Як уже повідомлялося, тиверці були ще й добрими товмачами, тобто людьми, що могли пояснити певні явища, їх езотеричний та сакральний зміст. Недарма князь Олег брав їх з собою в походи, завдяки їм і отримав прізвисько — Віщий. Можливо, ці ж волхвитовмачі напроорочили йому смерть від власного коня, що й згодом сталося. З часом це вміння почало трактуватися лише як вміння тлумачити, тобто перекладати релігійні тексти з іншої, чи інших, мов. А такі поселення на Покутті, як Тлумач, Товмачик — яскраво підтверджують, чим займалися тут в давнину його мешканці — тиверці, які були прародичами покутян. Та все ж найкраще свідчить про сакральні функції сама назва краю, землі — Покуття, адже «покуть» в українській хаті — Святий кут, Божник, де донедавна проводилися, а тепер відновлюються відповідні обрядові дійства, особливо на Різдвяні свята (Ямгорів № 20-21 ст. 52).

До речі, вперше теорію про приналежність покутян до тиверців висунув відомий етнограф Михайло Паньків, який досконало вивчив їх спосіб господарювання, побут, традиції і світоглядні засади.

Тепер щодо військових функцій уличів, про які теж згадувалося вище. Відголосок їх знаходимо серед гуцулів, яких ще й зараз важко уявити без відповідної зброї — топірця, що ніби естафетна паличка з минулого нагадує їм про нього. А ще бойовий танець «аркан», що передається з покоління в покоління і який, мабуть, використовувався під час ініціації молодих воїнів.

P.S. Якщо поглянути на сучасну карту України, то вона дуже нагадує корову. Правда ця корова не має ні сили, ні волі, бо відсутні роги й задня частина тулуба. Вони очевидні, але в даному випадку Україні не належать. Із чотирьох сакральних елементів існування живої істоти залишилося лишень два — розум і душа. Але про це в наступних публікаціях.

Далі буде

Валерій БРУСКОВ

ФАУНА ДНІСТРОВСЬКОГО КАНЬЙОНУ

*Тече вода з-під явора
Яром на долину,
Пишається над водою
Червона калина.*

Т.Г.Шевченко

*Природа — єдина книга,
кожна сторінка якої
повна глибокого змісту.*

Й.Гете

Найбільшою цінністю Городенківського краю є працюючі люди, родючі землі, в т. ч. чорноземи і, звичайно, різноманітна природа мальовничої прикарпатської лісостепової зони.

Незважаючи на те, що в попередні роки на теренах краю велося будівництво промислових підприємств, відкривались кар'єри, розорювались схили, застосовувалась значна кількість мінеральних добрив та пестицидів і внаслідок інтенсивного антропогенного впливу завдавалась значна шкода довкіллю, недостатньо коштів виділялось на захист і відновлення природи, на території району ще залишились унікальні куточки розмаїтої природи.

З метою їх збереження, вивчення та відновлення спеціалістами-екологами попередніх років нами — працівниками Державного управління екології та природних ресурсів в Івано-Франківській області спільно з науковцями Інституту ботаніки Академії наук України під керівництвом доктора біологічних наук, професора Т.Л. Андрієнко за активної підтримки органів місцевого самоврядування, після детального обстеження, відповідно до Закону «Про природно-заповідний фонд України», створено і науково описано 12 нових заповідних урочищ, збільшено пам'ятку природи загальнонаціонального значення — урочище «Масьок» та створено Дністровський регіональний ландшафтний парк.

Про багатство різноманіття флори Дністровського каньйону, в т.ч. про рослини, занесені до Червоної книги України, частково розказано в попередніх публікаціях журналу.

Фауна каньйону не менш цікава і різноманітна.

У цій публікації розповідь про диких тварин класу ссавців, які живуть на території Дністровського регіонального ландшафтного парку. Із ссавців тут водяться: козуля європейська, дика свиня, лисиця звичайна, заєць сірий, вовк, їжак звичайний, білка, кріт звичайний, борсук, тхір, ласка, горностай, кажан, куниця лісова, миша лісова.

КОЗУЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКА

Більшу частину року козулі живуть маленькими групами від 2 до 10 тварин. Під час шлюбних ігор самець виконує певний ритуал, переслідуючи самку, що бігає по колу. Самки козулі на ногах між копитами мають особливі залози, які в липні і серпні виділяють пахучий секрет, який інформує самців про готовність самок до

спаровування. Самці з весни починають ревниво охороняти свої території від посягань суперників і намагаються привернути до себе увагу самок.

Між самцями часто відбуваються змагання за першість, які супроводжуються бійками. Після спаровування самець певний час проводить поряд з самкою. Після дев'ятимісячної вагітності, в період між квітнем і червнем, народжується в основному двоє дитинчат.

Козулі найбільш активні рано вранці і ввечері — в цей час їх можна побачити не тільки в листяних і змішаних лісах, але і на полях та болотах. Як тільки лунають підозрілі звуки, козуля піднімає голову і уважно вдивляється, при цьому її вуха повертаються саме в бік звуку.

Тільки самці мають роги. А от характерні роги з трьома відростками з'являються на другому році життя самців. Навесні роги кошеніють і самець очищає їх від шкіри, тручи ними об гілки і стовбури кущів і дерев.

Козуля здебільшого пасеться на галявинах, а також залюбки поїдає бруньки на деревах, кущах та листя. Восени, коли трави

стає менше, козуля споживає більше лісових плодів, на полях шукає коренеплоди, а під час снігових заметів і лютих морозів козуля обгризає з дерев молоді гілки.

Тривалість життя козулі близько 15 років. Чисельність козулі порівняно з минулими роками в каньйоні помітно зменшилась, що є наслідком антропогенного впливу.

ДИКА СВИНЯ

У природних умовах дикі свині тримаються стадами і кожне з них займає територію близько 20 км². Свині стадами виходять годуватися, йдуть на водопій і відпочивають. Самці тримаються окремо поодиноці. З самками вони зустрічаються в період розмноження, а після спарування повертаються до

одиначного життя. Самці стають особливо агресивними після появи потомства.

Під час гону самці об'єднуються у великі групи і ведуть боротьбу за завоювання прихильності самок, завдаючи супернику ударів іклами по лопатках і шиї. Через 120 днів на світ, ранньою весною, з'являються поросята. В одному приплоді їх може бути до 12. Самка з поросятами залишається в лігві до 10 днів, а потім знову повертається до стада. Цікаво, що у кожного поросяти на животі свиноматки є свій сосок, з якого воно смокче молоко. Перші новонароджені поросята стараються зайняти соски ближче до голови самки, в найзручнішому місці, де їм надається більше уваги.

Молоді поросята на спині і з боків мають смужки для маскування у лісі, які у віці шести місяців втрачають, а на зміну отримують коричневий «одяг». Після року у них виростає постійна чорно-бура щетина.

Дикі свині чудові плавці і можуть пропливти значну відстань.

Свині риють верхній шар землі і знаходять їжу. Живляться здебільшого рослинною їжею, але можна стверджувати, що дикі свині є всеїдними, адже поїдають жолуді, горішки буків, фрукти, коренеплоди, траву, листя, а також жаб, дрібних гризунів і личинки різних комах.

Необхідно відзначити, що дикі свині завдають значної шкоди сільськогосподарським угіддям. Шукати корм на поля вони йдуть

цілим стадом, здебільшого вранці, або з настанням сутінків. Іклами розривають ґрунт і споживають коріння і коренеплоди.

Розміри тварин такі: довжина тіла 90–180 см, висота у холці до 1 м. Маса самця складає до 350 кг, а самки — до 100 кг. Середня тривалість життя 15–20 років.

У житті диких свиней особливе місце займає ритуал прийняття ванн, а тому він зберігся навіть у свійських свиней. Купаючись, свині позбавляються від різних паразитів, а в тих країнах, де спекотний клімат, тварини рятуються у воді від спеки.

У минулі роки в каньйоні проживало 7–12 стад свиней, тепер наховується 3 стада.

ВОВК

Цей хижак є хитрою і витривалою твариною. Вовки живуть невеликою зграєю, яку очолює ватажок. Розміри тіла в довжину від 100 до 160 см, а самці на 20% більші за самок при середній масі 32–50 кг. Тривалість життя вовків близько 10 років.

Вовчихи на другому році життя досягають статевої зрілості, а самці у віці трьох років.

Гін у вовків проходить з грудня по березень. Цікаво, що вовки створюють пари на все життя, тому гін у дорослих вовків, які зберегли свою пару, проходить мирно. Вагітність у вовчих триває від 62 до 75 діб і самка навесні приводить від 4 до 7 вовчят. Очі у вовчат розплющуються через 9–15 днів після народження, а з лігва вперше виходять у тритижневому віці. Протягом 1,5 місяця самка годує вовчат молоком, але вже в цей час батьки годують їх напівперетравленим м'ясом.

Вовки споживають здебільшого м'ясо козулі, великої рогатої худоби, падаль, ягоди. Протягом часу вигодовування дитинчат самець приносить самці і вовчентам їжу. Після виходу з лігва батьки навчають щенят полювати. Голодний вовк може з'їсти до 10 кг м'яса. Серед вовків поширений канібалізм. Вони тримаються в межах території, яка прилегла до лігва. Кожна сім'я проживає на своїй поміченій ділянці. Свої лігва вовки влаштовують під вивернутим корінням дерев, на території бурелому, в ущелинах скель. Полювати

на великих тварин вовки йдуть усією зграєю. Про присутність вовків люди дізнаються за їх специфічним завиванням. Люди завжди боялись вовків, а тому постійно їх переслідували. Від цілковитого знищення їх врятувала здатність пристосовуватись до різних умов життя. Учені вважають, що вовки є корисними тваринами, особливо, як санітари, а тому їх не можна бездумно знищувати. Вовки є дуже обережними і уникають зустрічей з людьми. На людину нападають ті тварини, які хворі на сказ. На території каньйону вовки трапляються дуже рідко, здебільшого мігруючи з інших місць.

БІЛКА ЗВИЧАЙНА

Це один з найвідоміших гризунів, до якого люди ставляться із симпатією. Білку можна тепер зустріти не тільки в лісі, але й у садах і парках. Білки ведуть одиночний спосіб життя, але у холодні зими, з метою зігрівання, в одному гнізді може жити по декілька тварин. Гнізда білки будують кулястої форми

з гілок дерев і кущів, а у середині вистеляють м'яким рослинним матеріалом. Окремі білки живуть у дуплах дерев.

Цікаво, що звичайна білка линяє двічі на рік, але хвіст линяє за цей період лише один раз. Літню коротку, ніжну рудувато-коричневу шерсть вона з серпня по листопад поступово замінює на густу і темнішу зимову.

Довжина тіла білки і її хвоста майже однакові — від 20 до 32 см. Хвіст використовується для підтримання рівноваги під час стрибання по гілках, а також ним білка накривається під час сну. Вібриси у білки довгі і дуже чутливі.

Такі ж чутливі волоски є на передніх лапках, животику і біля основи хвоста. Період парування у білки проходить з грудня по липень, вагітність протягом 38-44 днів. Народжується до 6 білчат, а за рік може бути 2 приплоди.

Через три тижні у білчат розплющуються очі і росте шерсть. У сім тижнів вони виходять із гнізда і починають приймати тверду їжу.

Цікаво, що частину знайденої їжі білка з'їдає відразу, а частину ховає у схованку, роблячи запас на зиму. Білки споживають насіння з шишок, але їдять також квіти, молоді пагони, комах, горіхи, плоди шипшини і гриби. Практично не їдять жолуді. Часто навесні руйнують гнізда птахів і поїдають їхні яйця, а також обривають кору з дерев.

ЛИСИЦЯ

Це хижак масою від 4 до 8 кг, середніх розмірів, з довгим до 60 см пухнастим хвостом. Самці більші за самок.

Забарвлення хутра найчастіше рудого кольору з різними відтінками. Цікаво, що на горлі та на грудях хутро білого кольору. На зовнішній стороні вуха чорні, на передніх лапах є чорні плями, а кінчик хвоста завжди білий.

Лисиця любить мішаний ліс із високою підстилкою, старі вирубки дерев та наявність водойм.

Нору лисиці можна завжди відрізнити від інших за тим, що навесні, під час очистки нори вона задніми лапами викидає землю на 2-2,5 м, по якій потім робить стежку. Нора в лисиці буває до 4 м глибиною, але завжди має 2-3 виходи. Якщо ніхто не тривожить лисицю, то вона може жити в тій самій норі протягом декількох років. Нору для молодняка лисиця розміщує в центрі відміченої нею території.

Лисиця активна цілодобово, хоч на полювання виходить здебільшого вночі. Під час сильного дощу, завірюхи, раптової відлиги лисиця перебуває в норі. Вдень відпочиває в буреломках, під кущами, біля копиць сіна та в місцях, де є високий трав'яний покрив.

Лисиця добре плаває, пересувається бігом, або кроком. Це надзвичайно обережна тварина, орієнтується за допомогою слуху та нюху.

Основною їжею лисиці є гризуни, зайці, птахи. Період гону лисиць припадає на лютий-березень залежно від погодних умов. Ва-

гітність триває від 52 до 56 днів, а в травні-червні народжується 4-6 лисенят, але буває і до 12. Протягом 1,5 місяця вони споживають материнське молоко, потім батьки приносять їм їжу і одночасно вчать полювати.

Через 3 місяці молодняк покидає сімейну нору і починає самостійне життя. В середньому у природному середовищі лисиця живе 6-8 років, а у неволі може жити до 20 років. Навесні приходить линька, випадає майже все хутро і навіть пух.

Починаючи з серпня і до початку зими, виростає зимове хутро.

ЗАЄЦЬ

Водиться на місцевості де значну площу займають сільськогосподарські угіддя. Він звикає до одного разу вибраного місця проживання, а також до своєї ділянки і користується одними й тими ж лежанками для денного відпочинку.

Тільки пізньою осінню зайці можуть покидати свої ділянки та переходити в місця посіву озимих, а при недостатчі їжі зму-

шені переходити на деревно-рослинну їжу і переселяються в ліса та сади. Поїдають вони картоплю, огірки, горох, соняшник, топінамбур, але найбільше люблять озимі та ярі зернові. Заєць активний у всі пори року, але особливо в нічний час. Пересувається, як правило, стрибками і, що цікаво — сліди передніх ніг перебувають позаду задніх, і всередині, між слідами задніх. Він добре плаває і може лазити по нахилених деревах. Швидкість бігу досягає до 70 км за годину. До того, як залягти на облюбованій лежанці, заєць бігає довгими петлями, робить декілька стрибків у бік — так він заплутує слід. Такого майстра петляти більше нема серед звірів. Бігати і петляти — це заяча зброя.

Цікаво, що через довгі задні ноги зайцю важко спускатись з гори, а тим паче при небезпеці, а тому при необхідності він із схилу котиться, як колобок.

Період розмноження проходить з березня по вересень — 2-3 рази на рік. Все починається з того, що самка залишає на снігу сині плями, за якими її можуть знайти залицяльники, а та-

кож особливим чином стукає лапами об землю. Вагітність триває 40-50 днів, і у березні-квітні народжується від 2 до 9 зайчат. Вони добре вдягнені в хутро, все бачать і вміють бігати. Силу їм дає материнське молоко. Довжина тіла дорослого зайця 55-70 см, а маса 4-6 кг. Своє хутро заєць змінює двічі на рік — навесні й восени.

Цікаво, що за минулих часів вірили, ніби грішно обгризати зайчі кістки, а також їсти їх м'ясо, тому що мовчазний заєць, якого впіймав собака або поранив мисливець, ридає один в один, як людське немовля, а, помираючи, передні лапки складає хрестом на грудях. Але людей часто не хвилювали такого роду докази, і вони стріляли зайців як попало.

Зоологи вважають, що життя зайця може тривати до 9 років, хоч бувають і винятки у природі.

ЇЖАК

Загальновідомий, але в той же час специфічний за зовнішністю звір, який покритий короткими темного кольору голками завдовжки до 3 см. Їх кількість у дорослих їжаків буває до 6 000 шт., а у молодих до 3 000 штук.

Цікаво, що до кожної голки кріпиться м'яз, який її

підтримує і опускає, а голки при цьому перехрещуються під різними кутами і створюють надійний захист.

На спині їжака під шкірою є особливий м'яз, який під час скорочення забезпечує йому згортання в колючий клубок.

Довжина тіла їжака складає від 13 до 27 см, важить він в середньому 750 грам, але перед сплячкою може збільшити вагу до 1 200 грамів. Самці більші за самок. На території Дністровського каньйону проживає на узліссях, перелісках, невеликих галявинах, біля заплав річок.

Їжак веде самотній спосіб життя. Свої кормові ділянки їжаки агресивно захищають один від одного. Площа цих ділянок у самців складає від 7 до 40 га, у самок від 7 до 10 га. Активність проявляють у вечірній і нічний час. В межах своєї ділянки їжак влаштовує

до 10 гнізд діаметром 15–20 см, які ховає в купах хмизу і в чагарниках. У середині гніздо вистилає сухими травами, листям, мохом.

Готуючись до зимівлі, їжак накопичує жирові запаси, закриває щільно вхід в нору і впадає в сплячку до весни, коли повітря прогрівається до 18°C.

Споживає їжак комахи і їх личинки, равлики, дощові черв'яки.

Цікаво, що їжак нападає на змій.

Він також вживає і рослинну їжу — гриби, ягоди, фрукти, жолуді. Якщо їжака тримати в домашніх умовах, то він споживає м'ясо, хліб, вівсяну кашу. Цікаво, що він не відмовляється від морозива, а от молоко не любить, так як не переносить лактози.

Їжаки мають гострий слух і нюх, а от зір слабкий, вони добре плавають.

Але корисні тим, що знищують шкідливих комах. Однак вони забирають із кладки яйця курей і викрадають курчат.

Їжаки є переносниками окремих захворювань, на них у великих кількостях водяться кліщі і блохи.

Їжаки легко пристосовуються до життя у людини. З літературних джерел відомо, що в Римі у IV ст. до нашої ери вирощували їжаків для м'яса, запікали у глині. Цікаво, що в історичному минулому з їжаків виготовляли препарати народної медицини. Зокрема, для боротьби з облісінням.

ЛАСКА

Цей маленький звір із ряду хижих належить до родини кунічних. Водиться там, де є багато мишоподібних гризунів. Довжина тіла у неї 13–28 см, а хвоста — до 9 см. Вагітність триває 34–37 діб і народжується 4–7 дитинчат. Самка годує їх молоком до 8 тижнів, а після 10 тижнів молоді ласки починають жити самостійно.

Ласки здебільшого полюють уночі. Вони з дивовижною спритністю ловлять мишей, полівок та переслідують їх навіть у норах. Цікаво, що ласки також полюють на водяних полівок, лазять по деревах, де у гніздах шукають пташенят та пташині яйця. Розмі-

ри територій, які займають ласки, залежать від популяції мишей та полівок і складають до 4 гектарів.

Цікаво, що свої території ласки позначають виділеннями пахучих залоз.

Самки протягом року постійно залишаються на своїй ділянці, а самці навесні, під час шлюбного періоду на різних територіях шукають партнерку.

Пересувається ласка короткими стрибками і дуже часто стає на задні лапки, щоб оглянути навколишню територію. Спинка ласки має світло-буре забарвлення, а животик — біле, або жовтувате. На початку зими вона одягається у сніжно-білу шубку. Ласка перебуває під охороною.

ГОРНОСТАЙ

Водиться на зволожених ділянках з високим травостоем. Живе у дуплах, під кущами і хмизом та в різних порожнинах.

Це невеличка за розміром тваринка довжиною тіла самців 26–31 см, а самок 21–27 см з масою відповідно 240–320 г.

Харчується мишами, пацюками, ховрахами, норицями, ондатрами і водоплавними птахами. При

нестачі їжі споживає рибу, рептилії та плоди рослин. Ховає харчі про запас.

Шлюбний період триває майже шість місяців, а вагітність від 240 до 393 діб.

У виводках є від 3 до 14 щенят.

Живе на берегах водойм, заплавах річок та байрачних лісах, іноді в населених пунктах.

Хутро невисоке, але щільне, влітку коричневатого-жовтуватого-сірого, а взимку — білого із чорним закінченням хвоста.

Горностай охороняється, його занесено до другого видання Червоної книги України, і як вид, що охороняється — до Бернської конвенції.

Правовою основою, якою регулюються відносини у сфері охорони, використання і відновлення тваринного світу, є Закон «Про тваринний світ», прийнятий Верховною Радою України 03.03.1993 р.

З метою охорони і регульованого використання диких тварин створено і діє районна організація Українського товариства охорони природи та районна організація Українського товариства мисливців і рибалок. Активну роботу з цих питань проводять працівники Чернелицького лісництва, до території якого входить Дністровський регіональний ландшафтний парк. Значний особистий внесок в охорону і відтворення тваринного світу в районі внесли керівники товариства охорони природи: Вережак Федір Степанович, Човганюк Мирослав Васильович; керівники товариства мисливців і рибалок: Кліма Володимир Йосипович, Криса Степан Онуфрійович, Андреев Валерій Георгійович.

Усі перлини незайманої природи краю, представники флори і фауни — неповторні, а тому вимагають до себе нашої особливої уваги.

Видатний російський письменник Ф.М.Достоевський писав: «Хто не любить природи, той не любить і людини, той не громадянин».

Тож, давайте усвідомимо ці слова і вислів англійського натураліста Джеральда Даррела: «Пам'ятайте, що у рослин та тварин немає депутатів, їм нікому писати і скаржитись, за них нікому заступитись, крім нас, людей, які разом з ними заселяють цю планету» і будемо активно і наполегливо захищати навколишнє природне середовище.

м. Городенка

ГНІЗДОВІ ПТАХИ ПРИДНІСТРОВСЬКОГО ПОКУТТЯ

На території Західної України зустрічається понад 300 видів птахів; з них гніздових близько 130 видів, осілих — 60, понад 50 — перелітних, до 50 — залітних і близько 10 видів таких, що залишаються зимувати.

Гніздовими птахами на нашому придністровському Покутті є переважно представники ряду горобцеподібних, яких називають ще комахоїдними або співочими птахами.

Ряд горобцеподібних (горобиних) поділяється на 23 родини. З них найбільш відомими для нас є жайворонкові, шпакові, воронкові, славкові, синицеві, в'юркові, ластівкові, пліскові, іволгові, кропивникові та інші.

За розмірами, горобині або співочі належать до дрібних і середніх. Найменший співочий птах корольок жовтоголовий важить приблизно 5–6 грамів, а ворон може мати вагу до 1,2 кілограми. До речі, воронів також належать до співочих птахів.

Важливою анатомічною ознакою співочих птахів є будова голосового апарату — сірінкса, яка майже однакова у всіх.

Сірінкс — складне пристосування, яке дає можливість співати та імітувати різні звуки. Розташований на кінчику трахеї, де вона ділиться на дві бронхи. Це — невеликий барабан, який утворився в результаті зростання кількох трахейних і бронхіальних хрящових кілець. Із зовнішнього боку на них розташовані декілька пар тонких голосових м'язів. У тих місцях, де сходяться внутрішні стінки бронхів, міститься хрящовий, або закостенілий, виступ, який досягає мембрани голосових зв'язок.

Проходження повітря через голосовий апарат регулюється двома щілинами, отвір яких змінюється під дією внутрішніх і зовнішніх язичків голосових зв'язок; щілини оточені перетинками. При їх натягуванні голосовими м'язами і вібрації мембрани голосових зв'язок виникає звук, який може посилюватися легеневидами мішками. Спів — привілей лише самців, хоча їх голосовий апарат майже такий як у самок. Звукові сигнали співочих птахів надзвичайно різноманітні: їх сукупність можна вважати «пташиною мовою», кожний сигнал або крик якої має певний смисл.

Вісниками весни після гайворонів (граків) є шпаки і жайворонки. Звідси виникає багато запитань. Чому птахи різних родин прилітають навесні неодночасно? Чому відлітають у різний період? На-

самперед, це залежить не лише від температурних умов, але й від наявності їжі, тобто від способів живлення того чи іншого виду птахів. А горобині це переважно комахоїдні, зерноїдні і всеїдні птахи.

Шпаки і жайворонки прилітають на початку березня, коли зійшов сніг, і вони можуть знайти свою поживу на землі: черв'яків, павуків, комах та їх личинок, корінці рослин, насіння бур'янів і культурних рослин.

Шпаків називають пересмішниками, тому що вони можуть імітувати спів інших птахів — зябликів, соловейків, синиць, навіть нявкання котів, але мелодію відтворюють несповна, як правило тільки її частину. Шпаки, як і синички, дуже корисні птахи, бо в період вигодовування пташенят знищують величезну кількість шкідливих комах та їх личинок, їх спеціально приваблюють у сади, парки та лісові насадження, розставляючи для них шпаківні та дуплянки.

Мелодійний спів жайворонка польового можна почути наприкінці березня. Це співає самець, який прилітає раніше за самочку, вибирає місце для гніздування, а співом своїм ніби попереджує іншого самця про це.

Спів різних птахів люди перекладають на свою мову. Спів польового жайворонка зокрема звучить так:

Я до бога по ячмінь.
По ячмінь...
Бог до мене з коштуром
З коштуром...

У цього невеликого птаха, трошки крупнішого за горобця, дуже характерний токовий політ. Тріпочучи крильми, птах піднімається майже вертикально високо в небо з довгою дзвінкою піснею у вигляді безперервної, квапливої трелі: «ті-і, ті-і, ті-і» — високі звуки, або: «тю-ю, тю-ю, тю-ю» — низькі. Через кілька хвилин птах замовкає і, не складаючи крил, планеруючи, різко падає вниз.

Гніздяться жайворонки окремими парами. Гніздо будує самка на землі серед трави в невеликих заглибинах під кущиками. У гнізді 4-5 яєць, які насиджує самочка чотирнадцять днів. Буває по два виводки за сезон. Перша кладка — наприкінці квітня — на початку травня, друга — в червні.

На початку березня в парках, скверах, садах чується дуже красивий, мелодійний спів жайворонка. Цей птах завбільшки з горобця, має красиве оперення. Поживу свою, як і синички, повзики, знаходить під корою дерев, а також на землі.

Латинська назва цього птаха — *Fringilla coelebs*, що перекладається, як вдівець. Чому? Тому, що він відчуває в окремі роки, коли зима буде теплою і залишається зимувати. Причому залишаються тільки самці, а самочки відлітають на Чорноморське узбережжя; звідси і назва така.

Будувати своє гніздо на дереві починає наприкінці квітня, воно акуратне і красиве. Яйця насиджує самка з початку травня (13-14 днів).

Гніздовим птахом придністровського Покуття є також ремез, який населяє низинні ліси по берегах річок, ставків із зарослями верби, вільхи. Гніздо будує на деревах і кущах, частіше на високій вербі, прикріплює їх до кінця тонкої гілки, яка звисає над водою на висоті 2-5 метрів. Воно являє собою мистецьки сплетений, майже кулеподібний або продовгуватий мішок з товстими стінками (до 1,5-2 см) і з одним, або дуже рідко

двома, вхідними отворами у вигляді трубки у верхній частині. Основним будівельним матеріалом є рослинні волокна, пух верб, смужки лика, шерсть, павутина. Нижня частина гнізда заповнюється більш ніжним, м'яким пухом, ним накриваються і одноразово відділяються одне від одного яйця, щоб вони не розбивались при пориві вітру. Повні свіжі кладки (6-7 яєць) з'являються в другій половині травня. Їх насиджує самка. Причому гніздо починає будувати спочатку самець. Коли вже готова половина гнізда, він співом кличе самочку, і якщо їй сподобається спів самця та недобудова-

не гніздо, то вона сама його добудує, а самець звеселяє її своїм співом.

Гніздяться на Покутті з родини сорокопудових: сорокопуджулан, сірий сорокопуд і чорнолобий сорокопуд, який занесений до Червоної книги України. Це порівняно невеликі, за розміром приблизно з шпака, птахи з гачкоподібно зігнутим дзьобом, що нагадує дзьоб хижих птахів в мініатюрі, з довгим східчастим хвостом і порівняно короткими заокругленими крилами. Люблять сидіти на верхівці куща, на стовпах, нерухомо виглядаючи здобич.

Ці птахи прекрасні мисливці, поїдають не тільки дрібних та великих комах — саранчу, жуків, але й ящірок, тритонів та мишей.

Свою велику здобич вони наколють про запас на колючки глоду, терену. Таким чином зафіксовану, наприклад, мишу вони поступово розривають дзьобом на шматочки і поїдають. Латинська назва роду *Lanius*, що означає м'ясник.

Слов'янська назва «сорокопуд» — той, що відлякує (пудить) сорок. І коли на подвір'ї у великому кущі гніздяться сорокопуди, сорок на вашому подвір'ї не буде.

Рано навесні прилітають у придністровські переліски і гаї на гніздування представники родини плискових: біла плиска, жовта плиска, щеврики. Ці дрібні (розміром з горобця) стрункі і граціозні птахи з дещо видовженим тілом, і порівняно довгим хвостом, і довгими тонкими ногами відрізняються від інших горобиних.

Характерною ознакою плісок є звичка часто «вклонятися» і злегка трясти або хитати хвостом.

Біла плиска поселяється на берегах річок, потічків, часто зустрічається в населених пунктах. Коли вибирає місця гніздування, головною умовою є наявність надійної схованки. Конусовидне гніздо будують і самець, і самочка на землі серед трави в невеликій заглибині. Матеріалом для нього є сухі стебла, корінці, листя і шматочки моху. Лоток вистелений шерстю, кінським волоссям,

пир'ям. У рік буває 2–3 кладки, з квітня по серпень. Насиджує самка 12–14 діб. Пташенят вигодовують обоє батьків.

Жовта плиска у нас зустрічається рідко. Оселяється вона у широких долинах, на берегах річок та ставків, у полях між бур'янами. Прилітають ці птахи пізніше, на початку квітня. Пари займають невеликі гніздові території, в середньому близько 60 метрів навколо гнізда.

Польовий щеврик — невеличкий птах має дещо однотонне, сірувато-коричнєве забарвлення. зустрічається на добре освітлених місцях річкових долин, на широких лісових полянах. Гніздо примітивне, рихле. Міститься на землі в невеличкій заглибині під кущиками злаків, полину. Повна кладка має 4–6 яєць. Спів його дуже мелодійний при своєрідному польоті.

Дуже корисними є птахи, які прилітають наприкінці квітня: ластівки, іволги, зозулі, дрімлюги, коли тепло і появилось листя на деревах. Вони знищують велику кількість комах та їх личинок — гусениць.

Родина ластівкових — дрібні птахи з довгими гострими крилами і виїмчастим або «вилоподібним» хвостом. Забарвлення зверху синьо-чорне з сталевим відтінком або сіро-буре. Літають вони дуже швидко і спритно, ловлячи на льоту комах. Іноді швидкість їх польоту досягає 120 км/год. Дзьоб невеличкий з великим розрізом, який заходить за очі. По боках розрізу є численні волоски, які перетворюють дзьоб на своєрідний сачок — пристосування для успішного полювання на комах.

По іншому ластівки харчуватись не можуть і тому під час різкого похолодання багато ластівок гине від голоду. В холодні дощові дні ластівки літають над водою, де трохи тепліше і комах більше. Навесні перші ластівки з'являються також і біля водойм. При різкому похолоданні ластівки впадають у заціпеніння, їх тоді можна брати в руки. Перебуваючи в теплі, вони відживають.

Деякі вчені вважають, що саме через таке заціпеніння ластівок, з'явилося припущення серед дослідників, що птахи зимують у печерах і дуплах.

Ластівки дуже красиві птахи, спів їх мелодійний, особливо тоді, коли вони прилітають на наше подвір'я. А ще вони прекрасні будівничі.

На придністровському Покутті гніздяться три види ластівок: ластівка сільська, ластівка міська і ластівка берегова.

Сільські ластівки гніздяться окремими парами і невеликими колоніями на дерев'яних спорудах різного типу, але надають перевагу відкритим будівлям — конюшням, тваринницьким фермам, коморам, зерносушаркам, млинам, а в селах — у невеликих стайнях, де є корови і двері в приміщення цілий день відкриті. Ластівки щорічно повертаються на одне і теж місце. Гніздо і його розташування дуже характерні. Воно має форму приблизно третини або чвертини кулі, і подібне зверху на горнятко, прикріплене до балки стіни під дахом, видніється лише невелика щілина між дахом і гніздом. Гніздо пташки виліплюють з маленьких грудочок глини, намулу, намулистого піску, склеюючи їх клейкою слиною. У будівельний матеріал також входять соломинки, стебла трави, волосся, які збільшують міцність гнізда. В середині зроблена м'яка підстилка з пір'я та волосся. Діаметр гнізда — 80–140 мм, висота — 80 мм, діаметр лотка — 70–100 мм, його глибина — 40 мм.

Перша кладка з 4–5 яєць з'являється у другій половині травня або на початку червня, а друга — в першій або другій декаді липня. Насиджує їх самка протягом 14–16 діб. Самець у цей період носить їй корм, а потім обоє турбуються про потомство. Пташенят у гнізді вигодовують три тижні, а згодом ще декілька днів після вильоту підгодовують.

Спів ластівки дуже мелодійний і його називають щебетанням. Люди дуже люблять цих птахів, багато пісень і гаївок про них написано, і навіть щебетання ластівок перекладено на людську мову:

Відлітали, відлітали, відлітали
Були повні комори, повні обори
Нема ніц, ніц, ніц.
Переїли, перес...и
Дітиська гіливаті
Нема ніц, ніц, ніц.»

Берегова ластівка оселяється великими колоніями — кілька десятків, а іноді й сотень пар, на крутих берегах Дністра. Гніздяться в норах, які виринають у верхній частині високого обриву — не менше 1–1,5 м. Часто нори розташовані в декілька рядів, і близько одні від одних.

Нору риють почергово протягом 3–4 днів і самець, і самка. Горизонтальний хід її закінчується розширенням, так звану гніздову камеру, в якій розміщується гніздо, встелене тонкими і довгими

стеблами соснових голок і м'якого пір'я. Повна кладка появляється наприкінці травня на початку червня і нараховує від 4 до 6 яєць. Насиджують їх почергово самка і самець 14 діб.

Іволга — єдиний представник тропічної родини іволгових. Для придністровських ландшафтів це типовий гніздовий птах, який прилітає наприкінці квітня на початку травня. Це красивий, трохи більший за шпака птах, який є дуже потайним і ховається в кронах дерев. Його дуже важко помітити серед зеленого листя. Самець увесь яскраво-жовтий з чорними крилами і хвостом, самка і молоді птахи сірувато-жовтуватого кольору. Оселяється

в листяних лісах, парках, садах. Гніздо подібне на підвішену в розвилці між гілками акуратну корзиночку з широкими овальними краями. Його основа містить волокна (лико) дерев, сухі стебла і листки злаків, шерсть, пір'їнки. Будівництво гнізда триває близько двох тижнів. У повній кладці, що наприкінці травня — 4-5 яєць, які насиджує самка 13-15 діб, а самець її годує. Основною поживою є найрізноманітніші комахи, яких ці птахи ловлять на льоту і збирають у кронах дерев, у тому числі вони, як і зозулі, поїдають велику кількість волохатих гусениць шовкопрядів.

Співочі птахи є нашими основними помічниками в боротьбі з шкідниками сільськогосподарських та лісових угідь. Певна кількість співочих птахів є осілими птахами, це зокрема: горобчики, синиці, повзики, щиглики, снігурі, корольки, кропивники та інші, які в зимовий період харчуються не лише комахами, але й насінням різноманітних бур'янів. Завдяки цьому виживають і тішать селян своїм співом.

м. Івано-Франківськ

РІЧКИ І РІЧЕЧКИ ГОРОДЕНКІВЩИНИ

Очевидно не лише у нас, а й у інших регіонах України, не залишилось річок, які б мали первісний вигляд, у яких водний потік, русло і береги не зазнали впливу людини. Тому проблема охорони і раціонального використання малих річок — об'єктів, найбільш чутливих і схильних до стрімких негативних перетворень — віднесена до числа найважливіших державних проблем.

Відомо, що перші поселення людини майже завжди розташовувались у долинах річок. Наявність води, водних шляхів, риби, родючих заплавних земель зумовила найбільш інтенсивне заселення та освоєння прирічних територій.

Якщо на ранніх етапах розвитку суспільства річки України могли задовольнити всі потреби людей і справлялися з антропогенним навантаженням, то нині більшість річок уже не витримує цих навантажень і втратила можливість екологічної саморегуляції.

Не потрібно забувати, що:

- Малі річки є основним джерелом живлення великих рік, тому збереження їх має найважливіше значення для захисту водних ресурсів від виснаження;
- Внаслідок малої величини ці річки дуже чутливі до певних видів господарської діяльності;
- На водозборах малих річок розміщується значна кількість населення, сільськогосподарських земель, промислових об'єктів;
- Скидання стічних вод та інші види забруднень, погіршують якість води, зумовлюють її нестачу для розведення риби і іводоплавних видів птахів.

Ось чому виникла потреба в дослідженні правих приток річки Дністер на Городенківщині. Отже, річка Гостинна.

Вона бере початок на північному заході від села Обертин Тлумачького району. Витікає з джерела, яке має карстове походження. Ширина русла при витокі становить 15-30 см, глибина 1-3 см. Пересічна витрата води — 0,000594 м³/сек. Джерело міститься на схилі горба.

Верхня течія річки проходить через село Обертин та навколишню пагорбкову місцевість. Середня течія зачіпає поля та ліси Тлумачького, а також частково Городенківського району. А нижня — заходить в село Незвисько та прилеглі до нього ліси. Тут поглиблюється долина річки (в деяких місцях вона ся-

КАРТА ГОРОДЕНКІВСЬКОГО РАЙОНУ

гає 100–130 м), а також в цій частині вона перетинає автошлях Городенка — Івано-Франківськ. Близько 0,5 км від гирла, на правому березі Гостинної розташований пам'ятник, який свідчить, що на її берегах під час світової війни проходила лінія фронту.

На своєму шляху річка приймає 12 приток: 7 струмків впадає з правого боку, а 5 — з лівого. Живлення приток і річки змішаного типу, з переважанням карстового та болотяного. Деякі притоки є значними, але всі вони не мають назв. Гирло річки міститься в селі Незвисько Городенківського району. Ширина русла річки тут становить близько 5–9 м, глибина — 0,3–0,6 м. Пересічна витрата води — 0,8 м³/сек. Річка активно використовується мешканцями села для господарських потреб. Загальна довжина становить 12 км, площа басейну — 85 км². Звивистість — 1,5. Річний стік — 25239168 м³. На всій протяжності річки, її долина складається з серії врізаних меандр.

У верхній течії вона не сильно вимиває гірські породи, тому розглянути порядок розташування пластів гірських порід немає можливості. У середній течії Гостинної (між селами Герасимів і Незвисько) річка меандрує між пагорбами, вимиваючи шари порід. У деяких місцях лівого берега пласти порід виступають назовні. Ці пласти розташовуються монокліально.

Згідно даних геологічного компасу кут падіння пластів не перевищує 5°, азимут простягання 185°. Товщина пластів, які виходять назовні, сумарно дорівнює 55–65 м. Кут крутизни схилів становить 30°. Зверху йде шар ґрунту, товщиною не більше 1 м. Нижче — пласт суглинків, товщиною до 5 м. Суглинки залягають щільно. Порода володіє такими властивостями: відносна крихкість, порівняно невелика щільність, легко набуває клейкості у воді, не реагує на соляну кислоту. У пласт суглинків місцями вклинюється малопотужні включення літотамнієвих вапняків. Товщина включень не перевищує 2 м. Досліджуваний вапняк володіє такими властивостями: щільність, нерозчинність водою, бурхлива взаємодія з соляною кислоту. Вважається, що даний прошарок вапняку належить до третинних відкладів. Нижче включення літотамнієвих вапняків спостерігаємо глинисто-піщаний пласт товщиною до 7 м. Під ним йде шар сірого пісковиків неогенного походження, товщиною до 10 м. Для пісковиків характерна щільність, але водночас і крихкість, нерозчинність у воді та інертна поведінка по відношенню до соляної кислоти. Нижче розташований пласт конгломератів потужністю до 20 м. Основу конгломератів складають темні кремнієві гальки. Цементуючою речовиною є вапняково-піщаний компонент. Конгломерати стійкі, малокрихкі. Пласт володіє доброю водопровідністю. Цементуюча речовина слабо взаємодіє з розчи-

ном соляної кислоти. Під шаром конгломератів розташований малопотужний шар мергелю, товщиною до 20 м. Мергель — нещільна порода пілуватої структури, слабо розчиняється водою і слабо реагує з соляною кислотою.

У нижній течії висота схилів досягає 150, а подекуди 180 м. Крім попередніх пластів можемо відзначити, що пласт мергелю відзначається більшою потужністю. Його товщина становить 35–40 м. У шарах мергелю знаходимо конкреції фосфоритів і марказитів. Під пластом мергеля міститься пласт темно-сірих вапнистих аргілітів, який відзначається невисокою щільністю, поганою провідністю води і слабкою взаємодією з соляною кислотою вапнякового компоненту. Товщина пласту становить близько 20 м. Далі йде шар алевроліту крейдового походження, товщиною до 20 м. Дана порода не є щільною, крихка. Може частково розмокати у воді. Практично ніяк не взаємодіє з соляною кислотою. Ще нижче йде пласт світло-сірих, очевидно, туронських вапняків з рідкими, лінзоподібними вклиненнями сірого кременю. Вапняки є щільними породами, слабо розчиняються у воді. Порода некрихка. У нижній частині присутність кремнієвої гальки свідчить про намівання порід на дні моря. Порода бурхливо реагує із соляною кислотою. Товщина пласту 25 м. Нижче попереднього розташований шар девонського пісковика. Порода щільна, некрихка, добре спресована, нерозчинна водою, не реагує на соляну кислоту. Товщина пласта — 25 м. Проаналізувавши закономірність розміщення пластів гірських порід та мінералів в середній та нижній течіях, ми можемо зобразити їх в таблицях (див. таблиці 1 і 2), а також у схемі (див. схема 1).

Таблиця 1

ПОСЛІДОВНІСТЬ ПЛАСТІВ ГІРСЬКИХ ПОРІД І МІНЕРАЛІВ В СЕРЕДНІЙ ТЕЧІЇ РІЧКИ ГОСТИННА

Назви пластів	Порода пласта	Товща пласту	Глибина залягання
грунт	рухляк із органікою	1 м	до 1 м
суглинистий	суглинки	5 м	до 6 м
вапняковий	літотамнієвий вапняк	2 м	до 8 м
глинисто-піщаний	глина і пісок	7 м	до 15 м
пісковий	сірий пісковик	10 м	до 25 м
конгломератний	конгломерат	15–20 м	до 45 м
мергельний	мергель	20 м	до 65 м

**ПОСЛІДОВНІСТЬ ПЛАСТІВ ГІРСЬКИХ ПОРІД ТА
МІНЕРАЛІВ В НИЖНІЙ ТЕЧІЇ РІЧКИ ГОСТИННА**

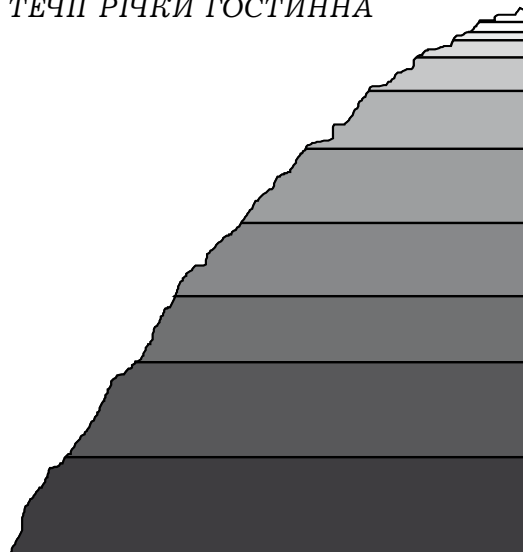
Назва пластів	Порода пласта	Товща пласту	Глибина залягання
грунт	рухляк із органікою	1 м	до 1 м
суглинистий	суглинки	5 м	до 6 м
вапняковий	літотамнієвий вапняк	2 м	до 8 м
глинисто-піщаний	глина і пісок	7 м	до 15 м
конгломератний	конгломерат	15-20 м	до 45 м
пісковиковий	сірий пісковик	10 м	до 25 м
мергельний	мергель	35-40 м	до 45 м
аргілітовий	темно-сірий вапнистий аргіліт	20 м	до 105 м
алевролітний	алевроліт	20 м	до 125 м
вапняковий	світло-сірий вапняк	25 м	до 150 м
пісковиковий	девонський пісковик	25 м	до 175 м

Схема 1

**ПОСЛІДОВНІСТЬ РОЗТАШУВАННЯ ПЛАСТІВ
ГІРСЬКИХ ПОРІД І МІНЕРАЛІВ
У НИЖНІЙ ТЕЧІЇ РІЧКИ ГОСТИННА**

Умовні позначення

	гіпс
	пісок
	глина
	глина і пісок
	конгломерат
	мергель
	аргіліт
	алевроліт
	вапняки
	пісковик

Аналізуючи дані щодо швидкості течії річки, можна з упевненістю сказати, що Гостинна — рівнинна річка, бо швидкість її течії незначна і практично не змінюється від витоків до гирла. У верхній та середній течії річка протікає крізь поля та низинні болота, нахил русла незначний, тому швидкість течії становить 0,15-0,2 м/сек. У нижній течії річка врізається в Дністровський каньйон, тому тут дещо зростає її швидкість, проте в порівнянні з іншими вона є малою і становить 0,2-0,3 м/сек. На річці практично відсутні пороги, бистрини та водоспади. Біля витоків Гостинної пересічна витрата води в середньому становить біля 0,0006 м³/сек. У верхній течії, прийнявши ряд приток, витрата води річки зростає до 0,012 м³/сек. У середній течії річка протікає крізь ліси та поля Тлумацького та частково Городенківського районів. Тут вона приймає 3 притоки, внаслідок чого пересічна витрата води зростає до 0,09 м³/сек. У нижній течії в річку впадають потужні притоки карстового та болотяного типів живлення. Внаслідок цього витрати води становить близько 0,32 м³/сек. Щосекунди річка вкидає в Дністер 0,8 м³/сек води. Таким чином, проаналізувавши дані про витрату води та стік річки за сезонами, можемо зобразити їх в таблиці (див. таблиця 3).

Таблиця 3

ПЕРЕСІЧНІ ВИТРАТИ ВОДИ В РІЧЦІ ГОСТИННА

Місце виміру	Середні показники витрат, м³/сек	К-сть вимірів	Сезонна динаміка, м³/сек				Сезонний стік, м³/сек			
			Зима	Весна	Літо	Осінь	Зима	Весна	Літо	Осінь
Витік	0,0006	8	0,00058	0,00062	0,00059	0,00061	4459	4928	4689	4796
Верхня течія	0,012	10	0,010	0,014	0,011	0,013	77760	111283	87436	102211
Середня течія	0,09	14	0,07	0,13	0,09	0,11	544320	1033344	715392	864864
Нижня течія	0,32	15	0,28	0,37	0,30	0,33	2177280	2941056	2384640	2594592
Гирло	0,8	20	0,72	0,88	0,76	0,84	5598720	6994944	6041088	6604416

Вздовж течії річок виділено основні біотопи і стації. У верхній течії це агроценози, низинні болота, вологі луки. У середній течії — полезахисні лісосмуги, агроценози, урбаністичні ландшафти. У нижній течії — грабово-дубові ліси (жердняки) віком до 40–60 років. Якщо детальніше проаналізувати ці типи біотопів за флористичним складом, то в межах агроценозів виділяємо бідні у видовому відношенні фітоценози, бо тут людина інтенсивно вирощує окремі види культур, а решту прагне знищити механічно або шляхом внесення пестицидів.

Рослинність вологих лук багатша; тут у структурі трав'янистої рослинності виражена ярусність. Переважно це різнотравно-бобово-злакові луки, де зустрічаємо понад 45 видів трав: пирій повзучий, осока омська, тонконіг луговий, щучник дернистий, костриця пурпурна, конюшина повзуча, люцерна серповидна, чина лучна, в'язіль барвистий, синяк пурпурний і ряд інших видів.

Низинні болота — ряска, сфагнум, валер'яна лікарська, м'ята довголиста, м'ята перцева, водяний перець, калюжниця, стрілолист, очерет, рогіз та інші.

Полезахисні лісосмуги: штучно створені насадження в 25–30 рядів, де серед деревних порід виділяються такі рослини: дуб гостролистий, дуб черешчатий, клен татарський, ясен, бархат амурський, липа серцелиста. З кущів виділяємо бузину чорну, глід, ліщину, отину сизу. Із трав'янистих — кульбабу лікарську, гравілат міський та інші.

Урбаністичні ландшафти — це місця приватної забудови жителів Городенки та сіл вздовж річок. Переважно представлені 1–1,5 поверховими житловими будинками і господарськими будівлями, а також парками, садами і присадибами. Це зона інтенсивної антропогенної діяльності.

Перший ярус формує дуб черешчатий, дуб скельний і липа серцелиста. Другий ярус: граб, черешня лісова, в'яз, осока. Третій ярус: горобина червоноплідна, глід. Четвертий ярус: ліщина, бузина чорна, малина. Підлісок: маренка запашна, копитняк, підмаренник м'який, горлянка, зубиця золотолиста. Якщо проаналізувати тваринний світ басейну річок, то можемо сказати, що у видовому відношенні сухопутні біотопи по берегах річок досить неоднорідно організовані. Так, в межах агроценозів, розташованих вздовж течії річок за три роки наших досліджень в різні пори року, нами виявлено близько 90 видів хребетних тварин. З них 59 видів птахи, 20 — ссавці, 3 — плазуни, 6 видів — земноводні. Загальна густота населення біоценозу даного біотопу вважається середньою і коливається від 458 особин/км² влітку до 248 особин/км² взимку. Таке зниження чисельності пояснюється міграціями багатьох видів пта-

хів на південь і впаданням в анабіоз плазунів і земноводних. Серед птахів за густотою населення переважають грак, горобець польовий, мартин озерний, галка, сорока, вівсянка звичайна, зеленяк, коноплянка, горобець домовий. Серед ссавців: полівка руда і полівка сіра. Малочисельними вважаються такі види: лунь луговий, лунь польовий, сорокопуд сірий, дербник, щєбрик польовий. У межах вологих і сухих лук було виявлено 89 видів хребетних. Серед них 56 видів птахів, 25 видів — ссавці, 2 — плазуни, 6 видів — земноводні. Густота населення біоценозу коливається від 420 особин/км² влітку, до 490 особин/км² восени, взимку — 300 особин/км². У населенні виділяємо такі домінуючі види: вівсянка звичайна, шпак звичайний, грак, коноплянка, чекан луговий, горобець польовий, щиголь. Із рідкісних: лунь луговий, кібчик, деркач, пастушок та інші. Якщо проаналізувати тваринний світ низинних боліт, то тут виявлено 96 видів хребетних. З них 69 видів — птахи, 18 видів — ссавці, 3 види — плазуни, 6 видів — земноводні. Загальна густота населення тварин біоценозу становить 890 особин/км² під час весняних міграцій, 670 особин/км² — влітку, 700 особин/км² — восени, 180 особин/км² — взимку. У населенні низинних боліт виділяємо такі пануючі види: грак, сорока, дрізд-горобинник, горобець польовий, очеретянка велика, мартин озерний, лиска, крижень. З рідкісних видів виділяємо бекаса, бугайчика, малу білу чаплю, чаплю руду, сову болотяну. Аналіз тваринного світу полезахисних лісосмуг дає нам інші результати. Тут виявлено 98 видів хребетних тварин. З них 74 — птахи, 20 — ссавці, 1 — плазун, 3 — земноводні. Збільшення кількості видів пернатих пояснюється зручністю розташування лісосмуг на стику різних біогеоценозів. Зменшення видів амфібій пояснюється відносною сухістю місцевості. Загальна густота населення хребетних тварин висока влітку і восени (відповідно 2060 особин/км² і 1850 особин/км²). Взимку цей показник різко спадає і становить відповідно 260 особин/км². Домінуючими видами птахів тут вважаються зяблик — 250 особин/км², кропив'янка сіра — 220 особин/км², вівчарик-ковалик — 180 особин/км², сорока — 130 особин/км², дрізд-горобинник — 125 особин/км². Ці види і є найбільш значними в населенні лісосмуг. Малочисельними вважаються яструб великий, чеглок, кібчик, жовна чорна, дятел зелений, мухоловка мала. В межах населених пунктів (урбаністичних ландшафтів) нами виявлено 85 видів наземних тварин, з них 65 — птахи, 18 — ссавці і 2 земноводні. Загальна густота населення хребетних тварин висока: влітку — 1800 особин/км², восени — 2150 особин/км², взимку — 1650 особин/км². Домінантами є грак, галка, сорока, кропив'янка сіра, горобець домовий, горобець польовий. Висока концентрація цих видів у населених пунктах створює

високий числовий показник населення. Багаточисельними вважаються такі види: дятел сивий, дятел зелений, сичик-горобець, боривітер звичайний та інші. Якщо проаналізувати населення тварин грабово-дубових лісів нижньої течії річок, то тут відмічено 86 видів. З них птахи — 59 видів, 20 видів — ссавці, 3 види — плазуни, 4 види — амфібії. Слід виділити появу таких видів ссавців як кабан, косуля, борсук, і таких видів плазунів як гадюка звичайна і вуж водяний. Загальна густина населення хребетних тварин становить 356 особин/км² — влітку, 386 особин/км² — восени і 220 особин км² — взимку. Домінантами тут вважаються зяблик, синиця велика, кропив'янка сіра, вівчарик-ковалик, кропив'янка чорноголова. Рідкісними можна вважати шуліку чорного, підорлика малого, лелеку чорного, кібчика, сову сіру, дятла малого, жовну чорну. Якщо проаналізувати фауну сухопутних хребетних, то згідно зоогеографічних даних у всіх ландшафтних групах переважають представники європейської фауни (від 44,4% в урбаністичних ландшафтах до 65% в агроценозах). На другому місці ідуть види транспалеарктичної фауни (до 25%). Третю позицію посідають види сибірської фауни (5%). І зовсім незначні показники по фауні і населенні посідають види арктичної, голарктичної, монгольської і середземноморської фауни. Якщо проаналізувати тваринний світ самої річки, то в силу активної господарської діяльності за останні десятиліття збіднився видовий і кількісний склад фауни, а в місцях впадання промислових і побутових відходів ситуація взагалі катастрофічна. Тут фактично мертва пелагіаль і бенталь. Але все ж тут можна виявити цілий набір видів риб. Ряд окунеподібні: йорж і йорж-косар — в тихих заводях нижньої течії, окунь — в нижній течії. Ряд щукоподібні: щука звичайна — в нижній течії. Ряд коропоподібні: сазан, срібний карась, верховодка, плотва, гунтера по всій течії, особливо в місцях, де є ями і течія спокійніша. Ряд в'юноподібні: в'юн, щипівка азіатська — верхня і середня течія; піскар — нижня течія. Всього виявлено 12 видів кісткових риб, чисельність яких в річці досить невисока.

м. Городенка

Далі буде

Ярослав ВОРОБЕЦЬ

ДОЛЯ НЕ ШКОДУВАЛА ЙОМУ СТРАЖДАНЬ

Несприятливі побутові умови в дитинстві, непосильна робота вдень і вночі в підлітковому віці не кращим чином позначалися на здоров'ї молодого Тараса. Навесні 1837 року, ще перебуваючи в стані кріпака, Шевченко тяжко захворів. Відомий український художник Іван Сошенко, з яким Тарас познайомився під час малювання статуй в Літньому саду Петербурга, примусив хлопця лягти в ліжку і викликав знайомого лікаря Олексія Жидовцова. Той, оглянувши хворого, порадив відправити його в лікарню.

Молоді друзі Шевченка поклопотались перед товариством художників і на зібрані 50 карбованців поклали Шевченка в одну із кращих петербурзьких міських лікарень — в лікарню Марії Магдалини (пізніше лікарня ім. Віри Слуцької).

Про ту хворобу в автобіографічній повісті «Художник» Шевченко описує: «Вісім діб юнак був непритомний — між життям і смертю. Друзі щоденно приходили до лікарні, щоб довідатися і кожного разу дізнавалися, що хворий все ще перебуває в стані марення. Але лікування, дбайливий догляд, увага друзів, молоде здоров'я перемогли».

Шевченко з новими силами береться до улюбленої справи, до навчання. Молодий художник, талант якого визнавали найавторитетніші представники живопису та літератури, на той час ще залишався кріпаком. Наступного року його приятель Карл Брюллов намалював портрет поета Жуковського. Згодом цей портрет розіграли в лотерею вартістю 2500 карбованців. За ці гроші українські і російські друзі 22 квітня 1838 року викупили Тараса з кріпацтва.

Хлопець поринає у світ художніх, літературних і наукових інтересів. Він слухає лекції в Петербурзькому університеті, Академії мистецтв, Вільному економічному товаристві, медико-хірургічній академії. В останній з цікавістю вивчає пластичну анатомію, де лекції читав один із засновників вітчизняної анатомії і хірургії Ілля Буяльський, уродженець Чернігівщини.

Навчаючись в Академії мистецтв, Шевченко виявив себе не лише як обдарований художник, а й як талановитий поет. На початку 1840 року він видав невеличку збірку своїх творів під назвою «Кобзар».

«Ся маленька книжечка — пізніше зазначав Іван Франко — відразу відкрила немов новий світ поезії, вибухла мов джерело чистої холодної води, заясніла невідомою досі в українським письменстві ясністю, простою і поетичною грацією вислову».

Проте у ці молоді роки хвороби давали час від часу себе знати. На автопортреті 1839-1840 років зображено худорляве молоде обличчя з запалими очима, загостреним носом. На ньому яскраво позначалися сліди виснажливої хвороби.

У жовтні 1842 року Шевченко на пароплаві, що прямував до Стокгольма, виїхав з Петербурга, в дорозі тяжко захворів. У листі до вчителя Харківської гімназії П. Корольова від 18 листопада того року він писав: «Так занедужав, що ледве привезли мене в Ревель, там трошки очунав. Хоч лікар і говорить, що «ничево», одначе так кивне головою, що аж сумно дивиться. Сьогодні оце трошки легше стало, можна хоч перо в руках удержать».

У 1845 році Шевченко закінчив академію мистецтв, діставши звання «вільного художника». І, не чекаючи поки йому видадуть атестат, поїхав в Україну. У жовтні 1845 року, перебуваючи на Полтавщині, Шевченко знову захворів. Про те він писав: «З того часу, як приїхав я в Миргород, ні разу ще не виходив з кімнати. Я страшно простудився, їдучи з Хорола і, повірте, що знаменитий Миргород не має ні лікаря, ні аптеки...» Шевченко ще раз виїхав до Переяслава і там, трохи підлікувавшись у знайомого лікаря і друга Козачковського, вирушив далі по Україні.

З колекції Володимира Карого

Тарас Шевченко.
Гайдамаки. — Київ:
Молодь, 1964

Тарас Шевченко. Твори
в шести томах. Том 1. —
Київ: Дніпро, 1978

Але 24 грудня того ж року знову тяжко захворів. Він лежав нерухомо, заплющивши очі, важко, з хрипотою, дихав. Лікар не відходив від друга: намагався полегшити його страждання. Приймавши прописані Козачковським ліки, Шевченко намагався заснути, але марно... Саме тут під час хвороби, в невеликій кімнаті при світлі свічки поет написав свій славнозвісний «Заповіт»:

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте —

закликав у ньому поет.

Відомий в літературі поет О. Афанасьєв-Чужбинський згадував: «Одужуючи, поет був дуже слабий, блідий і з поголеною головою після недавньої пропасниці».

Яскравим свідченням теплих почуттів Шевченка до свого переяславського друга, який по суті врятував його від смерті, є відомий вірш «А. Козачковському», написаний уже в Орському укріпленні 1847 року, в якому є такі слова:

Ой слухай же, мій голубе,
Мій орле-козаче!
Як конаю я в неволі,
Як я нуджу світом...

Туга за волею, за Україною тяжко краяла Шевченкове серце. «Іноді так мене нудьга на серце здавить, що аж заплачу» — писав Шевченко 20 грудня 1847 року з Орська до свого приятеля, одного із шести братів Лазаревських — Михайла.

Весною того року, мандруючи по Україні, Шевченко був затриманий жандармами 5 квітня 1847 року, коли повертався до Києва, біля переправи. Участь його в Кирило-Мефодіївському товаристві слідчі не змогли довести. Однак в доповідній шефа жандармів, схваленій царем Миколою I, було сказано: «Художника Шевченка за складання обурливих і у вищому ступені зухвалих віршів, як наділеного міцним тілом, призначити рядовим в Оренбурзький окремих корпус, з правом вислуги, доручивши начальству встановити найсуворіший нагляд, щоби від нього ні в якому разі не могло виходити обурливих і пасквільних віршів». Ось так було оцінено здоров'я і пригідність поета, що часто хворів.

Восени 1847 року в Орській фортеці Шевченко захворів, як зазначено в його медичних документах, на ревматизм. У листі від 11 грудня того року до свого знайомого поміщика із Чернігівщини Андрія Лизогуба писав: «Бодай і ворогові моєму лютому не довелося так каратись, як я тепер караюсь. І до всього треба було ще й занедужать,

восени мучив мене ревматизм...» Лікував хворого тоді штаб-лікар батальйонного корпусу Кузьма Богословський. А ще невдовзі після спаху ревматизму, внаслідок поганого харчування, Шевченко захворів на типову для засланців та в'язнів хворобу — цингу і був шпиталізований у лазарет. А наступного року від різкого пекучого сонця в спраглий пустелі поета спіткала ще й недуга очей, про що він теж сповіщав в Україну А.Лизогубу.

І в прикаспійських степах були лікарі, які намагалися в міру своїх сил і можливостей полегшити страждання Шевченка. В Орській фортеці місцевий лікар, гуманна, чуйна людина Михайло Александрійський (родом теж з Чернігівщини) не лише надавав медичну допомогу, але й знайомив поета з новинками художньої літератури і, ризикуючи, постачав йому папір, фарби, а приятель Шевченка з місцевої Прикордонної служби, чиновник Федір Лазаревський розповідав, що лікар одержував листи, пакунки з книгами і все, що потрібно було для малювання поетові. Саме в гостях в Александрійського Шевченко зустрічався і з батальйонними та іншими гарнізонними офіцерами «як гість, а не рядовий».

Незважаючи на сувору заборону, Шевченко потай писав і малював. У засланні він створив чимало віршів і кілька поем, зробив багато малюнків, портретів. Шевченко глибоко сумував за рідним краєм, своїм народом. «Як згадаю що-небудь про нашу бідну Україну, то сльози так і закапають із старих очей» — читаємо в одному з його листів.

О доле моя! Моя країно!

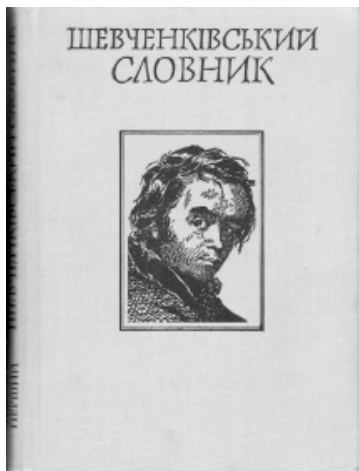
Коли я вирвусь з цієї пустині? —

говорить поет у вірші «А.Козачковському».

З колекції Володимира Карого

Тарас Шевченко. Графіка. —
Київ: Мистецтво, 1964

Шевченківський словник.
В двох томах. Том 1. — Київ:
Головна редакція УРЕ, 1978

Сучасна медицина науково обґрунтувала, як згубно впливають на здоров'я так звані вегетативні емоції. Туга, сум, пригніченість, самотність у поєднанні з нестерпними умовами життя в солдатських казармах підточували організм Шевченка.

У квітні 1855 року він писав конференц-секретарю Академії Василю Григоровичу: «Ревматизм мене швидко руйнує». Ця хвороба, як відомо, гризе суглоби, а кусає серце. Так сталося і з Шевченком, у якого ревматизм ускладнився вадою серця і гострою серцевою недостатністю. Друзі поета робили все можливе, щоб полегшити його тяжку долю, всіляко допомагали йому морально і матеріально.

Хворому поетові намагався всіляко допомогти ординатор ново-петровського півгоспіталю Олександр Лебедев. У 1851 році працював він лікарем Каратауської експедиції, в якій брав участь і Шевченко, забравши його на деякий час із умов солдатчини, доручивши йому замальовувати краєвиди під час експедиції.

А коли, нарешті, помер «коронований жандарм» Микола І, низка представників прогресивних діячів культури й мистецтва російської імперії, в першу чергу, українська інтелігенція, домоглися звільнення Шевченка із заслання.

У 1855 році Шевченко захворів на виснажливу малярію. В листі до Броніслава Залеського від 25 вересня того ж року він з цього приводу писав: «... вернувшись із Ханта-Баби, витримав порядний пароксизм лихоманки». Це захворювання, окрім інших страждань, дедалі сильніше вражало і серце поета.

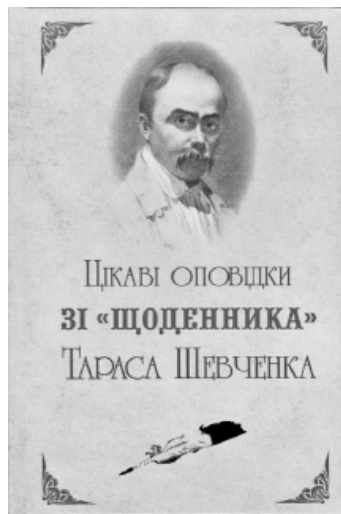
Звільнення із заслання відбулося «21 червня 1857 року в 11 годин ранку» — так записано в щоденнику Тараса Шевченка. У неволі він провів 10 років 3 місяці і 27 днів. Далі були Астрахань, Нижній Новгород, де, очікуючи дозволу на повернення в Петербург, з 20 вересня 1857-го до 10 березня 1858 року Шевченко зустрівся з багатьма своїми друзями.

Після двотижневого перебування в Москві Шевченко потягом виїхав до Петербурга, де він зупинився в свого давнього друга М. Лазаревського, а згодом оселився в досить незручному будинку Академії мистецтв. Але він говорив: «Нарешті я маю місце для роботи і можу написати на дверях «Ш».

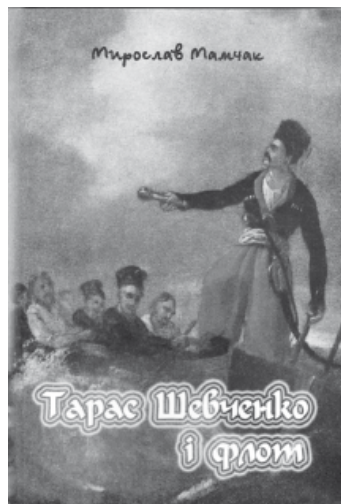
Влітку 1859 року Шевченко поїхав в Україну. Він побував на Чернігівщині, Черкащині. Зустрічався з кріпаками, панськими слугами, робітниками цукроварні, читав їм свої твори. 12 червня поет приїхав до Переяслава, зупинився у свого давнього приятеля, лікаря А. Козачковського, увечері ловили рибу на Дніпрі, милувалися тихою українською ніччю з мірадами зірок на чистому небосхилі.

А здоров'я у поета лишалося дедалі менше. Художник В. Ковальов після їхньої зустрічі писав: «Я був вражений його зовніш-

З колекції Володимира Карого

Цікаві оповідки зі
«Щоденника» Тараса
Шевченка / упоряд.
О.Мельниченко. — Чернівці:
Букрек, 2013

Мирослав Мамчак. Тарас
Шевченко і флот. — Снятин:
ПрутПринт, 2010

ністю: це вже не той широкоплечий, кремезний, русавий чоловік у сірому сюртуці, якого я знав колись. Переді мною був зовсім схудлий, лисий чоловік, без кровинки на його обличчі... Я мало не заплакав».

Побував Тарас і у своїй Кирилівці. Про цей приїзд згадував його двоюрідний брат Варфоломій Шевченко (єдиний письменний родич Тараса, через якого рідні брати і сестри переписувались з ним і між собою) згадував: «Тарас заквартирував у мене, поки думав пробути на Україні. «Так, так, братику — говорив Тарас — у тебе, у тебе буду, бо на всій святій Україні ніде і ні в кого не буде мені так тепло, як в тебе.» В той час Тарас прожив у мене місяців зо два. Це було останнє гостювання його в мене і на Україні. Не довелося вже більше нам побачитись. Не так ждалося, та так сталося».

У Петербурзі, куди повернувся поет, здоров'я його різко погіршилось. Наслідки дистрофії і, головним чином, ревматизм, дедалі давалися взнаки. 23 листопада 1860 року він звернувся до лікаря Едуарда Барі — ординатора петербурзької лікарні св. Марії Магдалини — із скаргою на сильний біль у грудях. Лікар уважно оглянув хворого, вислухав серце й легені — і спохмурнів. Призначивши лікування, порадив не виходити з дому, вести спокійний спосіб життя. В останні місяці життя Тараса Григоровича лікував Павло Круневич, обдарований лікар, товариш поета по засланням.

Художникові Лескову, який відвідував Шевченка на квартирі в Академії мистецтв в кінці січня 1861 року, після довгих роздумів поет сказав: «От якби до весни дотягти! Та на

Україну... Там може б ще хоч трошки подихав».

Відчуваючи близький кінець, поет написав 14 лютого свій останній передсмертний вірш «Чи не покинуть нам, небого» — звернення до Музи з дружніми прощальними словами, сповненими безмірної душевної туги:

Чи не покинуть нам, небого,
Моя сусідонько убога,
Вірші нікчемні віршувать,
Та знаходиться риштувать
Воли в далеку дорогу,
На той світ, друже мій, до Бога,
Почимчикуєм спочивать.
Втомилися і підтоптались,
І розуму таки набрались,
Той буде з нас! — ходімо спать,
Ходімо в хату спочивать...

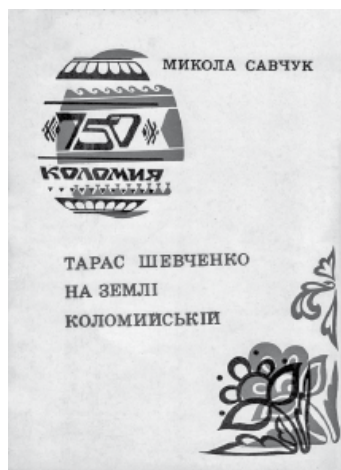
Хворому необхідна була серйозна медична допомога. Завжди скромний і невибагливий, Шевченко зрештою дав згоду лягти в лікарню. Друзі-художники і лікарі зійшлися на влаштуванні в Максиміліанівську лікарню, де були зручні кімнати за не дуже високу ціну. Але поки вирішували різні формальності (дозволи, пошуки коштів тощо), турботи були вже запізнілі. Життя поета згасало. В ніч з 24 на 25 лютого у Шевченка був тяжкий серцевий приступ. Він сидів на ліжку і напружено дихав. Додалась ще й застуда. «Все це не давало йому лягти», — згадував О.Лазаревський, який прийшов тоді до нього.

25 лютого, на день народження поета, надходили привітання улюбленому поетові з побажанням здоров'я і щастя. З хвилюванням слухав Шевченко ці короткі послання. «Спасибі, що не забувають», — шепотів знесилений поет.

Вночі він ніби задрімав. Але близько 5 години раптом підвівся з ліжка, запалив свічку і, тримаючись за стіни, вийшов з кімнати. Йому захотілося побути у своїй майстерні. Він спустився чавунними гвинтовими сходами, на мить зупинився, похитнувся, скрикнув і важко впав на підлогу. Підняли його мертвим. Це сталося о 5 годині 30 хвилин ранку 26 лютого (10 березня за новим стилем) 1861 року.

У фондах Центрального державного архіву зберігається оригінал лікарського свідоцтва про хворобу і смерть Т.Г.Шевченка:

З колекції Володимира Карого

Микола Савчук. Тарас Шевченко на землі Коломийській. — Івано-Франківськ: Галичина, 1991

Свідоцтво

Видано сіє про те, що академік Тарас Шевченко, 47 років від роду, давно уже заповнений органічним розладом печінки і серця (Вада органічна печінки і серця); в останній час розвилась водяна хвороба (Гідрокс), від якої він і помер сього 26 лютого. С-Петербург, лютого 26 числа 1861 року.

Оригінал підписав: Доктор Едуард Барі.

Ординатор при лікарні св. Марії Магдалини.

Достовірність копії сії з дійсним свідченням доктора Едуарда Барі з застосуванням печатки поліції імператорської Академії мистецтв. Лютого, 27 дня 1861.

Поліцмейстер Академії, капітан I рангу Набатов.

Сучасна медична наука уточнила діагноз, встановлений у 1861 році лікарем Е.Барі: передсмертною хворобою Шевченка була органічна декомпенсована вада серця третього ступеня, цироз печінки і асцит. Смерть настала внаслідок паралічу серця, зумовленого хронічною серцево-судинною недостатністю.

Лікували Шевченка відповідно до рівня медицини того часу. Чи можна було врятувати Тараса Григоровича, застосовуючи методи сучасної медицини? «Медицина наших днів з могутніми лікувальними засобами, безперечно, продовжили б життя великого Кобзаря, але ненадовго, — надто вже великої і непоправної шкоди завдали здоров'ю нестерпні тяжкі умови його життя — ув'язнення, заслання, солдатчина» — так писав відомий в Україні хірург і шевченкознавець, професор Михайло Сидорович Коломойченко у книзі про Кобзаря «У колі друзів» (1982).

На завершення, замість висновків нашого нарису, закінчимо оцінкою величі поета, художника і особи Тараса Шевченка словами іншого корифея української і світової літератури, науки і культури:

«Він був сином мужика і став володарем в царстві духа. Він був кріпаком і вказав нові, світлі і вільні шляхи професорам, книжним ученим. Десять літ він томився під вагою російської солдатської муштри, а для волі Росії зробив більше, як десять переможних армій.

Доля переслідувала його в житті, скільки лиш могла, та вона не змогла перетворити золото його душі у ржу, ані його любові до людей в ненависть і погорду, а віру в Бога у зневіру і песимізм.

Доля не шкодувала йому страждань, але й не пожаліла втіх, що були із здорового джерела життя.

Найкращий і найміцніший скарб доля дала йому лише по смерті — невмирущу славу і всерозквітаючу радість, яку в мільйонів людських сердець все наново збуджуватимуть його твори».

Іван Франко.

НАША ЛЮБОВ І СВЯТИНЯ (Про пам'ятник Тарасові Шевченку в Тишківцях)

*Він був сином мужика — і став
володарем у царстві духа.*

*Він був кріпаком — і став велетнем
у царстві людської культури.*

Іван Франко

Уже перші друковані твори Шевченка вразили «просвітян» австрійських Тишківців вибухом поетичної сили, красою мови, могутністю образу та думки, палкою любов'ю до знедоленого люду, до знедоленого краю, до знедоленої України. Це розкріпачена волелюбна душа поета, зібравши всю скорботу, всі болі, всі сподівання і всю поезію свого під'ярменного народу, заговорила його словом, його вірою, його надіями, його нескореною правдою.

Усе в Тараса Шевченка, починаючи з назви його першої збірки поезій «Кобзар», іде від глибини народного життя, від знання народних характерів, від проникнення в коріння історії народу і в перцвіт його пісенної творчості.

Тишківці ще з 80-х років XIX ст. були добре обізнані з творчістю Кобзаря. В цьому селі, напевно єдиному в Україні, діяло чотири (!) читальні «Просвіти» — у власних будівлях з театральними сценами і великими бібліотеками. Активне просвітянське життя тут вирувало з 1885 року — часу заснування першої читальні¹. Незмінним організатором та головою читалень до вибуху Першої світової війни був місцевий парох, патріот-просвітитель о. Зенон Шухевич².

Селяни Тишківцеві вивчали напам'ять безсмертні твори поета, віддавали важко зароблені крейцари, щоб придбати Шевченків портрет і «Кобзаря», а купивши, зберігали їх як найдорожчі реліквії. За «Кобзарем» їхні діти вчилися читати. І недарма тогочасна преса писала: «Тишківці — національно свідоме, багате, добре загощеподарьоване село, перлина повіту. На це село рівнялися, з нього брали приклад. Тишківцями гордилась ціла околиця».

Як свідчать архівні матеріали, великий вклад в популяризацію творів Т. Шевченка в Галичині вніс уродженець Тишківців — про-

фесор Володимир Шухевич³. Активний діяч товариства «Просвіта»⁴, член Товариства ім. Шевченка⁵, голова товариств «Боян» та «Руська Бесіда»⁶. Володимир Шухевич входив в усі українські громадські комітети зі святкування ювілеїв Т.Шевченка у Львові, видавництві книг, календарів «Просвіти», виготовленні портретів, листівок та бюстів великого Кобзаря. На цій ниві він проявив таку бурхливу діяльність, що це тема окремої великої монографії⁷.

Завдяки В.Шухевичу Тишківські «Просвіти» чи не першими отримували нововидані книги. У Львівському архіві, у 348 фондів «Просвіти» міститься понад 200 сторінок «Звіти, списки, листування та інші матеріали про діяльність читалень Просвіти в с. Тишківцях 1885 - 1939 рр». Це надзвичайно цікаві матеріали. Так от, переглядаючи список книг в чотирьох читальнях села, ми були приємно здивовані. Тут на кінець 1913 року було 43 «Кобзарі» — різних років видань. У 1908 р. читальні №1 і №2 отримали ще й двотомні видання «Кобзаря» під редакцією І.Франка. Неможливо перелічити всю кількість окремих видань — «Гайдамаки», «Сон», «Катерина», «Назар Стодоля», «І мертвим і живим...» та багато інших. В репертуарі просвітянських хорів були пісні: «Заповіт», «Тече вода з під явора», «Садок вишневий», «Ой вмер старий батько», «Якби мені черевички», «Реве та стогне Дніпр широкий», «Думи мої думи», «Човен». Великим успіхом користувалася вистава «Назар Стодоля»⁸. А аматори читальні №2 (Кичур) під час етнографічної виставки у 1912 в Коломиї за постановку вистави «Катерина» отримали перше місце⁹. До речі, цю виставу тишківські артисти ставили в Городенці та Обертині та багатьох навколишніх селах. Це, безумовно, був великий успіх тишківчан. Саме цю виставу «Катерина» було поставлено на початку 90-х років ХХ ст. відновленим товариством «Просвіта» з її невтомним головою Г.П.Кучіркою.

Також відзначу, що на заклик громадського комітету зі збору коштів на будівництво пам'ятника Т.Г.Шевченку у Львові 1894 року активно відгукнулись тишківчани¹⁰. Збереглися унікальні документи: «Виказ предметів і коштів жертвуваних в роках 1892, 1893 і 1894 під керівництвом Ольги Шухевич на фонд будови пам'ятника Т.Г.Шевченку у Львові»¹¹. У березні 1894 р. в газеті «Діло» детально розповідається про відзначення цих роковин. Голова «Бояна» В.Шухевич під бурхливі оплески публіки підніс С.Крушельницькій та О.Мишузі лаврові вінки з синьо-жовтими стрічками¹². Варто згадати і про цінний мальований портрет Шевченка, який містився в хаті-читальні Просвіти №1 ще з 80 років ХІХ ст. Це міг бути портрет роботи Корнила Устияновича. Всесвітньо відомий художник, близький родич Шухевичів, часто гостював в Тишківцях¹³. Саме він в 1877 році розписав унікальний 5-ти ярусний Тишків-

ський іконостас¹⁴. На превеликий жаль, ця безцінна перлина сакрального мистецтва найбільше знищена уже в наш час. Корнило Устиянович першим серед галицьких художників звернувся до творів Кобзаря. Навчаючись у Віденській академії мистецтв, він познайомився з польським письменником Броніславом Залеським, приятелем Т.Шевченка, що перебував разом з поетом на засланні. Як свідчив письменник Микола Устиянович, Залеський привіз з собою малюнки Шевченка, зокрема його автопортрет. Ознайомившись з цими творами Кобзаря, Корнило Устиянович створив полотна: «Шевченко на засланні», «Мар'яна-черниця», «Чернець», а також портрет поета (1870 р.). Ці твори очевидно мають дуже велику художню цінність, бо ж написані під безпосереднім впливом малюнків самого Шевченка¹⁵.

На превеликий жаль, тишківський портрет Шевченка разом з портретами Франка та козацьких гетьманів загинув у вогні під час жакливної польської пацифікації 4 жовтня 1930 р.¹⁶.

У вересні 1939 «нові червонозоряні визволителі» припинили в Тишківцях діяльність осередків політичних партій, громадських і культурно-мистецьких організацій. Були проведені зміни в державному, господарському і суспільно-громадському секторі. З проникненням страшного винаходу — «самогонної трубки» було припинено і фактично зведено до нуля антиалкогольний рух в селі.

З приходом більшовиків закінчилась праця «Просвіти» в Тишківцях, одного з найбільш заслужених товариств, перенісши на собі весь тягар ворожих нашому народові окупацій.

Слід зауважити, що «Просвіта» серед найважчих обставин зуміла виховати тисячі народних працівників, повних посвяти і патріотичної наснаги в служінні своєму народові і тому совісно сповнила своє завдання в піднесенні культури і освіти серед найширших мас українців на службі Богові і Батьківщині.

У цей жакливий сталінський період вічно актуальними стали слова більшовицького вождя, що «заборона вшанування Шевчен-

1952 рік

ка була таким чудовим, прекрасним, на рідкість щасливим і вдалим заходом із точки зору агітації проти уряду...»¹⁷.

А тепер перейдемо безпосередньо до будівництва пам'ятника Т.Г.Шевченку в Тишківцях у 1952 році.

З попередньо викладеного бачимо, що тишківчани протягом багатьох десятиріч належно шанували свого національного генія. Зерна, посіяні «Просвітою», не пропали марно і недаремно один із колгоспів у Тишківцях у 1947 році отримав назву Шевченка¹⁸.

Зі спогадів голови сільради в Тишківцях у 1950 р. В.М.Скіцька: «У 1950 р. в Тишківцях було об'єднано два колгоспи ім. Шевченка та ім. Чапаєва в одне велике господарство ім. Шевченка. Головою колгоспу призначено М.В.Бруса з Рашкова, а мене головою сільради. Тоді була тенденція ставити пам'ятники, так як називався колгосп. Але треба було з відповідною заявою звернутись за дозволом у райком. Я, як голова сільради, написав такого листа, разом зі мною його підписав І.М.Шлемкевич — директор Тишківської школи, вчитель української мови та літератури родом з Серафинців. Брус цього листа навідріз відмовився підписувати... Відповіді ми чекали довго, десь півтора року. І аж в середині літа 1951 року отримали від райкому дозвіл на пам'ятник (рішення Городенківського райвиконкому №205 від 16.08.1951 р. — К.Б.)

Шлемкевич дав мені давню листівку з Шевченком, який мав би бути пам'ятник. Я його відвіз до Львова і дав на фабриці майстрові Миколишину, який і зробив нам Шевченка точно за тим малюнком. (Уже тепер ми дізналися, що «майстер Миколишин» — це один з найвідоміших львівських скульпторів — Йосип Николишин, який тоді працював на Львівській кераміко-скляній фабриці. Пам'ятник Т.Г.Шевченку — скульптура 1,2 м із залізобетону — К.Б.)

Наприкінці 1951 р. пам'ятник зі Львова в Тишківці привіз шофер В.Д.Морган із завклубом В.Д.Паращуком.

Цей осіні біля колгоспної контори (в Грималюка) було залито постамент. А навесні в березні 1952 р. пам'ятник було відкрито. Потім мене зняли з голови сільради»¹⁹. До речі, тоді ж знято з посади і директора школи І.М.Шлемкевича.

1953 рік

Як бачимо, радянська влада ніби й не забороняла Шевченка, але великі неприємності мали занадто ініціативні у справі вшанування українського пророка.

Далі події розвивались так. В 1960-1961 рр. контору колгоспу перенесено до Гафтуняка на Циганівку, а тут, у центрі села, де пам'ятник, було відкрито дитячий садок. Шевченко ще деякий час постояв в дитячому садку, а згодом з невідомих причин його демонтували. Постамент розібрали, а бюст перенесли на задвірки садка, біля туалетів.

Видовище було жахливе — бюст Шевченка накрито чорним рубероїдом і обмотано колючим дротом. Так він простояв до 1969 року.

Ось так любила і шанувала «поета-революціонера» радянська влада. В цьому ж 1969 році в районній газеті була надрукована невеличка стаття «Шевченко в кайданах» з фотографією. Її автор — молодий тишківський юнак, в майбутньому відомий київський журналіст Василь Олексійович Скіцько. Стаття наробила величезного переполоху в партійних органах. Вже зараз говорять, що за цією статтею стояли знані тишківські патріоти-політв'язні М.Скіцько, П.Заводовський, В.Бернин, Я.Дідик та І.Петлюха. Також є відомості, що уродженець Тишківців — член Спілки майстрів народного мистецтва України Д.І.Пронич особисто з цього питання був на прийомі в голови Президії Верховної Ради УРСР. На

2005 рік

жаль, ми не можемо це зараз ні підтвердити ні спростувати. Та після цих подій у Тишківці терміново виїжджала велика партійна комісія з області. І на основі моментально прийнятого рішення Івано-Франківського облвиконкому №812/4 від 28.11.1969 р. в екстремному порядку пам'ятник Шевченку було перенесено біля нової колгоспної контори, збудованої в 1966-1967 роках. Роботи виконували майстри місцевої будівельної бригади. За їх спогадами, один раз вони стали свідками, як перший секретар райкому партії І.К.Григоренко кричав на голову колгоспу М.О.Тучака: «Коли ви вже наконiec поставите цього х.! — мені треба відчитатись».

2012 рік

І справді, поспіхом знову пам'ятник було встановлено невдало. Низький постамент у затінку, з часом він заріс кущами — його зовсім не було видно.

Нарешті з обранням до керівництва Тишківською сільською радою в 1974 році І.В.Кульчинського для пам'ятника Т.Г.Шевченку настали кращі часи.

За його спогадами: «В 1974 році до мене приїхав другий секретар райкому партії Б.В.Пуха, він тоді був куратором з культури. І я порушив питання, що пам'ятник Т.Шевченку не на місці. Ми почали шукати в селі, де його можна встановити, щоб були верби, краєвиди. Навіть розглядалась гребля між першим і другим ставом. Але зупинились в центрі села.

Тут, у так званому «Гуркалі», тре-

ба було провести багато робіт і вкласти значні кошти — зробити дренаж, поставити бетонні кільця від джерел, засипати і розрівняти землю, зробити огорожу. Я погодився, бо тут і так треба було провести благоустрій, і приступив до роботи. Силами села і місцевого колгоспу в 1975-1976 рр. це було зроблено. Особливо хочу відзначити сільських майстрів, які за власним проектом зробили постамент, який бачите сьогодні. Щира подяка: М.В.Купчинському, М.В.Буряку, П.М.Постранському та В.М.Паращуку. В березні 1976 року пам'ятник Тарасові Шевченку в Тишківцях урочисто відкрито. Варто зауважити, що і в цей період, за спогадами ще живих очевидців, перший секретар Городенківського райкому партії. І.К.Григоренко вкотре привселюдно нецензурно висловлювався про Т.Шевченка — важко зрозуміти, чим завинив поет перед комунякою. В 1989 році тими ж майстрами знову капітально відреставровано пам'ятник. Кошти виділив місцевий колгосп, голова Г.Т.Скорейко. І ось так, пройшовши надзвичайно важкі випробування, Тишківці мають один з найкрасивіших і найдавніших пам'ятників Т.Шевченку на Городенківщині — одну з найяскравіших візитівок села. В наш час пам'ятником опікується сільська рада, школа, сільське товариство «Просвіта» та СВК ім. Шевченка. В школі регулярно на високому мистецькому рівні проводять-

ся Шевченківські читання. Доброю традицією останніх років стали велелюдні мітинги і концерти — 22 травня, в день перенесення тлінних останків поета на Чернечу гору.

Майбутнє народу залежить від його ставлення до своєї історії та її геніальних творців, бо його минуле найкоштовніший скарб на землі.

ЛІТЕРАТУРА

1. ЦДІАЛ ф.348 оп.1 спр. 5 540 стр. 9.
2. ЦДІАЛ ф.348 оп.й, од.-зб. 75 ст. 1,2.
3. ЛНБ ім. Стефаника. Відділ рукописів. — ф. 493, спр. III-85, арк. 1-32
4. Загальний збір товариства Просвіта // Правда. — 1876 — чис. 12.
5. Перші загальні збори Товариства імені Шевченка // Правда — 1874. Чис. 8 — с. 345-357.
6. Загальні збори Руської Бесіди у Львові // Правда — 1874. — Чис. 3. — с. 141.
7. Кивелюк І., Брик І. Анкета товариства «Просвіта» в справі Шевченківського ювілею // Діло. 1913. — Чис. 100, те саме // Руслан 1913. Чис 98 // Письмо з Просвіти. — 1913. Чис. 5. — с. 155-158.
8. ЦДІАЛ ф 348. Спр. 5540, 5541, 5542, 5543.
9. Станіславські вісті. 26.IX.1912 р. Чис. 33.
10. Пам'ятник Т.Г.Шевченка у Львові // Зоря. — 1892. Чис. 14. — с. 278.
11. Засідання комітету рускихъ товариствъ... Діло 1894. — Чис 93.
12. Шевченкове свято у Львові. Діло — 1894. Чис. 100.
13. ЦДІАЛ ф. 309, оп. 1, спр. 2387 ст. 1.
14. ДАІФО ф. 504 оп. 2, спр. 536, ст. 35-36.
15. Василь Бурдуланюк. Тарас Шевченко і Західна Україна. Галичина. 7 березня 2013 р. №35-36. — стр. 9.
16. Городенщина. Історико-мемуарний збірник. Нью-Йорк-Торонто-Вінніпег. — 1978 — ст. 216 // Спогади старожилів села.
17. Мирослав Маринович. Слово Кобзаря. Галичина. 12 березня 2013 №37.
18. «За Більшовицьку працю» — орган Городенківського райкому КПУ. 27 березня 1947 №25.
19. В.М.Скіцько. Спогади.
20. І.В.Кульчинський. Спогади.

м. Івано-Франківськ

*Олександр КАГЛЯН,
Роман СМЕРЕЧАНСЬКИЙ,
Іван МИРОНЮК*

У ЗМАГАННЯХ ЗА ДЕРЖАВУ

ІСТОРІЯ У ПОШТІВКАХ ДО 100-РІЧЧЯ УСС

Січовий рух Галичини починався у 1899–1900 рр. на Покутті — з сіл Снятинщини та Городенківщини: Завалля, Устя, Іллінців, Топорівців та ін. Зачинателем його став син будилівського пароха адвокат Кирило Трильовський. Створення «Січей» він приурочував до становлення в українських селах такої організації, яка б нагадувала нашому народові історичну Запорізьку Січ. А додаткова протипожежна роль «Січей» відкрила їх легалізацію в Австро-Угорщині. Щоб пов'язати «Січі» з запорізькою військовою традицією, Трильовський ввів у обіг звання: кошовий, осавул, писар, четар та ін. Члени «Січей» зобов'язані були носити під час січових свят широкі стрічки малинового кольору, а згодом і інших кольорів через плече, на яких був напис «Січ» і назва населеного пункту.

Носити стрічку кошового чи осавула — то була честь не тільки в «Січі», а й у громаді, селі. Такі організації підвищували національну свідомість. Спочатку на Покутті, пізніше на Буковині, а згодом у всій Галичині вони розвинулися в широкую мережу організацій. У «Січах» усі були рівними, як рівними були колись козаки на Запоріжжі. Не забували і про взаємодопомогу.

Слід зазначити, що дуже велику роботу з організації січового руху проводили на Волині так звані Комісаріати УСС, які займалися там потужною просвітницькою діяльністю з українським населенням Полісся. Проводили роз'яснювальну роботу і навчання дітей, відкривали українські школи.

На Східній Україні січові стрільці з'явилися в січні 1918 року, коли з полонених українців-галичан був створений Галицько-Буковинський курінь, який згодом перейменували на 1-ий курінь Січових Стрільців, скорочено (С.С.). Очолив його Євген Коновалець — колишній австрійський офіцер. А вже 23 січня перша сотня була відправлена на Полтавщину проти більшовицьких військ. С.С. перебували в складі армії УНР і підчинялися С.Петлюрі та уряду республіки.

З розпадом Австро-Угорської імперії в листопаді 1918 р. УСС відіграло надзвичайно важливу роль у утворенні Західно-Української

Іллінці. Товариство «Січ»

Січовий з'їзд Городенківського повіту

УСС — чета 4-ї сотні, 1916 р.

УСС в Карпатах.

**Ю Буцманюк. На горі Кічерка
в Славську. Наклад Союзного
Базару у Львові-2587**

Народної Республіки та Української Галицької Армії (УГА) — армії ЗУНР.

В нерівній боротьбі проти польських агресорів та їх поплічників, УГА перейшла річку Збруч і об'єдналася з армією УНР. Бригада УСС продовжувала воювати в складі УГА проти більшовиків та білогвардійців.

Представники УГА та УСС навіть вели переговори зі штабом Нестора Махна про спільні дії проти більшовиків і денікінців. Відомий в майбутньому чеський археолог, а тоді старшина УСС і армії УГА Іван Борковський, уродженець Чортівця, був учасником цих домовленостей.

Після поразки УНР, І.Борковський разом з іншими стрільцями УСС та УГА прорвався в складі групи генерала Антона Кравса (буковинський німець, старшина в арміях ЗУНР та УНР) через більшовицькі та польські заслони до Чехословаччини в Німецьке Яблонне. В результаті прориву рештки нашого війська в серпні 1920 р. ввійшли в місто Городенку (Галичина, Покуття), де їх тепло зустріли його мешканці. В Городенці, яка вже цілий рік була під Польщею, пройшов український військовий парад з розгорну-

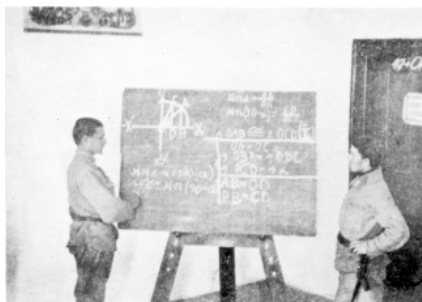
З архіву О. Казяна

З архіву О. Казяна

**Перегляд Бригади УСС Президентом ЗУНР
др. Є.Петрушевичем**

**Світлина без авторства
(стоять у мазепинках —
старшини та підстаршини
УСС)**

**Етапна гімназія в Коші УСС.
Світлина зроблена під фото-листівку, напис
від руки на звороті — «Видавець: комісаріат
УСС у Володимир-Волинському»**

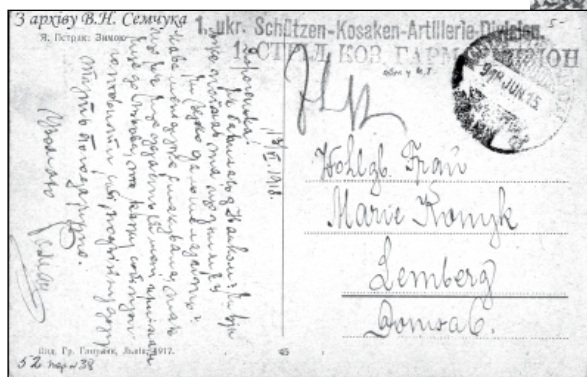

Четар (лейтенант) УСС

**Біля географічного центру Європи
(Закарпаття)**

**УСС, Лев
Лепкий**

УСС

**Лист УСС Романа до
Марії Коник в червні
1918 з штампом
1 українського
стрілково-козацького
артдивізіону**

**УСС і УГА. Привіт від академіків з української бригади в Німецькому
Лблонному**

тими прапорами, ймовірно, останній в історії Української Галицької Армії на українській землі.

В Чехії (Німецькому Яблонному) було створено табір для інтернованих українських вояків. Як би не було важко на чужій землі далеко від Батьківщини, але знаходився час для роботи, для освіти і для відпочинку. Багато військових продовжили свою освіту в вищих учбових закладах Чехії.

В цілому, Українські Січові Стрільці зіграли надзвичайну роль у будівництві незалежної України. Без них держава просто не існувала б. Коли розпадалася Австро-Угорська імперія і стало питання здобуття незалежності Західної України, саме УСС стало тією силою, яка забезпечила утворення ЗУНР в листопаді 1918 р. і саме УСС стала основою Української Галицької Армії, яка була найбільш боєздатною частиною Армії УНР того часу.

м. Київ-Городенка

Київ. Галицький базар. Фото УСС М.Угрин-Безгрішного, квітень 1918

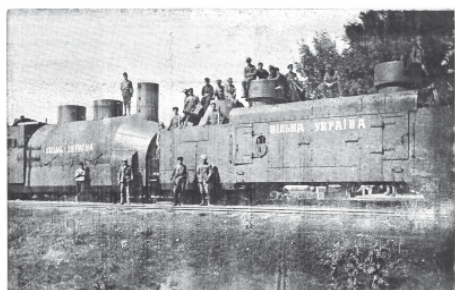

УСС в Шепетівці. Липень 1918. Фото Угрин-Безгрішного

УСС пишуть
листа до
Бойової
управи. Фото
Угрин-
Безгрішного,
1918

Український
броневик у Києві

Бронепотяг УСС «Вільна Україна»

Сірожупанна дивізія

Штаб Нестора
Махна (Іван
Борковський
був там на
переговорах).
З фотоархіву
С.Пивоварова

Борковський Іван,
хорунжий УСС.
З фотоархіву
С.Пивоварова

Лист від УСС
Т.Кузика,
що був
у комісаріаті
на Волині,
до Софії
Слободян,
з печаткою
М.Гаврилка.
Травень 1916

Українська бригада в Німецькому Яблонному (Чехословачія)
Вид табору. Фото поручи. С.Смолинського-Серія ка

Марія ВУЯНКО

ЗАГАДКА СТАРОЇ ТАБЛИЦІ

Катедральний Собор Святого Воскресіння УГКЦ — колишній костел оо. Єзуїтів — одна з найстаріших культових споруд міста Івано-Франківська. В цьому році громадськість відзначатиме ювілей цієї історичної будівлі.

Відносно дати прибуття до Станиславова — Івано-Франківська ченців ордену Єзуїтів існує кілька припущень: Т. Домбровський вважав, що монахи з'явилися у місті в 1691 -1700 рр.; на думку А. Шарловського — у міжчассі 1713-1722 і навіть у 1717-1722 рр. На щедрі кошти фундаторів — власника міста Йосифа Потоцького, який запросив єзуїтів до Станиславова, його дружини Вікторії з Лещинських Потоцької та інших жертводавців ченці збудували величний костел, перше урочисте Богослужіння у якому відбулося 1729 року. Отже, від часу завершення будівництва костелу минає 285 років, і, звичайно, за цей тривалий період він неодноразово перебудовувався, ремонтувався, реконструювався. Ремонтно-реставраційні роботи здійснювалися як за технічної необхідності, так і у зв'язку з важливими, «знаковими» подіями у житті громади Станиславова. Імена жертводавців, суми коштів, витрачених на проведення робіт тощо, ретельно обліковувалися, але були відомі переважно людям, зацікавленим у виконанні замовлень. Найбільше прислуговувалися до збереження пам'яток їх власники — митрополити, єпископи, настоятелі церков, що виступали ініціаторами ремонтно-реставраційних робіт, а також представники світської влади, які мали у своєму розпорядженні великі матеріальні засоби та впливи. Щоразу проведення значних робіт супроводжувалося їх відзначенням через встановлення пам'ятних знаків: це могли бути різного змісту написи, розміщені на каменях, плитах, таблицях, одвірках тощо, із зазначенням дат та імен фундаторів. Для огляду парафіян, відвідувачів написи переважно вміщували на видноті. І такі пам'ятні знаки збереглися практично у всіх храмах Станиславова — Івано-Франківська, на що звертали увагу дослідники історії міста.

Алоїз Шарловський у своїй праці «Станиславів і повіт Станиславівський з погляду історичного і географічно-статистичного», вида-

ній 1887 року, описуючи костел оо. Єзуїтів — сучасний Катедральний Собор Св. Воскресіння УГКЦ, згадував про такий пам'ятний знак-таблицю. Дослідник відзначав: «Таблиця з написом латинським, розміщена донедавна на хорах, а встановлена там-таки в році 1835 за старости Мільбахера, подає 1732 р. як рік закінчення будівництва. Напис той, що був затертий під час реставрації того костелу на катедрі, звучав наступним чином: «Церква ця року 1732 поставлена, вибудована з ласки Найвеличнішого Імператора Австрії Фердинанда I і відновлена під опікою Найяснішого Принца Фердинанда Д'Есте, ерцгерцога Австрії». А. Шарловський звернув увагу на те, що рік заснування костелу поданий на таблиці помилково, адже храм був збудований у 1729 р. (за Т. Домбровським — у 1728 р.).

Очевидно, первісний наріжний камінь з точною датою заснування костелу оо. Єзуїтів не був відомий на той час ні священикам, ні можновладцям, ні дослідникам, ні реставраторам-будівельникам; ця таблиця виконувала своєрідну роль цього наріжного каменя.

У повідомленні А. Шарловського не вказувалося точно, де на хорах містилася таблиця і як вона виглядала. Тому дослідження у червніліпні минулого року ми розпочали саме з її виявлення. Було детально обстежено приміщення хорів, всі стіни, розглянуто можливі варіанти розташування пам'ятки, але жодних сподіваних ознак монтування тут якоїсь таблиці (спочатку припускали, що це мала б бути якась мармурова або кам'яна плита) не знайшли. Тоді нашу увагу привернула оригінальна прикраса на зовнішній стороні балкону хорів. Це овальної форми дещо опуклий медальйон, пишно обрамлений позолоченою рельєфною різьбою. Дивним було те, що все поле медальйону вкрите фарбою темно-вишневого кольору і не містить жодних елементів декорації, чим наприклад, могла б бути голівка ангела, яких немало бачимо в інтер'єрі костелу, емблема ченців Єзуїтів, монограма чи що інше. Тоді і виникла думка: чи не є цей медальйон згаданою А. Шарловським пам'ятною таблицею. Придивившись уважно з різних ракурсів до медальйону, можна було ледь здогадатися про сліди якогось напису. Після фотографування таблиці на рівні її розташування дійсно виявлено текст, з якого прочитувалося кілька слів, серед котрих «Кир Макарій». На наше прохання зацікавлені відкриттям працівники Катедрального Собору, які на той час проводили у храмі ремонтні роботи, відчистили поверхню медальйона, в результаті чого відкрився повний текст напису, зроблений золоченими літерами і розташований у п'ять лінійок:

**«Катедральний Собор
реставровано р Б 1984 - 1986 при
Високопреосвященнішим
Архієпископі
Кір Макарії».**

Стало очевидним, що це таблиця, про яку писав А. Шарловський, але з новітнім, останнім, написом на ній. Як у кінці XIX ст. був затертий попередній напис, так майже через 100 років було «затерто» — замальовано давнішу інформацію. З метою встановлення вірності припущення запросили реставратора Івано-Франківського краєзнавчого музею Соломію Сташків-Олійник, яка зробила зондаж фрагменту таблиці в її правому нижньому кутку й між буквами «ш» та «і» в слові «Високопреосвященнішм». В результаті було підтверджено наявність кількашарового запису поля медальйону. Під сучасним темно-вишневим шаром фарби фабричного виробництва, де містився вищезгаданий текст, виявлено послідовно шар вохристого(близького до фіолетового) кольору, нижче — шар кольору слонової кістки, наступний шар світло-зеленого забарвлення, далі — вишневий і нарешті шар темно-зеленого, умбристого кольору, нанесеного на основу таблиці. Встановлено, що сучасний напис було зроблено спочатку на вохристому (до фіолетового) тлі, але оскільки позолота на ньому погано читалася, букви обвели темно-вишневою фарбою — по контурах літер збереглися сліди від пензля, залишені після обводу. Інший напис прочитується на шарі кольору слонової кістки: букви тут виконано вохристою фарбою і відрізняються вони від букв сучасного шару розміром. Оскільки розчистка була фрагментарною, то вдалося відкрити лише склад «ко». Однак і цей напис не був первісним. Нижче, на темно-зеленому (умбристому) тлі, виявлено залишки позолоти. Обриси букв на цьому шарі гравіровані. Очевидно, первісний текст містився саме на цьому полі. Таблиця виготовлена з гіпсу, позолочене обрамлення — з дерева.

Отже, попереднім дослідженням встановлено багат шарове покриття таблиці і кілька періодів зміни напису. На сьогодні відомо два з них: напис, згаданий А. Шарловським, і напис, зроблений у 1984-1986 рр. Обидва відображають час проведення в церкві ремонтно-реставраційних робіт та імена благодійників-опікунів храму. В тексті 1984-1986 рр., на відміну від тексту, зафіксованого А. Шарловським, зовсім не згадується часу заснування споруди. Будівництво костелу оо. Єзуїтів тривало з 1720 по 1729рр. — тоді відбулося перше урочисте Богослужіння. В зв'язку з тим, що внаслідок недостатньої міцності фундаментів у стінах з'явилися тріщини, костел у 1752 р. розібрали, і через рік почали споруджувати новий; у 1763 р. під керівництвом інженера-фортифікатора Станіслава Потоцького будівництво було завершено. Після ліквідації ордену Єзуїтів у 1773 р., тоді ж, восени, костел за цісарським наказом закрили, а відтак віддали для Богослужінь гімназійній молоді міста. Костел потребував нового ремонту, оскільки у його стінах знову з'явилися тріщини. Відправи припинилися, і протягом

1828-1835 рр. храм був зачинений, а в ньому розмістили військовий магазин. У 1835 р., за старости Мільбахера, проведені ґрунтовні реставраційні роботи, відновилися Богослужіння для молоді всіх християнських обрядів. Тоді на згадку про ці події на хорах костелу й встановили пам'ятну таблицю. Як згадувалося, у написі йшлося про те, що збудований костел був «з ласки Найвеличнішого Імператора Австрії Фердинанда І». Правління австрійського імператора Фердинанда І припадало з 2 березня 1835 р. — 2 грудня 1848 р., коли він зрікся престолу на користь свого племінника Франца Йосифа І. У повному титулі імператора Фердинанда І серед багатьох був і титул короля Галіції й Лодомерії. Саме як король Галичини й Володимерії Фердинанд І через високопосадовців опікувався всіма сферами життя на «своїх» землях, в т.ч. і духовним життям Станиславова. Як видно, Станиславівський костел було реконструйовано одразу по тому, як Фердинанд посів імператорський престол Австрії. Циркуляром цісаря Франца Йосифа від 21 жовтня 1849 р. на прохання української громади міста колишній костел оо. Єзуїтів було передано греко-католикам, і костел став парафіяльною Українською Греко-Католицькою церквою Святого Воскресіння. Наступні великі ремонтно-реставраційні роботи у церкві велися за підтримки і під опікою «Найяснішого Принца Фердинанда Д'Есте, ерцгерцога Австрії». Племінник австрійського імператора Франца Йосифа принц Франц Фердинанд фон Габсбург успадкував ім'я Д'Есте у 1875 р. від представника бокової гілки Габсбургів герцога Моденського Франческа V. Саме принц Фердинанд Д'Есте, ерцгерцог Австрії мав успадкувати імператорський престол від Франца Йосифа. Дослідники його діяльності відзначали, що принц першочергову увагу приділяв зміцненню становища католицької церкви й клерикалізму в державі та більш вільному розвитку національних областей імперії, однією з яких була Галичина. Отже, після реставрації і «відновлення» парафіяльного храму Святого Воскресіння УГКЦ, що проводилося після 1875 року, ім'я благодійника Принца Фердинанда Д'Есте було записане на пам'ятній таблиці, вміщеній у церкві. Тут слід згадати, що завдяки політиці Фердинанда Д'Есте та його прихильності до католицької церкви оо. Єзуїти відновили свою діяльність у Станиславові, та оскільки їх колишній костел було передано у використання всіх католицьких конфесій міста, а з середини ХІХ ст. українській греко-католицькій громаді, то ченці збудували новий костел і монастир на сучасній вул. Грюнвальдській, який передано наприкінці ХХ ст. Українській Православній Церкві Київського Патріархату.

Як видно, реставраційні роботи власне греко-католицької парафіяльної церкви Святого Воскресіння були проведені принай-

ЮЛІАНЪ РЫЦАРЬ КУИЛОВСКІЙ,

Божію Милостію и Святого Апостольскаго Римскаго Престола благословеніємъ Епископъ Станиславовскій, Шамбелянъ Его Святости Леона Папы XIII, Членъ Сойма Королевствъ Галичины и Володымирінъ съ Великимъ Княжествомъ Браковскимъ, Магистеръ св. Богословія.

Возможнаго Намъ во Христѣ *Пр. О. Иполиту*
миръ, о Господѣ и Архїерейскіе благословеніе! *Баб'яку*

Отъѣзду Твоему пріемно Намъ *иждѣ*

покорно предложенно, призываемъ Тебя на Огнѣдника II^{го} *составленнаго*

Дінастическаго съ *Городенскаго*

Дінаста *Городенскаго* *Ордадена*

Тебѣ вѣстие Нашего Архїерейскаго, цѣлы Ты вѣднѣи Огнѣдникъ дінастическаго съ тѣмъ Огнѣдникомъ пріемнѣи съ діновымъ и вѣднѣи діновымъ, Свѣдѣи вѣднѣи, пріемнѣи свѣднѣи свѣднѣи и вѣднѣи Нашего Архїерейскаго благословеннаго Огнѣдника.

Въ Станиславовѣ, днѣ *18. Умѣи* 1894. ЯК.

+ *Julian Rydz*

Тамъ 1894, ЯК.
до ч. тѣмъ 200.

Грамота, видана другимъ станіславськимъ епископомъ
Юліаномъ Сас-Куїловськимъ священику о. Іполиту Баб'яку

мні не раніше 1875 р., очевидно, з ініціативи українського духовенства та зі згоди й опіки принца Фердинанда Д'Есте, про що згадано у пам'ятній таблиці. На 1887 р., коли вийшла праця А. Шарловського, ця інформація залишилася вже як спогад, що і зауважив у своїй роботі дослідник: напис той був затертий під час реставрації костелу на катедрі. Справедливіше, певно, буде вважати, що на катедрі було іменовано вже не костел, а парафіяльну Українську Греко-Католицьку церкву.

Заходами українських митрополитів, рішенням цесаря Франца Йосифа I та буллою папи Лева XIII від 26 березня 1885 року було створено Станиславівську Українську Греко-Католицьку єпархію, першим єпископом якої став о. д-р Юліян Пелеш, інтронізований на єпископство 28 грудня 1885 р. Саме єпископові о. Юліану Пелешу окрім врегулювання духовно-релігійних питань новоствореної єпархії випали ремонтно-реставраційні роботи Катедрального собору Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа. Під час тих перших робіт в 1886-1887 і було «затерто» латиномовний напис, про який згадував А. Шарловський. Можливо, на час виходу праці у 1887 р. іншого напису на таблиці, вміщеній на хорах, ще не було — реставраційні роботи тривали. Принаймні А. Шарловський про якийсь новий текст на таблиці у книжці не згадує. За єпископства Юліана Пелеша (1885-1891 рр.) ремонти та реставрація лише розпочалися, а завершувалися вже другим станиславівським єпископом — Юліаном Сас-Куїловським (1891-1899 рр.), що, як відзначали сучасники, доклав багато зусиль до оновлення й реконструкції Катедрального Святовоскресенського собору. Чимало праці до належного стану й вигляду храму віддали наступні єпископи — Кир Андрей Шептицький (20.09.1899 — 17.01.1901) та Кир Григорій Хомишин (19.06.1904 — 28.12.1945).

В загальному ремонтно-реставраційні роботи тривали понад 40 років — протягом 1885 — 1927 рр., про що писали дослідники історії міста й Собору зокрема. Було відновлено вежі церкви, встановлено головний та бічні вівтарі, виготовлено іконостас та багато іншого. Чи ці знакові для Катедрального собору Святого Воскресіння події відзначалися якимись написами на пам'ятній таблиці — поки що невідомо, історики про них не згадують. До того можемо лише припускати, що напис мусів би бути, й імена всіх чотирьох єпископів першої половини XX ст., що докладали всіх зусиль до розбудови храму, мали б бути відзначені — і Кир Юліана Пелеша, і Кир Юліана Сас-Куїловського, і Кир Андрея Шептицького, і Кир Григорія Хомишина. Дізнатися про це можливо буде після проведення реставрації пам'ятної таблиці.

Певним є той факт, що нові власники — Руська Православна Церква, яким собор дістався після повної заборони в 1946 р.

Української Греко-Католицької Церкви та ліквідації її ієрархів — постаралися про відзначення своєї праці, про що свідчить відкритий на таблиці напис. Протягом 1946–1990 рр. у Катедральному Соборі Святого Воскресіння Станіславської, а відтак Івано-Франківської єпархії РПЦ служили православні єпископи Антоній Пельвецький (1946–2.02.1957 рр.), Йосиф Савраш (1957–1982 рр.), Макарій Свистун (1982–1990 рр.). Як видно з напису, останні реставраційні роботи, про які залишилася конкретна згадка на пам'ятній таблиці, відкритій для огляду віруючих, проводилися при Івано-Франківському архієпископові Макарії у 1984–1986 рр. у зв'язку з підготовкою до святкування 1000-ліття Хрещення Русі. Тоді з Єпархіального управління було виділено велику суму грошей, після завершення реконструкції зробили відповідний напис.

Таким чином, пам'ятна таблиця містила щонайменше чотири написи — невідомий текст 1835 р., коли власне вона була встановлена; напис, зроблений між 1875–1885 рр. за Принца Франца Фердинанда Д'Есте; невідомий напис 1885–1946 рр., коли храм був Катедральним Собором УГКЦ; напис 1984–1986 рр., зроблений за владництва єпископа Макарія Свистуна. Після повернення храму Українській Греко-Католицькій Церкві у Катедральному Соборі стараннями єпископів Кир Софрона Дмитерка, Кир Павла Василика, Кир Софрона Мудрого проводилася велика праця по відновленню церкви. Надзвичайно плідно ремонтно-реставраційні роботи ведуться останніми роками під опікою єпископа, митрополита Івано-Франківської єпархії УГКЦ Кир Володимира Війтишина. Особливі заслуги в постійному оновленні Собору належать настоятелям храму о. Миколі Сімкайлу (1990–2005 рр., з 2005 — єпископ Коломийсько-Чернівецький) та отцю-мітрату Юрію Новіцькому (2005 — до сьогодні). Історично справедливим буде написати на пам'ятній таблиці на хорах ім'я Митрополита Володимира Війтишина, за владичництва якого не лише здійснюються значні відбудовчі роботи у Соборі, а й піднесено Івано-Франківську єпархію УГКЦ до гідності Митрополії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грабовецький В. Сторінки літопису Івано-Франківського Катедрального Собору Святого Воскресіння. — Івано-Франківськ, 1999.
2. Шарловський А. Станиславів і Станиславівський повіт з погляду історичного та географічно-статистичного. Переклад з польського видання 1887 р. — Івано-Франківськ, 2009.

«ВІРМЕНСЬКА СХИЗМА». ДО ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ВІРМЕН НА ПОКУТТІ В ХІХ СТОЛІТТІ

У ХІХ ст. землі Галичини являли собою етнічну, релігійну і культурну мозаїку. Часто навіть в одній місцевості проживали представники кількох етносів: руського (українського), польського, єврейського, а також вірменського. Останні почали прибувати на руські землі, починаючи від Х ст. Чергова фаза вірменської міграції відбулася в ХІІІ і ХІV ст. Вірмени осідали здебільшого у великих і маленьких містах. Численні вірменські колонії передусім містилися у Львові і Кам'янці-Подільському, а також у таких осередках, як Язловець, Кути, Городенка, Станіславів, Бережани, Обертин, Лисець, Снятин, Золочів, Тисмениця. Традиційним заняттям вірмен була торгівля, зокрема з країнами Сходу. Завдяки досконалому знанню східних мов, вірмени фактично повністю домінували в торгівлі. Окрім торгівлі вірмени займалися також рукоділлям, зокрема ювелірною справою, виробництвом килимів, а також служили на дипломатичній службі Речі Посполитої під час переговорів з турками і персами. Вірменські колонії розвивалися інтенсивно завдяки привілеям, отриманим від польських королів. Протягом наступних століть проходила поступова полонізація вірменського суспільства в Речі Посполитій. З іншого боку, величезним був вплив вірмен на польську культуру, зокрема на орієнталізацію польської шляхетської культури. Одночасно частина вірменських прибульців піддалась також рутенізації, або українізувалась¹.

Вірмени, що прибували на Русь, були в переважній більшості вірними Апостольської Вірменської церкви, яку називали теж монофізитською. Ця спільнота відділилася від Вселенської церкви після Халкідонського собору в 451 р. Впродовж століть неодноразово були здійснені спроби провести унію між Римом і Вірменською церквою, які, однак, не втілювалися в життя, в основному через опір вірменських вірних. Тим не менш, певна група вірменських католиків таки осіла на Русі. У Львові василіани вірменського обряду навіть посідали свою власну святиню, яка після припинення існування цього ордену на початку ХV ст., перейшла у власність Латинської церкви. Тоді ж вірмени, що визнавали католицизм в своєму обряді, зникли з культурного пейзажу земель Польського королівства, розчиняючись у польському соціумі, або в вірменському — монофізитському. Тривала унія Вірменської церк-

ви з Католицькою церквою в Речі Посполитій була укладена тільки в 1630 р. Тоді вірменський єпископ зі Львова Микола Торосович, прийняв католицьке визнання віри, яке підтвердив у 1635 р. перед папою Ураном VII. В цей спосіб львівська єпархія Апостольської церкви була перетворена в архидієцезію Католицької церкви вірменського обряду. В часах австрійського панування вона обіймала терени Східної Галичини і Буковини².

Цікавим питанням з історії вірмен, що мешкали на Покутті, є лист з 1868 р., авторства латинського пробоща з містечка Чернелиця, у якому він просить свого духовного зверхника у Львові про прийняття вірної Апостольської Вірменської церкви в лоно Римокатолицької церкви. Цей документ, за нез'ясованих обставин і невідомо коли зник з львівського Архидієцезіального архіву латинського обряду. Чи відбулося це ще перед вибухом Другої світової війни, чи в пізніший період, в часі багаторазових перенесень архівних матеріалів львівської митрополичої курії — цього встановити не можна. Надзвичайно цікаво, що подібні документи зі спад-

щини латинського митрополичого консисторія у Львові були в антикварному обороті вже в першій половині ХХ ст. Частина таких архівів знайшлась у приватних фондах Олександра Чоловського, багаторічного керівника львівських бібліотечних та архівних установ. Цей дослідник згромадив велику колекцію давніх документів, скрупульозно вивчаючи антикварії, паперові склади, а також отримувач цінні рукописи від різних торговців. Як писала Івона Зіма: «рився по стрихах і півницях, вигребував документи з паперових складів і смітників, призначених вже на знищення. Громадження пам'яток тривало роками і завдяки цьому зібрав він показову колекцію [...]. Здобування різних архівів відбувалося по-різному і не завжди це можна було оцінити позитивно, хоча в такий спосіб вціліло багато цінних документів»³. Частина розділеної на сьогодні колекції О. Чоловського перебуває в Головному Архіві Давніх Актів у Варшаві. Туди також потрапили архіви, які походили зі спадщини львівського ординаріату і консисторія латинського обряду, і були у власності цього колекціонера⁴.

Багато вказує на те, що доля листа чернелицького пробоща була схожа — може після зникнення з архідієцизального архіву латинського обряду у Львові він потрапив до фондів одного з колекціонерів, а далі до спадкоємців чи контрагентів, які успадкували його фонди. Викупивши цей документ з приватних рук, автор цих слів переказав його до фондів Архіву ім. Архiepіскопа Евгеніуша Базяка в Кракові, де переховуються привезені до післявоєнної Польщі архіви львівської митрополичої курії латинського обряду.

Лист о. Антонія Пектендорфера, латинського пробоща з Чернелиці до Римо-Католицького Митрополичого Ординаріату у Львові є дуже скупий за своїм змістом. Чернелицький духівник просить в ньому львівського архієпископа латинського обряду — Францішка Ксаверія Верхлейського, про згоду на приєднання до Римо-Католицької церкви Маріанни Себов, яка була хрещена і вихована у «вірменській східній схизмі», тобто була вірна Апостольської Вірменської Церкви. Очевидно, ця вірменка не була родовитою міщанкою Покуття, а прибула до Чернелиці з-поза Галичини. Тому що важко припустити, що понад 200 років після прийняття церковної унії на теренах вірменської львівської архієпархії залишилися ще вірні «схизматики». Маріанна Себов перед згодою на зміну обряду отримала вчення від о. Пектендорфера про засади католицької віри. Лист чернелицького духівника носить дату 24 червня 1868 р., а до Львова він потрапив через Обертин 27 червня. На звороті подання пробоща урядники канцелярії Митрополичого Ординаріату у Львові вмістили конспект відповіді, що дозволяє при-

йняти навернуту вірменку в лоно Римо-Католицької церкви. Дозвіл підписав особисто архієпископ Францішек Ксаверій Верхлейський⁵.

Хоча бракує деталей життя Маріанни Себов, документ, що свідчить про зміну нею обряду, є цінним для історії Покуття і Чернелиці. Завдяки йому отримуємо інформацію про наявність вірних у Апостольської Вірменської церкви в Східній Галичині у другій половині XIX ст. Одночасно це ставить перед нами ряд нових питань. Наприклад: чи Маріанна Себов була єдина вірменка-монофізитка на Покутті в тому часі? Якщо ні, то яка була тоді чисельність вірмен «схизматиків» у Східній Галичині? Звідки вони прибули? В яких місцевостях осіли? Чи вони асимілювалися з польською культурою і чи приймали римський католицизм? Це найважливіші питання, які ще залишаються без відповіді, а «вірменська схизма» на Покутті в XIX ст. надалі чекає витривалого дослідника.

Додаток

1. ЛИСТ ЛАТИНСЬКОГО ПРОБОЩА З ЧЕРНЕЛИЦІ АНТОНІЯ ПЕКТЕНДОРФЕРА ДО РИМО-КАТОЛИЦЬКОГО МИТРОПОЛИЧОГО ОРДИНАРІАТУ У ЛЬВОВІ, 24 ЧЕРВНЯ 1868 Р.

Оригінал:

Reverendissime ac Excelentissime Archipraesul!

Humillime subsignatus rogat licentiam recipiendi Marianam Sebow in schismate armeno orientali natam et educatam; modo autem per subsignatum in rudimentis S[anctae] Fidei nostrae sat bene intrac-tam in sinum S[anctae] romanae Ecclesiae, et facultatem absolvendi prefatam revertutem a memorato schismate.

Czernelica, die 24 Junii [1]868

Antonius Pectendorfer

Curatus r[itus] l[atini] czernelicensis

Переклад:

Високо преосвященний і найдостойніший архієпископе!

Найпокірніше підписаний просить про згоду на приєднання Ма-ріанни Себов, народженої і вихованої у вірменській східній схизмі, однак недавно достатньо добре впровадженої через підписаного до засад святої нашої віри до лона святої Римської церкви, і про пра-во звільнити навернуту від згаданої схизми.

Чернелиця, 24 червня 1868

Антоній Пектендорфер

Пробощ чернелицький латинського обряду

**2. КОНСПЕКТ ЛИСТА РИМО-КАТОЛИЦЬКОГО
МИТРОПОЛИЧОГО ОРДИНАРІАТУ У ЛЬВОВІ
ДО О. АНТОНІЯ ПЕКТЕНДОРФЕРА, 3 ЛИПНЯ 1868 Р.**

Оригінал:

Exp[edire] R[everendo] Antonio Pectendorfer
Parocho in Czernelica

Deferendo petito dato 24 Junii 1868 concedimus Rev[erentiae] Tuae
in fundamento facultatem, Mariannam Sabow hactenus schismati
addictam, a schismate adsolvemur :/ reliqua scribe ex Exhib[itorum].
N[umerus] 1802.

Leopoli, 3 Julii 1868

Fr[anciscus] Xav[erius] A[rchi]Ep[iscopu]s

Переклад:

Вислати преосвященному Антонію Пектендорферові
Пробошу в Чернелиці

На прохання внесене під датою 24 червня 1868 р., уділяємо Тво-
єму Преосвященству дозвіл в цьому питанні, Маріанну Себов, до
цієї пори приналежної до схизми, від схизми звільнити. Решту пе-
реписати з протоколу висланих листів, номер 1802.

Львів, 3 липня 1868

Францішек Ксаверій Архiepіскоп

ПОСИЛАННЯ:

1. Історія вірмен на Русі і в Польщі дочекалась численної наукової літе-
ратури. Серед найважливіших праць необхідно відмітити: Barącz S. Żywoty
sławnych Ormian w Polsce. — Lwyw, 1856; Його ж: Rys dziejyw ormiańskich. —
Tarnopol, 1869; Gromnicki T. Ormianie w Polsce, ich historia, prawa i przywileje. —
Warszawa, 1889; Kowalska J. Ormianie polscy. — Krakyw, 1999; Lechicki C. Kościół
ormiański w Polsce. — Lwyw, 1928; Nieczuja-Ostrowski P. Ormianie w Polsce.
Przeszłość i terażniejszość. — Toruń, 2011; Stopka K. Ormianie w Polsce dawnej
i dzisiejszej, Krakyw, 2000; Zakrzewska-Dubasowa M. Ormianie w dawnej
Polsce. — Lublin, 1982. Там також обширна наукова література.

2. Obertyński Z. Ormianie polscy // Oriens. — 1934. — nr. 6. — S. 170-174;
Catalogus universi cleri et schematismus archidioecesis Leopoliensis ritus Armeno-
Catholici ineunte anno 1889, Leopoli, 1889.

3. Zima I. Aleksander Czołowski 1865-1944. Luminarz lwowskiej kultury. —
Gdynia, 2011. — S. 301.

4. Archiwum Głwne Akt Dawnych w Warszawie. — Zbiyr A. Czołow-
skiego. — Sygn. 235.

5. Archiwum abpa Eugeniusza Baziaka w Krakowie. — Zespył Adama
Szczupaka. — Sygn. 1.

м. Краків

Петро СІРЕДЖУК

ГОРОДЕНКІВСЬКА ФОРТЕЦЯ

Городенка відома з 1520 р. Вона розташована на важливих стратегічних шляхах, які ведуть з Поділля і Буковини на Покуття й Гуцульщину. Власне географічний фактор зіграв вирішальну роль у зміні статусу поселення. На її землях навколо фортифікації осідали ремісники й селяни. Згодом з'явилося поселення, яке поступово набирало обрисів містечка, а сформувалося і юридично свій міський статус уже мало з 1662 року. Магдебурзьке право Городенка отримала 13 лютого 1668 р. На перших порах існували два однойменних поселення — село і місто Городенка. Щоправда, аби не було плутанини, нововиникле місто деякий час іменували Кам'яний Потік, від місця розташування над кам'яним обривом, на дні якого котилися води потоку Ямгорів.

Історіографія городенківського замку започаткована польськими дослідниками І.Ступницьким та В.Лозінським. Зокрема, І.Ступницький першим з дослідників зазначив, що Городенка мала оборонний замок.

Версію руйнування городенківського замку в науковий обіг у 1918 р. увів відомий галицький науковець А.Прохаска.

З діаспорних польських науковців К.Баранський нічого нового не висвітлив, а лише обмежився подіями 1648 р.

Українську історіографію покутської твердині в Городенці започатковано С.Томашівським. Він теж підтримав версію А.Прохаски. Згадував городенківську фортецю також діаспорний історик В.Яшан, родом з села Серафинці, котрий в нарисі «З минулого Городенки й околиці» зазначав, що селяни Городенки й околиці зруйнували і спалили замок Я.Стжемовського.

Фортеця розташована в північній частині середмістя Городенки на високому правому березі річки Ямгорів мала вигляд неправильного трикутника, який замикався на південному сході чотирьох або п'ятикутною замковою вежею з відповідним конічним дахом. Тут, можливо, містилася підвальна курдигарня — в'язниця, де утримували непокірних покутян та різних мастей злочинців. З півночі й заходу, а також з північного сходу замок мав добрий природ-

ний захист: обривисті береги, які спадали до річки. Більш доступною фортеця була з півдня та південного сходу. Стіни городенківської твердині були зведені з каменю і їх товщина місцями становила метр — півтора. Замок мав два підземні ходи: до костелу і за місто. Один з них зберігся до наших днів.

У південній частині замку, вірогідно, містилася резиденція — палац магнатської родини Потоцьких. Тут на дитинцю був цілий житловий комплекс, куди входили різні за функціональним призначенням будівлі: насамперед замкової адміністрації та обслуговуючого персоналу, трапезна. В східній частині твердині, ймовірно, були казарми військового гарнізону, кухня, пекарня, пивниці, арсенал зі зброєю і склади продовольства. В південно-східній частині фортеці розташовувалися конюшні і склади фуражу. Південно-західна частина цитаделі виконувала суто оборонну функцію, як доказ цієї здогадки, є залишки фундаментів двох паралельних стін. Варто зазначити, що городенківська твердиня своєю конфігурацією нагадує фортифікаційну споруду в Підзамочку, що в Терехові.

Замок у Городенці збудовано покутськими селянами перед 1628 р. З письмових джерел, що дійшли до наших днів, він вперше згадується в актових матеріалах Тереховлянського гродського суду за 1628 р. У той час його володарем був Христофор Стржемеський.

15 липня 1650 р. до Галицького гродського суду в Галичі внесено протест, що восени 1648 р. жителі сіл Городенка, Колюхів (Келихів), Любківці, Олешків і Чернятин та м. Заболотова здобули феодальний замок родини Потоцьких. Зокрема, городенківський замок штурмували Іван Абрамчин, зять Блискавчин, Гаврило з двома синами, зять Зубричків, Кость Котован, Федір Крик, Михайло Курків, Лизанчин, Василь Телебус з Олешкова; Луць Бабин, Іванчик з сином, Семен Ісаїв, Кірик з сином, Лесько з сином, Іван Сливка, старий Трушко з наймитами; Іван з двома синами, два сини Йосифа, Іван Кушнірів з братом, два сини Мандзійови, Артим Матвійів, Панько Понурчик, Пухників з сином; Осадчий з Любківців; Іван Відайчків, Федір Гончар, Стефан Ключник, Ясько Костриків, Семен Кушнір, Іван Кушнірів, Федір Молощин, Петрик з сином, Сава Рамшин, Микола Ткач з Тулукова; Дмитро Борищуків, брати Калин і Лавро Головачики, Андрій Долобанів та ряд інших (прізвища, яких не вдалося розібрати); Іван Сливка, старий Трушко з наймитами, Кірик з сином, Лесько з сином, Іваношик з сином, Луць Бабин з Колюхова (Келихова). Окрім них в нападі на замок також взяли участь селяни сіл Вікно, Ганьківці, Задубрівці, але їх прізвища в документі не названо. Повсталими керував полковник Іван Кравець з Тулукова.

На передньому плані — залишки Городенківського замку. 1902 р.

Після поразки визвольних змагань твердиню швидкими темпами відбудували і вона далі продовжувала функціонувати за своїм призначенням. У цьому замку його володар Стржемеський 17 травня 1656 р. написав заповіт для родини.

Повторних руйнувань замок зазнав другого дня після свята Апостола Івана (9 липня) 1676 р. від спільних військових загонів татар і турків у ході польсько-турецької війни. Тоді його господарем був Брацлавський воєвода Іоан Потоцький, який окрім Городенки ще володів містами Потоком і Бучачем на Тернопільщині. Ворогам дісталася зламана рушниця, лонтовий мушкет, 22 гаківниці (11 з них без лож), три цілих гармати, одна пошкоджена, продукти харчування, цінності тощо.

2 квітня 1677 році замок власницею сіл Городенка, Велика Слобода (Котиківка), Слобідка, містечка Камінний Потік (Городенка) Урсулою Даниличівною-Потоцькою з Журова на Рогатинщині колишнього Жидачівського повіту Львівської землі здано в оренду Андрію Курдвановському на три роки за 28780 злотих.

5 жовтня 1677 року драгани королівського війська, повилазивши на частокіл, вдерлися на територію замку і завдали йому значної шкоди. Ця згадка дає підстави стверджувати, що городенківський замок на перших порах свого існування був дерев'яною фортифікацією.

Новий спомин про городенківську оборонну споруду датується 12 жовтня 1678 р. Ця фортифікація згадується в інвентарі м. Го-

роденки. Щоправда, інвентар міста самого опису покутської твердині не подає, а лише повідомляє, що потрапити на дитинець можна лише через в'їзну браму.

Перебудова фортеці, ймовірно, відбулася після 1678 р., адже в часі останнього набігу татарсько-турецької орди на Городенківщину в 1699 р. немає ніяких повідомлень, що її здобуто ворогом. Не виключено, що вона могла бути реконструйована близько 1720 р., бо тоді у Снятині дерев'яний замок замінили кам'яним, який відповідав новим вимогам обороноздатної фортифікації.

Вкотре городенківський замок згадується у матеріалах Галицького гродського суду за 1728 р., який розглядав цивільний позов Георгія Варжинського до володаря міста і фортеці Степана Потоцького. Копія цього судового розгляду довгий час зберігалася в архіві міської твердині.

Ймовірно через зраду у серпні 1739 р. до замку вдерлися вояки російської армії і завдали фортифікації значних ушкоджень, а його володарю величезних матеріальних збитків. Так 11 жовтня 1739 р. власник міста воєвода Белзьського воєводства, староста Канівського староства Київського воєводства Микола Потоцький у своєму замку склав реєстр збитків, нанесених йому 16 серпня того ж року тритисячним загоном запорізьких козаків Київського полку, озброєного гарматою, підрозділом російської армії, а також військом Кантимира і оцінив їх на суму, що складала 269800 польських золотих. З них сума завданої шкоди городенківському замку становила 12 тисяч золотих. У замку було повибивано вікна, розбито в кімнатах фарфорові печі, зіпсовано двері та пошкоджено стіни. В спальнях у креслах російські вояки повибивали скло, порозбивали кришталеві вироби, з покоїв забрали три великих стінних годинники, люстра, крісла, табуретки, сім матраців з дорогого матеріалу.

З речей володаря фортеці вояками російської армії було забрано діаманти, обручки з діамантами, діамантові хрестики, діамантові пера, аріанські перли, золоті ланцюжки, три скрині дорогого одягу, хрестики кавалерські, 18 пар дорогих жіночих суконь. З чоловічих скринь забрано 21 плащ підшитий соболями і куницями, срібні пояси, одинадцять коштовних поясів, 47 єдвабних коберців оздоблених золотими нитками, 24 дорогих дивани, 13 багатих павільйонів, шість золотих годинників, п'ять цінних настільних годинників.

З холодної і вогнепальної зброї забрано дев'ять дорогоцінних шабел, п'ять кульбак оздоблених дорогоцінним камінням, три ладівниці оздоблені діамантами і рубінами, чотири панцери, 24 демешкових яничарки гаптованих золотом, 30 демешкових яничарок оздоблених сріблом, 50 інших яничарок, 12 пар пістолетів оздоблених золотом і сріблом загальною вартістю 760 тисяч золотих.

З їдальні палацу непрохані гості вилучили дорогі вази, кубки, таці, шість сервізів, срібні скриньки, 150 мисок, полумисків, тарілок, 12 срібних ножів. Окрім того, з возівні взяли з собою позолочену публічну карету оздоблену дорогим оксамитовим китайським матеріалом та дорогоцінну упряж.

У пограбованому замку деякий час із своїм штабом і свитою перебував командуючий російськими військами маршал Мунніх. Штабні офіцери теж привласнили з фортеці ряд інших цінних речей, які не ввійшли до вищезгаданого переліку зазначеного реєстру, завдавши шкоди магнату М.Потоцькому на велику суму злотих.

Від себе додаю, що таких багатств тоді не мав жодний інший замок Прикарпаття, а фарфорових печей не було навіть у резиденціях польських королів.

Власник Бучача, Городенки, Золотого Потоку, Підгайців, канівський староста Микола Потоцький у 1757 р., перебуваючи в замку, видав ерекційну грамоту для церкви в Серафинцях, в якій зазначалися, що за церквою закріплюються землі від молдовської сторони¹.

Володарем городенківської твердині в 1770 р. уже був Теодор Потоцький, а в 1773 р. її охороняв невеликий загін, який складався з 21 особи. У його склад входили: Іван Байструк, Григор Бамбушко, Семен Білик, Тимко Білоус, Григор Білоусик, Михайло Вінтонюк, Василь Вінтоняків, Степан Галаберда, Іван Галинів, Василь Гамулишин, Олекса Гамулишин, Василь Демків, Дмитро Дидух, Іван Куриленко, Данило Куців, Петро Осадців, Андрій Ощипко, Яків Романюк, Василь Страцишин, Олекса Танасючин і Василь Чупурда.

За австрійської доби замок опинився у власності держави. Міська управа його здавала в оренду. В 1781 р. оренда фортифікації становила 2500 флоринів. Будівля занепадала в останній чверті XVIII століття, а припинила своє існування наприкінці XX століття. Руїни замку ще добре виднілися на старих фотографіях кінця XIX — початку XX ст. За радянської доби на його території містилася середня школа, побутові приміщення, бібліотека, а сьогодні на дитинцю твердині збудовано православну церкву.

Таким чином, городенківська фортеця, яка була свідком зародження, становлення і розвою районного центру має ще багато таємниць, які треба розкривати краєзнавцям і дослідникам кастеології, щоби з п'ятьма століть по зернині скласти цікаву сторінку літопису фортифікаційного будівництва Городенки. Нові факти до історії фортеці слід шукати в численних актових книгах Галицького гродського і земського судів, які сьогодні зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у Львові. Ці пошуки потребують великих затрат часу, але кожний віднайдений факт, безпере-

чно, вартує цього, бо заповнює прогалини вітчизняного краєзнавства і дає новий погляд на минуле Городенки зокрема і Покуття в цілому.

Насамкінець зазначу, що розгорнута історична довідка з залученням нових архівних матеріалів, почерпнутих з кількох актових книг Галицького гродського суду про фортифікацію в Городенці, в науковий обіг вводиться вперше.

Узагальнюючи викладене, можна констатувати такі висновки:

1. Витоки фортифікації в Городенці сягають кінця першої чверті XVII ст. Це був невеликий малопотужний замок — феодальний двір дерев'яної конструкції резиденційного характеру, адже в ньому мешкав його володар.

2. У часі національно-визвольних змагань восени 1648 р. покутяни легко здобули це феодальне гніздо. Цьому є просте пояснення: по-перше, охорона була укомплектована з місцевих людей, то ж вони добре знали слабкі місця оборони замку, і могли передати інформацію повсталим, а також про його таємні ходи, а по-друге, самі охоронці не були зацікавлені віддавати своє життя за свого володаря й могли самі відчинити двері в'їзної брами на дитинець твердині.

3. Перебудова дерев'яного замку в фортецю, вірогідно, відбулася в останній чверті XVII ст., коли Городенка стала власністю магнатської родини Потоцьких. Тоді він став однією з найбагатших фортифікацій на Покутті. Окрім оборонної і резиденційних функцій, замок ще виконував адміністративну для городенківського ключа, архівну (зберігалася вихідна і вхідна документація, родинні документи: грамоти, надання польських королів, різні контракти тощо), пеніціарну (утримували непокірних та злочинців), поштову (сюди надходила магнату пошта і звідси він її відправляв адресатам), музейну (зберігалися дорогоцінні рідкісні речі, в тому числі картини), а також культурну (тут мала бути бібліотека з рідкісними книгами й рукописами).

4. Для більш повного відтворення літопису городенківської фортеці краєзнавцям і вченим слід опрацювати всі актові книги Галицького гродського і земського судів, які зберігаються в Центральному історичному архіві України в м. Львові, оскільки на сьогодні опрацьовано лише декілька з них. Звісно, їм не завадило би шукати й інші першоджерела, які досі не відомі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. ЛННБ НАН України. ВР. — Ф. 9. — Спр. 778. — Арк. 625 зв.

м. Івано-Франківськ.

ФОТОАЛЬБОМИ ЕДВАРДА СКШИНСЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ІСТОРІЇ ПОКУТТЯ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

У фондах варшавської незалежної публічної організації «Карта» («Ośrodek Karta»), в архіві фотографій, є три фотоальбоми, що належали Едварду Скшинському (Edwar Skrzyński)¹, котрий у листопаді 1932 року був призначений городенківським старостою (переведений із Камінь-Коширського повіту) і займав це становище протягом чотирьох років — до осені 1936 року, коли був призначений старостою Кременецького повіту на Волині². Перші два фотоальбоми містять фотографії Городенківщини, третій включає фотографії кременецького повіту на Волині, де Е.Скшинський перебував до кінця 1938 року. Всі три фотоальбоми були передані до осередку «Карта» наприкінці 1990-х рр. Ізабелою Сшедніцькою (Izabella Srzednicka). На жаль, при передачі фотоальбомів не було зафіксовано ані точної дати цієї події, ані того, яким чином альбоми потрапили від Е.Скшинського до І.Сшедніцької. В даний час більшість фотографій в оцифрованій версії вміщені на сайті організації³.

Перший із згаданих фотальбомів повністю присвячений сільськогосподарській виставці, що була відкрита в Городенці 16 вересня 1934 року. Альбом у твердій шкіряній оправі на титульній сторонці якої прикріплена металева пластина із написом «Ясно Вельможному Пану Старості Е.Скшинському на память про «День сільськогосподарського працівника», Людвік Теодорович, Городенка, 16.09.1934». Він налічує 39 фотографій на 25 альбомних листах формату А4, із яких 38 зроблені під час сільськогосподарської виставки в Городенці у вересні 1934 року, а на одній зображена зимова Ворохта. Всі фотографії чорно-білі, різних розмірів, виконані на глянцевому фотографічному папері⁴.

З точки зору історії Покуття найбільший науковий інтерес являє другий фотоальбом. Металева пластина на титульній сторінці містить напис «Ясно Вельможному Пану Старості Едвардові Скшинському на память про його працю в Городенківському повіті, 13.10.1934». Як слідуює з назви, фотоальбом був подарований Е.Скшинському його співробітниками в городенківському старостві на пам'ять про його працю в повіті і з приводу його переведення до Кременця на Волині. Альбом налічує 281 чорно-білу фотографію на 59 сторінках формату А4. Всі фотографії зроблені на глянцевому фотографічному папері. Основну частину альбому складають знімки Городенки з 1933–1935 років. Попри те, в альбомі міститься чи-

мало світлин з інших населених пунктів повіту⁵. Фактично, на них в тій чи іншій мірі представлена більшість населених пунктів Городенківського повіту. Всі фотознімки датуються періодом між 1933 і 1935 роками. Автор світлин не відомий, однак видається правдоподібним, що фотографії виконані різними фотографами, на що вказує як неодинаковий їх розмір так і різна якість знімків. Не буду детальніше зупинятись на характеристиках цих фотографій, оскільки їх загальна характеристика вміщена в поданій нижче таблиці.

Третій із альбомів датується 30 листопада 1938 року і містить фотографії населених пунктів Кременецького повіту на Волині⁶. До історії Покуття він не має жодного стосунку.

Вказані фотоальбоми Едварда Скішинського до цього часу залишались поза увагою дослідників. Але саме завдяки їм ми дізнаємося, наприклад, в якому стані передували дороги і школи повіту, як розвивалось сільське господарство і скотарство, довідуємось про будівництво різних спортивних об'єктів у повіті і т.д. Незважаючи на те, що вони демонструють нам лише вибрані фрагменти життя Городенківського повіту, фотографії з колекції Едварда Скішинського, безперечно, є цінним іконографічним джерелом для вивчення історії Покуття в міжвоєнний період.

ТАБЛИЦЯ. СПИСОК ФОТОГРАФІЙ АЛЬБОМУ № 2
ІЗ КОЛЕКЦІЇ ЕДВАРДА СКІШИНСЬКОГО.

Сторінка	Номер фотографії	Опис фотографії	Дата
1	004848	Колективна фотографія працівників Городенківського староства на чолі з Едвардом Скішинським	13 жовтня 1934
2	004849	Др. Здіслав Матрась, заступник городенківського староства	
3	004850	Городенка. Повітовий відділ. Вид спереду	
3	004851	Городенка. Повітовий відділ. Вид спереду збоку	
3	004852	Городенка. Церква Пресвятої Діви Марії. Загальний вигляд	
3	004853	Городенка. Селянська хата із солом'яним дахом в передмісті	
3	004854	Городенка. Вид на римо-католицький парафіальний костел із передмістя	
3	004855	Городенка. Вірменський костел. Загальний вигляд	
3	004856	Городенка. Церква св. Миколая. Загальний вигляд	
4	004857	Городенка. Вірменська вулиця	1934
4	004858	Городенка. Перебудова Вірменської вулиці	1935

4	004859	Городенка. Площа Пілсудського	1934
5	004860	Городенка. Площа Пілсудського	1933
5	004861	Городенка. Площа Пілсудського	1934
5	004862	Городенка. Вул. Легіонів перед перебудовою	1933
5	004863	Городенка. Вул. Легіонів	1935
5	004864	Городенка. Парк на площі Пілсудського	1934
6	004865	Городенка. Перебудова вул. Баторія. Фрагмент вулиці перед перебудовою	1935
6	004866	Городенка. Перебудова вул. Баторія. Фрагмент вулиці перед перебудовою	1935
6	004867	Городенка. Перебудова вул. Баторія. Фрагмент перебудови	1935
6	004868	Городенка. Перебудова вул. Баторія. Фрагмент вулиці під час перебудови	1935
7	004869	Городенка. Перебудова вул. Легіонів. Фрагмент вулиці під час перебудови	1935
7	004870	Городенка. Перебудова вул. Легіонів. Фрагмент вулиці під час перебудови	1935
7	004871	Городенка. Перебудова вул. Легіонів. Фрагмент вулиці під час перебудови	1935
7	004872	Городенка. Перебудова вул. Легіонів. Фрагмент вулиці під час перебудови	1935
7	004873	Городенка. Вул. Легіонів. Старий хідник	
7	004874	Городенка. Фрагмент вул. Легіонів.	1935
8	004875	Городенка. Фрагмент Площі Пілсудського і вул. Легіонів	1935
8	004876	Городенка. Парафіальна церква	1935
8	004877	Городенка. Костел вечором	1935
8	004878	Городенка. Газон на Площі Пілсудського	1935
9	004879	Чернелиця. Замок	
9	004880	Тишків. Гіпсові скали	
9	004881	Стрільче. Старий палац і сад	
9	004882	Городенка. Парафіальний костел і староство	
9	004883	Передівання. Загальний вигляд	
10	004884	Городенка. Загальний вигляд	1935
10	004885	Городенка. Загальний вигляд	1935
10	004886	Городенка. Цукрівня	1935
10	004887	Городенка. Парк	1935
11	004888	Городенка. Персонал П.З.Д.	3 травня 1935
11	004889	Городенка. Учасники тваринної виставки	1935
11	004890	Городенка. Випуск курсу наглядачів за публічними дорожніми роботами	1935
12	004891	Торговиця. Сільськогосподарські знаряддя. Сніданок для гостей	1935

12	004892	Торговиця. Сільськогосподарські знаряддя. На експериментальних грядках	1935
12	004893	Торговиця. Сільськогосподарські знаряддя. На експериментальних грядках	1935
12	004894	Торговиця. Сільськогосподарські знаряддя. Сніданок для гостей	1935
12	004895	Торговиця. Сільськогосподарські знаряддя. На експериментальних грядках	1935
12	004896	Топорівці. Сільськогосподарські знаряддя	1935
12	004897	Стрільче. Сільськогосподарські знаряддя. Теоретична лекція	1935
12	004898	Стрільче. Сільськогосподарські знаряддя. Відпочинок	1935
12	004899	Стрільче. Сільськогосподарські знаряддя. Практична лекція.	1935
13	004900	Городенка. Вул. Собеського перед перебудовою	
13	004901	Городенка. Вул. Собеського в часі перебудови	
13	004902	Городенка. Перебудована вул. Собеського	1933
13	004903	Городенка. Вул. Стрілецька перед перебудовою	
13	004904	Городенка. Новий парк на площі Пілсудського	
14	004905	Городенка. Вул. Собеського. Часткова перебудова	1933
14	004906	Городенка. Вул. Собеського. Заливання асфальтом швів в бруківці	
14	004907	Городенка. Вул. Собеського. Укладання бруківки	
14	004908	Городенка. Вул. Собеського. Фрагмент вулиці під час перебудови	
14	004909	Городенка. Вул. Собеського. Фрагмент вулиці перед перебудовою	1935
15	004910	Городенка. Вул. Станіславська перед перебудовою	
15	004911	Городенка. Вул. Легіонів осіннім туманним ранком	1935
15	004912	Городенка. Відбудова проїздної частини на Котиківці	1934
15	004913	Городенка. Відбудований в 1933 р. міст на гмінній дорозі	зима 1933- 1934 (?)
15	004914	Городенка. Головний ринок	1935
16	004915	Городенка. Вул. Словацького під час перебудови	1935
16	004916	Городенка. Вул. Легіонів	1935
17	004917	Городенка. Вул. Грюнвальдська під час ремонту	

17	004918	Городенка. Повітова дорога Городенка-Обертин перед перебудовою	
17	004919	Городенка. Вул. Гетьмана Чарнецького перед перебудовою	1935
18	004920	Перебудова проїздної частини на дорозі Торське-Делятин, км. 30 - 40. Засипання товченого каменю на 34 кілометрі	
18	004921	Перебудова проїздної частини на дорозі Торське-Делятин, км. 30 - 40. Укатка проїзджої частини на 34 кілометрі	
18	004922	Перебудова проїздної частини на дорозі Торське-Делятин, км. 30 - 40. Засипання верхнього шару товченого граніту на 39 кілометрі	
18	004923	Перебудова проїздної частини на дорозі Торське-Делятин, км. 30 - 40. Укатка верхнього шару проїзджої частини на 39 кілометрі новим катком «Chrzanyw № 41»	
18	004924	Перебудова проїздної частини на дорозі Торське-Делятин, км. 30 - 40. Перед перебудовою на 33 кілометрі	1935
18	004925	Перебудова проїздної частини на дорозі Торське-Делятин, км. 30 - 40. По перебудові на 33 кілометрі	1935
18	004926	Перебудова гаражу Повітового Відділу. Розбирання старого гаражу	1935
18	004927	Будова камяного арочного кульверта на гмінній дорозі Серафинці — Ясенів-Пільний	1935
18	004928	Будова камяного арочного кульверта на гмінній дорозі Серафинці — Ясенів-Пільний	1935
18	004929	Далешеве. Будова твердого покриття на 6 кілометрі дороги № 6	
19	004930	Раківець. Гмінна дорога	
19	004931	Раківець. Міст на гмінній дорозі перед відбудовою	
19	004932	Раківець. Відбудований міст на гмінній дорозі	1934
19	004933	Городенка. Міст на гмінній дорозі перед відбудовою	1933
19	004934	Городенка. Відбудований міст на гмінній дорозі	1933
20	004935	Рашків. Публічна будова дороги	1933
20	004936	Рашків. Прийом товченого каменю для дороги	
20	004937	Олієво-Королівка. Публічна будова дороги	1933
20	004938	Семаківці. Інспекція робіт по публічній відбудові гмінної дороги № 1 з твердою поверхнею	1935
20	004939	Гмінна дорога № 5 на 3 кілометрі перед перебудовою твердої поверхні	1935
20	004940	Чортівець. Будова моста на 18 км повітової дороги № 1	1935

20	004941	Чортівець. Будова моста на 18 км повітової дороги № 1	
20	004942	Городниця. Відбудовані бічні опори мосту на гмінній дорозі	
20	004943	Каток «Kemna № 1517» на будові дороги	
21	004944	Чортівець. Капітально відремонтований міст на воєводській дорозі № 342	1933
21	004945	Чортівець. Будова твердого покриття на 18 кілометрі повітової дороги № 1	1935
21	004946	Торговиця Пільна. Новозбудований кам'яний міст на гмінній дорозі	після літа 1934
21	004947	Михальче. Автомобільний міст через Дністер	
21	004948	Гмінна дорога № 5 на 2 кілометрі перед перебудовою	1935
21	004949	Жуків. Укатка верхнього шару проїзджої частини на повітовій дорозі № 3 катком «Chrzanów № 25»	1935
21	004950	Чортівець. Відремонтований міст на гмінній дорозі	1934
22	004951	Городниця. Будова порому через Дністер. Плановане місце доїзду до порому на правому березі	
22	004952	Городниця. Будова порому через Дністер. Місце на будову доїзду до порому	
22	004953	Городниця. Новий пором на Дністрі на шляху до Заліщик	1935
22	004954	Городниця. Новий доїзд до порому	
22	004955	Стрільче — Городниця. Планована відбудова гмінної дороги. Фрагмент дороги перед відбудовою	1935
22	004956	Городниця. Відновлений публічними зусиллями фрагмент дороги з твердою поверхнею	1935
22	004957	Стрільче. Фрагмент частково відновленої публічними зусиллями дороги, перед повною відбудовою	1935
22	004958	Торговиця Пільна. Старий міст на гмінній дорозі	
23	004959	Незвисько. Кам'яний кар'єр «Біля порому»	
23	004960	Городниця. Кам'яний кар'єр. Загальний вигляд	
23	004961	Городниця. Кам'яний кар'єр. Верхня скала	
23	004962	Семаківці. Кам'яний кар'єр. Камінь приготований для перебудови доріг	
23	004963	Семаківці. Фрагмент кам'яного кар'єру і повітової дороги	
24	004964	Городенка. Будова басейну. Затоплений талою весняною водою викоп під басейн	1935
24	004965	Городенка. Будова басейну. Загальний вигляд викопу перед початком бетонних робіт	1935

24	004966	Городенка. Будова басейну. Джерело для наповнення басейну	
24	004967	Городенка. Будова бетонного басейну	
24	004968	Городенка. Будова басейну. Фрагмент басейну	1935
24	004969	Городенка. Будівництво роздягальні при басейні	1935
25	004970	Обертин. Фрагмент будови 7-класної школи	
25	004971	Обертин. Урочисте відкриття 7-класної школи	23 вересня 1934
25	004972	Обертин. Фрагмент будови 7-класної школи	
26	004973	Рашків. Фрагмент будови школи	
26	004974	Рашків. Фрагмент будови 7-класної школи	Липень 1934
26	004975	Рашків. Стан будови школи	Вересень 1933
26	004976	Рашків. Будівля 3-класної загальної школи	1934
26	004977	Обертин. Закінчена 7-класна школа	1934
26	004978	Обертин. Початок будови школи	20 червня 1933
26	004979	Обертин. Стан будови школи	Жовтень 1933
27	004980	Чортівець. Новий будинок 7-класної загальної школи	1933 - 1934
27	004981	Чортівець. Старий шкільний будинок	
27	004982	Кип'ячка. Відбудований шкільний будинок	1934
27	004983	Кип'ячка. Фрагмент будови школи	
28	004984	Стрільче. Громадська баня, збудована в 1934 р.	1934
28	004985	Стрільче. Пральня в громадській бані з джерельною водою	
28	004986	Стрільче. Джерело з водою для громадської бані	
29	004987	Корнів. Площа під будову нової 3-класної школи	
30	004988	Чернятин. Новобудова громадської бані	1934
30	004989	Чернятин. Новобудова громадської бані з південного боку	
30	004990	Чернятин. Закінчення будови водопроводу	
30	004991	Чернятин. Будова твердої дороги до закінченої громадської бані	1935
30	004992	Чернятин. Будова водонапірного збірника до водопроводу	
30	004993	Чернятин. Фрагмент будови водопроводу	
30	004994	Чернятин. Фрагмент будови водопроводу	
30	004995	Чортівець. Будова громадської бані	1935
31	004996	Обертин. Віце воєвода Червінський на урочистому відкритті 7-класної школи	23 вересня 1934

31	004997	Обертин. Віце воевода Червінський на урочистому відкритті 7-класної школи	23 вересня 1934
31	004998	Обертин. Віце воевода Червінський на урочистому відкритті 7-класної школи	23 вересня 1934
32	004999	Семаківці. Старий шкільний будинок і площа під будівництво нового шкільного будинку	1935
32	004500	Семаківці. Фрагмент будови нового шкільного будинку	14 жовтня 1935
32	004501	Серафінці. Новий шкільний будинок	
33	004502	Городенка. Парад	3 травня 1933
33	004503	Городенка. Польова меса	
33	004504	Городенка. Урочисте відкриття стадіону	
33	004505	Городенка. Військовий парад на стадіоні	
34	004506	Городенка. Парад 3 травня. Рапорт військовий відділів	3 травня 1934
34	004507	Городенка. Парад 3 травня. Ранок на стадіоні «Сокіл»	3 травня 1934
34	004508	Городенка. Парад 3 травня. Рапорт військовий відділів	3 травня 1934
34	004509	Городенка. Парад 3 травня. Прийом параду старостою	3 травня 1934
34	004510	Городенка. Парад 3 травня. Похід військових підрозділів на площі Пілсудського	3 травня 1934
34	004511	Городенка. Парад 3 травня. Похід представників місцевих організацій і прийом їх параду старостою і представниками місцевої влади	3 травня 1934
35	004512	Обертин. Відкриття стадіону. Виступ віце воеводи Червінського на відкритті стадіону	2 вересня 1934
35	004513	Обертин. Відкриття стадіону. Перерізання стрічки	23 вересня 1934
35	004514	Обертин. Відкриття стадіону. Виступ воеводи Ягодзинського на відкритті стадіону	23 вересня 1934
35	004515	Обертин. Відкриття стадіону. Фрагмент з урочистості	23 вересня 1934
36	004516	Городенка. Парад 3 травня. Огляд віськових відділів	3 травня 1934
36	004517	Городенка. Парад 3 травня. Люди на стадіоні «Сокіл»	3 травня 1934
36	004518	Городенка. Парад 3 травня. Промова старости на подвір'ї міської загальної школи	3 травня 1934
36	004519	Городенка. Парад 3 травня. Похід по вул. Леґіонів	3 травня 1934
36	004520	Городенка. Парад 3 травня. Похід по площі Пілсудського	3 травня 1934
36	004521	Городенка. Парад 3 травня. Відділи прикордонної сторожі	3 травня 1934

36	004522	Городенка. Парад 3 травня. Фрагмент з відкриття параду на стадіоні «Сокіл»	3 травня 1934
36	004523	Городенка. Парад 3 травня. Фрагмент з відкриття параду на стадіоні «Сокіл»	3 травня 1934
36	004524	Городенка. Парад 3 травня. Представники місцевих організацій на стадіоні «Сокіл»	3 травня 1934
37	004525	Обертин. Рапорт військових відділів	23 вересня 1934
37	004526	Обертин. Промова воєводи Ягодзинського	23 вересня 1934
37	004527	Фото без назви. Околиця невідомого населеного пункту	
38	004528	Незвисько. Будівництво клубу	1934
39	004529	Незвисько. Урочисте відкриття клубу. Промова голови повітової ради д-ра Матрася	23 вересня 1934
39	004530	Незвисько. Огляд військових відділів	23 вересня 1934
39	004531	Незвисько. Клуб. Загальний вигляд	23 вересня 1934
40	004532	Незвисько. Будівництво клубу	1934
40	004533	Незвисько. Воєвода Ягодзинський і віце воєвода Червінський відвідують будову клубу	6 листопада 1933
40	004534	Живачів. Будівництво клубу	Листопад 1933
41	004535	Городенка. Курси пожежників. Групове фото курсантів	23 листопада — 3 грудня 1934
41	004536	Городенка. Курси пожежників. Практичні навчання	1 грудня 1934
41	004537	Городенка. Курси пожежників. Екзамен	2 грудня 1934
42	004538	Городенка. Курси пожежників. Взвод другого курсу. Самостійні заняття	30 листопада 1934
42	004539	Городенка. Курси пожежників. Гімнастичні вправи курсантів	1 грудня 1934
42	004540	Городенка. Курси пожежників. Взвод другого курсу. Самостійні заняття	30 листопада 1934
42	004541	Городенка. Курси пожежників. Командування перед сигналом тривоги	Північ, 1 грудня 1934
43	004542	Городенка. Зібрання сільськогосподарських інструкторів	1933
43	004543	Городенка. Сніданок для новобранців	1934

43	004544	Городенка. Призовна комісія	1934
43	004545	Кордон з Румунією	
43	004546	Городенка. Призовна комісія	1934
44	004547	Чернелиця. Ліцензування свиней	1935
44	004548	Глушків. Хлопчик із чорною вівцею на руках	
44	004549	Городниця. Закладка винниці і насадження виноградників	1934
44	004550	Вербівці. Експериментальні грядки	
44	004551	Чортівець. Стрижка овець	1934
44	004552	Топорівці. Сільськогосподарські знаряддя	
44	004553	Городниця. Сільськогосподарські знаряддя	
44	004554	Топорівці. Експериментальні грядки	1934
44	004555	Торговиця. Сільськогосподарські роботи	1935
45	004556	Городенка. Каякова пристань	1934
45	004557	Поточище. Діти з Сілезії в літньому таборі	1933
45	004558	Без назви. Діти і вихователі	
45	004559	Уніж. Будова гмінної криниці на березі Дністра	1933
45	004560	Городенка. Каякова пристань	
46	004561	Колонія «Harlanja». Закінчення сільськогосподарських курсів	12 травня 1934
46	004562	Колонія «Harlanja». Курси сільських господаринь	12 травня 1934
46	004563	Колонія «Harlanja». Сільськогосподарська інспекція	12 травня 1934
46	004564	Колонія «Harlanja». Сільськогосподарська інспекція	12 травня 1934
46	004565	Колонія «Harlanja». Курси сільських господаринь	12 травня 1934
47	004612	Городенка. Сільськогосподарське свято. Фрагмент	16 вересня 1934
47	004595	Городенка. Сільськогосподарське свято. Фрагмент	16 вересня 1934
47	004610	Городенка. Сільськогосподарське свято. Фрагмент	16 вересня 1934
47	005066	Городенка. Сільськогосподарське свято. Фрагмент	16 вересня 1934
47	005067	Городенка. Сільськогосподарське свято. Фрагмент	16 вересня 1934
47	005068	Городенка. Сільськогосподарське свято. Польова мяса	16 вересня 1934
48	005069	Без зазначення місця. Бики	1935
48	005070	Екскурсія до Спали	1933
48	005071	Чернелиця. Молодіжне товариство	
48	005072	Городенка. Загальне фото сільськогосподарських курсів	21 жовтня 1934

48	005073	Чернелиця. Молодіжне міське товариство	
48	005074	Без назви. Колективна фотографія молодих жінок	
48	005075	Екскурсія до Спали	1933
49	005076	Городенка. Курси протипожегової допомоги	1934
49	005077	Уніж. Товариство сільської молоді	
49	005078	Раківець. Товариство сільської молоді	1934
49	005079	Городенка. Курси інструкторів позашкільної освіти	1933
50	005080	Городенка. Військові відділи в день іменин коменданта на дитинці перед староством	19 березня 1934
51	005081	Передівання. Закінчення курсу домашнього господарства	Травень 1935
51	005082	Вікно. Сільськогосподарські знаряддя	1934
51	005083	Передівання. Закінчення курсу домашнього господарства	Травень 1935
51	005084	Вікно. Сільськогосподарські знаряддя	1934
51	005085	Серафимці. Пропилювання розсадника	1934
51	005086	Городенка. Курси передових сільськогосподарських знарядь	1934
51	005087	Городенка. Курси передових сільськогосподарських знарядь	1934
51	005088	Раковець. Курси домашнього господарства	1934
52	005089	Городенка. Закладення міського парку. Польова мяса	1935
52	005090	Городенка. Закладення міського парку. Промова директора Й.Хоця	1935
52	005091	Городенка. Закладення міського парку. Посадження першого дерева старостою Е.Скшинським	1935
52	005092	Городенка. Закладення міського парку. Посадження другого дерева міським головою Й.Барвічем	1935
52	005093	Городенка. Закладення міського парку. Посадження дерев	1935
52	005094	Городенка. Закладення міського парку. Польова мяса	1935
52	005095	Городенка. Закладення міського парку. Посадження першого дерева старостою Е.Скшинським.	1935
53	005096-005103	Без місця. Фотографії з виставки коней	
54	005104-005108, 005110	Без місця. Виставка худоби	
54	005109	Городенка. Господарство Вінтонюка	
54	005111	Городенка. Господарство Леся Велички	
54	005112	Городенка. Бик повітового відділу	

54	005113	Городенка. Бик повітового відділу	
54	005114	Чернелиця. Ліцензовані бики	1935
54	005115	Незвисько. Ліцензований бик. Бик Пшибиславського з Уніжа	1935
55	005116	Екскурсія сільськогосподарських курсів до Торговиці	1935
55	005117	Екскурсія сільськогосподарських курсів до Торговиці	1935
55	005118	Городенка. Довіз цукрових буряків до цукрівні	1935
55	005119	Городенка. Автомобіль «Татра» повітового відділу	
55	005120	Без місця. Коні з саньми	Грудень 1934
55	005121	Устечко. Полювання	1933
56	005122	Стрільче. Загальний вигляд	
56	005123	Долина «Леміца». Скали що осуваються	
56	005124	Городенка. Цукрівня	
56	005125	Серафинці. Статуя св. Миколая	
56	005126	Стрільче. Сільська хата	
57	005127	Тишківці. Жіночий весільний одяг	
57	005128	Тишківці. Жіночий весільний одяг	
57	005129	Чернятин. Василь Косменко з дружиною	
57	005130	Глушків. Вівці на посовищі	
57	005131	Дністер. Рибак у човні	
57	005132	Чернелиця. Йордан	
57	005133	Михальче. Гмінний уряд	1934
57	005134	Чернятин. Господарство В.Косменка	
57	005135	Без місця. Жіночий весільний одяг	
58	005138	Без місця і нізви. Фрагмент виставки сільськогосподарських продуктів	
59	005137	Без місця і назви. Е.Скшинський з оточенням	

ПОСИЛАННЯ:

1. Zbiory Ośrodka «Karta» w Warszawie. — Archiwum Fotografii. — Albumy Edwarda Skrzyńskiego.
2. Mierzwa J. Starostowie Polski międzywojennej. Portret zbiorowy. — Kraków, 2012. — S. 452.
3. Див.: <http://www.karta.org.pl> [10.02.2014].
4. Zbiory Ośrodka «Karta» w Warszawie. — Archiwum Fotografii. — Albumy Edwarda Skrzyńskiego. — Album 1. — 25 ark.
5. Там само. — Album 2. — 59 ark.
6. Там само. — Album 3.

ВІД АВДАНЦІВ ДО ПІЛАВІТІВ: ВЛАСНИКИ ЧЕРНЕЛИЦІ ВІД XV ДО КІНЦЯ XVIII СТОЛІТТЯ

Перша половина XVII ст. — це час, коли старі князівські і магнатські роди, що становили основу правлячої еліти в попередні століття, згасають. Смерть останніх представників родів Збаражських, Зборовських або Тенчинських стала каталізатором перегруповання в середовищі польського істеблішменту¹. Одним з наслідків цього процесу став перехід маєтків, що належали до старих родів, у володіння нових власників. У випадку окремих маєтків чи місцевостей, смерть попереднього власника зумовила процес тривалого протистояння численних спадкоємців навколо спадщини померлого. Це було зумовлено тим, що претензії до вакантних володінь зголошували особи, які хоча б у найменшому ступені були споріднені з попередніми власниками і всіма можливими способами намагались взяти участь у поділі спадку. Ситуація додатково ускладнювалась у випадку, якщо черговий власник також не залишав прямих нащадків.

Прикладом такої місцевості, яка в своїй історії багато разів переходила від одного роду до іншого, є розташована над Дністром Чернелиця. До недавнього часу історії цього покутського містечка як в українській так і в польській історіографії фактично не надавалось уваги. В кращому випадку Чернелиця згадувалась в контексті історії цілого регіону², або як місцевість, у якій розташовані руїни бастионного замку XVII ст.³ Ситуація почала змінюватись тільки в останніх роках, коли в науковій літературі стали все частіше з'являтись наукові праці, присвячені історії Чернелиці⁴.

Першим удокументованим власником Чернелиці був червоногородський староста Теодорик Бучацький, який став володарем згаданої місцевості внаслідок пожалування короля Владислава III Варненчика. В документі, написаному в Кракові і датованому 7 березня 1440 року, король зобов'язувався надати Теодорикові, взамін за чотири шуби ткані золотом і двох коней, певну суму грошей або 17 сіл на Покутті і Західному Поділлі, серед яких була і Чернелиця⁵. Як виникає з подальшого перебігу подій, Владислав так і не зміг сплатити Теодорикові згадану в документі грошову винагороду, внаслідок чого Чернелиця в числі інших місцевостей відійшла у володіння червоногородського старости. Це підтверджує документ

львівського земського суду, датований 25 жовтня 1454 р., в якому Бучацький названий власником Чернелиці⁶.

Після смерті Теодорика Бучацького в 1456 р. його володіння на Покутті перейшли у власність синів Михайла і Яна⁷. 11 травня 1469 р. брати поділили батьківську спадщину, внаслідок чого Чернелицький ключ відійшов до молодшого з синів Теодорика — Яна, названого пізніше Монастирським. В свою чергу старший брат отримав Язлівець з округою⁸. Після смерті Яна (по 1493 р.) його землі успадкував син від шлюбу з Барбарою Олексою — камянецький каштелян Миколай Монастирський⁹. Після викупу Язлівця від руського воєводи і коронного польного гетьмана Миколая Сенявського в 1544 р. Миколай Монастирський і його потомки почали іменуватись Язловецькими¹⁰. Саме їм належала Чернелиця протягом наступного століття.

У 1607 р., не залишивши нащадків, помер подільський воєвода Ієронім з Бучача Язловецький, останній представник роду за чоловічою лінією, котрий володів Чернелицею¹¹. У зв'язку з цим, маєток перейшов до його сестри, воєводи руської Ядвіги Белзецької з Язловецьких¹². Ядвіга дочекалась тільки однієї дочки, котра була видана заміж за київського воєводу Януша Тишкевича і померла ще за життя матері¹³. Внаслідок врегулювання спадкових справ, більша частина спадку Ядвіги Белзецької мала перейти до Чурилів, споріднених з Язловецькими через шлюб королівського ротмістра Марціна Чурило із старшою сестрою Ядвіги, Анною¹⁴. Виходячи з цього, після смерті Ядвіги Чернелиця опинилась у власності однієї з дочок Марціна і Анни Чурилів — Маріанни, виданої заміж за камянецького каштеляна Михайла Станіславського¹⁵. В їхньому шлюбі народилось двоє дітей — Каспер і Євфросинія. Син Чурилів помер в молодому віці, що призвело до того, що весь родовий маєток успадкувала Євфросинія¹⁶.

Євфросинія Станіславська була видана заміж за снятинського старосту Петра Потоцького. Шлюб цей був бездітним оскільки вже в 1648 р. Потоцький помер. На початку 1650 р. Євфросинія вдруге виходить заміж, цього разу за камянецького старосту Михайла Єжи Чарторийського, приносячи йому в придане Чернелицю і навколишні села¹⁷. Як і перший шлюб Станіславської, її друге одруження теж не принесло потомків. У 1668 р. Євфросинія померла, що фактично позбавило Чарторийського можливості закріпити Чернелицю за своїм родом¹⁸. Згідно конституції, прийнятої на радомському сеймі в 1505 р., котра регулювала майнові відносини в шлюбі, родичі жінки, померлої раніше від чоловіка не мали права вимагати від нього повернення приданого аж до кінця його життя¹⁹. Брак інформації о претензіях родичів Євфросинії до Чернелиць-

кого ключа і інших її володінь свідчить про те, що вона і її чоловік уклали умову, згідно якої Чернелиця залишилась у володіння Чарторийського аж до його смерті.

Михайло Єжи Чарторийський помер 13 квітня 1692 р. Його тіло не встигло ще остинути як кривні Євфросинії почали добиватись її спадщини. Першим претензії висловив син Анни Чурило і любачівського каштеляна Александра Дідушицького, подільський воєвода Ян Франциск Дідушицький, котрий уже в 1692 р. фігурував у львівських гродських актах як власник Косова, Заболотова і Чернелиці²⁰. Однак, він був не єдиним претендентом до спадку по Чурилах. Складне право успадкування в Речі Посполитій дозволяло висловлювати претензії до згаданого маєтку також іншим особам, спорідненим з Чурилами. Правдоподібно, від претензій до Чернелиці не відмовився і син Михайла Чарторийського, Казимир. Ще одним претендентом був камянецький каштелян Йозеф Станіслав Потоцький. Видається правдоподібним, що наступні два роки чернелицьким маєтком, разом з Косовом і Заболотовом, розпоряджався Дідушицький, котрий однак мусів протистояти численним претензіям до цих земель своїх конкурентів. У кінцевому результаті він зумів утримати за собою четверту частину спадку Євфросинії²¹. Згідно з тогочасним законодавством (так звана «Коректура пруська» з 1598 р.), Чернелиця мала відійти до спадкоємців лінії, що виводилась від саноцького стільника Марчіна Чурило, котрі мали першість перед нащадками лінії, що брала початок від Михайла Станіславського²². Але в кінцевому результаті новим власником Чернелицького ключа став Йозеф Потоцький, котрий в якості аргументу в судовій справі використав той факт, що першим чоловіком Євфросинії Станіславської був Петро Потоцький, відповідно Потоцькі мають право до спадку по Євфросинії²³.

Остаточно спір навколо Чернелиці був розв'язаний у Косові в 1694 р. Дідушицький і Потоцький погодились на поділ спірних земель, котрий провели львівський чесник Владислав Миколай Коссаковський і теребовельський хорунжий Станіслав Дідушицький²⁴. Внаслідок проведеного поділу подільський воєвода отримав містечко Косів з арендою, соляною брамою, передмістям Москалівка і селом Старий Косів, а камянецький каштелян став власником Чернелиці разом із замком, а також Корнева з Корнівкою і Олієвом²⁵. У свою чергу Казимир, син Михайла Чарторийського і Йоанни Олендської, формально зрікся своїх прав до Чернелиці в 1696 р., що затвердив король Ян III Собеський²⁶.

Під кінець 1697 р. Чернелиця вчергове змінила власника. Ним став красноставський староста Михайло Потоцький. Обставини переходу містечка і замку до нового хазяїна частково можна відтво-

рити з допомогою запису в «Щоденнику» великого коронного гетьмана Яна Станіслава Яблоновського, котрий датований 13 грудням 1697 р. У ньому читаємо: «П[ан] с[тароста] красноставський приїхав, Чернелицю купуючи спадково від п[ана] камінського»²⁷. Характер інформації може свідчити про те, що Михайло Потоцький міг мати більше прав до даного маєтку. Однак, щоб уникнути конфлікту в середині роду, Михайло погодився викупити чернелицькі землі. В такий спосіб покутське містечко, котре після смерті Михайла Чарторийського стало об'єктом тривалих спорів, опинилось у власності Михайла Потоцького, котрий володів ним чергових півстоліття.

Михайло Потоцький помер у 1749 р., дослужившись до посади волинського воєводи. Його спадкоємцями стали сини Петро і Антоній, а також вдова Марціанна Потоцька з Огінських, які неодноразово ділили між собою родовідні володіння²⁸. Містечко Чернелиця відійшло до вдови Михайла Марціанни, котра володіла ним аж до своєї смерті в 1766 р.²⁹

Черговим власником населеного путнкту став син Михайла і Марціанни, Петро Потоцький³⁰. Через фінансові проблеми він змушений був віддати маєток у заставу і Чернелиця була поділена між його кредиторів. 29 липня 1780 р. було визначено річний дохід містечка, а 5 березня 1781 р. проведено його поділ між кредиторів Потоцького³¹. Гостинський підचाший Кшиштоф Рильський отримав: «Частину містечка Чернелиця в ринковому циркулі від передмістя званих Селянський Кут і Щиглівка, що розташована по лівій стороні від публічної дороги до ринку від замку, а також село Хмелева, що лежить над Дністром [...] також прилеглі ставки, мурований замок із усіма забудованнями і цісарською стайнею, з ринковою юрисдикцією; корчму віздну на ринку; город Конопище [...]; другий город розташований вздовж лівої сторони від дороги з фільварку; церква Вознесіння Діви Марії з деканським *sumiure patronatus*»³². Литовському підчашому Йоахиму Каролу Потоцькому припали: «Частина Чернелиці в ринковому циркулі від передмістя Андрухівка, що розташована біля публічної дороги до ринку, по правій стороні кладовища і костелу костел оо. Чернелицьких домініканів», з полями і сонокосами»³³. Черговим власником стала Маріанна Морська, до якої відійшли: «Частина містечка Чернелиця в ринковім циркулі від передмістя Косівка з костелом оо. домініканів розташована по правій стороні від публічної дороги в сторону Ольхівця» з полями і сінокосами³⁴. Незнаний по імені Стшегоцький отримав: «Частину містечка Чернелиці в ринковій циркулі від передмістя Кілавки і Винограду, і розташовані нижче замку фільварки», а також два городи, перший з яких тягнувся справа

від фільварку аж до винниць, а другий знаходився біля двірсько-го саду. Крім того, йому було віддано фільварок на Кілавці разом з господарським двором і всіма будівлями, винницю, а також церкву св. Миколая³⁵. Остіннім з кредиторів Потоцького, котрий отримав володіння у Чернелиці був Миколай Вольський. Його наділено частиною містечка, котра знаходилась на Підзамчі разом із полями і сінокосами. Він також отримав город на Кілавці а також право до вільного вирубу лісу на опалення в чернелицьких лісах³⁶.

На думку сучасного історика Ярослава Николовича, defacto, такий частковий поділ Чернелиці відбувся одразу після смерті Марціанни Потоцької. Дослідник вважає, що Рильський і Стшегоцький користувались із своїх частин містечка, починаючи з 1766 р., а Миколай Вольський — з 1767 р.³⁷ Не відомо однак наскільки таке припущення є обґрунтованим, оскільки збережні архівні матеріали не дозволяють відкинути чи підтвердити його. З іншого боку, наявні документи свідчать, що на початку другої половини XVIII ст. частина Чернелиці знаходилась у власності Вороничів³⁸.

Вчоргове важливі зміни серед власників Чернелиці відбулись наприкінці XIX ст. з появою в даному населеному пункті роду Ценських. Однак проблема виходить за рамки нашого дослідження³⁹.

Підсумовуючи, відзначимо, що якщо встановлення власників Чернелицького ключа від середини XV до середини XVIII ст. не викликає особливих труднощів і можна доволі точно датувати події, пов'язані із зміною приналежності покутського містечка до того чи іншого роду, то встановлення власників Чернелиці в другій половині XVIII ст. є значно складнішою справою.

ПОСИЛАННЯ:

1. Czapliński W. Żelewski R. *Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII wieku*. — Warszawa, 1976. — S. 43.

2. Barański K. *Przeminęli zagońcacy, chliborobi, chasydzi... Rzecz o ziemi stanisławowsko-kołomyjsko-stryjskiej*. — Londyn, 1988; Grodziski S. *Wzdłuż Wisły, Dniestru i Zbrucza. Wędrywki po Galicji dyliżansem, koleją, samochodem*. — Kraków, 1998; Випасняк І.П., Яценюк Я.М. Чернелица — містечко над Дністром (Короткий історичний нарис). — Чернівці: Технодрук, 2007; Смеречанський Р., Каглян О., Никифорчук В. *Городенківщина стежками століть*. — Івано-Франківськ, 2009.

3. Czołowski A. *Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej* // *Teka Konserwatorska. Rocznik Koła C.K. Konserwatoryw Starożytnych Pomnikow Galicyi Wschodniej*. 1892. — Lwów, 1892. — S. 65-132; Нельговский Ю., Годованюк Е. *Каменные замки Западной Украины конца XVI — первой половины XVII в.* / под ред. О.Х.Халпахчыяна. — Т. 34: Преемственность и влияния в архитектуре народов СССР. — Москва, 1986. — С. 127; Лесик О.В. *Замки та монастирі України*. — Львів, 1993; Polak T. *Zamki na Kresach*. Białoruś, Litwa, Ukraina. —

Warszawa, 1997; Нагірний В. Чернелицький замок // Матеріали III Прикарпатської історико-краєзнавчої наукової конференції. — Коломия, 1997. — С. 38–39; Вечерський В. Замки и крепости Украины. — Киев, 2005; Прибега Л. Замки та фортеці. — Київ, 2007.

4. Нагірний В. Інвентарний опис Чернелицького замку 1757 року // Галичина. — Т. 22–23: До 85-річчя академіка Володимира Грабовецького. — Т. 22–23. — Івано-Франківськ. — 2013. — С. 425–432; Його ж: Хто і коли збудував Чернелицький замок? // Ямгорів. — 2013. — Т. 22–23. — С. 149–155; Його ж: Інвентарний опис Чернелицького замку 1798 року // Вісник Прикарпатського Університету. Історія. — Т. 23–24: До 20-ліття утворення кафедри історії словян і 80-річчя професора Петра Федорчака. — Івано-Франківськ. — 2013. — С. 21–26; Войнар М. Невідомі легенди Чернелицького замку // Ямгорів. — 2013. — Т. 22–23. — С. 156–158; Щупак А. Найдавніші зображення Чернелицького замку з 80-х років XIX століття // Ямгорів. — Т. 22–23. — 2013. — С. 159–164; Арсеніч М. Вибрані аспекти історії Чернелицького замку з кінця XIX століття до 1939 року // Ямгорів. — Т. 22–23. — 2013. — С. 165–169; Goszczyński A. Czernelica za czasów Czartoryskich (do 1676 roku) // Kurier Galicyjski. — 2014. — nr. 3 (199). — S. 26; Його ж: Czernelica w czasach wypraw mołdawskich Jana III Sobieskiego // Kurier Galicyjski. — 2014. — nr. 4 (200). — S. 26–27; Його ж: Życie na zamku czernelickim w II połowie XVII w. // Kurier Galicyjski. — 2014. — nr. 5 (201). — S. 26; Його ж: Czernelica i jej właściciele na przełomie XVII i XVIII wieku // Kurier Galicyjski. — 2014. — nr. 7 (203). — S. 26–27; Його ж: Czernelica pod rządami Potockich // Kurier Galicyjski. — nr. 8 (204). — S. 22; Його ж: O życiu mieszkańcyw Czernelicy w XVIII w. // Kurier Galicyjski. — 2014. — nr. 9 (205). — S. 27; Kwiatkowskyj L. Zamek w Czernelicy za czasów Czartoryskich // Kurier Galicyjski. — 2014. — nr. 6 (202). — S. 26; Николович Я. Закувала зозуленька ой під Чернелицев. Нариси, документи з історії містечка. — Львів, 2013; Войтович Л. Чернелиця, князі Чарторийські та козаки // Николович Я. Закувала зозуленька ой під Чернелицев. Нариси, документи з історії містечка. — Львів, 2013. — С. 425–432.

5. Zbiyr dokumentyw małopolskich. — Т. 8: Dokumenty z lat 1435–1450, uzupełnienie: dokumenty z lat 1286–1442 / wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś. — Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1975. — S. 78. Обставини умови швидше за все могли мати зв'язок із церемонією запрошення угорських послів для польського монарха зайняти угорський трон і переданням йому королівської корони, що мало місце в краківському кафедральному соборі 8 березня 1440 р. Не виключено, що королю бракувало власних ресурсів для такої урочистості, в зв'язку з чим він звернувся по фінансову допомогу до своїх підлеглих. Dąbrowski J. Władysław I Jagiełłończyk na Węgrzech (1440–1444) // Rozprawy Historyczne Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. — Т. 2. — Z. 1. — Warszawa, 1922. — S. 23.

6. Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacji śp. Alexandra hr. Stadnickiego / wyd. staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego [dalej: AGZ]. — Т. 14 / wyd. K. Liske. — Lwów, 1889. — S. 426.

7. На жаль, дати народження нащадків Теодорика Бучацького невідомі. Ймовірно, однією із причин поділу спадщини Теодорика через такий тривалий час була малолітність наймолодшого із братів — Яна.

8. AGZ. — Т. 12 / wyd. K. Liske. — Lwów, 1887. — S. 329–330.

9. Nagirnyj W. Pod władaniem Buczackich i Jazłowieckich: Czernelica w XV-XVII wieku // *Kurier Galicyjski*. — 2013-2014. — nr. 23-24 (195-196). — S. 43.
10. Язловець опинився у володінні Сенявського після бездітної смерті камянецького старости Єжи Бучацького, сина племінника Єжи Монастирського, Теодорика Бучацького і Катажини Колянки з Далейова. Ймовірно, перехід маєтку у власність Сенявського мав зв'язок з шлюбом Бучацького з Колянкою. Boniecki A. *Herbarz polski*. — T. 2. — Warszawa, 1900. — S. 218-219.
11. Żelewski R. Jazłowiecki Hieronim (ok. 1570-1607) // *Polski Słownik Biograficzny*. — T. 11. — Kraków, 1964-1965. — S.120-121.
12. Łoziński W. Prawem i lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi za panowania Zygmunta III. — Lwów, 1903 — S. 286.
13. Там само. *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S.J. Powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopisów, dowodów urzędowych*. — T. 2 / wyd. J.N.Bobrowski. — Lipsk, 1839. — S.102; Одружившись із дочкою Ядвіги Белзецької Януш Тишкевич висловлював претензії до маєтку свої померлої дружини. Намагаючись змусити свою тещу віддати йому частину родових земель Язловецьких, він напав на її володіння, піддаючи їх великим руйнуванням. В кінцевому результаті однак ці землі залишилися у володінні Ядвіги. Центральний Державний Історичний Архів у Львові [далі: ЦДІАЛ]. — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 130. — Арк 645-648; Łoziński W. *Prawem i lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi za panowania Zygmunta III*. — Lwów, 1903. — S. 285.
14. Łoziński W. *Prawem i lewem*. — S. 286-287; *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S.J. Powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopisów, dowodów urzędowych*. — T.3 / wyd. J.N.Bobrowski. — Lipsk, 1839. — S. 276.
15. ЦДІАЛ. — Ф. 5. — Оп. 9. — Спр. 602. — Арк. 688-689.
16. *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S.J. Powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopisów, dowodów urzędowych*. — T. 8 / wyd. J.N.Bobrowski. — Lipsk, 1841. — S. 489.
17. ЦДІАЛ. — Ф. 5. — Оп. 9. — Спр. 602. — Арк. 688-689.
18. Piwarski K. *Czartoryski Michał Jerzy* // *Polski Słownik Biograficzny*. — T. 4. — Kraków, 1938. — S. 287-288.
19. Winiarz A. *Polskie prawo majątkowe-mażeńskie w wiekach średnich* // *Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-filozoficzny*. Serya II. — T. 2. — Kraków, 1899. — S. 283.
20. ЦДІАЛ. — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 191. — Арк. 177.
21. Там само. — Оп. 9. — Спр. 602. — Арк. 690.
22. Kojasiewicz F.K. *Rozprawa o spadkach beztestamentowych podług praw i zwyczajów dawnych ziemskich polskich napisana* // *Rocznik Towarzystwa Naukowego Krakowskiego z Uniwersytetem Jagiellońskim połączonego. Poczet nowy*. — T. 2. — Kraków, 1899. — S. 99.
23. Там само.
24. ЦДІАЛ. — Ф. 5. — Оп. 9. — Спр. 602. — Арк. 690.
25. Там само. — S. 691-692. Після поділу спадку Евфросинії Станіславської було проведено поділ спадку по батькові Анни Дідушицької, Миколаєві Чурилові. Його було поділено між жидачівського ловчого Людвіка Дзержка, подільського хорунжого Яна Дзержка, Коссаковського і обох Дідушицьких. Дідушицькі мали право до спадку на підставі шлюбу Анни з Чурилів із Олександром Дідушицьким. В свою чергу, Владислав Миколай Коссаковський і Дзержки були нащадками сестер Анни з Чурилів, Софії Четвертинської Коссаковської і Ель-

жбети, виданої заміж за росперського каштеляна Адама Дзержка. Дідушицькі поділили спадек по Чурилах на три частини. Дві з ним відійшли до Дзержків. Першу частину становили села Рожнів, Новосільці і Жаб'є. Другу — Кунисівці, Копачинці, Ясенів і Криворівня. В свою чергу Дідушицькі отримали Хімчин, Соколівку з навколишніми полями і Яворів, а також 180 зл дозоду від Бани Косівської. В акті поділу брав участь також Владислав Миколай Коссаковский і сини Анни з Дзержків Жевуської (дочки Ельжбети з Чурилів): холмський староста Станіслав Матеуш Жевуський і виський староста Адам Жевуський, які мали отримати фінансову компенсацію з частини Дзержків і Дідушицьких. ЦДІАЛ. — Ф. 5. — Оп. 9. — Спр. 602. — Арк. 683-684, 692-693; Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego. — Т. 3. — S. 471; Dzieduszycki M. Kronika domowa Dzieduszyckich. — Lwyw, 1865. — S. 86-88.

26. AGZ. — Т. 10 / wyd. K.Liske. — Lwyw, 1884. — S. 373.

27. ННБУ імені Василя Стефаника. — Відділ рукописів. — Ф. 91: Archiwum Radziwińskich. — Спр. 75. — Арк. 346.

28. Baczkowski K. Sędziszów w XVII i XVIII wieku (do I rozbioru Polski) // Szkice z dziejów Sędziszowa Małopolski i okolicy. — Sędziszów-Rzeszów, 1983. — S. 71.

29. ННБУ імені Василя Стефаника. — Відділ рукописів. — Ф. 9 — Оп. 1. — Спр. 778. — Арк. 435.

30. Szczygielski W. Potocki Piotr h. Pilawa (zm. po 1800) // Polski Słownik Biograficzny. — Т. 28. — Kraków. — 1984-1985. — S. 124.

31. ЦДІАЛ. — Ф. 134. — Оп. 2. — Спр. 860. — Арк. 28зв-29.

32. Там само. — Арк. 83.

33. Там само. — Арк. 85.

34. Там само. — Арк. 86зв.

35. Там само. — Арк. 88зв.

36. Там само. — Арк. 90зв.

37. Николович Я. Закувала зозуленька ой під Чернелицев. Нариси, документи з історії містечка. — Львів, 2013. — С. 253.

38. Biblioteka Narodowa w Warszawie. — Dział rękopisów. — Sygn. 6931: D.Dubiski do Jabłońskiego z Kozłowa 30 maja 1762 r.. — S. 3; Там само. — Worotyński do Jabłońskiego z Trojanowa 5 kwietnia 1758 r. — S. 10; Там само. — Worotyński do Jabłońskiego z Łącznej 6 kwietnia 1760 r. — S. 12.

39. Детальніше про це див.: Нагірний В. Чернелиця як резиденція Ценських у першій половині XIX століття // Вісник Прикарпатського університету. Історія. — Т. 25. — Івано-Франківськ — 2014 (в друці).

м. Краків

ГАЛИЦЬКІ І ПОКУТСЬКІ ВІРМЕНИ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ.

Голокост: постановка проблеми

30 червня 1941 р. Львів було окуповано Вермахтом. Уже з першого дня окупації почалися переслідування на політичному й етнічному ґрунті. Відповідно до расової ідеології нацисти запровадили політику поділу місцевого населення на так зване «арійське» і «неарійське». Як наслідок такої сегрегації, у Львові та інших галицьких містах створювалися єврейські гетто, куди переселяли всіх місцевих і приїжджих євреїв.

Політика «поділу й володарювання» справляла вплив на підсвідомість натовпу та призводила до міжнаціональних зіткнень і єврейських погромів. Як приклад можна навести описані численними свідками сумнозвісні події, що сталися у Львові 1 липня 1941 р. Того дня, після відходу радянських військ, у трьох львівських в'язницях було знайдено тіла тисяч розстріляних арештантів, переважно місцевих жителів. Цей злочин окупантами було використано для розпалювання ворожнечі серед городян. Нацисти оголосили, що керівництво львівських в'язниць, яке було винне за масове вбивство арештантів, складалося нібито лише з осіб єврейської національності. Провокаційна звістка миттєво поширилася містом, викликавши обурення родичів загиблих, що вилилося в першу хвилю єврейських погромів¹.

Відомо, що частина місцевого населення Галичини, включно з інтелігенцією і церковними діячами, засуджували такі провокаційні акції, виявляли співчуття й надавали допомогу переслідуваним співгромадянам. Користуючись своїм особливим релігійним статусом, галицькі священники з ризиком для власного життя допомагали єврейським родинам переховуватися від нацистських переслідувань. Про діяльність священників, що рятували євреїв, написано чимало. Багато відомостей про це можна знайти у спогадах рабина Давида Кахане². Однак маловідомо, що, крім уніатських і католицьких священників, священники й парафіяни Вірмено-католицької церкви Львова також допомагали галицьким євреям уникнути переслідувань.

¹ Хилка І. Достовірність свідчення: реляція Рузі Вагнер про львівський погром влітку 1941 р. // *Голокост і сучасність*. — 2008. — № 2 (4). — С. 43–65.

² Щоденник Львівського гетто: Спогади рабина Давида Кахане / Упор. Ж.Ковба. — К.: Дух і Літера, 2003. — 267 с.

Ця публікація є спробою хоча б частково розкрити й заповнити цю білу пляму, що стосується відносин між вірменами і євреями в окупованому Львові, а також намітити напрями для подальшого дослідження цієї теми.

Треба нагадати, що з XIII ст. етнічні вірмени були одними із традиційних населеньків Галичини, що й до XX ст. зберегли елементи національної культури і релігії. Вони проживали невеликими компактними групами у великих і малих місцях Західної України. До середини XX ст. галицькі вірмени були згуртовані в національно-релігійну громаду навколо львівської Вірмено-католицької церкви (ВКЦ). Главою Вірменської Церкви був митрополит з резиденцією у Львові. Чисельність галицьких етнічних вірмен була невелика — 5,5 тис. осіб. Однак у міжвоєнні роки вірменська община істотно поповнилася за рахунок численних вірменських родин, що переїхали у Галичину після жовтневої революції в Росії, а також за рахунок асимільованих вірмен-поселенців «радянської хвилі», із числа фахівців, робітників, військових, що приїхали на Західну Україну за радянських часів, з 1939 по 1941 р.

У період німецької окупації 1941–1944 рр. львівські вірмени, незважаючи на релігійні відмінності, соціальний і політичний статус, почали об'єднуватися навколо Вірменської Церкви Львова, яка, у свою чергу, намагалася захистити інтереси парафіян, що зверталися за допомогою. Але були також випадки, коли до вірменських священиків зверталися євреї з проханням про допомогу від нацистських переслідувань. Польські автори, ґрунтуючись на даних католицьких архівів, наводять багато прикладів порятунку євреїв вірменськими священиками. У числі переховувачів єврейських родин — секретар львівської вірмено-католицької капітули о. Казимир Ромашкан, що був цинічно обвинувачений співробітниками НКДБ і засуджений 1946 р. на 15 років сибірської каторги. Усю війну, ризикуючи власним життям, він переховував у своєму помешканні на території вірменського кафедрального собору 15-річну дочку Берти Когане й видавав її за свою власну племінницю, за що згодом і був визнаний гідним почесного звання «Праведник Світу»³ (порядковий номер диплому УУА, О-3/2541). Настоятель Кутського деканату о. Самуїл Манугевич два роки переховував від німців місцевого рабина, а до того — від співробітників НКДБ місцевого священика УГКЦ о. Романа Закревського⁴.

³ Yones E. Smoke in the sand. The Jews of Lvov in the war years 1939–1944. — Jerusalem; New York: Gefen Publishing House, 2004. — 390 p. (глава: «Those who took the ultimate risk»). УВА — Архів Інституту і Музею «Яд Вашем» (Єрусалим), далі том і сторінка, що містять свідчення свідків і тих, кого врятували, іноді тих, хто рятував // Львов 1941–1944.

⁴ Свідчення Ганни Кривцової-Луцької, аудіозапис // Архів автора.

Багато фактів переховування євреїв львівськими вірменськими священиками і парафіянами через закритість радянських державних архівів стали відомими тільки сьогодні. З'ясувалося, що однією з форм допомоги вірменських священиків єврейським родинам, крім прямого переховування, було хрещення євреїв. Вікарій львівської архідієцезії Діонісій Каєтанович, за даними львівського гестапо, власноруч видавав євреям вірменські метрики⁵. Багато авторів, посилаючись у своїх статтях на документи допитів гестапівських і радянських слідчих, називають видані священиками ВКЦ метрики «фіктивними». А як це було насправді? Процедура прискореного хрещення для дорослої людини полягає в тому, що перед здійсненням Таїнства хрещення відбувається наречення імені на честь когось із християнських святих. При цьому можна зазначити будь-яку національність, у цьому разі вказувалося характерне вірменське прізвище. Саме графа про національність у метриках вважалася нацистами «фіктивною», тобто такою, що не відповідає дійсності. Однак усі християнські священики без винятку дотримуються єдиного церковного правила, заснованого на Біблії, згідно з яким при хрещенні національність не враховується. Тому запис про національність у метриці для священика будь-якої конфесії є не обов'язковою формальністю і зазначається в типовому формулярі за усною заявою охрещеного, без подання будь-яких документів. У такий спосіб видані євреям метрики практично нічим не відрізнялися від метрик, виданих, скажімо, вірменам.

Внаслідок цієї церковної акції в Галичині з'явилися євреї з типово вірменськими прізвищами. Нагадаємо, що в дорадянські часи, в тому числі й у період німецької окупації Галичини, церковні метрики були підставою для одержання нового паспорта або посвідчення особи. Маючи на руках метрику, можна було легалізуватися й одержати так звану розпізнавальну карту, дійсну під час німецької окупації. Так, через багато років після війни, за розповіддю голови Федерації вірменських громад Польщі Мачея Богусевича, якось до нього у Варшаві підійшов його єврейський однофамілець і розповів історію про те, як його батьки одержали це прізвище завдяки вірменській метриці, виписаній в окупованому Львові⁶.

Хрещення й видача вірменськими священиками євреям християнських метрик були справою не примусовою, а суто добровільною. Можна навести багато прикладів, коли під час окупації хрис-

⁵ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі — ГДАСБУ), ф. 6, спр. 75182ФП, арк. 72 (Протокол допроса Рупп Роберта Евгеньевича от 19 ноября 1945 г.).

⁶ Хечоян А. Наш человек в Варшаве. Интервью с Мачеем Бохосевичем // *Анив*. — 2007. — № 5 (14).

тиянські метрики врятували життя єврейським родинам. Наприклад, у палаці львівського римо-католицького митрополита Твардовського за документами на прізвище вірменського архієпископа Теодоровича легально жила єврейська родина відомого львівського лікаря професора В.Ельнера. Їхні документи виписав капітульний вікарій львівської Вірмено-католицької церкви Діонісій Каєтанович. Це повідомлення наводить у своїй книзі Юрій Смирнов⁷, посилаючись на Станіслава Бизуна⁸.

З архівних документів можна також дізнатися про маловідомі факти переслідування львівських вірменів із боку нацистів через зовнішню схожість із євреями, за що вони ставали жертвами вуличних і квартирних облав. Саме тому до вірменських священиків за роки окупації зверталися за християнськими метриками не лише євреї, а й вірмени з числа переселенців «радянської хвилі» 1939-1941 рр. Наприклад, «радянська» вірменка, уродженка Ашгабата Гоаріне Бабаєва через зовнішню схожість із єврейкою була схоплена поліцією Львова й просиділа у в'язниці гестапо два місяці, марно намагаючись довести свою національність. Ось її свідчення: «Проживая в оккупированном городе Львове, я преследовалась немецкими карательными органами, считавшими, что я по национальности еврейка, а не армянка. Несколько раз созданная немцами еврейская полиция требовала от меня уплатить контрибуции, но я отказывалась выполнить их требование, заявляя, что я армянка, предъявляя в подтверждение — паспорт с указанием национальности. Но мне не верили. Впоследствии 24 декабря 1941 года еврейской полицией я была задержана и передана гестапо. Меня арестовали и под стражей я находилась в тюрьме по ул. Лонского до марта 1942 года. За этот период времени только в первый день, когда была доставлена в гестапо, офицер гестапо, не знаю его фамилии, допрашивал один раз и интересовался моей национальностью, и действительно ли мой муж работал в органах НКВД»⁹. Випущена на клопотання близьких з гестапівської в'язниці, Гоаріне Бабаєва прийняла рішення — негайно охреститися, щоб уникнути подальших переслідувань і арештів. Вона охрестилася з дочкою у вірменському кафедральному соборі й одержала з рук о. Казимира Ромашкана рятівну метрику на себе й на свою дванадцятирічну дочку Віолетту. З отриманням християнської метрики, згадує постраждала, переслідування одразу припинили¹⁰.

⁷ *Smirnow Ju.* Katedra Ormianska we Lwowe. — Lwow, 2002. — P. 216.

⁸ *Bizun St.* Historia kryzem znaczone. — Lublin, 1994. — P. 187-188.

⁹ ГДАСБУ, ф. 6, спр. 75182ФП, арк. 374 (Протокол допроса Бабаевой Г.С. от 16 августа 1956 г.).

¹⁰ Там само, арк. 346 (Просьба о пересмотре дела от 1 марта 1956 г.).

Однак 1943 р. на капітульного вікарія о. Діонісія Каетановича донесли, він був запідозрений і заарештований гестапо саме за хрещення і видачу вірменських християнських метрик євреям¹¹. При цьому співробітники гестапо вилучили з канцелярії вірменської церкви всі метричні книги останніх років для звірення записів. Мотив арешту капітульного вікарія ВКЦ — «переховування євреїв» — вважався, за німецькими окупаційними законами, дуже серйозним злочином. Саме тому гестапівці пішли на надзвичайні заходи — арешт вищого ієрарха католицької церкви. У зв'язку із гучним арештом настоятеля Вірменської Церкви митрополит Андрей Шептицький, що тимчасово опікувався справами Вірменської Церкви, негайно через папського нунція в Берліні довів до відома Ватикану, що трапилося. Увесь час, поки тривало розслідування, вікарій о. Каетанович перебував у будинку ізолятора львівського гестапо. Тим часом, не очікуючи наслідків дипломатичної переписки, митрополит Андрей Шептицький самостійно розпочав переговори із представниками місцевої німецької влади, наполегливо вимагаючи якнайшвидшого звільнення вікарія ВКЦ. Певних зусиль докладали також ієрархи Вірменської Церкви і родичі арештованого вікарія, стурбовані різким погіршенням стану його здоров'я. Для звільнення вікарія капітул львівської Вірменської Церкви віддав гестапівцям величезний грошовий хабар¹².

Метод вимагання та здирництва був типовим для гестапо. Сприяло корупції те, що саме гестапівцям було доручено одноосібно й безконтрольно займатися збором «контрибуції» з єврейського населення окупованих територій. Це породжувало величезні службові зловживання, а сам процес «вилучення» контрибуції супроводжувався нахабним цинізмом і наругою над особистістю. Серед прийомів вимагання найпоширенішими були шантаж і захоплення заручників, навіть з числа церковників. Так сталося із вірменським вікарієм о. Лечеком Прелинським, що помер 1942 р. у концтаборі Дахау, і вікарієм Лисецької парафії о. Станіславом Ласкі, що загинув 1944 р. у концтаборі Маутхаузен. Пам'ятаючи про це, секретар вірменської церковної канцелярії о. Казимир Ромашкан передав гестапівцям через їхнього агента Роберта Руппа грошовий хабар розміром 120 000 злотих¹³. Сума, як на ті часи, астрономічна:

¹¹ Chrzasczewski J. Historia Katedry Ormianskiej we Lwowie // *Biuletyn OTK* (Ormianskiego towarzystwa kulturalnego, Krakow). — 2001. — № 26/27. — S. 44.

¹² ГДАСБУ, ф. 6, спр. 75182ФП, арк. 52 (Протокол допроса Ромашкана Казимира Николаевича от 12 декабря 1945 г.).

¹³ ГДАСБУ, ф. 6, спр. 75182ФП, арк. 374 (Протокол допроса Ромашкана К.Н. от 12 декабря 1945 г.).

досить зауважити, що річний податок львівської вірменської архієпархії становив 35 000 злотих. Посередником в угоді з гестапо виступила сестра вікарія Каетанович Яніна. А от як коментував звільнення Каетановича сам співробітник львівського гестапо Роберт Євгенович Рупп на допиті в УНКДБ Львівської області: «Ввиду того, что Ватикан с немецким правительством в Берлине имел договор о том, чтобы никого из католических епископов не трогать, а в каждом случае иметь переговоры непосредственно с Римским Папой для того, чтобы в случае необходимости договориться о каждом в отдельности с немецкими правящими кругами»¹⁴. Чи знав про це начальник львівського гестапо? Як з'ясувалося, начальник гестапо був прекрасно обізнаний щодо статусу недоторканності капітульного вікарія ВКЦ. Ось що розповідає далі Роберт Рупп: «Начальник львовского гестапо Стависки знал об этом и опасаясь быть привлеченным к ответственности за нарушение этого договора освободил Каетановича, поставив в известность о деятельности Каетановича Гиммлера»¹⁵.

Нацистським переслідуванням піддавалися не лише єврейські, а й навіть і змішані родини, якщо хтось з подружжя був євреєм. Так, дружина львівського вірмена Сергія Христофоровича Назаряна — Рудовська Валентина Юхимівна була за національністю єврейкою. Німці звідкись про це дізнались і арештували обох у січні 1944 р. Майже місяць їх протримали у в'язниці в окремих камерах. Гестапівці намагалися дізнатися про національність жінки. Однак чоловік і жінка непохитно трималися на допитах і взято не видавали своєї сімейної таємниці щодо національного походження дружини. Врятувало Назаряна та його дружину письмове свідчення, яке надав священник Вірменської Церкви. Як розповідав сам Назарян на допиті у Львівському НКДБ, «в гестапо мене допрашивал офицер с переводчиком и еще сидела в кабинете машинистка допрашивали меня тоже по вопросу моей жены, еврейка она или нет, я так же отрицал и настаивал, что она русская, тогда и меня офицер стал обвинять, что я тоже еврей, но потом священник армянской церкви дал отношение, в котором указал, что я армянин, после этого мне сделали медицинский осмотр и на второй день после этого я вместе с женой был из под ареста освобожден». На питання: «Почему узнали армянские священники о том, что вас арестовало гестапо и обвиняет именно в принадлежности к евреям?» — Назарян відповів: «У меня во Львове проживает племянник по улице Сапега дом № 9, кв. № 7. Довидович

¹⁴ Там само, арк. 72 (Протокол допроса Рупп Р.Е. от 19 ноября 1945 г.).

¹⁵ Там само.

Едуард Романович. Когда меня арестовали, он пошел в армянскую церковь и сказал армянским священникам, что я арестован, после этого было ими предпринято то, что показал выше»¹⁶.

Цей випадок був не поодинокий, в інших справах також можна зустріти відомості про надання допомоги євреям Вірменською Церквою. За розповідями львівської єврейки Марії Марківни Григорян¹⁷, що змінила своє єврейське прізвище на вірменське, для одержання «арійського документа» слід було заручитися рекомендацією декількох вірмен і мати виписку про хрещення, видану священниками ВКЦ. Видачею вірменських «арійських» документів львівським євреям безпосередньо займався секретар львівської вірменської національно-релігійної громади Станіслав Донігевич. На підставі згаданих вище документів і рекомендацій Станіслав Донігевич робив відповідний запис у реєстровому списку львівських вірмен, а з часом видавав окремий документ (посвідчення), на якому ставилася печатка Вірменської Церкви. Цей документ, за словами Марії Марківни, було видано їй безкоштовно: «Донигевич сам печатав, заповняв, после чего давал подписать ксендзу армянской церкви, и ставил церковную печать, после чего сам уже раздавал...»¹⁸.

Тож, незважаючи на суворі антисемітські закони, встановлені окупантами, за якими заборонялося місцевому населенню спілкуватися з євреями, люди інших національностей, у тому числі вірмени, за можливості допомагали євреям уникнути нацистських переслідувань. Улітку 2008 р. я записав в Івано-Франківській області розповідь про нацистські переслідування і порятунок євреїв місцевими жителями. Пані Ганна Кривцова (Луцька), мешканка містечка Кути, розповіла: «Мій сусід, вірмен Мико Мойзесович, і його дружина вірменка Ганецька з самого початку війни сховали 12 євреїв — родини лікаря, адвоката, дантиста разом із дітьми. А 1944 р., коли залишалося двадцять днів до звільнення, їх схопили. Хтось підслухав, що розмовляють єврейською. Але коли їх забирали, вони між собою домовилися і сказали гестапівцям, що «євреї прийшли на одну ніч». Тоді хазяйку Ганецьку відпустили. Вона поїхала в Коломию в гестапо, там мешканка із Кутів, німкеня пані Гретхель, варила гестапівцям, вона врятувала цього Мико Мойзесовича, однак сусідів-євреїв урятувати не змогла, їх розстріляли. Але через два місяці спалили дім Мойзесовичів, вбили дружину

¹⁶ ГДАСБУ у Львівській області, спр. П-29738[71], арк. 11 (Протокол допроса Назаряна С.Х. от 4 августа 1944 г.).

¹⁷ Державний архів Львівської області, ф. Р-3258, оп. 1, спр. П-37194(484), арк. 37 (Протокол допроса Григорян Марии Марковны от 10 августа 1945 г.).

¹⁸ Там само, арк. 35.

Секретар капітули львівської вірменської архієпископії о. Ромашкам (стоїть зліва), настоятель Кутського деканату ВКЦ о. Самуїл Манугевич (сидить) і секретар львівської вірменської громади Станіслав Донігевич (стоїть праворуч). 1956 р., м. Кути (з родинного архіву п. Г.Кривцової-Луцької).

Випуск Кутської школи. Сидять (зліва направо) місцевий рабин, римо-католицький ксьондз, директор школи і священник УГКЦ о. Роман Закревський. 1938 р., м. Кути (з родинного архіву п. Г.Кривцової-Луцької).

Ганецьку й старшу дочку Галину. Залишившись із молодшою дочкою Ромою, Мико не захотів більше будуватися на старому попелищі, що нагадувало про загибель близьких йому людей, і переїхав з донькою до Польщі у Бидгощ, потім до Канади»¹⁹.

Також вважаю за доцільне, для відтворення всієї повноти вірмено-єврейських міжнаціональних взаємовідносин, процитувати тут слова з книги професора і завідувача кафедри Відкритого університету Ізраїлю Яір Орона, який наводить приклад порятунку радянського солдата, єврея за походженням, вірменом — доктором з вірменського національного військового легіону Вермахту, що тривалий час був розташований у Галичині: «zareєстровано декілька випадків, коли єврейські солдати, що служили у Червоній армії й потрапили у полон, були врятовані вірменами. Я інтерв'ював нещодавно одного з них в Ізраїлі. Йосип Мойсейович Коган, якого було врятовано вірменським лікарем, переховувався у вірменському батальйоні та втік завдяки допомозі вірмен. Ще один єврей був одним із лідерів підпільного руху у Вірменському батальйоні...»²⁰.

Нами наведено випадки порятунку євреїв від нацистських переслідувань галицькими вірменами, що належали до різних етнічних груп, соціальних верств, були прихильниками різних політичних поглядів, у тому числі з радикальних антирадянських військових угруповань. З уривків зі слідчих документів і коротких розповідей очевидців подій ми довідуємося про те, як деякі церковнослужителі та представники цивільного вірменського населення Галичини за можливості і безкорисливо намагалися допомогти безневинним єврейським родинам уникнути переслідувань і смерті.

Для детальнішого вивчення теми необхідно ретельніше вивчити архів львівської вірменської капітули, а саме метричні книги й документи вірменської національної громади в роки німецької окупації. Проблема ускладнюється тим, що 1946 р. цілісний церковний архів був розчленований, частина церковних документів нині знаходиться у Львові, а решту вивезено до польських архівів і Ватикану. Однак тепер, коли можливий доступ до раніше закритих архівів, а дослідникам Голокосту не ставлять цензурових перешкод, настав час для подальшого вивчення міжнаціональних взаємовідносин, у тому числі вірмено-єврейських, у роки німецької окупації Покуття і Галичини.

¹⁹ Свідчення Ганни Кривцової-Луцької, аудіозапис 17 липня 2008 р. // Архів автора.

²⁰ *Aaron Ya. The Banality of Denial: Israel and the Armenian Genocide.* — New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers, 2004. — P. 262.

Іван БОНДАРЄВ

АНЕКДОТИ ПРО ПОТОЦЬКОГО

Серед польських аристократів XVIII ст. Микола Базиль Потоцький посідає особливе місце. Завдяки власним дивацтвам, нестандартній поведінці та звичкам, він став героєм багатьох анекдотів, історій, легенд. Навіть відомий український історик сучасності, Наталя Яковенко, і та назвала Потоцького «магнатом-неформалом».

Життя цього шляхтича було цікавим, яскравим, веселим, і заслуговує, щонайменше, на окрему статтю. Скажімо лише, що Микола Потоцький (1712-1782) займав посади старости Канівського (пан Каньовський), воє-

води Белзького, був власником Городенки, Бучача, Золотого Потоку та інших земельних маєтків. Взагалі, все його життя було тісно пов'язане із Західною та Центральною Україною.

За кількістю анекдотів про нього «пан Каньовський» сміливо може конкурувати з Чапаєвим, Штірліцем та чукчами. Наведемо деякі з цих «скарбів усної народної творчості».

ВЕСЕЛИЙ ПОХОРОН

У 1751 році помер власник Станіславова, великий гетьман коронний, Йосип Потоцький. Син і спадкоємець померлого — Станіслав, запросив на поховальні урочистості величезну кількість польської шляхти. Лише ксьондзів було 1275 чоловік. Серед гостей був і далекий родич померлого, 39-річний володар Бучача Микола Потоцький. Поминаючи гетьмана, останній добре напився та розпочав стрільбу по голубах. Та замість «птаха миру» цей снайпер з п'яних очей влучив у єврея, який впав за мертво. Подія ця викликала неабиякий резонанс у впливовій єврейській громаді міста.

Новий дідич Станіслава підійшов до пана Каньовського та виказав тому своє обурення з приводу вбивства. Але Микола не розгубився, і мало того, навіть образився: «Тобі що, шкода якогось там жида? Та я тобі їх цілий віз пришлю!». Вигукнувши це, п'яний магнат скочив на коня, та разом із своїми людьми, покинув місто.

Через декілька днів через Тисьменецьку браму Станіслава в'їхав віз із далекого Бучача. Яке ж було здивування мешканців міста, коли з підводи, прямо на бруківку біля палацу Потоцького, висипалась дюжина євреїв. Це була своєрідна «моральна компенсація» від пана Каньовського. Пізніше один з тих змушених переселенців, розбагатів та навіть звів кам'яницю у престижному районі Станіслава.

ПІСНЯ ПРО БОНДАРІВНУ

Завдяки цієї народної пісні Потоцький став знаменитий по всій Україні. Немає точної інформації, де відбувались описані події. Є варіанти, що це було «в Станіславі на риночку...», також в Городенці, Бучачі, Каневі, навіть у Києві.

Отже, молода Бондарівна (тобто дочка майстра, який виробляв бочки), «пила й гуляла на риночку». Вродливу дівчину побачив пан Каньовський, який з галантністю справжнього аристократа, підійшов до красуні і почав її «за циці стискати». Обурена молодиця вдарила нахабу по писку та почала втікати. У погоню кинулись два панські гайдуки, які затримали втікачку та привели її до Каньовського. Останній запропонував два варіанти — стати його наложницею, або померти:

«А чи маєш, Бондарівно в сих покоях жити?

А чи маєш, Бондарівно, в сирій землі гнити?»

Дівчина, не бажаючи ставати іграшкою жорстокого магната, відповіла:

«Як кохала тебе, пане, так тепер кохаю:

Де побачу між панами, за пса тебе маю.»

Обурений такою відповіддю Потоцький власноручно застрелив її. У різних піснях він це зробив з пістоля, рушниць або лука, тощо.

КМІТЛИВІ ЛІСНИЧІ

Серед багатьох добрів Потоцький володів ще й величезними лісовими масивами. Раптом до нього дійшли чутки, що лісничі крадуть і продають ліс. Магнат вирішив перевірити, чи справедливі ці підозри, але його лакей встиг попередити лісничих.

Діло було взимку, і тому лісорубам не важко було сховати вже приготовлену партію деревини під товстим шаром снігу. Незабаром на санях приїхав і сам власник лісу, переодягнений у простого купця. Хоч лісники й впізнали магната, але виду не подали. Той одразу ж запропонував продати йому ліс для будівлі. «Чесні» лісоруби з гордістю відповіли, що без відома пана Потоцького ніяких оборудок не здійснюють.

Тоді Каньовський виставив хлопцям могорич — два відра горілки. Ті, звичайно, все випили, але дров не продали. Розлючений «купець» почав кричати, скандалити, і тоді отаман лісничих розпорядився дати нахабі 50 батогів.

Незважаючи на те, що весь наступний тиждень Потоцький був не в змозі сидіти, він щедро нагородив чесних і відданих лісничих.

Наступного дня чергова партія лісу була щасливо продана «на ліво».

КЛЮЧНИЦЯ

Поет Францішек Карпінський, який був добре знайомий з канівським старостою, у своїх «Спогадах» описує цікавий епізод. Одного разу поміщик Вітославський запросив поета та Миколу Потоцького до себе на обід. Гості розсілися за столом, але їжу все не несли. До цього Потоцький не звик. Коли економка Вітославського проходила біля них, він шепнув Карпінському — «А я більше б хотів оцю ключницю, чим майбутній обід Вітославського!». А було пану Потоцькому тоді вже 70 років.

ПОЧАЇВ

Якось у 1759 році пан Каньовський проїжджав у своїй розкішній кареті біля Почаївського монастиря. Раптом коні чогось налякались, понесли і врешті-решт перекинули візок. Весь замщений у багнюці Потоцький в гніві дістав пістоль та навів на кучера, який не впорався з кіньми. Той лише встиг повернутися у бік монастиря та крикнути: «Мати Божа, чудодійна,

в іконі Почаївській, врятуй мене!». І ось граф натискає на курок, а з пістоля ні диму ні вогню — осічка. Натискає вдруге, і знов немає пострілу. І лише після третьої невдалої спроби Потоцький нарешті зрозумів, що якась сила стримує курок і «відчув непереборне бажання побачити ікону», до якої звертався кучер. Під'їхавши до монастиря і побачивши ікону, пан Каньовський зі сльозами покаяння впав на коліна перед образом. Пізніше він навіть перейшов з латинської до греко-католицької віри і перед смертю жив у Почаївській лаврі, де й похований.

МОНАХИ І МОНАХИНІ

Той самий Карпінський так згадує часи перебування Миколи Потоцького у Почаївській лаврі:

«Вранці і увечері ходив до церкви на молитву, доглядав за монахами, а, oprіч того, у себе кілька дівок для розпусти тримав; ранком їх будив до молитви, яку разом промовляли; а якщо якась з них після молитви розсміялась, цибухом по плечах бив, щоб Бога не гнівила...»

Ось такий строгий був пан Каньовський.

ВИПАДОК У ДОРОЗІ

Якось їхав пан Потоцький дорогою до Кагарлика. Місцевість була нерівною, багато пагорбів та впадин. Раптом біля дороги староста побачив селянина, який гірко плакав над возом з розбитою бочкою дьогтю.

Потоцькому стало цікаво, і він запитав селянина, що трапилось. Той відповів, що коли спускався з пагорбу, якийсь пан, що їхав ззаду, дишлом від воза пробив дно бочки, і весь дьоготь витік. Каньовському стало шкода бідного селянина, він заплатив за дьоготь, а своїм гайдукам наказав наздогнати того пана.

Через деякий час козаки повернулись і притягли з собою монаха-домініканця, який одразу ж почав виправдовуватись. Але пан Каньовський був неблаганний та наказав монаху пролізти крізь порожню бочку з-під дьогтю. Домініканець, звичайно, «не зміг відмовити» пану старості.

ПОРТРЕТ

Одна дуже вродлива молода дівчина сподобалась Миколі Потоцькому. Але горда молодиця відкинула всі пропозиції пана старости. Тоді той запросив художника, який намалював портрет красуні.

Коли робота була завершена, Потоцький підвів дівчину до портрета і сказав: «Бачиш, як я шаную твою красу. І онуки побачать,

яка ти була гарна! Але якщо ти не дісталася мені, то не дістанешся вже нікому!»

Після цього Каньовський застрелив красуню з пістоля.

ВЕСІЛЛЯ

Іноді Потоцький влаштовував собі досить оригінальні весілля. Відбувалось це так. Приїхавши зі своїми людьми в якесь село, пан староста одразу ж обирав собі вродливу дівчину і влаштовував з нею весілля, причому з дотриманням всіх весільних обрядів. Після доброї пиятики «молодий» та його наречена йшли спати. Наступного дня Потоцький бідкався, що він вже старий, йому незручно бути одруженим і вимагав розлучення. Робилося це доволі просто: нещасну «молоду» зашивали у мішок та топили у ближній річці.

Цікаво, що законна дружина пана Потоцького — Маріанна Домбровська, більшу частину життя переховувалась від свого «люблячого» чоловіка у львівському монастирі кармеліток.

БАНИЦЯ

Розповідають, що Микола Потоцький скоїв близько 150 вбивств, і за це суд приговорив його до «баниці». Іншими словами — це було позбавлення захисту законів та вигнання за межі королівства. Фактично Потоцького було оголошено поза законом і будь-який шляхтич міг безкарно вбити його, не боячись відповідальності.

Але пан Каньовський був не з тих, яких можна залякати якимось там вироком. На чолі загону озброєних надвірних козаків Потоцький вривається у судову залу, де йшло засідання. Своїм гайдукам він наказує спустити з суддів штани та покласти їх обличчям до низу на пергамент з вироком стосовно пана старости. Після того Потоцький виніс суддям власний вирок — кожному 100 батогів.

Цей вирок був виконаний негайно.

РОЗБИТИЙ ГЛЕЧИК

Одного разу пан Каньовський закликав до себе горшкодрая і запитав, чи добре той знає своє ремесло. Майстер, звичайно, відповів, що добре. Тоді Потоцький кинув свій глечик згори, і той розсипався на дрібні кавалки. Після того староста сказав, якщо горшкодрай зробить глечик так, щоб той не тік, то отримає 25 золотих, а якщо глечик потече — то, відповідно, 25 буків.

Майстер скріпив розбитий глечик, але через тріщини текла вода. Випадково засмученому горшкодраю зустрівся панський кухар, який і допоміг бідоласі — намастив глечик з середини лоєм.

Коли горшкодрай приніс повний глечик води пану Потоцькому, той не торгуючись, відсипав 25 золотих. Отримані гроші майстер пропив разом із кухарем.

МИТНИЦЯ ПАНА СТАРОСТИ

Якось розпорядився пан староста поставити у чистому полі браму, а біля неї гайдуків з нагайками. Тих, хто проїздив через браму, не чіпали, а тим, хто намагався обминути ці ворота, виписували по 25 нагаїв. Мотивація була проста — за «контрабанду», та не вшанування воріт ясновельможного пана старости.

ПРО ШЕВЦЯ ТА СМЕРТЬ

Жив собі швець на ім'я Віник, який шив найкращі чоботи в усій окрузі. Навіть сам пан Потоцький у нього чоботи замовляв. Щоправда, гроші не платив, а так забирав.

І ось одного разу прийшла до шевця Смерть, і забирає його до себе. А Віник їй каже: «Та як же я піду, якщо пану Потоцькому не встиг одного чобота дошити. Як же він в одному чоботі без халяви ходити буде?» Смерть йому відповідає: «Там, куди я тебе заберу, пана Потоцького немає.» На що швець відповів: «Е, стара, ти погано знаєш нашого пана старосту, він мене і на тому світі знайде!»

Вражена такою відповіддю Смерть дала майстрові відстрочку на 10 років.

МУХТАР

У 1772 році відбувся перший поділ Речі Посполитій. Галичина відійшла до Австрії. У городенківському кляшторі розквартирувалась австрійська військова частина.

Розповідають, що власник Городенки Микола Потоцький, перебирався у величезного собаку, і вночі лякав чатових. Цісарські солдати зі страху утікали з поста.

Добре, що ніхто не стрілив. Згідно Статуту.

ДАЙ ПРИКУРИТИ

Одного разу зустрів Каньовський селянина і запитав, чи має той вогонь. Селянин відповів, що має кресало і огниво. Потоцький запропонував йому гру — якщо мужик до трьох раз викреше вогонь, то дістане 100 злотих, а коли ні — 100 нагаїв. Селянин погодився і виграв.

Пізніше, у корчмі, він розповів цю історію одному заздрісному чоловіку, який теж вирішив заробити. Він сів біля дороги, розклав біля себе огниво і кресало та почав гратися ними.

Коли Потоцький побачив це, то одразу зрозумів, що до чого, і попросив викресати вогонь, бо хоче курити. Заздрісник почав здобувати вогонь, але через хвилювання не зміг його дістати за третім разом.

Розгніваний пан наказав дати невдасі 100 нагаїв.

ПООБІДАВ

Чомусь Потоцький дуже не любив євреїв. Якось пан староста гостював у сусіда-поміщика, і за одним столом з ним сидів єврей, який був економічним радником сусіда. Хоч Каньовський і образився, але виду не подав. Дочекавшись перерви, він вийшов з євреєм у парк, щоб «поговорити», і там наказав своїм козакам повісити бідолаху на ближньому дереві.

Потім Потоцький повернувся до столу, завершив обід, та, подякувавши сусіду за смачні страви, поїхав додому.

ЯКИЙ БОГ КРАЩИЙ?

У Каневі була велика єврейська громада, і пан Потоцький вирішив зняти з неї велику суму грошей. Але вірний своїм звичкам, староста пообіцяв звільнити їх від сплати, якщо євреї вирішать загадку — який Бог кращий, єврейський чи християнський? На роздуми відводилась година.

Керівник громади був у відчаї, як не відповідай, а все одно образиши магната-християнина. Тоді вирішили покликати старого рабина, такого давнього, що пам'ятав напевно ще Богдана Хмельницького.

У визначений час Потоцький прийшов до синагоги, і старий рабин попросив дозволу спочатку задати декілька своїх питань.

— Чи має ясний пан староста оркестр?

— Маю, навіть цілу капелу, — гордо відповів Потоцький.

— А чи є там скрипки, баси та цимбали?

— Звичайно.

— Так ось, — продовжував розмову старий рабин, — чи я цимбали, а ясний пан староста скрипки, чи я баси, а ясний пан — цимбали?

Відповідь сподобалась Потоцькому і він не взяв грошей з громади.

ТАЄМНИЦЯ БУЧАЦЬКОГО ЗАМКУ

Існує легенда, за якою у Бучацькому замку була кімната, у якій серед паркету був замаскований люк, а під ним величезний колодязь. Своїх ворогів пан староста запрошував до цієї кімнати і коли

ті ставали на люк, провалювались і розбивались на смерть. Так він вбив 98 чоловік.

Якось слуга чимось прогнівав пана старосту, і той наказав кинути слугу в люк. Вже на лету той прокляв Потоцького і крикнув, що староста стане сотим.

Так і сталося — через декілька днів п'яний Каньовський, проходячи кімнатою, випадково наступив на люк і провалився туди, де його чекали 99 трупів.

Це, звичайно ж, легенда, бо Потоцький помер своєю смертю у 1782 році і похований у Почаївському монастирі.

ОСТАННЯ ЛЕГЕНДА ПРО ПАНА КАНЬОВСЬКОГО

За своє довге життя Микола Потоцький багато грошей фундував у розбудову Почаївського монастиря. Там він й помер, там він і похований.

Як це не дивно, але у XIX столітті його навіть хотіли віднести до лику святих, але «кандидатура не пройшла».

Забальзоване тіло Потоцького зберігається у печері Почаївського монастиря, вхід до якої замуrowаний.

Як мені розповідали православні священики, які вчилися у Почаєві, останній раз у печеру заходили у 60-ті роки XX століття. Монахи побачили добре збережене тіло, у якого відросли борода і нігті. Підстригати Потоцького ніхто не схотів, і печеру замуrowали.

Так, після своєї смерті, пан Каньовський вступив у елітний клуб забальзованих, членами якого є Ленін, Пирогов, Кім Ір Сен та єгипетські фараони.

м. Івано-Франківськ

СЛОВНИК ПОКУТСЬКОГО ГОВОРУ

Автор складав його протягом тривалого часу. Перші публікації покутським говором здійснив ще в 1990-х рр. Досі зібрав близько 3,5 тисячі слів. Ареал охоплення — переважно м. Городенка і Городенківщина Івано-Франківської обл., хоча використано й слова, почуті в інших суміжних районах Покуття — Снятищині, Коломийщині і Тлумаччині. У словнику присутні слова, які можна зарахувати до покутсько-говіркових, а також з творів західно-українських письменників, переважно В. Стефаника, Л. Мартовича, М. Черемшини, О. Федьковича, О. Кобилянської, І. Франка тощо, а ще з відповідної західно-української преси ХХ століття, здебільшого його першої половини.

Покутський говір входить поряд з найближчими до нього буковинським і гуцульським, і іншими західно-українськими, як то: наддністрянським, бойківським до галицького (західно-українського) наддіалекту, як варіанту української літературної мови. Тому подаючи обов'язковий переклад покутського (пок.) слова на українську літературну мову (у.), автор рівночасно старається показати і відповідний галицький (гал.) відповідник.

Окрім того, для правильного розуміння деяких, засвоєних з інших мов слів покутського говору як і галицького наддіалекту, подекуди подає і паралельні російський (рос.), польський (пол.) і австро (авс.)-німецький (нім.) відповідники, а окремі слова й з інших мов (латинська, французька, готська, середньо-верхньонімецька тощо). Це необхідно для того, щоб показати, що такі покутські слова (теж галицькі!) зовсім не є ні російською, ні польською простою калькою, ні жодною австро-німецькою мовною інтригою, а лише нормальним іноземним запозиченням слів з їх — чи не завжди обов'язковою відповідною українською, а в даному разі, покутською чи галицькою трансформацією.

<p>1. Ää («а-умля'ўт») грам.
Середне а/е,- одна з двох -поряд з ё-умляўтом-особливих букв покутської «альфабе'ти»=у. алфавіту (вказує, зокрема, на іноземні впливи).
пор.: пок. трба=у. треба (пор. н. bedürfen), бярвін=укр. барвінок (н. Bärwinkiel), бярліг (н. Bär), окаю (анг.okay), йянки (анг.yanky).</p> | <p>2. äк! виг. (обридження, огиди і т.п.)
у. бр!
р.фу!,тьфу!
з н.äks!</p> <p>3. äч! виг.(роздратованя, иронії, злорадства і т.ин.)
рос. ага!, поделом!, вот тебе!, так тебе и надо!
з н. ätsch!</p> |
|--|---|

4. -єр,-єра
зак. іменн. ч (здебільша іноземного, зокрема німецького, походження)
у. -ер
р.-ер
п.-ег
н.-ег
пор. под. вахма'йстєр =у. вахмістр
(з н. Wachmeister).
5. а спол.
переважно, як єднальний сполуч-
ник:
«Робити цєсе а онто»;
але теж і як протиставний:
«Нє, нє цєсе, а тамто!»; також
у виг. а у'шь!,
а ке'ц!
Гр.1,1;СУМ,1,1-2
6. а ке'ц!
виг. (для відгону телят)
7. абєца'дло,-ла с
т.с. альфавіта, альфавєта
у.alfavīt
8. аблюзува'ти військ.
(змінювати, приходити зі зміною /
нової/ варті)
п.luzować=зміняти (вартового)
з н.ablösen
«Пішли варту люзувати...» «Федьк.
«Некрут»
«Брат і сестра аблюзу'ють сі, зна-
чит, попеременно гонє пасти худо-
бу» з Город.
9. аблюзу'нок,-нку ч військ.
(зміна, прихід /нової/ варті)
з н. Ablösung
пор. аблюзува'ти
Гр.2,389 (але тільки «люз» і »лю-
зом» як «смьна караула»)
«За ним іде аблюзунок» Федьк.
«Конець»
10. абрихту'нок,-нку ч військ.
(військова підготовка, зокрема, по-
чаткова новобранців в А.-У. армії)
з н.abrichten
- пор. под. трєсу'ра, зици'рка
11. абтре'тєн! виг., військ.
у.розійдись!
гал. розхід!! «Рядові вправи. (Муш-
тра)» Н. Сіяк,1906
рос.разойдись!
п.rozejść się!
з авс.abtreten! Н. Schmid.»Handbuch
fuer Unteroffiziere» Wien 1915, 247
пор. под. антре'тєн!, аўстре'тєн!
12. а'бшит,-та ч військ.
(звільненє /зі служби/ у війську)
гал. т.с. Фр.7.450
рос.вольная
з н.Abschied
Гр.1,2; СУМ,1,7;ЕСУМ,1,40
«Обом дали і абшити...» Федьк.
«Циганка»
13. аву'с,-са ч
Стеф.Твори (1964).539
у. кінець, все (завершення дії, про-
цєсу)
пор. под. фе'ртик, капу'т, шлюс,
файра'бєнт, крепі'р
з н. розм. aus=кінець, закінчено
14. ага'!
у. еге!, еге ж!
рос. ага!, вот как!, вот в чєм дело!
пор. н.ага!
15. агі'! виг.
у.агій!: СУМ,1,16
гал. т.с. : Куз,3
пор. н. ahoi! і свн. ahi! (виг. болю,
здивуваня); пор. теж свн. ahten =за-
мічати, приймати до уваги, обдуму-
вати (пор. гапта'х!)
«Агі'на тебе!» з Город.
16. а'грєст,-та ч
у. агрес
гал. т.с.: Куз.3
поль.agrest
Шух.5,282
17. адию'! виг.
у. до побачення!

- н. adiu!, діал. adjës! (з *фр.* adiu!)
пор. под. 'відєрзе їн!, до ви 'джен-
ня!
18. адука'т,- та ч
у.адвокат Гр.1,4
гал.адвокат; меценас
19. адюстеру'нок,-нку ч *військ.*
у.екіпірування, обмундирування
гал. екіпірованє, обмундированє
з авс. Adjustierung
20. актує'льний прикм.
у.актуальний; дійсний; сучасний;
теперішній
рос. актуальный; настоящий, ны-
нешний
з н.(з. *лат.*, *фр.*) aktuell
21. акура'т присл.
у.якраз; точно; а саме; іменно
поль. akurat
авс. Akkurat
22. акце'с,-са ч
(право на заняття посади з випро-
бувальним строком)
з авс. Akzeß
23. акцеси'ст,-та (~а,-ти) ч
(кандидат на заняття посади; мо-
лодший урядник)
з авс. Akzessist
24. алімента'ция,-цій ж
гал. удержанє, проживленє
з н. Alimentation (з Alimento)
25. альбо'
у.або; чи ; так чи інакше
26. алькьи'р,-ра ч
(«бокова кімната, відділена від світ-
лиці перегородкою» ЕСУМ.1.61)
гал.алькир Куз.7
у.алкир
рос.*быт* альков, ниша (для посте-
ли) і *стр.* эркер
п.alkierz і alkowa
пор. двн. arkere, н. Alkoven (Neben-
stube) і Erker(Zimmer)
- поль.»ganek (przed domem»);
wypust, występ F. Boch-Arkossy
«Słownik polsko-niem.»217
27. альєра'ция,-цій ж
(цитовання; приведення /посиланє/
цитати; вказування на когось)
гал.прилога, долучник
рос.цитирование, приведение
цитаты, ссылка
н. Allegation (з *лат.* через *фр.*)
28. аля'рум,-ма ч
у. тривога
гал.алярм
з нім Alarm
*А й бо там, на 'гофі, на альарум
трублє»*
«Гордиянка. Пісні», №101
29. анбі'нд,-да ч *військ.*
(строге покарання в а.-у. армії для
нижчих чинів, що полягало в підві-
шенні винуватця за зв'язані за спи-
ною руки на час до 2-ох год.)
з авс. Anbind (з н. anbinden)
«Дали 'му дві години анбінда» з Го-
род.
30. анклю'з,-зу ч
(чарівний гріш, котрий- за повір'ям-
щораз вертає до свого первинного
власителя)
Шух.5.214
31. антре'тєн! *військ. ком.*
у.шикуйсь!
гал.збірка!; стати в ряд! «Рядо-
ві вправи. (Муштра)» Н. Сіак, 1906
рос. становись!
поль. zbiórka!
з авс. antreten!
пор. под. абтретєн!, аўстретєн!
32. аншлякго'лька,-кьи ж
інстр. стол.
для «гольо'вання» (вистругування
видовбуванням) виїмок, заглиблень
і т.п. заглиблень на «канти» і «таф-
лі» при вироблені вікон.
з н. Anschlag і н. Höhlung.

- Пор. под. го'лька, гольгё'бель і фрайго'лька.
33. а'пёль,-плє ч *військ.*
1)збірка- на апёль-п'яцу з шику-ванням- вояків для переклички, оглядання, виступу і т.п.; рідше 2) в значенні апёлляция=узвернення)
п.арел
з н.Appell
34. апа'ч,-чє ч
(різка негативна відповідь, строгий словесний відпір; запереченє; заборона)
пор. фр.аpartе=театрова репліка в сторону, про себе
н. а part (sprechen)=говорити в сторону (театр.)
«*Чо' він від тебе хоче? Дай 'му до-брий апач!*»
з *Город.*
«*Нё годна тим розпущеним дітєм дати апач, шоби сі'у день 'ле-візор нё дивили*» розм.
35. ари'зм,-зма ч
у.арійскість
гал.арийскість
«На її культурі /Веданти-С.П./-оперся наш нинішний аризм»
В. Левицький «Історія виховання»(1925),15
36. арога'нция,-циї ж
у.зухвальство; нагість
гал. т.с.
рос.высокомерие, надменность;
дерзость
п.арогансја
н.Arroganz
37. ас,-са ч *карт.*
(назва вищої грової фігури в картах)
див. ще *кра'љи, ва'ьо (кава 'лір), круль*
у.туз
рос. туз
п.ас
н.As
38. а'са! ; а' са-са'!, а'са- го'га! *виг.*
(заохочувальний, понукання)
у.ура!, вперед!
рос. ура!, вперёд!; ну-ну!, ну и ну!
пор.н. juchheerassa!, juchheisa!, juch-heiða!; sa'sa!
39. асентёру'нок,-нку ч *військ.*
у.набір (до війська), рекрутування;
мобілізація
гал.бранка, побір; мобілізация
р.набор; мобилизация
п.mobilizacja; pobór
н. Werbung, Rekrutierung,
Militärabgabe
з авс.assentieren
40. асентёрува'ти, 'сентёрува'ти
1)дієслово від «асентёру'нок»
військ.
2)ставити геґар (льєвативу) *перен.*
41. ас'ист,-ти ч *військ.*
у.свита, ескорт, супровід
гал.асистенция Фр.7.450
рос.свита, эскорт, сопровождение
п.asysta
н.Eskorte, Suite (Begleitung)
теж *пор. н. assistieren*=асистувати
(допомагати, співробітничати)
42. а'ўс. *присл.*
у.назовні (вказує на рух з середи-ни на зовні)
пор. под. гараўс
з н. aus
43. аўсра'шпиль,-п(ё)лє ч *шевст., техн.*
(рашпиль для внутрішнього зпилян-ня кінців кілочків всередині взу-тя і т.ин.)
у.пильник
р.напильник
з н. aus і Raspel
«*А ўсередині чоботіў збирає сі кін-ці забитих кілкіў аўсрашпилем*» (від шевця Батури, 1910 р.н. з Город.)
44. аўстретён! *військ., ком.*
у.вийти (з строю, позиції)!

- рос. выйти из строя!
з авс. austreten!
пор. под. абтретён!, антретён!
45. а'ўф! *військ.*
у.встати!; уверх (вказує напрям руху вгору)
р.встать!
з н. auf!
46. а'фини,-ніў мн *бот.*
у.чорниці
47. ахту'нок,- нку ч *військ.*
у.увага
гал.бачність Куз.20
рос.внимание
поль.uwaga, baczość
з н. Achtung
48. аче'й (чей) *присл.*
т.с. *хочь*
у.хоч, хоча
49. аш
у.аж (теж в значенні «якщо»)
50. ая'! *виг.* (потвердження чи *ірон.* заперечення)
гал. т.с.: Куз.14
у.а так, аякже; атож; авжеж; так
пор. н. о ја! *теж н. ja (sagen)*
51. ба'рва,-ви ж
див. черче'тий
гал.барва; фарба; символіка
у.колір, краска, окрашення; символіка
рос.цвет, краска, окраска; символика
н. Farbe
«*Лежели берви чарчакії, ой учера із вечера*» Kolb.2, № 262
52. бярві'н,-ну ч
у.барвінок
«*Ой бярвін, бярвін, бярвінковий він*» «Гордянка. Весільні пісні»
53. бёзі'ц,-цу ч *госп.*
у. посідання; маєток; хозяйство; володіння
гал.посілість; грунт; господарство
з н. Besitz
пор. под. газді'ўство; плац
54. бёндю'х,-ха ч *оол.ог.*
Гр.1,56 («биндюх», «бендюг»)
у.джміль
«*Ади якый бёндюх надутий*»з *Город.*
55. бёнче'ти
у.бинчати Гр.1,56; бреніти, дзижчати (як джміль)
«Бёндюх бёнчит» з *Город.*
нл. bincsaş=т.с.
56. бёсерува'ти
(покрашувати скількість очок в гривих картах шляхом добирая нових)
у.покрашувати
рос.улучшать, совершенствовать, поправлять
з н. verbessern
«*Твій дід, такіж Штёфан, добре граў ў карти: як сідаў (гнали ў вербле), то добирає карту-бёсерує, аж покыи нё віграє*» з *Город.*
57. бёшля'к,-ка ч
у.заборона
гал.секвестр
з н. Beschlag
«*Гуцульщина*»(1991),178
58. ба,-и ж *філол.*
(буква «б» покутського абцадла)
у.»бе»
59. ба'ба (ба'бка),-кьи ж *куліннар.*
рос. баба (печенье)
пор. н. Babe, Bäbe (східн.н.-сер. -н.)
“*Моя бабка спекла ба'бку*» з *Город.*
60. бабрани'на,-ни ж
у.вовтузня; метушня; *перен.* морока
«*Алё то-смо мали з тим бабранину: тряба було по кавалку ўсьо пе-*

- реберита, закінь змогли добрати
сі до споду»
з Город. 1997р.
пор. копани'на*
61. ба'брати
у.розгрібати, ритись; вовтузитись,
морочитись; паргачити; торкатись
рос.возиться, пачкається;копаться
поль.babrać
«Нё хочу сі з тим ніц бабрати!»
з Город.1997р.
62. ба'вити (сі)
у.барити(ся); забавляти(ся);
грати(ся)
«Нё ўбавяй ся- за чотири неді-
лонькы
Додому вертай ся» «Гордиянка.
Співанки»
«Шос та баба сі за своїм дідом нё
забавила:
ў яких піў року такіж і собі піш-
ла на той світ спати...» з Город.
63. бага'кати
у.недобре співати (зокрема в церк-
ві, надто про неадаптованості слуху
попа чи дяка); кричати; сперечатись
Шух.(1908),5,280; «Гуцульщи-
на. Лінгв. етюд»(1991),123;
ЕСУМ,1,108 і 109
пор. двн.bvgan, bvgen
64. ба'данє,-ня с
мед.
(оглядини, обслідуванє, зокрема
до'хтором= у.лікарем слабо'го=у.
хворого)
пор. ба'дати
пор. «баданєс□=испытаніє» Берин-
да(1961), 5
65. ба'дати
(оглядати, обслідувати, переважно
лікарем хворого)
«Ганц гет 'го збадаў: від голови до
ніг» розм.
66. бадило',-ла с
у.бадилля
- гал.бадило*
67. ба'діко (ба'дьо, ба'дік),-ка ч
зменш. ба'дічка
(старший брат; вуйко і, взагалі,
старший віком чоловік; «титул,
що його дає менший брат старшо-
му, молодший селянин старшому,
селянка своєму чоловікові, або ко-
ханому, коли говорить просто до
нього або як говорить про нього;
міщанин так каже селянинові; ін-
коли «ба'діка» має пейоративне
значення», -І. Дошівник «Румун-
ські слова в укр. мові»//ж.»Рідна
мова»(1934),ч.5,194-195)
пор. молд. бадіка («старший брат»
від Іванка Лєсніка, 06.07.2013р.)
рум.băde, bădica=т.с.
рос. большак («старший в москов-
ській родині»)
Походить, ймовірно, з болг. батя,
батьо, бате=т.с., що, в свою чергу,
може походити від псл.*bratъ=брат
ЕСУМ,1,112 і 152
«Бадіко, кажу я, та й справляю
на гостинець,-Гей, крикнув мій
брат...»
Федьк.(1902),2,136
68. 'бажур,-ра ч
у.абажур
69. Ба'зьо,-зьи ч (перс. імя)
у.Василь
п.Vazyli (з лат. Basilius)
70. бай спол.
1) та й (як злиття спол. «ба» та «і»)
2) нічого?
Шух.(1908),5,280;ЕСУМ,1,115;»Гу-
цульщ.Лінгв.етюд.»(1991),129
«Ой нё женили сь, та й нё жени-
ли сь,
та ўже бай нё будемо,
бо прийшла карта від цісарє марта,
шо до воська підемо»
«Гордиянка.Співанкы» №154
«Було Спаскі ўрльопникы
бай нё зачіпати» Kolb.2, №15

71. ба'йда,-ди ж
у.кусень (хліба)
пор. н. *rajda*
Куз.17;ЕСУМ,1,115
Див. ще бо'хта і бо'хонь
«Дай 'му байдю хліба- най теше»
з Город.
72. ба'йдужно присл.
у.байдуже; однаково
«А мёні тото ўсьо байдужно»
з Город.
73. байоне'т,-та ч військ.
т.с. ба'гнёс, багнёча'йка
у.багнет
р.штык-нож
п. *bagnet*
н. *Bajonett* (з *фр.*)
74. байпа'сний
у.обвідний
пор. н. *beipassieren*
газ. «Криця» (м.Косів) з 17 липня
2003р.
75. ба'йтёль,-длє ч стельм.
у.долото
рос.стамеска; долото
н. *Beitel, (Loch)beitel*
(пор. свн. *bözen*⇒вдаряти)
пор. под. лѡхба'тёль, ма'йзёль
«Лѡхбайтёль — робит дєри на
чопи до дєрѣй»
з Город.,2004р.
76. байц,-ца ч стол.
у.морилка СУМ,4,803
рос. морилка (для морения-
крашення или прижигания)
п. *bejc (przyprawa grzyząca),
bajcowadło*
з н. *Beiz*.
77. байцо'ване,-ня с ремісн.
у.морення «морилкою»
р. морение; крашение; травление;
прижигание
з н. *beizen*
78. бала'-бала' звуконасл.
у.говоря-говорячи
пор.под. балі'к-балі'к, га'ла-ба'ла
«Зараз я ті віпитаю, неборе, та й,
бала-балік, мало помало ўсьо-м ў
дитини ўзнала»
з Город.
79. бала'чка,-кьи ж
у.говірка
«І ти, найрідніща покутска ба-
лачка»
«Логос» ПЛ, № 1/2004
80. ба'льон,-ну ч спорт.
у.м'яч
гал. пилка, копаний мяч
пор. н. *Ball*
«Нема води в ставках села.Що бу-
дем робити?»
81. балю'нок,-нку ч
пор. под. банке'т
у.бал
гал.баль
н. *Ball*
«Кому балюнок, а курци смерть»
«Гордиянка. Приповідкьи» №
82. бамбаль'сикьи,-кіў мн
у.бубенці
рос.бубенцы
«Ше до тої пари коніў були бам-
бальосикьи якіс причіплені» розм.
83. бамбо'ли,-ліў мн
(щось велике кругле і т.п.)
«Цицкьи висє, як бамболи» розм.
пор. под. бамбу'лька
84. бамбу'лька,-кьи ж
(набряк, гуля на тілі; картопли-
на; «кругла ягода на картоплині»
ЕСУМ,1,131)
«Ў него з носа вітікают дві малюсь-
кі бамбулькі» з Город.
85. банбе'тёль,-тлє ч
(розкладне дерев'яне ліжко-лавка,
вдень складене,-служить замість
лави в пок. хаті)

- пор. н. Bank =лавка і betten= вкла-
датися (спати)
«Де будеш спати? Хіба ті розкла-
ду на бамбѣтли» з Город.
86. банго'фа ('го'фа),-фи ж
гал.двірець
у.вокзал (залізничний)
рос.вокзал (анг.vauxhall)
з н.Bahnhof
«Збирай сі ў торністру, запері-
зуй куплю,
А й бо там, на 'гофі, на алярум
трублє»
«Гордиянка. Пісні», №101
87. бандажува'ти
у.накладати бинт (банда'ж);
перев'язувати (рану)
пор. фр.bandage=перевязувати
Кисілевськ.(1927),11;ЕСУМ,1,132
88. банди'гми би'ти ідіом.; пор. под.
ль'нтом ходи'ти
гал.биги збивати Желех.;Гр.1,55
у.байдики бити; небелиці плести
«∞ гнути»: ж. «Рідна мова» (1935),
ч.6,277
Желех.; Гр.1,55; Горбач,2
89. бане'к,-ка ч
гал.баняк
у.горщик, казан
«Той банек трѣба ўзѣти занютува-
ти, бо тече» розм.
90. банкѣ'бель,-блє ч інстр. стол.
т.с. футба'нок
рос. фуганок (столярный рубанок)
з н.Bankhobel
91. банкє'т,-та ч
т.с. балю'нок
у.бенкет
рос.банкет
н.Bankett
92. ба'нно
присл. пор. банува'ти
у.тужливо, сумно
Куз.(1943),19;СУМ,1,101 «діал.»
93. бант,-та ч (банти'на ж) тесл.
(поперечина, зокрема в курнику для
сидіння курей при їх спячці)
Куз.19;
пор. н.Band =бандаж, звязка; пет-
ля; обруч
«Ўсі курочки ўже на бантах, ко-
гут на порозі, Ўсі парубкы ў тан-
цех ходє, а мій ў дорозі»
«Співанкы» №141
94. банува'ти
у.тужити, сумувати; жалувати; тер-
піти
Куз.19
пор. ба'нно присл.
«Я тепер дуже баную за тим ча-
сом, що ми були разом.» Стеф.ПЗТ
(1954), 3, 126
«Нў ворог ми отец-мати// нѣ хоті-
ли мене дати,-//Сама-м собі сподо-
бала-//ні на кого банувати» «Горди-
янка. Співанкы»
95. ба'нька,-кы ж фінан.
вели'ка ~ =десять гульденів (бан-
кнота);
мала' ~ =гульден
Шух.1,185; Гр.1,27; Горбач,2
пор. молд. bani (дрібна монета
в сучасній «Republica Moldova»,
2004 р.)
2) у.банка (посудина) ЕСУМ,1.134
96. бао'н ч,-на ч військ.
у.батальйон
гал. курінь
рос. батальйон
п.batalion, baon
хорв.bojna
н.Bataillon (з фр.bataillon, що —
в свою чергу- з іт. battaglia)
з авс. Baon
97. барабу'льи,-лі ж
гал.бараболя Куз.19; картофля
у.картопля
див. ще карто'фльи
авс.Bramboli, Bramburi

- ЕСУМ,1,137 («фонетичні видозміни німецької землі Branderburg...»)
98. ба'рзо (барз) *присл.* (не плут. з бо'рзо)
у. дуже, більше, в більшій мірі
рос. очень
з *n.* bardzo
99. барі'йка,-кьи ж
у. барильце (бочівка)
пор. фр. barrique=бочка
Шух.1,250, 251 і 307; Гн.2,175;
Гр.1,52 (ЕСУМ,1,143 пов'язує з іт. або сер. лат.)
100. ба'ркі,-рок дв
(груди; верхня частина рук; плечі)
ЕСУМ.1.144
n. barki=плечі
пор. н. Brust=груди
«Ханіг та зпапу мене за баркі!»з
Город.
101. басам! *виг.(прокл.)*
n. plugawie!
з мад.?
«Карабіне Залістецкі,
басам твою душу!» Kolb.2,№173
«Чув ти, чи ні?-Волошина!!-
Басуй 'му, Максим'як!» Федьк. «Ка-
прал»
102. басару'нок,-нку ч *госп.*
(прикорм, даваний худобі при її доїні)
у.басаринок : ЕСУМ,1,147
«басарунок -сіно і т.п., що дають при подою» Шух.5,281;Горбач,2
n. Aufbesserung=покращення; під-
вищення
103. бaсe'н,-ну ч
у.басейн
рос.басейн
з *n.* basin
n. Bassin
104. батю'га,-ги ч *згруб.*
у.батіг
- «а батюгов того борозного»
Стеф.100
«Та батюгоу єго молотит,
батюгоу»
з Город.
105. баўді'нст,-ту ч
(напіввоєнізована будівельна
«Служба Праці» для юнаків у дис-
трикті Галичина 1942-43рр.)
гал. бавдінст
у.баудінст
з *n.* Baudienst
«В баудінсті добра зупа:
Літра води, штири крупа»
«Енцикл. Коломийщини»(1998),2,35
«Ви, хлопці, не сумуйте, ви, хлопці-
юнаки,
Підем до баўдінсту сапати бура-
кьи» з Город.
пор. баўдінстшу'льи, гольцшу'є
106. бац!, ба'ўц!
виг., (звуконасл. «ба'цати»)
Куз.373; СУМ,1,114; ЕСУМ,1,154
у.бац!
рос.бац!
пор. н. bauz!
107. ба'цати
(різко вдаряти) СУМ,1,114
пор. н. bauen
108. баюва'ти
у.балювати
«Учора я заколов веприка, тож
треба на останок побаювати»
газ.»Захід» з 15.10.1999
109. бе! *виг.*
(виражає невдоволення, розчару-
вання, роздратування)
пор. н. böse =злий, сердитий, не-
добрий
анг.bad=поганий, кепський, не-
гарний
110. беґе'кати
т.с. бага'кати
у.базікати; говорити пусті слова

- Горбач,3
111. без,-зу ч
у.бузок
Гр.1,119 «діал.»; Март. «Тв.»
(1954),105
112. безголо'ує,-вя
у.безголов'я
*«а як сі ньєнка- о тім довідає, зро-
бит мені безголоє»* Kolb.2, № 121
113. безче'сниць,-ці ж
див. т.с. негі'дницьи, негі'дна,
нехто'лицьи, ха'бальницьи,
пода'ла, шу'дра, ля'рва, ку'рва.
гал. куртизана, гейша
у.повія, шльондра, проститутка,
куртизанка
рос. шлюха, потоскуха, блядь
*«Мала вона дев'ять синію// а десе-
ту Оленицу,// такі мені безчесни-
цу»* Kolb.2, №33.
114. беле'га,-гьи ж
госп.
(екстременти великої рогатої ху-
доби)
Шух.1,24; Гр.1,49
пор. т.с. кьизе'к
115. беленд'іти
у.белькотіти, лепетати, джеркотіти,
герготати (і т.п.невиразно говорити)
рос.лепетать (и т.п. невнятно, не-
вразумительно говорить)
*«Вона вийшла в хату, побеленді-
ла...»*
Шух.5,208
116. бе'нькарт,-га ч
у.байстрюк
Гр.1,108 (з Фр.Пр.129); ЕСУМ,1,167
117. бербени'цьи,-ці ж
(діжечка з двома де'нками-денцями)
«Гуцульщина»(1971),67
Пор. назву гори Бребенескул (2036
м.) в українських Карпатах.
- «А як ўвійшов Дребенюха// до сво'ї
піўниці://стоя меди, стоя вина-//
поўні бербениці»*
«Гордиянка.Співаньки №»
118. берля'нджі,- джіў дв
(соломянки, плетені з соломи, котрі
носили зимою поверх чобіт)
газ.»Галичина» з 25.05.1993р.
119. берфе'льи,-лі ж
(частина верклю'га)
з мад.
Шух.1,109; 2,187; Горбач,3;
ЕСУМ,1,175
120. бесі'д- бесі'дь
звуконасл. бесі'дувати
121. бе'фёль,-лю ч *військ.*; т.с. бефё'ло
у.наказ
гал. при'ка'з, розказ, команда
п.rozkaz
рос.приказ, приказание
з н.Befel
*«А вахмайстёр попереду бефёль
їм видає,
А ритмайстёр на конику швадро-
ну ріўнає»*
«Рекрутські пісні» (1974), 414
122. бефёрдеру'нок,-ку ч *військ.*
(підвищенє в званні на військовій
службі,-
протилежне- див. абшит)
з н.Beförderung
«Надійний бефёрдерунок»С.П.
123. бецукша'йн,-ну ч
(ордер, квитанція на відпуск насе-
ленню за задачу континге'нту лімі-
тованих товарів у Дистрикті Гали-
чина в часі Другої світової війни)
рос. ордер на получение
з н.Bezugschein
*«Робиў ї «Союзі»- бецукшайни
віписуваў»*
з Город.
124. бешвёрува'ти (сі) *пер.*
(ускладнювати комусь життя)

- рос.обременять, отягощать
з н.beschweren
«Але один мудрагель стає до мене
до рапорту, бешиверується, що я
його бив»
Март.»Забобон»(1971),189
125. беши'га,-и ж мед.
(хвороба)
див. т.с. ру'жы
гуц.бешага «Гуцульц.»(971),177
рос.роза (рожистое воспаление)
з н.Rose
«Як довго червона, називає ся: ру-
жыи, а як
вже посиніє: бешага»
Шух.5,241(теж 281)
126. бе'штати
у.лаяти, сварити, ганити
рос.обругать, поносить
з сѣн.beschelten (нн.schelten,
двн. Skelten)= т.с.
(натомість в ЕСУМ,1,180, що ніби
з уг.bestel /lelek/ =бестія, скоти-
на лайл.)
«Так-єм 'го тоди збештала та ві-
сварила?»
з Город.
127. биленді'ти
1)нерозбірливо говорити; сварити
ся
2)гавкати, тявкати (про собак)
пор. н.bellen=гавкати
«Шо ти там билендиш?!» розм.
128. би'лень,-льнє ч
у.бич
Шух.1,166; Гр.1,55
«Ходит як билень» (=Ходить й ні-
чого не робить) з Город.
129. би'лє,-ля с
гал.било' Куз.30
у. билля (стебло) Гр.1,56
п.bylica
рос.стебель
Шух.1,147
- «Ти, Василю, сиди в билю, //я буду
в бод/тячу» Kolb.2, №201
«Семенку,...Та не сотай озірчине,
але рви попри саме било» Стеф.ПЗТ
(1949),1,141
130. би'цкати (сі)
у.1)гзитись (про корів, яких куса-
ють оводи);2) які потребують па-
рування (бика?)
131. бише'
3 ос. мн. від «би»
(бим, бис, бист, бисмо, бисте,
бише)
«Вони бише то а онто робили»
з Город.
← стсл. бѣша (Н.Ван-Вейк «Ис-
тория старославянского языка»,
М.1957, с.323)
Новгородський літопис розпові-
дає про переселення уличів: «и
бѣша сѣдяще Углицѣ по Днѣпру
вънизь ...»
132. бі'сі нак.
гал. бій ся
«Такий непосидючий, такий опри-
шок
малий, що не бі'сі...»
Л.Гринюк «Троє дітей»(1904)
133. бі'бковий (листо'к) прикм.; кулін.
у.лавровий (лист)
пор. н. Lohbeerblat
134. Біг (пан Біг),-Бога ч
у.Бог
Гр.1,60
«Біг дау, Біг забрау»
«Гордиянка Приповідкьи» №900
«Пан Біг 'Митра, небоицика, ше
тогид
на той бік (д'собі) припретау»
з Город.
135. бі'гати (сі)
(паруватися тваринам в період ста-
тевого злучення)
Гр.1,60 (з посиланем на Шух.1,211)

136. бі'глі́,-голь дв *фі́рм*.
(частина покутського воза-фі'ри :
дві вигнуті дуги із залізної штаби
на «пере'дні' ті'ччи»)
пор. н. Biegung=згин, вигин
137. бі́гме'! *виг.*
у.йй Богу!
пор. серб. борме!, богме!=т.с.
138. бігу'н,-на ч *техн.*; т.с. верхне'к
(біжучий -верхній- камінь жорен)
у.верхняк Гр.1.140
р.бегун; бегунок
н. Läufer
див. ще *ле'жінь*
139. бі'гці *присл.*
у.бігцем Желех., Гр.1,61
пор. зги'нці
140. біда',-ди ж
перен. вульг.
див. т.с. таба'ка, фісгармо'нія,
паніспере'ду
«Біда мокра, грошей мало...» «Гор-
диянка.Пісні»
141. бі́дний',-ні ж
у.бідня Гр.1,62
«Іде бідне в долину» Шух.1,201
142. біє'ц,-йце' ч
гал. бієць Куз.31; Гр.1,63(э)
143. бізува'ти
1.ручати ся; потверджувати
2.бути в можности
Гр.1,63 (э)
144. бі́й, бо'я род. ч
у.боязнь, страх, острах
Фр.Пр.14; Гр.1,63
«Цёсе дитина фёст розпущена, бо
ніц нё має боя» з Город.
145. бі'йно *присл.*
у.боязно, боязко
Гр.1,64 (Шух.1,81)
146. бі'ле, бі'ле! *виг.* (кликання теляти
пастухом на пасовищі і т.п.)
з *н.* bielebiele! (die Laute, mit denen
man Tiere lockt, scheucht, antreibt
oder lenkt)
147. бі'лє,-ля с
(біла пряжа, полотно)
гал. білля Куз.32
у.білизна
Гр.1,67 (теж «білі»), «біле» і «беле»)
«Ой на річці, на Йордані
біль білила діўка Гані» з Город.
148. бі́лш *присл.*
у.більш
Гр.1,67
149. бі'лший *прикм.*
у.більший
150. бі́лшина',-ни ж
у.більшість; величина
Гр.1,68
Пор. вели'кість, скі'лькість
151. бі́лши'ти
у.збільшувати
Гр.1,68 («більшити»)
152. бі́ля'вина,-ни ж
(жінщина з волосем б'юнд)
у.білявка Гр.1,68, блондинка
рос.белянка Ушак.1,122
153. бі́м-бом! *звуконасл.* «бімбо'мкати»
1.бім-бім! Гр.1,68 ; у.дзелень-
дзелень!
рос.динь-динь! Ушак.1,711; динь-
дон!, бим-бом!
пор.н. bim bam!
2. «~ ў голові мати»=бути несповна
розуму *перен.*
«Ти шо- дурний: майш бім-бом ў го-
лові?!» з Город.
154. бі'рно,-на с *тех.*
у.лампочка, лампка (електрична для
фонарика)
гал. лампочка, лампка, жарівочка
(електрична для ліхтарика)
рос.лампочка
п. lampka, żarówka

- н. Birne
«*Нё майш маленьке бірно до мо'ї
лямпки?*»
з м. Заставна (Буковина) 2001р.
155. бйо! *виг.*(понукає для коней)
гал. вйо! Куз. 117
у.т.с. СУМ, 1, 695
рос. двигай!
н. beweg(e)!
«*Маю на тя вхоту,
Запряжу в роботу-
Вйо!*»
Т. Мельничук «Пиймо, браття, пий-
мо»
див. ще вішт!, гайт!, цури'к!,
обєргі'ц!
156. блава'ти, -тіў мн
у. волошки
«*Коло мої хати
зацвили блавати*» з Город.
157. блава'тний *прикм.*
у. голубий, синій
158. блаву'чити
(ледарювати, гайнувати час; нічо-
го не робити)
Гр. 1, 70; Желех.; ЕСУМ, 1, 123; Гор-
бач, 4
Пор. рос. баклуши (бить); «синий
понедельник»
н. blau Montag machen ; Börenhaut
(auf der ~ liegen)
пор. под. «льо'нтом ходити»
159. бле'кати
у. бляяти (про овець, кіз); розмовля-
ти (невизначно) *перен.*
рос. бляять
лат. balatus
н. blöken
160. блеск, -ку ч
Кобилянськ. 65; Куз. 35
пол. błysk
нсл. *błyskъ
іє. *bhlei
161. бле'ха, -хьи ж *техн.*
(листо́ве залізо)
у. бляха
р. жєсть
поль. blaszanka
н. Blech
пор. под. блєшка, бля́т
162. бле'шка, -кьи ж
1. *у.* бляшка «бляха, лист (залі́зний,
що на йому печуть пироги то-що)»
Уман. 831
рос. противень, лист
пор. н. Kuchenblech
2. спец. бляшана форма для випі-
кання паскьи, бабкьи, цвібака, ця-
течок і т.п. в печі.
163. бли'кати
СУМ, 1, 198 «діал.»
у. блимати; блискати; мигтіти (про
світло); кліпати (про повіки)
рос. сверкать, мерцать
пор. н. blinken
164. бли'ско *присл.*
Горбач, 5
у. близько
165. бізі'р, -ру ч *військ.*
(рана, поранення; лязарет)
п. bleserowany, blesura, plejserować,
plejser,
н. Blessur = рана
авс. Blessierträger
166. білі'зна, -ни ж
гал. близна
у. рана, шрам (прокол)
п. blizna
нсл. *blizna, *blizno ЕСУМ, 1, 208-
209
«*Болонка ока має бі́зну, того то
ми, як сі дивимо на голе небо, ви-
дим гей би мацьонькі цяпки, котрих
нєма напраўді, а котрі бігають, як
ми оком водим обі оці*»
(від батька, 1920 р.н.)

167. блі'ндєр,-ра ч
у.»бли'нда» (сліпий, сліпа особа)
ЕСУМ,1,209
з н.Blinder
пор. «на пасблі'нда» (всліпу)
«Та той бліндер захотів перевіри-
ти, чи добре гроші поділені...» «Ям-
горів» (1994-95), чч.7-8, стор.156
168. бліц-за'щіпка,-кьи ж
у.блискавка-»металічна застібка»
СУМ.1.199
рос. застєжка-молния
з н.Blitz
169. бліц-ља'мпа,-пи ж
у.лампа-спалах (для фотографу-
вання)
рос.фото-вспышка
з н.Blitz
170. блю'зка,-кьи ж
(піджак; верхня одіж; кітель)
у.блуза СУМ,1,203
рос.блуза
н.Bluse
пор. ка'бат
171. блю'кнути
(впасти /у воду/, булькнути)
«Гуц. Лінгв етюди»(1991), 205
172. б'лат,-та ч
(залізна плита на кухні; лист заліза,
станина /із залізного листу/)
Горбач,5
н.Blat
173. бо то'
у. тому що
«...ne nadobne wstupaty sia boto
było wszezy naszej woły a Nasza
Danyna...»
«Укр. грамоти 15 ст» (1965)57
174. бо'ба (бу'ба),-би ж
дит.; здрібн. бо'бка
у. ранка (поранення)
175. бода'й (=Бог дай)
ідіом.
у.нехай, хай; щоб; хоча б, хоч
- Гр.1,803; Кисілевськ.19;Кузел.38;
СУМ,1,210
«Бодай би ті кроу нагла залєла!»
прокл.
з Город.
176. бо'дати (бо'длати)
(штрикати,проколювати; розятрю-
вати, але не лише рогами)
«Гуцуль.Лінгв. етюд.»(1991),213
пор. рос.бодать (бить, колоть рога-
ми) Ушак.1,163
«Мата Божа пішла терновов
горов, ніжски бодаючи...» Шух.
(1908),5,23
177. бо'дньи,-ні ж
(велика бочка)
гал.бодня, бочка
у. діжка, бочка
діал. н.Bodden=кадка, чан, бочка
«...та накрили злодія-аби нє ўтік-
такоу тєньгоу боднеу (бочкою)...»
«Гордиянка.Притрафункьи.»
178. бої'ско,-ка ч
гал.бойовище
у.боевище
з н.boisko
179. бой,-я ч
у. боязнь (страх)
ідіом. «мати бо'я»= мати боязнь;
страхатись
180. бока'нчі,-чіу дв
(важкі військові черевики)
Горбач 5
пор. уг.?
181. бокс,-су ч
(хромові чоботи з тонко вичиненої
телячої шкіри, на відміну від юхто-
вих і кирзових)
у.хром СУМ,11,151, опойок
СУМ,5,721; виросток СУМ,1,476
рос.хром Ушак.4,1190; опоек
Ушак.2,822; опойковые сапоги
н.Boxcalf (Boxkalb)
анг.Boxcalf (Boxkalb)

- «Як наше на Схід прут /потяги
«візволителі» після 1945р. -С.П./,
то аж стогнут:люкс-бокс, люкс-
бокс,- а як суда на Захід своє пха-
ють, то лиш пище:фантє-дрантє,
фантє-дрантє»
з Город.
182. болі'к,-ку ч мед.
у.болячка; хвороба Гр.1,85(з Фр.)
гал.боляк І. Фр. Прип.106
«Ади: якыйс болік мене найшоў»
з Город., 1998
183. бо'льи,-лі ж мед.
гал.хвороба, хворість;недомаганє
у.хвороба
Горбач.5
«Якас больи 'го напала» з Город.
(Не плутати «бо'я ма'ти»= мати
боязнь)
184. больф,-фа ч
(ранка від опіку, нариву з водянис-
тим наповненням)
у.міхур, пухир
рос.волдырь
пор.н.Beule=гуля; жовно
Горбач.5
185. больц,-цу ч техн.
у.болт СУМ.1.215; «бовт; прого-
нич» Уман. 56
р.болт
п.sworzeń; sruba
н. (Gewind)Bolzen
«Егё, цёсьи техніка на больцах
зирубована» розм.
186. бо-м, бо-с, бо (бо-ст), бо-ста, бо-
смо, бо-сте, бо-ше? (бо-што?)
у.бо я, бо ти, бо він (вона, воно), бо
ви (двоїна), бо ми, бо ви, бо вони
гал. бось
«Не диво, сватку! Бось над гро-
бом!»
О. Козловський «Поезії» (1966),79
187. бо'мблик,-ка ч
у.круглі кульки (твердого козячо-
го посліду)
- Горбач.5 :»кругла кулька як прикра-
са у волоссі»
188. бо'мкьи (гну'ти) ідіом.
Гр.1,85;Фр. Прип.107
у.дурниці (верзти); байдики бити
(ледарювати, лайдакувати) перен.
«Ади, ніц нё робит лиш ходит суда-
туда та бомкьи гне» з Город.
пор. под.»льо'нтом ходити»
189. бонбо'ни,-ніў мн
гал.цукерки
у.конфети
рос.конфеты
з н.Bonbon
190. борта'вий прикм.
у.дуплистий (з дуплом, діркою в се-
редині)
Горбач.6
191. борува'ти
гал.бурувати
у.свердлити
з н.bohren
192. бо'ўтицьи,-ці ж
гал.бовтиця Куз.37; Горбач5: «при-
краса на голову; гудзик»; кутас
у.китиця
рос.кисть (украшение); темляк
193. бо'цькати (роз~)
у.розбавити, розвести; розмішати
(рідину, розчин)
«Ўзєла тоту фарбу зі старкоў та
перш 'ю трохьи-м розбо 'цькала»
з Город.
194. бо'я (ма'ти) ідіом.
у.боязнь, страх (мати)
«Діти мають хоч якогос боя мати!»
з Город.
195. бранзолє',-ляти с
гал.бранзолєт (бранзолєта,
бранзолєтка СУМ,1,226 «діал.»)
у.браслет ibid.227
з н.bransole(t)ka
н.Brasscelet (Armband)

196. братру'ра,-ри ж *побут*.
Горбач(1997),6
у.духовка СУМ,2,444
рос.духовка Ушак.1,816
п.piekarnik
з н. Bratröre, Bratrohr
(пор. теж Bratofen, Bralkofen)
197. бре! *виг.* (рефрен у деяких пок. спі-
ванках)
ЕСУМ,1,249-250
пол. bre! (17 ст.) : ibid.
«Використання вигуків для вияв-
лення різного душевного стану...
наприклад, на означення радощів:
... *гойбре*»
Ужевич.Грамматика (1970),50
«Ходит турчин по зарінку//Гей
море бре!»
«Гордиянка.Співанки №30»
198. бри'кі,-кіў? дв.?
у?
«То де твої, пане Саво,//мальова-
ні брикі?//
А-а в містечку, в Берестечку// по-
лотном накриті» Kolb.ib.4
199. бри'кнути
1 «дати дуба», загинути (зробивши
конвульсійний порух кінцівками);
2 впасти Гр.1,98
рос.брыкнуться=упасть С.Есенин.
СС (1967),4,282
пор. под. крепірува'ти, «оста'тну
годи'ну (мати)»
/Похідне від «брикати «=бити за-
дніми ногами/
«Небожчик лиш взеў та брикнуў»
з Город.
200. брикольо'з(а) ('~),-зу(и) ч(ж)
мед.
у.туберкулез
201. 'брикос,-са ч
гал.мореля Куз397
у.абрикос, абрикоса СУМ,1,5;
мореля, жерделя Уман.17
рос.абрикос
- п.morela
н.Aprikose
202. бритва'нка,-кьи ж *посуд*.
пор. т.с. пате'льньи, де'чка
гал.братван Жел.(ЕСУМ,1,247)
у.сковорода, деко (але бритваль'=ти-
гель Гр.1,100)
рос.сковорода Ушак.4,223; про-
тивень
п. brytwana, brytfanna
з нвн.Bratpfanne (Blech zum Backen
und Braten)
«Збиў яйці ў бритванку та зжариў
си ясишницу» розм.
203. брич,-че ч
у.бритва
Горбач,6 («саморобна бритва
з коси»)
див. підбри'чити (сі)=у.підбрити(сь)
204. брихонькьи',-ньок мн
у.побреженьки
«А на мене, молодоньку,//брихонь-
кьи зложили»
Kolb.2.№171
205. бро'ві,-віў дв
у.брови (двоє)
пор. под. о'ці, ру'ці, но'зі, колі'ні,
ву'сі, ву'ші,
що'ці, но'здрї (і ін. частини тіла
в кількості дві)
206. брої'ти (ві'~, на~)
у.(ви-, на-)творити; коїти; зробити
(перев. пустощі чи базлад)
цсл. броити(з псл. вгоїіті=різати)
поль.broić
ЕСУМ,1,261
«Шо той бенькарт ўже там
ві'броїў?!» розм.
207. брон(д)зо'вий
у.темно-коричневий
гал.брунат(н)ий, темно-коричневий
пор. под з'ебе'новий

208. броскви́на, -ни ж *бот.*
у.персик *Passica vulgaris* (*брески́ня*,
брески́нка Гр.1,96 за Гол.2,701)
рос.персик
з *n.brzoskwinia, brzoskiew*
н.Pfirsich
209. бро́цак (бро́цак, бро́цёк), -ка ч
(наплечна сумочка-рюкзак, зокре-
ма молодіжно- шкільна)
гал.бротзак
з *авс. Brotsack* (військовий мішок
для харчу)
«Одяг був літний, форми російської
армії, крім торби на хліб, яка чо-
мусь була австрійська т.зв. брот-
зак» З.Стефанів» Два роки в укра-
їнській армії»;
«...нинькі молодєта взєли си за
моду з броциками на плєчєх ходи-
ти» газ.» Три мости» №1(8) з 1 січ-
ня 2006р., с.6
210. бруна́т(н)ий
гал.брунатний Куз.44
у.коричневий
п. brunatny
н.braun
«Бери ўбирай сі ў брунатові шта-
ні» *род.*
211. бубні́стий, -того ч
т.с. бубністогра́й, бубні́ста (гра-
вєць на бубні)
гал. бубнар
у.бубняр СУМ,1,244
212. буджени́на, -ни ж *кулін.*
гуц. буджениця
у.вудженина
(але див. вендза́рньи)
213. буджига́рньи, -ні ж
«стара дрантива хата» Шух.5,282
214. будз (буц), -дзу(-цу) ч *кулін.*
(сир з овечого молока)
пор. под. жєнтицьи
«Гуцульщина»(1991),252
215. буди́ти
у.вудити
п.wędzić
рос.коптить
216. бу́зьок (бу́зько), -ка ч *зоол.бот.*
у.лелека
гал. бусол, бусел; боцян (діал. Чер-
воноградщина)
СУМ,1,251 «діал.»
217. Буйні́стер, -стра ч *геогр.*
(різкий холодний вітер з півночі,
що часом віє на Покуття з боку р.
'Ні'стра-Дністра)
Голов.375
218. бука́т, -та ч (бука́та ж)
у.кусок
гал.кусєнь
пор. под. кава'лок
Шух.5,282
219. букєльште́льи, -лі ж *муляр.*
(деревяна підпорка випуклої
форми для мурованя склепіння
піўни́ці=підвалу і т.п. арок)
пор. н. Buckel=випуклина і
Stelle=місце
220. бу́кльи, -лі ж *муляр.*
у.дуга, кривизна, вигин; арка, скле-
піння
поль. garb; wypukłość
з *n.Buckel*
221. бу́кшьи, -ші ж *техн., фірм.*
рос.букса, втулка; колпак
з *n.Buchse*
Горбач7: «насувний циліндер між
віссю й головою колеса» /фі'ри-
воза-С.П./
222. бульбо́на, -ни ж *розм.*
у.болото, «баюра, калюжа, яма під
водою» (з *молд. булбоакє*=»вир,
ковбаня» ЕСУМ,1,292)
223. бумц! *виг.*
у.бум!, тарax!
пор. н. bums!

224. бунт,-ту ч
в'язка соломи («ріще»-хмизу і т.п.)
Горбач7: «в'язка гонтів»
пор. н. beben
225. бурде'й,-дея ч *вульг.*
(дім розпусти)
рос.притон
Шух.1,111;5,282: «бідна хатина»
Горбач7:»хижина, земл'янка»
«Нє хата, а чисто тобі бурдей!»
з Город.
228. бурла'к,-ка ч
у.бурлака
Кисілевськ.25; СУМ,1,259:
«заст.,рідк.»
«Ото найшла си бурлака 'до пари!»
розм.
226. бу'рити (з-)
(зруйнувати, знищити; розкидати і
т.п. руйнівна дія)
гал.=т.с.
Кузеля 47; ЕСУМ1,301
229. бу'рок,-рка ч (бу'рга ж)
у.замок; фортеця
з н. Burg
227. бу'ркнути, бу'ркати
Жел.; ЕСУМ,1,302
у.штовхнути, штовхати; трясну-
ти, трясти
нсл. burkati=у.штовхати
230. бу'тльи,-лі ж
у.бутля, бутель
н. (з *фр.*) Bouteille і теж *пор. н. Beutel*
231. бю'рко,-ка с
гал. письмовий стіл Куз.49
у. т.с.
рос.письменный стол Ушак.3,268
з н. biurko
н. Schreibtisch

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

№ п/п	Скоро- чення	Значення
1.	<i>авс.</i>	австрійська (мова)
2.	<i>арх.</i>	архітектурне (значення)
3.	<i>будів.</i>	будівельне
4.	<i>військ.</i>	військове
5.	<i>вульг.</i>	вульгарне
6.	<i>гал.</i>	галицька («бесіда», західно-український наддіалект як варіант у. літературної мови)
7.	<i>госп.</i>	господарче
8.	<i>гот.</i>	готська
9.	<i>гуц.</i>	гуцульський (говір)
10.	<i>дв.</i>	двоїна (дуаль)
11.	<i>дом.</i>	домашнє
12.	<i>з Город.</i>	з Городенки (записане з терену міста)
13.	<i>згруб.</i>	згрубіле
14.	<i>ідіом.</i>	ідіоматичне
15.	<i>іє.*</i>	індоевропейська (наукова реконструкція прамови)
16.	<i>інстр.</i>	інструментальне (знаряддя)
17.	<i>ірон.</i>	іронічне

18.	<i>іст.</i>	історичне
19.	<i>карт.</i>	картярське
20.	<i>ком.</i>	командне (військова команда, термін і т.п.)
21.	<i>кулінар.</i>	кулінарське
22.	<i>лат.</i>	латинська
23.	<i>молд.</i>	молдавська
24.	<i>муляр.</i>	мулярське
25.	<i>н.</i>	німецька
26.	<i>нак.</i>	наказовий спосіб (імператив)
27.	<i>новотв.</i>	новотвір (авторський)
28.	<i>обряд.</i>	обрядове
29.	<i>п.</i>	польська
30.	<i>пер.</i>	переносне (значення)
31.	<i>пок.</i>	покутська («балачка», говір галицького наддіалекту української мови)
32.	<i>пор.</i>	порівняй
33.	<i>пор. под.</i>	порівняй подібне (з подібними словами в цьому ж словнику)
34.	<i>прокл.</i>	проклинаюче (лайливе)
35.	<i>псл.*</i>	праслов'янська (наукова реконструкція)
36.	<i>р.</i>	російська
37.	<i>рел.</i>	релігійне
38.	<i>родин.</i>	родинне (сімейне)
39.	<i>розм.</i>	розмовне (без точної локалізації, але в терені Городенщини і Покуття вживане)
40.	<i>рум.</i>	румунська
41.	<i>свн.</i>	середньовісхонімецька
42.	<i>спорт.</i>	спортове
43.	<i>стел'м.</i>	стельмахарське
44.	<i>стсл.</i>	старослов'янська, староцерковнослов'янська (зафіксована в писемних джерелах)
45.	<i>т. с.</i>	таке саме
46.	<i>тесл.</i>	теслярське
47.	<i>техн.</i>	технічне
48.	<i>у.</i>	українська
49.	<i>фірм.</i>	фірманкове (візниче)
51.	<i>фр.</i>	французька
52.	<i>шевськ.</i>	шевське
53.	<i>школ.</i>	школярське (арго)
54.	<i>?</i>	недостовірне (авторська реконструкція, припущення, новотвір і т.п.)

м. Городенка.

Далі буде

Володимир ШЕРЕМЕТА

ТРИ ЗРІЗИ ОДНІЄЇ ДОЛІ

Анна Равренчук. Покутянка, котра мешкає в невеличкому містечку поблизу Люрду — величній святині Франції. Їй 93 роки. Незважаючи на гіркі і прикрі удари долі вона ще живе Батьківщиною, Покуттям, рідними і дорогими серцю Підвербцями. Знаючи біду з дитинства, Анна більшу частину свого життя віддала не лише чоловікові, який після операції залишився без ніг, а й пам'ятала про милу сторону, де залишила юні роки. Довгий час працюючи у фонді допомоги потерпілим від Чорнобильського лиха провела чимало благодійних акцій на допомогу інвалідам, знедоленим і покинутим.

Ця мужня жінка завжди була тією лелекою, яка використовувала всі можливі й неможливі засоби, щоб прилетіти хоча б на хвилинку на рідну землю до свого гнізда, до сивого Дністра.

Її спогади, передані мені під час останніх відвідин родини — лебединий крик сотні тисяч земляків, котрі в страшні часи Другої світової, були примусово відірвані від материнської землі-пуповини. Та вони, перемелені жорнами чужини і невилітницькою працею, зневажені радянською вітчизною, десятиліттями лягали і вставали з єдиною думкою про Отчину, про рідних, про кращі часи...

Анна Равренчук на могилі
нареченого Івана Кушнірика
15.09.1999р.

СПОГАДИ АННИ РАВРЕНЧУК ЗРІЗ 1. ДИТИНСТВО

Гані я, українка з пшеничного поля. Моє рідне село Підвербці. Описую моє життя веселе і сумне, моє маленьке село на Дністрі.

Біленькі хати обсаджені садами, черешніми, вишнями, яблунями. Навколо села верби гнуться до землі, а також високі стрункі ясени, на котрих ворони крачуть на весь голос. Я в тім селі родилася. Здавалося, що нема кращого нігде в світі. Мої родичі побралися зараз по 18-м році, по війні. У той час було дуже трудно жити, всьо було знищено.

Я родилася 1921 року 1 грудня. Жили ми бідненько, у нас не було багато поля, треба було багато робити. Батьки моїх родичів перед війнов, у 14-му році усьо пропили по корчмах, так ми стали дуже бідні.

Мій батько був ткачем, відколи я запам'ятала. Усе приносили робити верети, мішки, полотно. Так, що у сінях на цвєках висіла основа, і також клунки ниток до ткання. Я мала 5-6 років то уже сукала цівки, бо мій тато робив день і ніч. Мама з тетов багато прали, лудили, приносили предиво і клочі, бо треба було заробити пару грош. У піст вишивали також, для людей багатших від нас. Бо треба було відробити, щоби вивезли гній, привезли річи із поля. То треба було за всьо платити, а грошей небуло у нас, то ми усьо відробляли.

Моя мама уміла дуже вишивати і мене навчила. Я мала 8 років, то уже вишивала, уміла прести, усьо робити на городі — сапати кукурудзу і навіть жати пшеничку. Літом мої родичі мали багато роботи, ми брали землю за половину. То треба було погноїти, обробити, висапати, аби добре уродилося. Тато брав землю у нашого вчителя Бойчука, і також у священника. А у жнива ми ходили по багачах жати жито і пшеничку за одинадцятий сніп. Треба було ся добре наробити, аби три снопи заробити. Можна було знайти і за десятий сніп, але треба було шукати хто згодиться. Так ми жалі тоту пшеничку, то вона стояла як стіна, така була висока і буйна. Колоски гнулися всі до одного боку і клонилися до землі. Як я хотіла відпочити, підняласі, бо крижі дуже боліли, то зараз тато крикнув: «Не дивисі де ворони літають». І на тім почалась сварка, бо мама за мною обстала: «Іване, вона ще маленька, 12 років, а уже нажала більше від тебе». Того мамі нетреба було казати, бо тато був дуже завзятий до роботи. А мама кожна любить свої діти. Тато каже: «Анно, іди принеси води із тої кірнички, на Кадовбі». Там була така зимна вода, то я побігла, як полетіла. Там я відпочила, напиласі зимної водиці, котра котиласі із джерела, Послухала як жєбки квакали і понесла скоренько у коновци зимну воду. Як сонічко заходило, мама побігла додому, бо треба вечерю варити. А ми з тетов носили снопи, а тато клав у полукіпки, бо якби дощик пішов, аби не змокло колося у снопах, треба було зробити із снопа шапку. Такі були файні колис полукіпки, усюди

по полю стояли. Як весело було дивитися на таку красу. І так ми тяжко робили, збирали грош до гроша, бо тато казав, що купимо за гроші поле, і так ми робили днями й ночами. Продали корову, вівці, свиню, кури. Яйці, молоко — до молочарні, масло і сир — до кооперативи. Так і купили три морги поля. Як я мала 17 років, то уже мала один морг землі. Як я мала 14 років, то як небуло роботи вдома, просила родичів іти на панські фільварки до роботи, бо усі бідні ішли пару грош заробити.

Ми сапали буряки. Я ще мала дівчина, то мені призначили одну

Анна Равренчук серед сільських дівчат
(крайня справа)

стежку, а жінки по дві. Платили на день 80 грош, а мені за одну стежку — 40. Так я ходила цілий тиждень, а у неділю рано треба було іти на фільварок за виплатов. Яка я була рада принести мою виплату родичам додому. Родичі не хотіли моїх грошей, кажуть, ти

собі купиш ма-

терії на спідничку і може ниток до вішиття. Як я ішла до роботи, мама зварила яйце, аби тато не видів, півлітра молока, як своє було. А як небуло молока, то два огірки квашені, уже жовті, добре пристиглі. Як хрупнеш, а зернітка скакали вище голови. А ми сміялися — хлопці і дівчата з бідного роду. Багаті дівчата сиділи у холоді, або білили полотно над Дністром.

Таке було моє життя у ріднім селі Підвербці. Але як була приповідка — бідна, але весела. Як ішли ми з роботи, з Королівки, то не були засмучені. Співали, що з Гостинці було чути аж до села. У той час було дуже тяжке життя. Котрі річі ми продавали, то власне було задурно, А що ми купували, то дуже дорого коштувало, Сіль, сірники, цукор, нафта — бо треба було світити, електрики небуло. Найдорожче було — убутися. Чоботи я мала у 17 років. Так хотіла перших нових чобіт — боксових, чорних, на високих обцасах. «Тату, купіт мені чоботи, як мої товаришки мають». Мої подруги були усі багатші від мене. А тато каже: «Доню, звідки я ві-

ззму такі великі гроші». Продасте паце. Будемо видіти, у понеділок поїдемо до Тумачі. На торговиці прийшли купці, й дають 15 злотих. Я думаю, Боже, коби дали 17 злотих. Тато помахав головою і каже: «Ганько, я за 15 злотих не дам». А я троха не плачу, скоро буде Коліда, я хотіла чобіт, на Коліду, на Новий Рік, на Паску. Бо Коліда, а Паска то найкращі дні для молодих. Якось тато продав за 19 злотих, купив мені чоботи — боксові на обцасах. Яка радість була, що я підсакувала власне аж до неба. Думаю, що я описала, що було важніше в моєму життю.

Незабуду моїх родичів ніколи, котрі мене учили, перше — любити Бога, молитися кожний день до Мати Божої, до Ісуса Христа. Поважати товаришів, любити старих, слухати тих, що нас учили, що мудріші від нас. І учитися робити усяку роботу. І просити Бога на кождім кроці. Мій батько казав — Без Бога, ані до порога. Ісус казав своїм ученикам: «Просіть Бога і моя ім'я і буде у вас багато терпіння і любови». Мені було у моєму життю треба терпіння і любови, котру мені моя мама передала. То був мій цілий маєток — любити родину, брата, сестру. Бо я пішла, а родина лишилася. Наше коріння розростається по цілому селі, навіть по чужому краю. Осталася родина на нашій Україні милій, котру я ніколи не забуду.

Перед війною зачало будуватися Закарпаття, повстали Січові Стрільці. Почали випускати газети українські, називали «Закарпаття». Одні купували, другі зичили і читали. Трошки поляки попустили, було веселіше жити. Можна було дещо про Україну довідатися. Зичили книжки і читали про козаків. Недовго усьо тривало, бо війна була кожному за плечима. Польща розлетілася, Україну рускі загорнули. Тоді повставали всякі партійні, комуністи усьо розігнали. Молоді не знали котров дорогов можна іти. Багато таких, що утратили голову, стала у селі незгода. Почали видавати один другого. Приїхали ночами якісь машини, забирали усіх молодих хлопців. Осталися жінки і діти.

Ще і сьогодні думаю, хто наробив такого нещастя. Але треба було жити усім разом. А як німці прийшли і знов мстилися один на другому, Зачали знов вивозити. Уріду доброго не було. Рускі пішли, а німці ще сі не встановили. Знов почалося бути без жадного суду. А решта вивезли на роботу. Молодих хлопців забрали до німецького війська. А потім повтікали до партизанки, хтось їх зрадив. Молоді козаки не мали щастя на своїй землі у згоді жити. Ой бідна наша Україна, хто її так карав і за що?

(Мову оригіналу збережено).

Написано у жовтні 1998 року у Франції.

Далі буде.

ПРИСМЕРКИ СОРОКОВИХ СПОГАДИ

Були це сорокові. Бачила я польські, німецькі порядки. Але совєцькі всіх перевершили. Стояв у нашій хаті їхній штаб. В одній з кімнат жив «гебіст», у другій — підполковник. Імен їхніх не пам'ятаю. Нас із сім'єю було вигнано до стодоли. Ночами ми дослуховувались до гуркоту машин. То були години смертників. Одних привозили, інших — забирали. Ні імен, ні слідів... Одні німі чорні свідки — дев'ять викопаних ям у землі, які були накриті дошками і землею з невеликими дверцятами через які заводили і виводили людей. Довкола ям колючий дріт і сторожові вишки.

Ранками для смертників варили горох у відрах. Черв'яки спливали. Але й цю їжу їм не давали, цідили лишень саму воду з гороху у бляшанки і подавали десь туди, під землю, стогін людський вгамовуючи на хвилину.

Ніхто із сільських не навертався на наше подвір'я. Та одного разу прийшла на обору дуже вродлива жінка з хлопчиком на руках. Називалася Марія. Вона просила вмовити «гебіста» вислухати її. В ті ями було забрано її чоловіка — вчителя з Чернятина.

Згадався мені бранець, якого вели серед дня до хати. Мав у руках у дуже гарних рамках образ-тризуб. Москаль кинув його під поріг і почав топтати. Я виблагала у нього рамці, які він кинув мені під ноги, як собачаті. До сих пір є вони в нашій родині, збереглися. Можна було догадатися, що чекає вчителя.

Не вірилося, що «гебіст» зглянеться на сльози жінки. Але він оглянув її з ніг до голови і запросив до хати. Довго не виходили з хати. Привели чоловіка. Він узяв дитину на руки й дуже плакав. Жінка почала допитуватися його: «То йти мені, чуєш?». Чоловік відповів: «Іди. Рятуй мені життя». За життя вчителя «гебіст» запросив свою похитливу ціну — на кілька тижнів наказав їхати з ним до Снятина. На красу її злакомився. Чоловіка таки відпустив.

Сина-москалика народила потім Марія. Назвали його Юрком. Він не знав хто його батько. А чоловік Марії вважав його своїм рятівником.

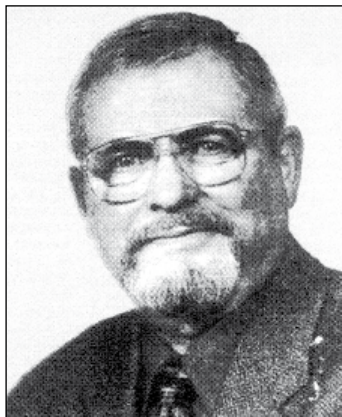
Жили смертники у нас ціле літо. Восени забрали їх «чорним вороном» і у Незвиську розстріляли.

...Минуло років з десять по війні. Побачила я одного разу на ямах-землянках чоловіка, що з годину стояв і дивився в смертельні їх пащі. Я підійшла і пізнала в нім вчителя. По його лиці котилися сльози.

ОЧИМА — ДО СВІТУ, СЕРЦЕМ — ДО УКРАЇНИ

Звернутий уродженець села Колінці Іван Яців, який від 1949 року мешкає у далекій Канаді, є там визнаним мистцем, зокрема як графік і скульптор.

В адресному зверненні-запрошенні до розмови, яку викладаємо цим текстом, я коротко зазначив свій фаховий та родовий статус, зауваживши при цьому, що по маминій лінії я з Марчуків-Хрущів, а по батьковій — Лесюків-Лесівих-Куців. І, як прийнято в епістолярному жанрі, за формою «пане Іване, якщо Ваша добра ласка, то якнайшвидше дайте відповіді на мої запитання»...

Художник Іван Яців

Через певний час далекий адресат відгукнувся листом, але найперше застеріг обійтися без «титульного пане», нагадавши, що ми — односельчани, а ще до того споріднені, додавши в дужках «не знаю, в яким порядку». Мені, чесно кажучи, аж ніяк не випало з'ясовувати родовідність, зрештою, це всього-на-всього формальність і не більше.

В. Л.:

— Очевидно, Ваша дитяча пам'ять ввібрала і зберегла багато чого, насамперед світоглядно-просторового, пов'язаного з тогочасним середовищем селянського буття, де повсякчас панував дух взаємин і протиріч, прагнень і тривоги. І можливо, виміром усього був не тільки хліб насущний та нова біла сорочка на Великдень...

І. Я.:

— Хоч я вже у поважному віці і віддалений від родини з Колінців, але мушу похвалитися, що не маю спонуки, так би мовити, вдаватися до євшан-зілля. Багато чого з дитячих літ надійно зафіксувала пам'ять, наче все те відбувалося вчора. Трибуною моїх босонігих спостережень за довколишнім світом у будь-яку пору року, а особливо в літньо-осінній час, був Коленецький горб, що височів прикінці нашого саду. На нім я провів немало часу в роздумах

**Монета Ingenuity визнана
найкращою**

**Проекти неофіційних
марок-наліпок, виготовлені
І.Яцівим з метою поширення знань
про Україну**

про чари природи, одвічні людські клопоти, які супроводжували будні та свята, про знання й незнання, упереміш із химерними фантазіями і мріями врівень із небесами або й вище.

В. Л.:

— То все ж чим особливим була вражена, подивована дитяча душа: сходом-заходом сонця, рясними дощами, розгонистими вітрами, сполошеними конями, змореними жінцями, господарськими полукіпками на нивах, а чи ярмарками по середях у Товмачі, Великоднім постом чи перепівкою коло дерев'яної зрубної церкви або вертепом із козою, засіваннями з конем староновірочної опівночі?

І. Я.:

— Тут я міг би скористатися натяками, підказками, бо дійсно все оте наше предвічно колінецьке і водночас воно як ескізи вражень та емоцій, які в тому часі були і знаю, що й досі є органічною цілісністю життя. Попри все те, в міру певних обставин і досі проймає особливий трепет від згадок про ярмарок у Товмачі. Жінки й дівчата з кошиками (і де стільки рогози набиралося на них?) дорогою і стежками понад річку Дустрів квапкують ярмаркувати. І всяк у звичній потребі якнайборше продати і купити.

У мене, дитвака, вже тоді проявився талант скульптора. Із глини я ліпив вужів крадьки в оборозі. Коли трохи вони під-

сихали, то розмальовував. А далі крадькома розкидав їх по стежках, якими стягувались у місто сторонські та наші сільські ярмаркувальники. Пасучи неподаль корову, то з однієї, то з другої місцини чув верески своїх жертв: «Гадюка!» Гадюка! Не йдіть стежкою!.. Їх тут багато!.. Вони собі на сонці вигріваються! Йой!» Що було, то було. Мої родичі з отими страхами розминалися, бо їхали на ярмарок возом. З отих ярмарків мені дещо перепало солодкого і смачного. Та найбільшу втіху мав, коли мама привозила звиток білого паперу, над яким я довго чипів з олівцем.

В. Л.:

— У 50-60-х роках минулого століття інтер'єр моєї батьківської хати багато чим (меблями, декором стін) уже відрізнявся від оселі, в якій минало ваше дитинство. За польовими відомостями етнографів, покутське житло на зламі XIX-XX століть ще зберігало чимало архаїчних ознак сакрально-оберігального та світоглядно-образного змісту: розмальований комин печі, витинанки на сволоку та між образами, солом'яний павук під стелею чи їжак на столі. Все це, а також ткані, вишивані речі зі скрині у дні народно-церковних чи родинно-побутових свят плекали в душі піднесений настрій і пасимкувалися пагіллям всього того, що є світом краси. І як правило, селянської краси, витвореної господарями дому. В ній, такий на перший погляд простий та наївний, пульсував правдивий дух прадавньої віри.

І. Я.:

— Я народився у звичайній селянській сільській, під стріхою хаті, що була вибілена вапном усередині та знадвору. У ній поряд з тісним рядом образів, низ яких опирався на лату завширшки

Проекти українських монет

Рекламні наліпки

з долоню, декоровану різнокольоровими качілами (витинанками) та ґрейцариками і зубчастими смужками, були й портрети великих синів України — Тараса Шевченка й Івана Франка. Наче бачу: мама щиро малює комин якимись дивними квітами навгад, а в коморі витискає вказівним мокрим пальцем на стіні виноградні галузки... Перед польсько-німецькою війною ми перебралися жити до нової модернішої хати. Вона вже була під бляхою, стіни всередині гіпсовані, а не глиняні. При вході — ганок, лише піч залишилася старого покрою, на якій під час зимової студені грілося старе й мале. Той дух печі незрівнянний з нічим мені і досі.

Проект поштової марки в пам'ять
Пилипа Коновала

Проект банкноти

В. Л.:

— Навіть оці скупі штрихи, якими ви, Іване, мимоволі торкнулися родинного осідку, засвідчують певну маєтну спроможність батьків і спонукають до думки: жити б та бути у Колінцях. То з якої причини ви рушили у непевну дорогу, у такий далекий і чужий світ?

І. Я.:

— Визволення совітами Галичини від польських панів не давало надії на краще життя... А критий бляхою дах нашої хати зробив батька куркулем-буржуєм. До того ж перебування мого брата в Українській дивізії «Галичина» стало вироком: Яцві — кляті вороги радянської влади. Розуміючи, що нас жде Сибір, мої родичі скористалися з відступу фронту. Гадалося: на певний час, коли все перемелеться...

В. Л.:

— Та, на прикрість чи щастя, зажорнувало безповоротно...

І. Я.:

— Нам якось там вдалося роздобути товарний вагон, у який спакували деякі хатні речі, одяг, а також коня, корову, віз, і при думці, що підкупала не лише моїх батьків, але й багатьох інших людей, нібито радянські війська дійдуть лише до Карпат. Водночас осіняла надія, що велика міліарна офензива в недалекому часі випхає большевиків геть з України. Без особливих потрясінь поїзд докотився до Стрийського повіту. А тут, як кажуть, почалися непереливки. Німецькі вояки нагло, з притиском відібрали вагон. Почалися замішання, розгубленість з отим панічним «як далі бути». Звернули ми і такі, як ми, на якісь непевні дороги, у непевне невідоме. Коли згадую оте поневіряння, перед очима виринає безкінечна валка возів, схарапуджені коні, протяжне ревіння худоби і тому тлумі я, знемагаючи, на мотузку веду-тягну нашу корову, побоюючись загубитися. Коли той великий хід людства зупинявся на перепочинок, корова лакомо припадала до присохлої на обочинах трави... Як плуганились Чехословаччиною, то словаки співчутливо вигукували нам: «Куди йдете? Наші брати зі сходу ідуть. Вертайтеся домів!»

Багато хто вагався, а мої батьки були твердо впевнені у своїм намірі — чимдалі від біди. І знов німці. Німці як німці: профільтрували мандрівний люд, як вони це вміли, і все те добро, що могло займати багато місця у вагоні поїзда, позабирали, в тому числі корів і коней. Невдовзі потягом завезли в Австрію, місцину, де промислово добували нафтову ропу. Але й тут не було ніякої надії на спокій та якесь там тривке мирне життя-буття. Ночами відбувалися бомбардування...

Під кінець війни ми опинилися в баварському Розенбурзі. Тут виник ба-

Лого до ювілею

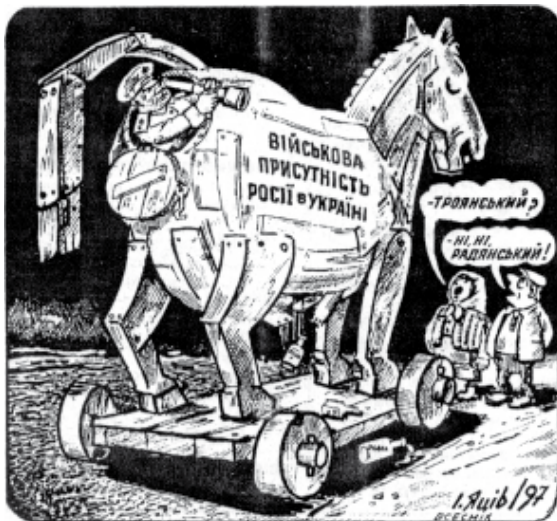

Скорбота, висловлена
в метали

гатотисячний табір з біженців-українців, так би мовити, мініатюрна Україна. Професійна і конфесійна приналежність, як і в минулому, чи соціальний стан ніякого значення не мали. Між усіма панувало спілкування та порозуміння. Видавали табірну газету, діяли початкова та гімназійна школи, театр, самоорганізувався пласт. Гурт мистців влаштовував художні виставки, я теж терся коло них і під опікою професійних художників рисував гіпсові погруддя, час від часу переносячи їх на своїх плечах у придатні для занять місця. Мама мала можливість вишивати, батько працював у пекарні...

В. Л.:

— Згадані Вами рисувальні студії в українському таборі для біженців безперечно сприяли мистецькому розвитку, але справжнім творчим спрямуванням була, здається, Біблія.

І. Я.:

— Саме так. Оця свята книга була у книгозібранні моїх батьків. Мене у ній особливо захоплювали ілюстрації славного французького гравера Доре. Не вміючи ще читати, я просив батька розтлумачувати теми сюжетів, і це прискорило опанування мною української азбуки. Правда, цьому сприяла обопільна наполегливість як батька, так і матері. Непевно пам'ятаю, але відей за одну зиму я таки навчився читати, закріпити здобуте допомагав мені дуже цікавий дитячий журнал «Дзвіночок», пронумерований батьками.

Щодо малярських студій у подальшому часі, то я намагався користати з них повсюдно, де лиш була перша-ліпша відповідна можливість, не пропускав жодних семінарів і лекцій видатних майстрів, що були вже визнані у певних жанрах... Уже як художник-графік я 30 років працював у компанії «Гайрам Вокер» з правом «вільної руки», що давало мені можливість вільно займатися творчістю з потреби Америки і Канади та наблизитися своєю графікою до певних історичних, суспільно-культурницьких і духовних царин України. Досягнувши чогось там і якогось розголосу, я й досі дорожу званням, яке присвоїв сам собі «Довічний студент».

В. Л.:

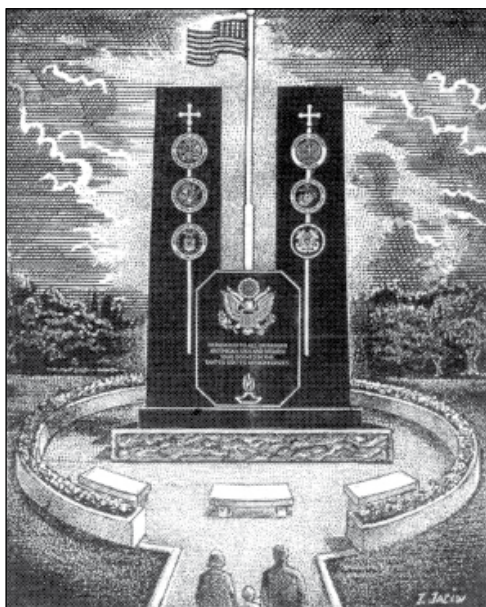
— Як на мій вимір, ви мені уподібнюєтеся до сівача на цілинній ниві, який упевнений, що труд його немарний.

І. Я.:

— Так чи інак, але я тугого селянського замісу. Ніколи, ні в чому

мені не бракувало наполегливості, а точніше — впертості та віри у творчі можливості. І повсякчас маю на пригадці нашу українську приповідку «Не святі горшки ліплять». І ще моїм дороговказом є гасло «Навчання і пошук мають поборювати невміння і незнання». Тому у різних своїх малих і великих студіях я повсякчас шукав майстрів, але коли вони намагалися бути

Проект пам'ятника на пошану всіх американців українського походження, які служили в збройних силах США

суцького. Вдивляючись у філігранне зображення, я у своїй дитячій душі відчував спалах надії, що, може, колись і Україна в такий спосіб прославлятиме національних героїв. Якщо по Божій правді, то мої творчі потуги в деякій мірі зреалізовано у канадських монетах, політичній сатирі, марках-наліпках про Україну, проектах пам'ятників...

Які б не проймали творчі мислі і не obsідали клопоти, я і досі, незважаючи на свій вік, очима — до світу, а серцем — до України і, зокрема, до Колінців.

м. Івано-Франківськ

нарівні зі мною, то старався розшукувати інших навчителів. І саме в такий спосіб я самоутверджувався як майстер і вже міг бути потрібний тим, хто теж спрагло жадав більшого, ніж чимось там володів.

В.Л.:

— Пробуючи свої творчі спромоги у різних жанрах образотворення, ви, мабуть, до якихось із них мали і маєте особливе тяжіння? Чи, може, реалізація певного наміру, ідеї змушували вибирати найоптимальніший, прагматично доцільний шлях його реалізації?

І. Я.:

— Ще підлітком мою увагу привернула польська монета з ликом Піл-

НЕВИГАДАНІ ІСТОРІЇ З ЛІКАРСЬКОГО ЩОДЕННИКА

Перед тобою, шановний читачу, правдиві історії. Все, що записав — життєві дороги, протоптані горем, болем, страхом, несправедливістю та слізьми. Це сповідь моїх пацієнтів, крик душі, особисті родинні драми, які пов'язані зі страшною бідною нашою минулими і сучасності — алкоголем. Крізь призму таких одкровень вбачаю велику трагедію нашої молодії держави.

Щиро вдячний Богові за те, що послав відвертих співбесідників і наділив мене здатністю слухати. Як зазначив колись письменник Григорій Тютюнник : «На світі немає нецікавих людей. Просто треба заглибитися в людську душу і разом з нею пройтися її життєвими шляхами». Низький уклін пацієнтам, які довірилися мені і не повстидалися оповісти свою долю.

ОСКАЛ ЗЕЛЕНОГО ЗМІЯ

Історія перша. З минулого

- Славайсу, доктор!
- Навіки слава. Прошу сідати. Звідки Ви приїхали, жіночко? Де мешкаєте?
- З Городенки.
- Коли народилися?
- 1911-го.
- На що скаржитесь? Що болить?
- Дуже голова. По кілька раз на тиждень.
- Часто мали біду з головою?
- Не то слово, доктор. На моїй макітрі жодного клаптика здорової шкіри. Лише рубці, раз попри раз, рубець на рубці.
- Це чому? Були в якійсь катастрофі? — запитую з цікавістю.
- Коби... Не так було би тепер гірко і встидно Вам признаватись. А то все «гостинці» від мого доброго чоловічка.
- Не можете, не говоріть.
- То не секрет, лікарю. Я все розкажу як було. Може скину тятар з серця і стане легше на душі.
- Колись мудрі люди казали : «Поділіться горем з ближнім і воно стане легшим на половину».
- Добре. Хай би дав Бог, як Ви кажете.
- Старенька ледь усміхнулася і розпочала довгий монолог, немов співала тужливу пісню:

— Жила я з чоловіком пияком. Йой- йой, пануньцю. Скільки разів була-м бита від нього, копана на квасне яблуко — лиш Бог свідок. Мені через ту горілку не щастило від народження. Мама, хай з Богом спочиває, була алкоголічка, а батько — Ого! То був нівроку газда. Що Вони пристарають до хати, то нені проп'ють. У неї лиш одне було на умі — де б дістати горілки? Вже зранку писок залле, ляже спати на піч і ніч їй не в голові, нічим не трібує — ні дітьми, ні чоловіком, ні господаркою. За ту кляту горілку все повідносила з хати. Що не вмовляли пиячку дедьо та рідні — ніякого зрушення.

Не витерпіли цього встиду, сараку, дедьо і поїхали до Канади на заробітки. Довгий час вони давалися знати, посилки слали, листи. Просили неню вгамуватися, взятися за розум. Та де там! Що горохом об стіну. З нені татові слова, що з гуски вода. Так тягнулося декілька років. Дізналися дедик, що нічого не допомагає, збідкалися і не захотіли більше нас підтримувати. Правда, не буду грішити, ще наслідок вислали посилку з шаліновими фустками, матеріалом на анцуг і фотографію з іншою файною жіночкою, ще й двома дрібонькими діточками. Тай не чути нічого від них і по нині.

— А як з матір'ю? Що було далі?

— Мама так і померла, як алкоголічка. Напилася одного разу в дупель, ледве вилізла на піч, тай захлинувшись померла. Як кажуть: «Собаці — собача смерть».

— А що потім сталося з Вами?

— З тринадцяти років пішла я в завод працювати. Мусіла-м заробляти на двох меншеньких. Доста сі набідувала — Бог свідок. Ледве зводила кінці з кінцями. А два роки потому віддала-м сі через свою нещасну дурну голову. Думала, буду мати підмогу, а вийшло всьо навиворіть. Добре кажуть — хто без любові сходиться, в того щастя не водиться. Отак і в мене вийшло. Чоловік полюбив її, смердючу оковиту, більше ніж мене. А що вже п'яний мав дурну натуру — встидно й страшно згадати. Що зі мною лиш не виробляв. Якби розказала, не повірили б.

Старенька знову поринула в спогади. Її виплакані, вицвілі очі дивилися з болем крізь мене кудись далеко в минуле.

— Найбільше любив бити. Лупив, як кобилу, без чуття, без жалю, без совісті. Певно мав з цього фист утіху. Скільки хтів і куди попало: голова — не голова, око — не око. Не розбирав. Йой, не раз ходила «з фонарем». Спочатку було дуже встидно від людей. А далі до всього звикла й більше не ховалася. І до поганого людина звичається, як червак до хріну. Так і я...

Бабця затнулася, зробила зусилля, ковтнула клубок, що підступив до горла. Склипнула. Ше кілька разів важко ковтнула, обтерла покрученими пальцями зашерхлі губи і продовжила:

— А як пішов на войну, то я грішила, бігме Боже просила небесного Отця, аби того скурвого сина десь убило до дідька. Аби-м уже скільки з ним не мучилася. Але його, заразу, лише контузило. І він повернувся додому. Життя моє стало ще нестерпнішим. До цього часу мала-м уже трьох дітей. Самі розумієте, більше за них переживала, ніж за себе. Не раз ночувала у малині, просто під небом, під дощем, на вітрі, на морозі, а бувало й на снігу. Накрию їх, бідолашних, чим зможу, а сама тремчу, як осиковий листок від студені. Притулюся до дітей і боюся ворухнутися, щоб не розбудити. А вранці — ні ноги, ні руки не можу розігнути — затерпли геть.

Обличчя старенької, мов зоране поле. Глибокими борознами, не вибираючи шлях, стікали струмочками сльози. Очевидно їх було багато в надрах душі. І ось, нарешті, пробилися на волю. Оповідачка сліз не помічала. Вихлюпуючи з ними страшну минувшину, вела далі:

— А скільки разів він погрожував мені ножем! Хотів зарізати. І так уже допікав, так доїдав, що був чес, коли думала того ката сама згубити з білого світу. Най ліпше сяду до криміналу, бо більше так не годна мучитися. А головне діти не будуть жити у вічному страху. Але, дякувати Богові, що почув нарешті мої молитви і забрав чоловіка. Після його смерті мені з бідов попустило. Ніхто не бив і не виганяв з хати. Підросли, і мов ті ластів'ята розлетілися світами діти. Зосталася сама. Хоч і сваталися ще чоловіки, другий раз віддаватися не хотіла. Доста було одного. Боялася знову помилитися, обпектися.

Жіночка якось зніяковіло посміхнулася, немов велика грішниця, яка знає свою провину і чекає суворого вироку. В напруженому очікуванні подивилася мені прямо в вічі, мовляв: «Що ви на це скажете?» Я мовчав глибоко вражений і зворушений її тяжкою долею, чи вірніше — недолею. Збирався з думками. На кілька хвилин запанувало мовчання. Далі бабця відновила бесіду:

— Як роз'їхалися діти світами, знов наразила мене доля на лихо. А було це так. Сусідський зять заліз у мій город і відсунув межу майже на метр. Я повернула на місце. Це йому дуже не сподобалося. Одного вечора приперся п'яний до хати і так побив, що більше п'яти неділь ходила у гіпсі з переломаною рукою. Добрі люди підказали, як тому дати раду. Поїхала до Коломиї, зняла побої, тай подала на суд. Але він відкрутився — має грошей, як маку. Як зачув, що смердить паленим, то цілий тиждень рано і ввечір приходив перепрошувати. Пропонував гроші, на колінах молив, руки ці-

лював, аби забрала заяву. Обіцяв аж тисячу рублів. І хоч рука ще боліла, простила йому. Виходить, що простила за двісті рублів, бо решту вісімсот так і не віддав донині.

— Тепер той чоловік вас не тривожить? — питаю.

— Ні, що буду кривити душею. Правда, нема поміж нами добросусідських стосунків... Отак і минулося життя, росла — весни не бачила; виросла — літечка не знала. Прийшла осінь — сирітського серця не нагріла...

Її біда ніби заповзла в кабінет і ми мовчки сиділи, кожен зі своїми роздумами, аж доки в двері не постукав наступний пацієнт.

Історія друга. Сучасна

На прийомі молода жінка. Мабуть не одружена, бо відсутня обручка. Уважно слухає мої запитання і час від часу кидає:

— Так... Було таке... Хворіла...

Дійшовши до обстеження голови я зауважив:

— Ви декілька разів мали зазнати травми.

— Так, так, — очі враз засріблилися. Рука автоматично пірнула до кишені за носовою хустинкою. Витерши непрохані сльози жінка продовжила :

— І не раз. Чоловік як приїжджав п'яний додому, ловив мене за волосся і бив головою до сходів, напевно, маючи від цього велику втіху.

— І ви, таке терпите? — запитую співчутливо.

— Ні.

— А як вгамували його?

— Розлучилася.

— А діти є?

— Ні, слава Богу. З таким придурком і садистом я не захотіла їх мати.

— Дають травми про себе знати?

— Авжеж. Розлучитися — розлучилася, але наслідки піврічного «щасливого» подружжого життя zostалися — досі голова бо-
лить. Добре кажуть старі люди: «Женитися — не води напиться».

м. Городенка

БУВАЛИЦІ ТЛУМАЧЧИНИ

ДЗВІН «ЮРКО»

Якось служив молодий наймит Юрко у лихого гадзи. Одного разу застала його разом з худобою в полі сильна гроза. А худоба була не лише багацька, а й убогих селян. Чорні хмари котилися понад землею, били громи, сипав град, худоба зі страху почала розбігатися млаками, а наймит прикляк тоді на одне коліно тай молитися щиро до неба: «Боже, — каже, — вирятуй мене і цю челядь, бо мене газда вижене з села. Як я сей рік відслужу, то усі гроші дам аби хто дзвін відлив і він був помічний від чорної хмари.» І своє слово той наймит не скасував. Відслужив рік, взяв у газди платню і купив дзвін. Підвербцівські люди назвали той дзвін «Юрком». І ще довго, коли над селом розсівалися чорні грозові хмари від калатання дзвона, вони згадували бідного наймита, який не пошкодував заробітку, аби віддячити небесній силі за те, що вберегла від грому і його, і багацьку худобу, і худобу місцевих бідаків.

РАДА НА ЛЮБОВ

На краю села жила собі не то ворожка, не то знахарка — баба Гупайлиха. Чого так називали її, ніхто не пам'ятав. Перед тим, як віддавати доньку, кожна мама брала з курника найкращу курку і йшла до Гупайлихи, а та виливаючи віск на воду радила:

— Бери, — каже — води з двох потоків або млинівок, що зливаються в одну. Хай дівка зрання умиється цією водою, а відтак вилле її там, де гуляють парубки, то увесь вік їй зійде весело.

...А ще ворожила Гупайлиха лопухом та чорнобилем. Добре казала. Люди до неї йшли. Не любив її нараз лишень шандар. Він як тільки зачує, що у баби збираються жінки, відразу починає писати протокол, подає до суду, а за тиждень-другий тягнуть Гупайлиху до цюпи. Відсидить баба трохи і все починається спочатку... І шандар має роботу, і баба в пошанівці.

«ДУДІВКА» — ТАМ ХОДИЛА ДІВКА

У селі Ісакові є поле, яке місцеві називають «Дудівка» і ліс коло нього. Старі пастухи розповідали, що як впливав на небо новий місяць, бачили вони, як там з'являється дівчина. Опівнічної пори вона йшла до гори і співала, а як спускалася з неї — то плакала. Один побережник думав, що то його донька прийшла, аби його закликати додому. Йшов за нею, але та дівчина втекла і не знати де ділася.

Казали місцеві жінки, що ту дівку обдурих якийсь сільський парубок. З горя вона пішла зі світу, але кожного місяця, як настав молодий місяць, ходила полем, лісом, співала й плакала. А хто з відчайдухів ішов за нею слідом — не вернувся й донині.

СТРАХИ КОЛО ХОТИМИРА

Відколи живу, на живачівському полі коло Хотимира я ще не був опівночі. А як їхав з Обертина обминав це місце якнайдалі. І сільські газди так робили, бо казали, що там якась біда переходить дорогу. Одному вона на віз сідала, поломила його. Іншого цілу ніч водила довкола вертеба. Але якийсь багатий газда не вірив тим переказам.

— Най лишень переїде дорогу, — казав, — я їй боки намну.

Сів одного разу на фіру і поїхав до Коршева, аби там зрання рубати дров. Заїхав на живачівське поле, коли це видить : а недалеко, до верби прив'язана чорна корова. Зліз він, приходить ближче, а то сидить собі панок і люльку курить:

— Що скажете? — питає.

— Хочу прикурити, — виправдовується газда.

Закурив, іде далі. Нараз дороги йому розбіглися перед очима. Заїхав у видолинок, а там болото, вода, така твань, що фіра загрузла по мостовину. Заледве чоловік сам врятувався та й коней повитягав. Мусів бідолаха вертатися до села. Але доки жив уже тим живачівським полем більше ніколи не їздив. Та ще й другим заповідав.

Записано фольклористом і краєзнавцем Іваном Волошинським від мешканців сіл Тлумаччини.

Оксана ГАВАДЗИН

ДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ В ОДЯГОВОМУ НАЗОВНИЦТВІ ПОКУТТЯ

Мова — динамічна система, яка має здатність постійно змінюватися, оновлюватися, тому актуальним у сучасних лінгвістичних студіях є вивчення динамічних змін словникового складу як літературної, так і діалектної мови.

Пропонована праця, присвячена дослідженню побутової лексики на позначення одягу, взуття, головних уборів, прикрас у говірках Покуття. З одягом, взуттям, головними уборами, прикрасами людина стикається щодня, тому ця тематична група належить до широко вживаних пластів лексики, несе вагому лінгвальну інформацію, дуже швидко реагує на зміни у суспільстві, що закономірно призводить до змін у сфері номінації та прискорює процес архайзації лексичних одиниць тих тематичних груп лексики, які пов'язані з матеріальною та духовною культурою народу.

Перед нами постало завдання зафіксувати назви народного одягу Покуття, який поволі відходить у минуле. Втішає те, що останніми роками спостерігається деяке підвищення інтересу українців, як і покутян зокрема, до традиційного вбрання. На ярмарках, виставках вишиванки та інші елементи народного одягу користуються попитом. У цьому вбачаємо частково данину моді, але й також збереження пам'яті про свою культуру, свої корені.

Лексика на позначення традиційного покутського вбрання формувалася упродовж століть, тісно пов'язана з позначуваними реаліями, відбиває тривалу еволюцію одягу від давнього домотканого до сучасного фабричного.

На лексичному рівні найбільш помітно перехрещуються говіркові елементи, які не однаково реалізуються у мовленнєвій практиці різних соціальних груп населення сучасного Покуття.

Погоджуємося з дослідницею Г.О.Козачук, яка виділяє три основні типи мовлення діалектоносіїв. Перший тип характерний для представників найстаршого покоління. Сфера функціонування такого типу мовлення обмежена переважно родинними і побу-

товими відносинами. Ця група людей найповніше зберігає всі особливості місцевої говірки... Для представників цієї групи вживання діалектних лексичних реліктів є природним, хоча нерідко вони знають літературні відповідники.

Другий тип мовлення властивий переважно людям середнього віку, які беруть активну участь у виробництві та промисловості, у громадському та культурному житті села і мовлення яких не обмежується родинними чи побутовими відносинами. Ця група людей відчуває, що говірка не є нормою мовлення, а тому намагається свідомо не розмовляти нею і переходить на загальнонародне літературне мовлення, інколи не позбавлене місцевих рис.

Третій тип мовлення близький до літературного і багато в чому збігається з ним. Це переважно мовлення місцевої інтелігенції і тієї частини населення, яка твердо засвоїла норми літературної мови... Традиції говірки підтримуються у сім'ї, де говіркові елементи знаходять своє природне застосування...

Слід зазначити, що виділення цих трьох типів мовлення умовне, оскільки між ними не можна встановити чітких меж [2, 45-46].

Діалектоносіїв Покуття поділяємо на людей старшого, середнього та молодшого покоління. До старшого покоління відносяться люди, які проживають на цій території з I третини XX століття і зазнали впливів з боку польської, німецької, радянської влад. На їх мовленні позначилися риси, відповідно, польської, німецької, російської мов. Старшим людям властивий старовинний спосіб життя, нижчий рівень освіти і більш консервативне мислення, тому вони найкраще зберігають архаїчні діалектні риси.

Молодше покоління віддзеркалює сучасний стан говірки. Ці люди народилися наприкінці XX століття, їхнє мовлення більше зазнало впливу літературної мови.

Середнє покоління становить своєрідний прошарок між цими двома віковими групами.

У говірках Покуття спостерігаємо за динамічними мовленнєвими процесами на матеріалі виділених лексико-семантичних груп: загальні назви одягу, назви верхнього одягу, назви плечового одягу, назви поясного одягу, назви взуття, назви головних уборів, а також назви прикрас. Компоненти цих груп об'єднані на підставі спільності чи близькості семантики і водночас протиставляються багатьма диференційними ознаками.

У лексико-семантичній групі назв верхнього одягу відзначаємо номінації на позначення верхнього одягу з хутра, з теплої тканини.

Значення 'довгий хутряний верхній одяг з рукавами' в говірках Покуття репрезентує низка лексем: *ко^ужух*, *'футро*, *дубл'онка*, *'шуба*.

Номінація *ко'л'жух* (фіксується по всій території) позначає довгий зимовий одяг з барана хутром до середини.

Кожух використовують досить рідко в повсякденному житті, хіба що у весільному обряді, тому і номінація *ко'л'жух* архаїзується, за винятком, коли слово *ко'л'жух* вживається з семантикою 'хутряна підкладка у верхньому одязі'.

У південно-західній зоні говірок Покуття фіксуємо номінацію *бајба'рак* з семантикою 'одяг типу кожуха, але коротший'.

По всій території Покуття в мовленні середнього і молодшого покоління побутує назва *дуб'л'онка* як 'дублений кожух'.

Основним елементом верхнього одягу з хутра сьогодні є шуба. Лексема '*шуба* відома у значенні 'довгий верхній одяг з хутра' у всіх обстежених говірках. Для пошиття шуб використовували шкури кроля, лисиці, нутрії, норки тощо. Фіксуючи зазначену назву, ми виявили, що, функціонуючи поряд з лексемою *ко'л'жух*, вона була менш вживаною у мовленні старшого покоління, натомість активно вживається покутянами середнього та молодшого покоління, як і деривати *полу'шубок*, '*шубка*.

У лексико-семантичній групі назв верхнього одягу аналізуємо назви '*футро*, *фу'терко*, які функціонують то як назви на позначення різного виду верхнього одягу, то як синонімічні між собою. На обстеженій території лексема '*футро* має розширену семантику: це і 'кожух, покритий сукном, з широким коміром

з хутра', і 'підкладка у верхньому одязі', і 'верхній одяг типу куртки'. Зі слів покутян дізнаємося, що 'футро *'було і на кожусі', і на вата'л'ін'і, а ще 'мало ве^лик'і дво'ярусн'і 'гудзи^еки', 'комн'ір з 'кримкою (Об.)*

Зовсім вийшли з ужитку такі різновиди одягу, як футро, футерко, що призвело до зникнення лексем на позначення цих реалій.

На Покутті популярним було носіння безрукавок.

Безрукавний кожушок передається лексемами *к'ін'тар*, *к'и^еп'тар*. К. Матейко зазначає, що *кептар* є найдавнішим різновидом хутряної безрукавки. Він був одночасно літнім і зимовим одягом [3, 141]. На обстеженій території хутрянні кептарі багато прикрашалися, їх носили переважно на свято чи в неділю, але й були ватяні кептарі на щодень, покриті тканиною. Лексема *к'ін'тар* активно вживається на Покутті, як і демінутив *к'ін'тари^к*.

Назви *'леґби^к*, *ле^нґбик* відомі з семантикою 'безрукавка з тканини' або 'безрукавка на кожусі'.

Респонденти вживають назву *каца'веґка*, яка специфічна фонетичним варіюванням (*каца'беґка*, *каца'баґка* *каца'ваґка*, *коцу'беґка*) та лексичним наповненням, вживається як 'безрукавка на хутрі чи на ваті або куртка на ваті' (дивіться таблицю 1). Інформатори зазначають: *Каца'веґка на по'добу г'і к'ін'тар з ко'жухом* (Об.). *Каца'веґки^е 'були^е і з рука'вами^е, і без рука'в'іу* (Гор.).

Таблиця 1.

Но- мер моде- лі	Семантична структура лексеми каца'беґка				Говірки
	'верх- ній одяг на хутрі з рукава- ми'	'верхній одяг на хутрі без рукавів'	'верхній одяг на ваті з ру- кавами'	'верхній одяг на ваті без рукавів'	
1.		+			Жук., Гер., Заб., Орел., Дж., Туч., Кн., Рун.
2.			+		Жив., Глуш., Пет., Гор., Топ., Рак.
3.	+				Уг., Коп., Реп., Заб.
4.		+			Ол., Бук., Хот.

Примітка. Відзначено фонетичні варіанти назв: *каца'веґка* (Гор., Вор., Топ., Рак.), *каца'ваґка* (Ол., Бук.), *каца'баґка* (Тр., Пет.), *коцу'беґка* (Уг.).

На Покутті семантична мікрогрупа верхнього одягу з тканини репрезентована низкою лексем *пе^и'тек*, *се^и'р'дак*, *жу'пан*, *плашч*, *пал'то*, *буш'лак*, *ку'фајка*, *'куртка*, *ту'журка* та інші. У цій лексичній парадигмі не всі назви функціонують однаково. Статусу архаїзмів набули назви *сар'дак*, *пе^и'тек*, *жу'пан*, *ту'журка* тощо.

У покутському ареалі активно функціонує назва *пал'то* (Уг., Лук. Гос., Як., Ол., Бук., Пет., Будз., Мос., Жив., Реп., Рак., Гор., Глуш., Лук., Корол., Вин., Вор., Чер., Гв., Уг., Ков., Рун., Гв., Бал., Кн., Тул., Прут., Зад.) як верхній одяг довгого крою, пошитий з теплої тканини. Лексема *пал'то* запозичена з французької мови, фр. *paletot* 'пальто' [1, IV, 269; 5, III, 194].

На всій обстеженій території вживається назва *плашч* у значенні 'верхній довгий одяг, який носять весною, восени'. Назва *плашч* праслов'янська за походженням, пор. **plascъ* 'плащ' [1, IV, 435].

Короткий верхній одяг з сукна, що застібається на гудзики, або на замок, у обстежених говірках репрезентований лексемою *'куртка* (по всій території) та демінутивом *'курточка* з семантикою 'куртка менших розмірів, дитяча'.

В говірках Покуття спостерігаємо гіперо-гіпонімічну підпорядкованість номенів у назві *'куртка*, яка є гіперонімом до видових назв відносно матеріалу виготовлення *бал'нона* *'куртка*, *сук'н'ена* *'куртка*, *'шк'ір'іна* *'куртка*, *'шк'ір'іна* *'куртка*, *ре^и'м'ін'на* *'куртка*, *'дж'інсова* *'куртка*.

Синонімічний ряд з номінацією *'куртка* утворюють лексеми *кур'дел'ка*, *ту'журка*.

Назва *кур'дел'ка* (Уг., Гос., Вор., Ст. Кр.) вживається на позначення короткого верхнього одягу з сукна. В досліджуваних говірках вона рідкофіксована.

Найменування *ту'журка* (Рак., Уг., Рун., Тл., Ст. Кр., Пет., Як.), як і варіант *'журка* (Петр.) позначають куртку для щоденного носіння.

На території Покуття зафіксовані назви *буш'лак* (Чер., Рак., Реп., Прут., Бал., Жив., Об., Хот., Гор., Лук., Заб., Корол., Вин., Вор., Кн., Рун., Ков., Гв., Уг., Як., Кор., Ол., Мос., Ст. Кр.) у значенні 'груба тепла куртка на ваті' та *ку'фајка* (всі обстежені населені пункти) як 'груба тепла куртка на ваті, перешита повздовжніми смугами'.

З часом все більше у верхньому одязі Покуття спостерігаємо перехід традиційного вбрання на одяг загальноєвропейського типу, що яскраво віддзеркалилося в номінаціях.

У мовленні середнього і молодшого покоління прослідковуємо велику кількість запозичених назв (*ман'то*, *с'ур'тук*, *френч*, *комб'ін'ізон*) на позначення сучасного верхнього одягу.

Номінація *ман'то* вживається з семантикою 'жіночий верхній одяг з тканини або хутра без наскрізної застібки', запозичена

з французької мови, пор. фр. *manteau* 'плащ, пальто, манто, шинель', походить від лат. *mantellum* 'покривало, плащ' [1, III, 387; 5, II, 570].

Назва *с'ур'тук* передає значення приталеного верхнього одягу, що сягає колін, запозичена з французької мови, пор. фр. *surtout* 'широкий верхній одяг' [1, V, 494-495; 5, III, 823].

Верхній одяг типу куртки спеціального крою довжиною нижче пояса репрезентований лексемою *френч*, що є запозиченням з англійської мови *french* 'французький' [5, IV, 207].

Запозичення з французької мови *комбінезон*, пор. фр. *combinaison* 'комбінація; комбінезон', що в говірках Покуття функціонує як *комб'ін'ізон*, вживається з семантикою 'костюм, який складається з поєднання між собою верхньої частини одягу типу куртки і штанів' [1, II, 533].

Таким чином, в ході аналізу спостерігаємо неоднакове функціонування назв верхнього одягу. Чимало назв в досліджуваній лексико-семантичній групі набули статусу архаїзмів (*баїба'рак*, *жу'пан*, *'пел'тек*, *се'р'дак* та інші), адже вийшов з вжитку сам одяг, позначуваний цими номінаціями. Натомість у мовленні середнього та молодшого покоління з'явилися нові назви (*ман'то*, *с'ур'тук*, *френч* тощо) на позначення сучасного верхнього одягу.

Значні зміни відбулися у лексико-семантичній групі назв плечового одягу, оскільки давніше до її складу входили переважно назви піджаків, сорочок здебільшого домашнього виготовлення, які наразі втрачені, оскільки замінилися іншими різновидами кофт, блузок тощо.

Цікавою і різноманітною є лексика на позначення сорочок. Зазвичай, покутська сорочка була довгою, вишитий край якої виглядав з-під запаски. Цей вид одягу покутяни одягали щодня. Вишита сорочка і сьогодні є достатньо актуальна в гардеробі покутянина.

Покутська сорочка відзначається великим розмаїттям назв. Різні види крою, багатство вишивки, оздоблення, — все це мало своє найменування

Лексема *со'рочка* побутує в усіх говірках Покуття. У фольклорі Покуття знаходимо багато приказок, прислів'їв, пісень, пов'язаних з цією номінацією, наприклад, *даї би^е з 'себе^и по'сл'ідну со'рочку* (Ниж., Ст. Кр., Уг., Вор.); *'своїа со'рочка 'ближче^и до 'т'іла* (Кн., Вор., Вин.); *на'родити'сі ї со'роц':і* (Вор., Вин., Бал., Ст. Кр., Ниж.); *со'рочку їби'рали^и на'в'іворот' аби^и ї'роки^и с'і не^и 'брали^и* (Корол., Кол., Незв., Ст. Кр.).

Сорочки прикрашалися вишивкою, яка вказувала на регіональні відмінності.

Сорочка, оздоблена орнаментациєю з ниток, тобто вишивкою, передається аналітичними номінаціями *в'ишивана со'рочка*, *ви^ешивана со'рочка*, *'в'иши^ета со'рочка*.

У покутському фольклорі фіксуємо:

По дорозі щось чорніє,

Напевно, милий мій іде.

На ній сорочка вишивана,

Вона мене з ума зведе (Нов.).

На багацькім сині вішита сорочка,

А на сиротині нема ні шнурочка (Ст. Кр.).

У наш час в усіх обстежених населених пунктах часто вживається, особливо у мовленні середнього і молодшого покоління, лексема *ви^еши^еванка*.

Вишита сорочка, в якій комір і рукави оздоблені мереживом, виговленим гачком, позначається двома синонімічними назвами *гач'кована со'рочка*, *ко^оро^он'кована со'рочка*.

Відзначено покутські номінації *гап'тована со'рочка* та її фонетичний варіант *гаф'тована со'рочка*, що позначають сорочку, в якій нанесений на полотно малюнок заштриховували ниткою

Назви *рукаї'їенка*, *рукаї'їанка*, *рука'в'і'їка* позначають сорочку з вуставками, яка мала широкі рукави, що призбирувалися вгорі і внизу, і були густо зашиті вишивкою.

Сорочка, густо вишита по рукавах і грудях, найменується на Покутті як *гу^оцул'с'ка со'рочка*, *гу^оцулка*. Найменування *гу^оцулка* утворене шляхом метонімічного переносу.

Диференційна ознака матеріалу, його якості вплинула на низку покутських назв сорочок.

Сорочка, пошита із зрібного полотна, грубошого, гіршого за якістю, яку жінки і чоловіки одягали для роботи, називалася *'зр'ібна со'рочка* (Гос., Хот., Ниж., Ст. Кр., Уг., Вор., Вин., Печ., Заб., Рак., Закр.). У говірках Покуття трапляється фонетичний варіант цього найменування *'згр'ібна со'рочка* (Ясен.-Пільн., Задуб., Незв., Кн.).

Ознака матеріалу вплинула на лексеми *полот'н'енка*, *полот'н'анка*, які в обстежених населених пунктах позначають полотняну сорочку (Рак., Ниж., Уг., Незв., Вин., Закр.).

Зношена, стара, подерта сорочка позначається номеном *'бранка* (Кн., Ниж., Вор., Закр.).

Буденна довга сорочка, верх якої був пошитий з якісного тонкого полотна, а низ доточувався з грубого, у говірках Покуття позначається словосполученнями *со'рочка до п'ід'точки^е* (Кор., Чер., Ниж., Закр.), *п'ід'точе^нна со'рочка* (Яків.).

На Покутті вживається номен *'моршч'інка* (Ниж., Хот.), а також словосполучення *со'рочка з 'моршч'ін'у^м* (Ниж.), які позначають жіночу полотняну сорочку, густо зібрану (морщену) біля коміра і внизу рукавів.

Сорочку, яка біля шиї стягувалася на нитку, називають *'ст'еганка* (Ясен.-Пільн., Коп.), що являється okazіonalіzмом. Віддієслівний дериват *'ст'еганка* мотивований особливістю вигляду сорочки біля шиї.

Номінація *р'і'шена со'рочка* (Незв., Ниж.) позначає сорочку, в якій рукави були густо зібрані у складочки.

Зафіксовані назви сорочки зникли, оскільки вийшли з ужитку позначувані ними реалії, за винятком номінацій *в'і'шивана со'рочка*, *ви^ешивана со'рочка*, *'в'иш^ета со'рочка*, *ви^еш^еванка*.

Сучасний різновид такого одягу різниться кроєм, матеріалом виготовлення, що позначилося на номінаціях, значна частина яких є запозиченими.

У наш час досить популярним є легкий жіночий одяг з шовку, атласу чи іншого дорогого матеріалу довжиною переважно до пояса, що лексично реалізується в назвах: *'кофта*, *'кофточка*, *в'іт'р'ійка*, *'блузка*, *'бл'узочка*.

Варто зазначити, що на Покутті назва *в'іт'р'ійка* відома з розширеною семантикою. Наддіалектну модель досліджуваної номінації можна простежити в таблиці 2.

Таблиця 2.

Но- мер мо- делі	Семантична структура лексеми <i>в'іт'р'ійка</i>			Говірки
	'жіноча кофта'	'легкий чоло- вічий одяг'	'короткий верхній одяг типу куртки'	
1.	+			Хот., Гос., Чер., Кор., Жук.
2.		+		Матеїв., Рак.
3.			+	Заб., Кн.

Семантичну мікрогрупу жіночого плечового одягу з рукавами типу піджака у говірках Покуття репрезентують назви *'кабат, кап'тан, каф'тан, ка'танка, 'жак'ет*.

Лексема *'кабат* засвідчена з семантикою *'легкий жіночий одяг типу піджака'*, творить суцільний ареал поширення у всьому обстеженому регіоні.

В аналізованих говірках також побутує дериват *каба'ток*, що втратив пестливо-здрібніле значення, а вживається як будь-який плечовий легкий жіночий одяг. Як засвідчує зібраний матеріал, обидві назви вживаються переважно у мовленні людей старшого віку.

Лексеми *кап'тан, каф'тан* репрезентовані семантикою *'піджак на гудзиках з кишеньками'*.

На південному сході Покуття трапляється назва *ка'танка* з семантикою *'жіночий піджак'*.

Найменування *'жак'ет*, позначаючи в обстежених говірках жіночий піджак, поволі відходить в розряд застарілих.

Семантичну мікрогрупу чоловічого плечового одягу типу піджака у говірках Покуття репрезентують назви *'бл'уска, п'ід'жак*.

Номінація *'бл'уска*, як фонетичний варіант лексеми *'блузка*, вживається з відмінним від літературного значенням, переважає в мовленні старшого покоління.

Активно вживаною є лексема *п'ід'жак*. У наш час зазначена назва стосується номінації також сучасного жіночого піджака.

Піджак поряд з штанами або спідницею, а іноді й жилеткою утворює комплект одягу, що передається по всій обстеженій території назвою *кос'т'ум*.

Назви плечового безрукавного чоловічого та жіночого одягу, пошитого з тоншої тканини, чи в'язаного, в досліджуваних говірках передаються безпосередньо родовою назвою *бе"зру'кайка*, яка мотивована особливостями крою, матеріалу, художніми прийомами

оздоблення, та видовими назвами, лексично реалізованими як 'горси^ек, кам'ізел'ка.

Останнім часом репертуар назв лексико-семантичної групи плечового одягу в говірках Покуття поповнився назвами на позначення більш сучасних різновидів чоловічого та жіночого плечового вбрання.

Значення 'плетена кофта без коміра й застібок з рукавами, яку одягають через голову', 'плетена кофта на ґудзиках' передаються назвою 'свиди^ер.

Найменування гол'ф позначає кофту з високим коміром, який щільно облягає шию.

Піджак чи сведер, багато прикрашений, довжиною вище лінії талії позначається лексемою боле^иро.

Номінація тун'і/ка вживається з семантикою 'плечовий одяг прямого силуету, коротше спідниці і довше блузки'.

Деякі зміни спостерігаємо і в лексико-семантичній групі назв поясного одягу, куди входять назви на позначення спідниць, запасок, штанів.

Назва сп'ідниці'і по всій обстеженій території позначає зшите поясне жіноче вбрання.

Відносно матеріалу виготовлення відзначено покутські аналітичні конструкції: пл'уше(о)ва сп'ідниці'і (по всій обстеженій території), оксам'ітова сп'ідниці'і (по всій обстеженій території), сам'ітова

сп'ід'ниці'і (Ст. Кр., Ол., Гос., Як., Бук., Пет., Матеїв.), *струк'сова* сп'ід'ниці'і (Ст. Кр., Уг., Кор., Чер., Гос., Вор.), *сати^енова* (Уг., Бор., Гос., Вин., Гор., Коп., Тр.), *сати^енова сп'ід'ниці'і* (Кор., Уг., Чер., Гв., Коп., Вор.), *пар'чева* сп'ід'ниці'і (Уг., Бор., Гос., Вин., Гор., Коп., Тр.), *ли^си^чкова* сп'ід'ниці'і (Ст. Кр., Кор. Чер., Уг.), *ве^л'ветова* сп'ід'ниці'і (Ст. Кр., Кор. Чер., Уг.), *'штане^л'на* сп'ід'ниці'і (по всій обстеженій території), *кри^епти^ешинова* сп'ід'ниці'і (Ст. Кр., Хот., Лука, Як., Пот., Гор.).

Диференційна ознака 'зовнішній вигляд' лексично реалізована у низці назв, адже відносно малюнку, зображеного на спідниці, розрізняють такі лексеми: *сп'ід'ниці'і* й *'хмари^е* (Кор. Чер., Уг.), *гарбу'зова* сп'ід'ниці'і (Кор. Чер. Уг.), *сп'ід'ниці'і з прутами^е* (Уг., Гос.), *шал'інова* сп'ід'ниці'і (*шал'анова* сп'ід'ниці'і, *ша(у)л'інова* сп'ід'ниці'і, *шал'ова* сп'ід'ниці'і, *шал'ініўка*).

На обстеженій території виявлено атрибутивне словосполучення *фуст'кова* сп'ід'ниці'і (Гос., Хот., Уг.), яке вживається для називання спідниці, пошитой з тканини в квіти.

На Покутті носили також спідниці, пошиті з тканини, зібраної у складки різного розміру.

Окремий синонімічний ряд становлять назви спідниці, тканина якої мала дрібні складочки, переданий лексемами *пл'іс'і'роўка*, *пл'іс'і'рована* сп'ід'ниці'і, *гу'рована* сп'ід'ниці'і *р'ішена* сп'ід'ниці'і, *гар'мошка*. Найменування *гар'мошка* утворене шляхом вторинної номінації, позначає зібрану в складочки спідницю, що нагадує музичний інструмент.

Спідниця в широкі складки на обстеженій території позначається лексемою *фал'дована* сп'ід'ниці'і (Хот., Уг., Рак., Реп., Нов., Жив., Кор., Рун., Вор., Чер.).

Традиційна покутська спідниця була довгою. Для представниць середнього та молодшого покоління характерне розрізнення залежно від довжини виробу, виділяємо опозиційну пару *'довга* сп'ід'ниці'і — *ко'ротка* сп'ід'ниці'і (*'м'ін'і-йупка*), залежно від крою відзначаємо назви *пр'а'ма* сп'ід'ниці'і — *сп'ід'ниці'і на тра'пец'іу* тощо.

Покутянки носили поясний одяг, що складався з двох полотнищ, з яких одне було прикріплене позаду, інше одягалось спереду, або одного полотнища, обмотаного кругом стану. Семантичну мікрогрупу назв такого виду одягу репрезентують номени *'запаска*, *фар'тух*, *'опи^енка*, *'припи^енка*, *пе^ере^е'дник*, *'горбатка*, *об'гортка*, *при^епи^е'нда*, *'фота*. Сьогодні використовують тільки фартух для запобігання одягу від забруднення, а інші назви стали архаїзмами.

Назва *штани* поширена по всій обстеженій території, виявилася стійкою у мовленні діалектоносіїв різного віку.

Синонімічними назвами до слова *штани* на території Покуття виступають лексеми *'сподн'і*, *'бр'уки^е*.

Назви штанів у говірках Покуття диференціюються за різними ознаками: 'матеріал', 'призначення', 'крій'.

Лексико-семантична група 'поясний одяг' відзначається наявністю великої кількості архаїчних лексем, які трапляються у мовленні старшого покоління. Наприклад, в покутських говірках фіксуємо видові назви слова *штани*, номінації *кал'ісони*^е (всі населені пункти Покуття), *'гач'і* (*'гач'і*) (Хот., Корол., Чер., Уг., Рак., Вор., Тул., Тр., Ст. Кр., Яс.-Піл.), *'гац'і* (Борт.), *ва'тован'і*, *'ват'ін'і* *штани* (назви відомі по всій обстеженій території), *полотн'ін'ки* (Гос., Гв., Вор., Уг.), *'рајтки*^е (Реп., Хот., Коп., Тр., Вор., Гор., Корол., Пот.), *гал'іфе*, *хо'лошн'і* (Тр., Як., Хот., Тул.), *'портки*^е (Матеїв., Гос., Як., Ол., Бук., Пет., Будз., Мос., Жив., Реп., Рак., Гор.) та її варіанти *порт'іниці'і* (Заб.), *порк'єниці'і* (Стец.)

Найменування *рај'тузи*^е, *ло'с'іни*^е, *спор'тиўн'і*, *'дж'інсов'і* *штани*, *'дж'інси*^е, *'бр'ідж'і*, *'шорти*^е відзначаються частим вживанням на сучасному етапі.

У лексико-семантичній групі назв взуття теж відбулися динамічні зміни, що позначилися на мовленні діалектоносіїв Покуття.

На позначення загальної назви взуття зафіксовано лексеми *'капц'і*, *'обуў*, *ўзу'т'а*, які знаходяться у варіантних і синонімічних відношеннях. В активному вживанні перебуває слово *'капц'і*. Назву *'обуў* можна вважати застарілою. Номен *ўзу'т'а* функціонує в мовленні молодшого і середнього покоління під впливом літературної мови.

Семантична мікрогрупа 'старе, поношене взуття' у досліджуваному ареалі репрезентується моноклексемами *шл'ана'ки*, *шкроба'ки*, мотивованими особливістю носіння, та описовою конструкцією *ста'р'і* *'капц'і*.

Номінація *'капц'і до 'ходу* (Реп., Хот., Ст. Кр., Уг., Кор., Рак., Бал., Вор., Ст. Кр.) передає значення взуття, призначеного на щодень.

На позначення нового взуття вживаються словосполучення *нов'і* *'капц'і*, *'капц'і до 'св'єта*, *при'св'іточн'і* *'капц'і*.

Семантична мікрогрупа назв високого шкіряного взуття представлена лексемою *'чоботи*^е та дериватами *чоб'ім'ки*, *чобо'т'єта*, *чобо'к'єта*, *чобо'т'єтка*. Здрібніло-пестливе утворення *чоб'ім'ки* часто вживається на позначення жіночих чоботів, а також дитячих чобіт.

В синонімічних відношеннях до назви *'чоботи*^е перебуває лексема *са'пож'ки*^е (Бал., Зад., Ор., Кор., Рун.). Досліджувана назва в говірках Покуття рідкофіксована як і дериват *полуса'пожки*, утворений за допомогою префікса *полу-* з семантикою 'жіночі чоботи з нижчою халявою'.

Чоботи зі шкіри найменуються атрибутивними словосполученнями *'шк'ір'ін'і* *'чоботи*^е, *шк'ір'ін'і* *'чоботи*^е.

На Покутті старше покоління вживає у мовленні конструкції бок'сов'і 'чоботи^е, бук'сов'і 'чоботи^е, 'хромов'і 'чоботи^е, що позначають чоботи, виготовлені з хрому.

До розряду архаїзмів належать покутські номінації 'йухтов'і 'чоботи^е, 'я'лов'і 'чоботи^е, мотивані матеріалом виготовлення.

Чоботи з кірзи іменуються назвами 'к'ірзов'і 'чоботи^е, к'ірза'ки.

У говірках Покуття на номінацію чобіт вплинув і спосіб виготовлення, зафіксовано лексеми 'зсуван'і 'чоботи^е (Лука), 'чоботи^е 'в'іби'т'і з ку'чер'іми^е (Кор., Чер.).

У теплу пору осінньо-весняного періоду носять взуття, що закриває ногу не вище кісточки. Цей вид взуття на Покутті позначається назвами 'мешти^е, 'мешта, 'туфл'і. Остання назва менш вживана, проникла в досліджувані говірки під впливом літературної мови. В обстежених населених пунктах вживають семантичні дублети зазначених назв: 'туфл'і || 'капц'і || 'мешти^е, 'капц'і || 'мешти^е. В селі Копачинці Городенківського району зафіксована номінація шти'бл'ети^е на позначення туфель, що є запозиченням з італійської мови за посередництвом російської та німецької; іт. *stivaletti* 'полуботки; високі черевики, чобітки' [1, VI, 475; 5, IV, 478].

Семантична мікрогрупа літнього виду взуття на обстеженій території представлена назвами сан'дали^е, босо'н'іж'ски^е, 'шл'опанц'і.

Легке домашнє взуття без каблуків номінується на Покутті назвами 'тапочк'і (Вор., Хот., Нов., Тл., Кн., Коп., Під.), 'тапк'і (Вор., Хот.).

До давнього виду взуття належать вироби з соломи, дерева, шкіри, що лексично реалізовані назвами де'ре'в'ін'ки, солом'їн'ки, посто'ли. Ці найменування поодинокі вживаються представниками старшого покоління і в досліджуваному ареалі давно відійшли в розряд архаїзмів.

Саморобне шкіряне взуття позначається лексемою посто'ли (Кор., Чер., Вор., Кол., Кн., Слоб., Коп., Сер.,Ober., Вос., Хот., Реп., Під.).

Лексико-семантична група 'взуття' відзначається наявністю великої кількості архаїчних лексем, які трапляються у мовленні старшого покоління: 'обуї, бок'сов'і 'чоботи^е, 'зол'і, об'цаси^е, 'корки^е та інші, проте багато проаналізованих найменувань активно функціонують сьогодні: 'капц'і, гума'ки, босо'н'іж'ски^е, 'тапочки^е тощо.

Динамічні зміни спостерігаємо і у лексико-семантичній групі назв головних уборів, яка включає дві семантичні підгрупи на позначення чоловічих і жіночих головних уборів.

Проаналізувавши назви чоловічих головних уборів, спостерігаємо явище переходу багатьох лексем до розряду архаїзмів (ба'ран'ічка, па'паха, ку'банка тощо), такі лексеми існують тільки в мовленні людей старшого віку, за винятком номінації 'ш'епка, яка на протязі тривалого періоду перебуває в активному вжитку. Натомість

побутують нові, переважно запозичені назви (кар'туз, 'к'епка, па'нама тощо).

Доповнюють цю семантичну мікрогрупу загальноновживані назви шапок, які розрізняються залежно від виду хутра (кро'л'еча 'ш'епка, 'норкова 'ш'епка, ка'ракуле"ва 'ш'епка, 'нутр'іје"ва 'ш'епка, пе"с'цева 'ш'епка). Ці атрибутивні словосполучення відомі мовцям середнього та молодшого покоління, на досліджуваній території не виявляють просторової варіативності.

Семантична підгрупа жіночих головних уборів включає назви намітки та різних видів хусток.

На Покутті на'м'ітка зовсім вийшла з ужитку, а її назва стала архаїзмом, як і синонімічна їй номінація пе"ре"м'ітка (Гор., Ясен.-Пільн., Топ.).

Номінація о'ч'інок, як і варіант 'чене"ц', позначають головний убір заміжньої жінки у формі шапочки, вважаються на Покутті застарілими.

Досліджуючи жіночі головні убори, ми зауважили, що на Покутті досі великою популярністю користується хустка. Жінка після одруження мала постійно ходити з покритою головою, зараз цього дотримуються тільки старші. Хустку одягають, йдучи до храму. Хустка підкреслює святковість чи буденність одягу, інформує про статус жінки. Вона вказує на вік жінки: молоді жінки носять світлі хустки, жінки середнього віку — бордові, зелені, жовті, а старші — хустки темних кольорів. Під час посту жінки різного віку носять тільки темні, неяскраві хустки.

На обстеженій території назва 'фустка' вступає в семантичні опозиції

відносно товщини ('фустка тон'ка / 'фустка 'груба),

відносно зігрівальних властивостей ('тепла 'фустка / хо'лодна 'фустка),

відносно величини (ве'лика 'фустка / ма'ла 'фустка),

відносно часу ('фустка те'пе'р'ішна / 'фустка 'даўна),

відносно призначення ('фустка до 'св'ета / 'фустка на 'будни'),

відносно розташування ('нижня 'фустка / 'верхня 'фустка).

На покутські номінації хустки вплинули різні мотиваційні ознаки:

Співвіднесеність із матеріалом виготовлення ('пухова 'фустка, ше'рст'іна 'фустка, 'воўн'іна 'фустка ('воўн'інка), 'коцова 'фустка ('коц'енка), пар'чева 'фустка ('фустка з пар'чеў)).

Співвіднесеність із способом виготовлення (паву'тинка).

Співвіднесеність із зовнішнім виглядом ('фустка в 'руж'і, 'фустка з качу'реми', 'фустка в 'хмари', 'фустка в 'яг'ід'ки, шал'інова 'фустка тощо).

Співвіднесеність з національною та територіальною ознакою (ту'рець'ка 'фустка, аме'ри'канс'ка 'фустка (аме'ри'канка), ка'надс'ка 'фустка (кана'д'ієс'ка 'фустка), 'рах'іўс'ка 'фустка).

Співвіднесеність з кроєм (три'у'гол'на 'фустка, шти'ри'у'гол'на 'фустка) тощо.

Співвіднесеність з розміром (ме'т'рова 'фустка, п'іўто'рачка).

Взимку на голові жінки, переважно старшого віку, можна було побачити дві хустки — нижню тонку, верхню грубу.

Семантичну мікрогрупу теплих (грубих) хусток у говірках Покуття утворюють номінації: 'пухов'а фуст'ка, ше'рст'іна фуст'ка, 'воўн'іна фуст'ка, коц'е'нка, 'бита 'фустка, шал' ба'ран'іча, 'рах'іўс'ка 'фустка.

На південному сході Покуття трапляються назви шал' ба'ран'іча, шал' ба'ранкова з семантикою 'велика шерстяна хустка'.

На Покутті носять в'язану, гачковану хустку з ажурними мереживними візерунками, що називається паву'тинка (Ст. Кр., Рак., Лук., Тул., Гор., Рун., Хот., Як., Пет., Нов., Кор.).

З уст респондентів довідуємося, що були хустки святкові, невеликі за розміром, виготовлені з тоншої тканини, їх називали аме'ри'канс'к'і 'фустки', аме'ри'канки'. Покутські жінки мали замилювання такими хустками. Свідченням цьому є велика кількість назв відносно малюнку на хустці, що є доказом високої мовотворчої спроможності носіїв говірок Покуття. Виділяємо такі семантичні ряди назв залежно від того, яка ознака лягла в основу називання:

1. Назви, утворені від назв рослин (особливо квітів): 'фустка в 'руж'і, 'фустка в 'кв'іти^е, 'фустка в 'братчи^еки^е, 'фустка в пол'і'ти^ечку, 'фустка в 'маки^е, 'фустка в 'колос, 'фустка в 'колос'і, 'фустка в кон'у'шинку, 'фустка в л'і'л'і'ју (синонім л'і'л'і'ја), 'фустка в кон'вал'і'ју, 'фустка в ро'маши^е, 'фустка у в'і'ночки^е.

2. Назви, утворені від назв кущів, дерев, фруктів, овочів, ягід: 'фустка в 'жолуд'і, 'фустка в 'тр'існути^еј го'р'ішок, 'фустка в ду'бови^еј ли^ес'точок, 'фустка в 'јагоди^е, 'фустка в 'јаг'ід'ки, 'фустка в ви^еше'н'ки, 'фустка в о'жини^е, 'фустка в 'агри^ес, 'фустка в малинку, 'фустка в о'гурки^е, 'фустка в ог'і'рочки^е.

3. Назви, пов'язані з тілом людини: 'фустка в 'пал'чи^еки^е (синонім 'пал'чи^еки^е), 'фустка в се'р'ц'а.

4. Назви, пов'язані з явищами природи ('фустка з 'сонце'м, 'фустка в 'хмари^е, 'фустка в 'доци^ек, 'фустка в 'капку).

У покутських селах також кажуть 'фустка в го'рошок, 'фустка в му'тил', 'фустка в ланц (синонім ланц) (це є велика хустка з френзліми, на якій зображений малюнок схожий на ланцюг), 'фустка в ко'рону, 'фустка в 'ромб'ік'і, 'фустка в кри'вул'ки, 'фустка в ро'вера (така хустка мала багато закручених ліній).

Національна ознака лягла в основу номінацій аме'ри'канс'к'а 'фустка, аме'ри'канка, як ми уже зазначали, а також ка'надс'ка 'фустка, кана'д'і'с'ка 'фустка, 'пол'с'ка 'фустка, ту'ре'ц'ка 'фустка, синонімом останньої виступає конструкція 'фустка з качу'р'еми^е ('качурами^е, ка'чури'ками^е).

На позначення фустки в квіти існують назви шал'а'нова 'фустка, шал'і'нова 'фустка, шал'ова 'фустка, ши'л'і'нова 'фустка, шал'і'н'і'јука. Такі лексеми трапляються у мовленні старших людей.

У теплу пору носили тонкі хустки. На позначення тонкої білої літньої хустки фіксуємо номінації пла'ток (Уг., Як., Ст. Кр., Вин.), пла'тина (Уг., Мост., Тр., Чер.), пла'тинка (Матеїв., Уг., Гос.).

У говірках Покуття відзначено найменування ко'синка, ра'з'і'јука, га'з'і'јука з семантикою 'буденна тонка хустка, яку носять переважно влітку'.

Назва ко'синка (поширена по всій території) позначає невелику тонку хустку і чотирикутної, і трикутної форми.

Назва ра'з'і'јука (Вин, Уг., Ст. Кр., Вор., Чер., Гос.), ймовірно, мотивується тим, що залежно від нижчої якості тканини, з якої вона була виготовлена, її одягали кілька раз (або хустка на один раз).

Хустка з тонкої прозорої тканини найменувалася лексемами га'з'і'јука, га'з'і'вочка, 'газова 'фустка (Чер., Лук. Гос., Як., Ол., Бук., Пет., Будз., Мос., Жив., Реп., Рак., Гор., Лук., Корол., Вин., Вор., Уг., Рун., Гв., Бал., Кн., Тул., Прут., Зад.).

Спорадично на території Покуття вживаються назви *па'вунка* (Туч., Бал., Гор.), *па'вунка шал'їнова* (Туч.), які репрезентують значення 'велика квітчаста хустка'.

Номінація *пок'ривало* (Туч., Бал., Гор., Орел., Ясен.-Пільн.) відома на Покутті також як велика хустка в квіти, мотивована призначенням.

Отже, проаналізувавши жіночі головні убори, бачимо, що важливим головним убором була і є хустка, яка, залежно від кольору, функціонування, призначення, розміру, мала різні назви, значну частину яких і досі фіксуємо на обстеженій території. Про номінації *о'ч'їнок*, *'чепе"ц'*, *на'м'їтка* ми дізналися тільки з уст старших людей, вони вже відійшли в розряд архаїзмів.

В наш час великою популярністю покутянок користується головний убір з м'якої тканини без окола й козирка (рідше його носять чоловіки), переданий назвою *бе"рет* та варіантом *бе"ретка*. Лексема *бе'рет* відома в сучасній українській мові, в інших слов'янських мовах, через російську і західнослов'янські мови запозичена з французької і, можливо, італійської мови, пор. фр. *beret* 'баскська шапка', іт. *beretta* 'ковпак' [1, I, 174].

У лексико-семантичній групі назв прикрас, виділяючи кілька семантичних мікрогруп: назви прикрас голови, назви прикрас вух, назви прикрас шиї та грудей, назви прикрас рук, назви прикрас одягу, спостерігаємо у кожній динамічні зміни.

Мікрогрупа прикрас голови включає назви, які характеризуються одночасно і прикрашанням, і призначенням: *в'їнок*, *в'їночок*, *ч'їл'це*, *по'зл'їтка*, *'стончка* (*'стоншка*), *'л'єнта*, *'л'єнточка*, *'бинда* (*'бленда*), *уп'л'їтка*, *по'пл'їтка*, *'банти"к* (*'бант'їк*), *'шпил'ка*, *'шпиле"чка*.

Прикраса з квітів (часом штучних) і т. ін., сплєтених в коло, якою звичайно прикрашають голову, іменується у покутських говірках лексемою *в'їнок* (у всіх обстежених говірках) та демінутивом *в'їночок*. Назва *в'їнок* праслов'янського походження, пор. псл. **viti*, відома в східнослов'янських мовах [1, I, 400].

Слово *'лєнта* вживається у мовленні діалектоносіїв середнього, молодшого віку, а назви *'стончка* (*'стоншка*), *'бинда* (*'бленда*) вживаються у мовленні людей старшого віку.

Вплєтена в коси на зразок стрічки смужка тканини або червона волічка і т. ін. найменовувалася в говірках Покуття як *уп'л'їтка* (Уг., Жук., Ст. Кр.), *по'пл'їтка* (Яс.-Піл., Незв., Гер.). Зазначені назви на обстеженій території поволі відходять в розряд архаїзмів.

Поширеними у покутських говірках є лексема *'шпил'ка* та демінутив *'шпиле"чка* (Вор., Хот., Бор., Реп., Чер., Уг., Заг. Ст. Кр., Стец.) на позначення прикраси у вигляді великої прямої голки, чи

загостреної палички для заколювання волосся, рідко для прикраси одягу, може бути оздобленою дорогоцінним камінням чи орнаментом.

Прикраси для вух відзначаються різноманітністю форм, матеріалів виготовлення. Їх виробляли з міді, срібла, золота з додаванням камінців чи без них.

У говірках Покуття вушні прикраси іменуються лексемами 'кул'чи'єки', ко'йт'ки, ко'гут'ки.

Мікрогрупа 'прикраси шиї та грудей' в обстежених нами говірках представлена лексемами ко'рал'і, 'перли'є, 'перли'єки', па'ц'орк'и', ге'р'дан, 'сил'інка, 'плет'інка, 'тканка, ду'кати', ме'н'тел'і, 'чешки'є.

Домінантою є назва ко'рал'і (Кор., Уг., Чер., Заг., Пал., Гер., Хот., Ост., Бор., Нез., Яс.-Піл., Реп., Рак., Стец., Ус., Буд., Бел., Дж.) з семантикою 'будь-яке намисто', 'велике, важке намисто переважно червоного кольору з дерева, скла та ін.'

Слово ко'рал'і активно функціонує в наш час, незважаючи на те, що удосконалилася техніка виробництва цього виду прикрас, збільшилися різновиди матеріалів тощо.

Номінація ме'н'тел'і споріднена з назвою 'менталь', запозиченою з польської мови, п. [mental] 'медаль', [mentalik] (зменш.) виникло внаслідок видозміни слова, що відповідає укр. ме'даль [1, III, 437].

Для слова 'чешки'є дериваційною базою стало найменування [чех] 'старовинна срібна або золота монета', що виникло метафоричним шляхом через назву чех 'представник основного народу Чехії' [1, VI, 314].

На Покутті носили медальйони з тисненими фігурами святих, які швидше назвемо обереги, аніж прикраси. Ці реалії іменувалися назвами 'хрести'єк (у всіх обстежених говірках), ме'дали'єк (Хот., Бор., Уг., Ст. Кр.), 'менте'ли'єк (Пал., Ст. Кр., Гост.).

Номінація 'хрести'єк похідна від слова *хрест*, що через посередництво старослов'янської мови запозичене з грецької; гр. *Χρίστος* 'Христос, букв. помазаник' [1, VI, 209].

Номен медаль'йон запозичено з французької мови; фр. *medaillon* походить від іт. *medaglione* 'медальйон' [1, III, 427].

У наш час покутяни носять прикраси і з дорогоцінних металів.

Номінація кол'іє позначає намисто, основа якого виготовлена найчастіше з дорогоцінного металу, оздоблена коштовним камінням. Зазначена назва функціонує серед діалектоносіїв середнього, молодшого покоління. Етимологи зазначену назву вважають запозиченням з французької мови; фр. *collier* 'намисто; нашійник, хомут' виводиться з лат. *collare* 'вид кайданів на шиї; нашійник', що походить від ім. *collum* 'шия' [1, II, 527].

Прикраса з металу, що має вигляд ряду з'єднаних між собою кілець, лексично реалізується у назвах 'цепочка, це'почка.

Семантична мікрогрупа прикрас рук у говірках Покуття не є численною. Покутяни мало оздоблювали пальці рук, зап'ястя.

Прикраса пальців рук у вигляді кільця, виготовленого з золота, срібла, міді тощо, часом оздобленого дорогоцінним камінням, іменується лексемою 'персте^н' (по всій обстеженій території) та дериватами *пе^рстени^к* (Ост., Вор., Хот., Стец., Гер., Бор., Реп., Уг., Заб., Рак., Бал., Чер., Дж.), *пе^рсте^нець* (Ст. Кр., Уг.), *пе^рсту^нець* (Ост.), *пе^рсте^нина* (Ст. Кр., Уг., Гос.).

У фольклорі Покуття знаходимо:

Ой кувала зозуленька, сіла на коренець,

Кадав милий, що ми купить золотий перстенець (Ст. Кр.).

Ішов любчик в полонину з білими вівцями,

Забрав мою перстенину з трьома камінцями (Ст. Кр.).

Номінація 'персте^н' походить від слова *перст*, пор. псл. *p^rstь* 'палець' [1, IV, 354].

У синонімічних відношеннях з лексемою 'персте^н' перебуває назва *кол'цо* (Ост., Бал., Бор., Ст. Кр., Рак. Вор., Хот., Реп., Кор., Заг., Пал., Чер., Уг.).

На Покутті виявлено такі види перстень: *об'ручка* (вінчальний перстень) (Вор., Хот., Гер., Бал., Чер., Кор., Уг.), *пе^нчатка* (в усіх обстежених говірках).

У наш час на Покутті найменування *пе^нчатка*, як і *кол'цо* вживаються переважно у мовленні середнього та молодшого покоління.

Таким чином, досліджуючи номінації вбрання покутян, зауважуємо перехід традиційного одягу на одяг загальноєвропейського типу, що яскраво віддзеркалилося в номінуванні. З розвитком суспільства змінюється мода, з'являються нові тканини. Якщо раніше одяг виготовляли здебільшого із сукна та домотканого полотна, то нині вибір тканин для пошиття модного одягу набагато ширший. Крім натуральних матеріалів, використовують багато штучних тощо. Змінюється фасон і довжина одягу. Все це позначилося на номінації одягу, взуття, головних уборів, прикрас, які часто супроводжуються зміною семантики лексем, перенесенням назви на інші предмети одягу, а то й цілковитим зникненням як реалії, так і назви. Часом в говірках Покуття спостерігаємо паралельне вживання старих і нових назв.

ПЕРЕЛІК
ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ПОКУТТЯ

1. Бал. — Балинці Снятинський район;
2. Бор. — Бортники Тлумацький район;
3. Бук. — Буківна Тлумацький район;
4. Вин. — Виноград Коломийський район;
5. Вільш. — Вільшаниця Тисменицький район;
6. Вор. — Ворона Коломийський район;
7. Гв. — Гвіздець Коломийський район;
8. Гер. — Герасимів Тлумацький район;
9. Глуш. — Глушків Городенківський район;
10. Гор. — Городенка;
11. Гос. — Гостів Тлумацький район;
12. Дж. — Джурів Снятинський район;
13. Жив. — Живачів Тлумацький район;
14. Жук. — Жукотин Коломийського району;
15. Заб. — Заболотів Снятинський район;
16. Заг. — Загайпіль Коломийський район;
17. Задуб. — Задубрівці Снятинський район;
18. Закр. — Закрівці Коломийський район;
19. Клуб. — Клубівці Тисменицький район;
20. Кн. — Княже Снятинський район;
21. Кол. — Коломия;
22. Коп. — Копачинці Городенківський район;
23. Кор. — Коршів Коломийський район;
24. Корол. — Королівка Тлумацький район;
25. Марк. — Марківці Тисменицький район;
26. Лука — Лука Городенківський район;
27. Матеїв. — Матеївці Коломийський район;
28. Мил. — Милування Тисменицький район;
29. Мос. — Мостице Тлумацький район;
30. Незв. — Незвисько Городенківський район;
31. Ниж. — Нижнів Тлумацький район;
32. Нов. — Новоселівка Городенківський район;
33. Об. — Обертин Тлумацький район;
34. Ол. — Олеша Тлумацький район;
35. Орел. — Орелець Снятинський район;
36. Пал. — Палагичі Тлумацький район;
37. Пет. — Петрів Тлумацький район;
38. Печ. — Печеніжин Коломийський район;
39. Підв. — Підвисоке Снятинський район;
40. Пог. — Погоня Тисменицький район;
41. Пот. — Поточище Городенківський район;
42. Прут. — Прутівка Снятинський район;
43. Рак. — Раковець Городенківський район;
44. Реп. — Репужинці Городенківський район;
45. Рун. — Рунгури Коломийський район;
46. Ст. Кр. — Старі Кривотули Тисменицький район;
47. Стец. — Стецева Снятинський район;

48. Тисм. — Тисмениця;
49. Тл. — Тлумач;
50. Топ. — Топорівці Городенківський район;
51. Тр. — Троїця Снятинський район;
52. Тул. — Тулуків Снятинський район;
53. Туч. — Тучапи Снятинський район;
54. Уг. — Угорники Коломийський район; Хом. — Хом'яківка Тисменицький район;
55. Хот. — Хотимир Тлумацький район;
56. Чер. — Черемхів Коломийський район; Чорн. — Чорнолізці Тисменицький район;
57. Як. — Яківка Тлумацький район;
58. Яс.-Піл. — Ясенів-Пільний Городенківський район.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етимологічний словник української мови: У 7т. — Т.1-6. — К.: Наукова думка, 1982-2012.
2. Козачук Г. О. Взаємодія літературної і діалектної побутової лексики / Г. О. Козачук // Мовознавство. — 1985. — № 2. — С. 44-47.
3. Матейко Катерина. Український народний одяг. Етнографічний словник. — К., 1996. — 195с.
4. Покуття. Етнографічний опис. / Здійснив Оскар Кольберг. Том 1. — Краків, 1882; пер. з пол. Т. Буженко // Наук. запис. Інст. народозн. Ів.-Фр., 2006. — Випуск 9-10. — С.306-334.
5. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. / Пер. с нем. и доп. О.Н.Трубачева. — т. 1-4. / М. Фасмер. — М., 1964-1973.

м. Івано-Франківськ

ПОКУТСЬКИЙ НАРОДНИЙ СТРІЙ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Прикраси та доповнення

Доповнення до одягу (пояси, сумки, калитки) та прикраси відігравали важливу роль у строї покутян. Це, власне, ті складові частини без яких не може бути завершений стрій, бо разом із головним убором і взуттям вони завершують і творять композиційну цілісність, тобто, повний одяговий комплекс. Вони вказували на соціальний стан, естетичний смак носіїв, рівень технічних і виробничих досягнень суспільства.

Окрійками підперізувалися усі: чоловіки й жінки, хлопці й дівчата. Чоловіки й хлопці зав'язували окрійку збоку і кінці звисали майже до колін. Жінки й дівчата підперізувалися так, щоб не спадала горботка{гобортка}. Окрійка у жінок була довшою і нею обмотувалися у кілька шарів. На кінцях окрійки мали тороки. У чоловічих окрійках на кінці тороків деколи доробляли малесенькі китички. У жіночих — теж, але були й такі, що замість китичок оздоблювали тороки красиво зробленими різнокольоровими кульками — кутасами, кутасиками. Особливо такі кінці окрійок є характерними для Коломийщини та Тлумаччини.

Деякі багаті газди поважного віку замість окрійок носили шкіряні **череси**. Їх зазвичай, виготовляли гуцульські майстри. Черес був шириною десь 16-18см. Він мав внутрішні кишеньки, де зберігали гроші, папірці — «запірки» на куриво, тютюн та інші речі. Черес заціпався на пряжки. Могла бути одна велика пряжка, або дві менші, інколи навіть три, але ще менші. Часто череси були навіть «поцятковані». Це вважалося гонором для сільського газди (рис. 1.).

Не менш важливим доповненням до одягу у покутян вважалися сумки. Чоловічі юхтові сумки **«тобівки»** на Покутті мали поширення на території, що межує з Гуцульщиною. Ці плоскі невеликі сумки носили на довгому паску і поміщали в них такі речі і предмети, котрі були необхідні в дорозі (тютюн, люлька, кресало тощо). Водночас тобівки служили, обов'язковим доповненням до чоловічого одягу. Правда, покутські тобівки були менш оздоблені, тут рідше застосовували метал, ніж у сусідній Гуцульщині (рис. 2.).

Ще одним доповненням до чоловічого костюма на Покутті була сумка-**дзьобанка** (дзюбенка) — легка полотняна торбина, яку носили здебільшого на Коломийщині. Дослідник народного побуту Коломийщини М.Савчук відзначає: «ймовірно, дзюбенки використовували доти, доки не з'явилися шкіряні черезплечні сумки — **таш-**

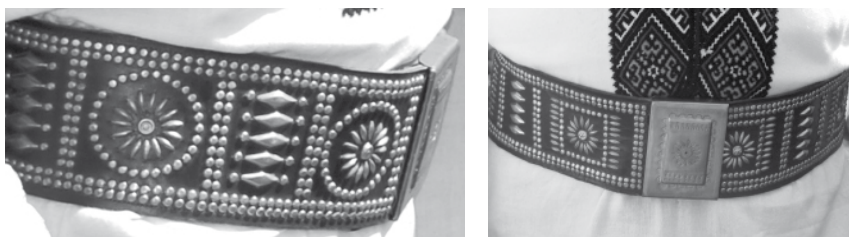

Рис. 1. Види декорування поясів-«чересів», набиванням металевих цвяшків
Городенківщина, серед. XX ст.

ки, табали, шебети тощо» [4]. У дзюбенках носили їжу, кресало та люльку, дрібні речі. Вийшли вони з ужитку в 1940-х роках. В одній із коломийок співається:

Горе тому чоловікові, що сі пропиваї,
Пропив люльку та й дзюбеньку, та сів та й думаї.
Пропив люльку та дзюбеньку, та й думаї думку,
А як би то вікупити дзюбеньку та й люльку.

(с. Великий Ключів)

Особливо широко використовувались на Покутті сумки — **бисаги** (бесаги) — це подвійна торба, яка складається з двох бисажок, які перекидають через плече: одну спереду — другу ззаду. В ній роблять поперечний розріз, який стягують шнурком завдовжки до 1,5 м і завширшки до 0,54 м. Бисаги завдають собі на плечі і несуть, або кладуть на коня перед сідлом. За композиційним рішенням орнаменту тканину відносять до, так званих «**бесагових тканин**». Відмінності у виборі орнаменту зумовлені призначенням, різним способом ношення, видом матеріалів та ін., але орнамент утворюється завдяки різним ниткам основи і підткання, в результаті чого формується клітина. Тчуть тканину з грубої конопляної або вовняної пряжі. Бисаги використовували й у весільній обрядовості: у весільному ході староста йшов із бисагами попереду молодих, а молодий з друзями, скликаючи гостей на весілля, везли на конях бисаги, наповнені калачами й горілкою. Зразки бисаг зберігаються у Коломийському та Городенківському етнографічних музеях. (рис. 3.).

З тонкої юхти в Кутах і Коломії виготовляли в XIX — I половині XX століття **калитки** для зберігання грошей, що формою нагадували маленькі торбинки, стягнені у верхній частині ремінцем. Їх переважно оздоблювали гаптованими смужками з трикутників, ромбів, кружечків або квітковими мотивами.

Таким чином, попри існування шкіряних сумок, частіше вживалися сумки з тканини, бо були більш вмістиміші і практичніші. Тому, зазвичай, їх використовували в домашньому господарстві. Традиція оздоблення шкіряних виробів на Покутті ґрунтувалася

Рис. 2. Сумка-«тобівка».
Коломийщина, серед. XX ст.

Рис. 3. Типи сумок-«бесаги».
Городенківщина, поч. XX ст.
З колекції ГЕМП

на повторенні кількох мотивів виконаних тисненням, ажурним вирізуванням, набиваннях цвяшків, аплікацією, шкірою, гаптуванням та іншими засобами.

Важливим і невід’ємним компонентом народного жіночого одягу (в меншій мірі чоловічого) були прикраси. Вони підкреслювали і посилювали художню виразність жіночого костюма, водночас виконували, протягом віків, традиційну захисну функцію. За способом одягання основну типологічну категорію становлять **начіпні** прикраси. До них належать **намиста, коралі, згарди, таляри, браслети, серезки** та інші. У свою чергу ці прикраси діляться за способом ношення на чотири типологічних підгрупи: **голівні,шийний нагрудні, поясні та для рук** [2]. Також їх можна диференціювати в залежності від матеріалів з яких вони виготовлені, що виступають окремо або доповнюють один одного; вироби із дорогоцінних і напівдорогоцінних металів, коштовного каміння, скла, коралів, бісеру, смальти.

Прадавньою традицією на Україні вважалося використання рослин, перш за все квітів та листя, як прикрас. Дикорослі та садові живі квіти — улюблена, повсюдно поширена прикраса для волосся в українських дівчат. Їх закріплювали на волоссі, втикали під хустку в будень, а особливо у свято. Найбільшою популярністю користувались червоні маки, чорнобривці, мальви, рожі, ромашки, барвінок, безсмертник, а восени — жоржини різних кольорів. Квіти приваблювали своєю свіжістю та соковитістю, духмяністю, а також були символом краси, молодості, чарівності — таких бажаних рис для кожної дівчини. З квітів плели вінки. У вінках їх компонували в певному порядку: великі за розміром і яскраві в кольорі — червоні, рожеві, жовті (маки, мальви, жоржини) розміщували на певній віддалі одну від одної, а між ними вплітали дрібніші (волошки, ромашки, барвінок).

Поширеним матеріалом, з якого виготовлялись прикраси, були вовняні нитки. Пофарбовані в яскраві чисті кольори, нитки захоплювали творчу уяву рукодільниць насамперед кольором, ворсистістю фактурою, об'ємністю. З вовняної пряжі «волічки» на Гуцульщині і Покутті виготовляли прикраси для волосся. Пасмом пряжі, найчастіше червоного, оранжевого або жовтого кольорів обплітали заплетені коси в спосіб, що нагадує петельчастий шов, при цьому зовнішній край коси завершувався орнаментальним, зубчастим контуром, збагачуючи декоративне оформлення зачіски. На потилиці прив'язували ще пасма вовни, які попередньо старанно розчісували, щоб надати їм більшої об'ємності. Ці пасма (нитки) закривали шию ззаду і спадали на плечі, виконуючи роль і наспинної прикраси. Іноді вони ще доповнювалися стрічками. Вовняні нитки і пасма пряжі використовували тому, що вовна — за народними віруваннями — це символ багатства і оберег від злого ока.

Прикраси в жіночому строї Покуття мали цілий ряд спільних рис з прикрасами Поділля, Північної Буковини та Гуцульщини. В першу чергу це стосується нашійних прикрас, роль яких виконувало скляне намисто невеликого діаметру з багатьох низок, що утворювали об'ємну смугу. Верхні разки, як правило, білого кольору. Нижче лягало намисто інших кольорів. На шиї носили також силіанки з бісеру. Серед нагрудних прикрас основними компонентами були: коралове намисто чи його імітації, намисто з кольорового скла, «писані пацьорки» (рис. 4.) У другій половині XIX століття використовували поодинокі підвіски-монети на ланцюжку або шнурку у центрі нагрудного набору. На початку XX століття вживався рядок монет на ланцюжку або декілька монет, підвішених до намиста в середній частині рядка. В селах Коломийського, Городенківського районів прикраси з монет викладались поверх решти нагрудних прикрас (рис. 5.).

Характерною композиційною особливістю покутського комплексу було те, що нашійні прикраси вкладались густо, нашаровуючись, а нагрудні, особливо нижні рядки, лягали на певній віддалі один від одного, залишаючи в просвітах поле сорочки. Таким чином, ритм рядків намиста, сконденсований у верхній частині, поступово сповільнювався, паузи між рядками ставали більші і створювався поступовий плавний перехід від рельєфної фактури прикрас до гладкого поля одягу. Проте в кінці XIX — на початку XX століття у зв'язку з широким розповсюдженням скляного дутого намиста цей принцип часто порушувався. На початку XX століття в околицях Коломій десять-п'ятнадцять разків різнокольорового намиста викладались поверх клітчастої хустини, складеної навкіс і накладеної на сорочку та сердак [2, с.181]. Художні особливості жіночих прикрас з кольорових каменів, скла та бісеру значною мірою визначались фізичними та технологічними параметрами, а для прозорих і оптични-

Рис. 4. Шийні та нагрудні прикраси: коралі, «писані пацьорки»

Городенківщина поч. XX ст.

Рис. 5. Нагрудні прикраси — підвіски з монетами, «зг'арди» с. Тишківці,

Городенківщина, XX ст.

ми характеристиками, і залежали від їх забарвлення, текстури та фактури, які зумовлювали такі якості, як дзвінкість або глухість, світлоносність або тьмяність, блиск або матовість тощо. Кольорові камені та скло використовувались для виготовлення намистин різної форми та розміру, з яких нанизували нагрудні прикраси — намисто. Намисто, укладене із круглих або овально видо-вжених коралин, від менших по краях до більших по середині, мало орнаментальні хвилясті обриси, спокійний рухо-мий ритм яких сповільнювався до се-редини рядків. **Коралове намисто** було дороге в ціні. Кількість разків відіграва-ла роль показника соціального станови-ща власниці. У малих містечках Галичи-ни (а намисто з коралу тут було дуже важливим компонентом набору прикрас), найбідніша жінка старалась мати хоча б два — три разки, а багатша — десять і більше. Ще Я. Головацький, підкреслю-ючи велику увагу, яку приділяли кора-ловому намисту галичанки, образно за-значив, що «декотра з багатших навішає, напевно, і десять-п'ятнадцять шнурків великих коралів по самий пояс і вигля-дає, як пишна індичка» [3]. Жінки пиша-лись намистом з коралу, воно було в чис-лі престижних речей народного побуту.

Особливої уваги з точки зору ви-разності художнього образу заслугоує святковий комплекс скляного намиста покутської дівчини (с. Раковець над Дні-стром) [1, с. 2-3]. Він має чітко визначе-ну дводільну об'ємно-просторову компо-зиційну будову: шийно-плечовий комп-лекс (у формі півсфери, дещо витягнутої в основі) та нагрудний (у вигляді овалу). Утворена величезною кількістю довгих (розташованих одна над одною) низок із дрібних намистин.

Перші згадки про прикраси з бісеру на Покутті, за відомими нам джерелами, подав відомий вчений-етнограф Я. Головацький. У своїй праці про народний одяг він писав, що жінки на Покутті в неділю та свята обв'язували заплетені коси ґерданом із різнокольорових бусинок, нашитих на солом'яну плетінку, зв'язану у вигляді обруча. На шиї носили такий же ґердан, нижче якого вішали 40-50 разків намиста [3, с.122].

Ще одне свідчення маємо від О. Кольберга, який, зокрема, твердив, що жінки носили різнокольорові ґердани із дрібненьких намистинок, нанизаних на тоненькі ниточки і пришиті до червоної стрічки [7]. На Покутті дівчата носили прикраси — ґердани, силянки і намиста. **Ґердан** — насіяні на нитки дрібненькі бісеринки, викладені й перешиті відповідним узором. Знизу підшивався вузькою щільною стрічкою, яка звисала із двох сторін. Ґердан, як правило, носили на голові. Дехто й на шиї.

Силянка — теж насіяні у певному порядку на нитки бісеринки, що творять іноді дуже складний орнамент. Знизу силянка підшивалася тоненькою вузькою стрічкою. Силянку носили, як правило, на шиї, нижче намиста. Уже після другої світової війни дівчата почали носити на голові ґальончики. Це вишивка із бісеру, намистин і леліток на плюшевій стрічці. Таку прикрасу використовували приблизно до 60-х років минулого століття.

При виготовленні прикрас із бісеру застосовували дві техніки: плетіння (силяння) і ткання.

Техніка плетіння була простішою, доступнішою, а тому поширенішою. На нитку, або волосінь набирали намистинки бісеру, визначених кольорів, потім нитки переплітали таким чином, щоб утворився орнамент. Покутянки переважно плели бісерні прикраси на 6, 8, 10, 12, 14 нитках чи волосіннях, нанизуючи бісер з одного кінця або від середини виробу.

Техніка ткання виконувалась на невеличкому станку, з нагнutoю основою від 8-14 ниток. Процес виготовлення нагадував ткання полотна способом простого перебору. Ця техніка дозволяла робити різноманітні ґердани складних геометричних і рослинних узорів, але зумовлювала прямокутну форму виробу (смужки різної ширини та довжини).

На Покутті більшого застосування набула техніка плетіння. Тут у другій половині XIX століття прикрашали голову ґерданами завширшки 4, 5 см і силянками до 1 см. У Коломийському і Снятинському районах виготовляли ґердани у вигляді вузеньких смужок (від 0,5 - 1,5 см завширшки), плетені на волосінь і складені у геометричний орнамент. В орнаментах використані жовтий, зелений, блакитний та білий кольори. Такі зразки датовані другою половиною XIX століття зберігаються у фондах Му-

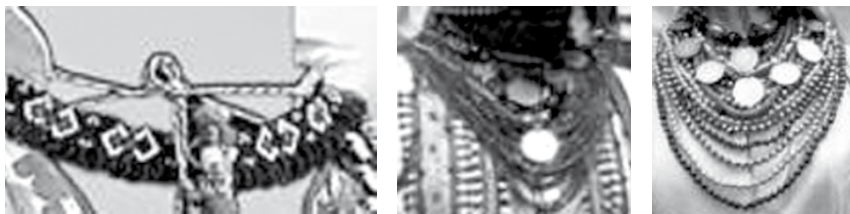

Рис. 6. Шийні прикраси: коралі, таляри, гердан. Снятинщина, поч. XX ст.

зею етнографії та художнього промислу у Львові і Коломийському музеї народного мистецтва Гуцульщини і Покуття (рис.6.)

У прикрасах з бісеру на Покутті можна виділити два композиційних принципи: **перший** — стрічковий із з'єднаних між собою мотивів; **другий** — із роз'єднаних мотивів, які розділені незайманим тлом. Суцільний орнамент і рослинні мотиви були характерними більше для Поділля та Закарпаття.

Колористична гама жіночих бісерних прикрас в основному насичена і відкрита — червоний, жовтий, зелений, синій кольори. Білий використовувався переважно як тло (рис. 7.).

На початку XX століття значно розширився асортимент виробів з бісеру — пояси, браслети, гаманці, жіночі сумочки та інше.

Окрім бісерних прикрас, жінки на Покутті носили й інші оздобы: **таляри, перла**. Основною прикрасою на Коломийщині вважались **таляри** — срібні австрійські монети — талери. Переважно середнього статку дівчата мали три — чотири ряди талярів, хоча деякі мали їх до семи. Це вважалося ознакою багатства і ставало предметом обговорення в жіночій сільській громаді. Про таких в одній коломиїці співається:

А як зйижи куралики та срібні таляри -
Нема тобі (Аннусечко) у Ключеві пари.

(с. Великий Ключів)

Побутували на досліджуваній території в ті часи також металеві намиста «**згарди**», які виготовляли мосяжники способом лиття з латуні, і намиста, що склалися з одного або кількох рядів монет, скляні намиста, рідше з коралу тощо.

Ще одним елементом у системі прикрас були **хрестики**. Як символ християнства, вони виступали у строї одночасно і знаком, і оздобою, і були пластичним акцентом у композиції нагрудних прикрас. На Покутті побутувала традиція носити по два-три хрести одночасно.

Прикрасами для рук служили браслети з дроту. На пальці жінки одягали на свята персні та обручки, відлиті з латуні, срібла, які розрізнялись за формою і способом декорування.

Перед другою світовою війною у с. Топорівці (Городенківщина), описує Д. Мохорук, у хлопців пішла мода носити на шиї, як прикрасу — **вівсьорки**. Особливо це сподобали гімназисти. Вівсьорок подібний до сучасного галстука. Він вишитий на плюшевій широкій смужці узором з намистин, бісеру і леліток. Його носили тільки тоді, коли одягали білу сорочку [5].

Отже, комплекс прикрас у жіночому вбранні покутян загалом характеризується чіткою двовірністю складових частин. Композиційний принцип сконденсованості шийних прикрас і розрідженість ритму в нагрудних прикрасах майже повторюється у способі розміщення орнаменту вишивки. Що стосується прикрас і доповнень до одягу, то хочемо наголосити на тому, що саме у Городенківському одяговому комплексі нагрудні і шийні прикраси відіграють важливу роль, що робить цей комплекс одягу найбільш яскраво вираженим.

Рис. 7. Типи нашійних прикрас із бісеру — селянки.

**Снятинщина, поч. XX ст.
З колекції ІФКМ**

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурачинська Л. Весільні вінки / Л.Бурачинська // Нова хата. — 1936. — Ч. 21. — С. 2-3.
2. Врочинська Ганна. Українські народні жіночі прикраси XIX — початку XX століть: монографія / Ганна Врочинська; відпов. за вип. Павлюк С. П. — К.: Родовід, 2008. — 232 с. + іл.
3. Головацький Я. Мандрівка по Галицькій та Угорській Русі, описана в листах до приятеля Л. / Я.Головацький // Жовтень. — 1976. — № 6. — С. 49-96.
4. Енциклопедія Коломийщини / за ред. М. Васильчика, М. Савчука. — Коломия: Вік, 2000. — Зшиток 3, літера В. — 247 с.
5. Мохорук Д. Село моє Топорівці. Етнографічний образ села / Дмитро Мохорук. — Косів : Писаний Камінь, 2008. — 382 с.
6. Нагорняк Х. Історія дослідження українського костюма на сторінках українських зарубіжних видань / Х. Нагорняк // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Мистецтвознавство. — Івано-Франківськ, 2009-2010. — Вип. 17-18. — С. 59-63.
7. Покуття. Етнографічний опис / здійснив Оскар Кольберг; пер. з пол. Тетяни Буженко. — Краків, 1882. — Т. I.

м. Івано-Франківськ

ШЕВСТВО — РЕМЕСЛО ХЛІБНЕ

У післявоєнні роки — маю на увазі німецько-радянську війну 1941-1945 — люди в усьому відчували труднощі. Кожна молода людина намагалася освоїти якийсь фах, аби бодай щось заробити. Бралися за кравецтво, шевство, мулярство, будівництво, музикування. Будь-яке ремесло можна було перейняти в іншого ремісника. До всього змушували нестатки. Тоді ж був попит на взуття, і люди традиційно виготовляли його вручну.

Мій тато Мисик Семен Танасійович був шевцем, мав інструменти й шевську машинку. Інші сільські шевці — Василь Івасюк, Павло Самуляк, Йосип Шешурак — приходили до нього, аби нею по-

Швець Іван Мисик

користуватись. Тато ще був будівельником, на роботу ніч відганяла його, ніч приганяла, а я за нього виготовляв взуття і тішився, що вмію це робити, бо саме від тата й навчився.

Щоб мати взуття, замовник звертався до відомого в сільському кутку майстра: «Зробіть мені чоботи зі свого матеріалу. І прошу, аби були міцні, бо на них є ще два челядники у нашій сім'ї». Звичайно, чоботар погоджувався, бо мав для цього хист, шкіру й гуму та потрібне знаряддя: правидло, колодки (копита), молотки, кліщі, шило, ніж, березові кілочки. І хотів, зрештою, щось заробити. Коли домовилися про ціну, то це означало, що замовник «згодив чоботи».

Швець у першу чергу знімав мірку з ноги замовника: міряв товщину і висоту литки, віддає від пальців до п'яти, довжину ступні, окружність ноги у пальцях. Це підказувало певний розмір майбутнього взуття, якому відповідала уже заготовлена форма на халяви, пришиви, луби, підшови, і за цією формою майстер кроїв матеріал. Копита також мав на кожен розмір. Було важливо — не завузити шийку халяви, її попускали, щоб чобіт було легко взувати.

Березові кілочки (зліва — заготовки)

**Правидло для халяви
(зліва — клинці)**

Виробництво чобіт починали з халяв. Халяву зшивали звиворітку, стебнували, прошивали наскрізь дрібненькими стібками, дірки проколювали шилом. Зверху вниз накладали два шви. Умілий швець це робив так, що ніде не було ні одного гудза, бо шив двома кінцями дратви. До цього подвійного шва додавали ще шкіряний пасочок — листву — уздовж халяви аж до луба. Цей же пасочок потім закріплювали разом з лубом до підкладки на копиті — кілками або цвяшками. Халяву зшивали дратвою (просмоленою, провоскованою, аби була гладка), зісуваною з прядених (зрібних) ниток, і щоб вона не гнулася, ще додавали волоски щетини з дикої свині. Таку щетину купували або роздобували де могли. Зішиту двома швами халяву (звиворітку вона була футрована) вивертали на лице. Міцність шиття була довічна. Далі — халяву брали на правидло, тобто натягали на дерев'яну циліндричну форму, яка складалася з двох частин, і для розтягування халяви між частинами правидла забивали клинці: знизу — більший, товщий, зверху — менший, тонший. Халява, натягнена на правидлі, мала стояти півтора-два дні, щоб закріпити правильну форму.

Халяву звиворітку пришивали дратвою до пришви на правидлі в рубець або накладали халяву на пришву. Щоб було рівненько, їх попередньо скріплювали кілочками. Важливо було, щоб язичок пришви не змістився, а був правильно пришитий до халяви спереду.

Коли з халяви стягали правидло, тоді майбутній чобіт брали на копито. Спереду чобота під пришву, яка мала футрівку, закладали спічкапу. Для цього закочували верхню передню частину пришви і на футрівку вкладали спічкапу — пластину твердої шкіри, поверхню якої змащували клейстером з обох боків, відтак натягали пришву, щоб писок чобота був твердий і не заломлювався. Тепер усю пришву цвяшками закріплювали на копиті. Пришву за допо-

могою кривого шила дратвою пришнуровували до шкіряного споду, а цвяшки витягали.

До споду чобота краєм навколо прибивали кілочками смужку шкіри, яка називається кедра. Серединою споду між шнурованими краями пришви від переду до п'яти укладали упаковку. Аби чоботи рипіли, на упаковку прибивали шматок шкіри, личком до підосшви. Коли людина, йдучи, натискала, личко терлось об підосшву і видавало риплячі звуки. Поверх цього зверху (уже на копиті) кілочками у два ряди прибивали підосшву, вирізану за розміром і формою від писка аж до п'яти. Дірки для кілочків пробивали шпілером — спеціальним діроколом. Цвяшками підосшву ніхто ніколи не прибивав, а березові кілочки добре її тримали. Тепер підосшву навколо обрізали ножем і рашпилювали — пиляли рашпилем, аби краї були рівними і гладкими. При цьому старалися не протерти пришву. Обрізали кілочки і їх рашпилювали. Поверхню підосшви по кілочках протирали і вирівнювали склом.

Для виготовлення луба швець брав шматок шкіри певного розміру і на неї наклеював ще одну шкіру, підрізав, рашпилював. Луб складався з двох частин — ахтальєдрів, які зшивали докупи на зап'ятку, в задній частині чобота. Вверху їх пришивали до халяви, внизу — натягали на копито і закріплювали під підосшвою до споду. Деякі шевці, зокрема тисменицькі, укладали в луби, замість шкіри, липову кору. Такий чобіт був «тендитний», тобто неякісний. Луби з липової кори намакали і швидко розлазилися.

Щоб встановити обцас, до підосшви пришивали смужку шкіри (кранци) і ще шматок шкіри через цілий обцас. І ще другий шматок шкіри прибивали. Тоді гуму. Це був чобіт на низькому обцасі. Обцаси могли прибивати ще й цвяшками. Аби чоботи були на високих обцасах, то набивок давали більше, їх поступово зменшували в розмірах, цей набірний обцас звужували донизу. Прибивали кілочками і цвяшками. Накінець на гуму цвяшками прибивали підківку. У чоботах на низьких обцасах ходили чоловіки і жінки, на високих — лише жінки.

Коли швець стягнув копито (він це робив обережно), ставив чобіт на залізну штангельку і спилював, рашпилював усередині кілочки, щоб не гризли в ногу. Важливо було гарно викінчити чоботи: розгладити шви, підрізати, зачистити краї і низ підосшви, змастити її...

Щоб виготовити пару чобіт, треба було попрацювати не менше двох днів. Коли скінчили шити чоботи, мусили — для краси — штуперувати кедру: краями робити прорізи, рівчики. Потім фумелем — дерев'яним пристроєм — вигладжували, рівняли рівчак між пришвою і підосшвою, його воскували чорним воском, який нагрівали у кольбі, капали на чобіт і навколо загладжували сукном. Такий

Копита (колодки) і клинець

**Гума для обцасів
Дерев'яна підощва**

чобіт не протікав, у нього не треба було вкладати віхті. Тоді казали, що чобіт форемний, тобто вигідний, правильний, міцний, гарний. За такий продукт замовник платив добрі гроші і був задоволений. Добротне взуття було мірилом достатку. Його дуже шанували. Навіть до церкви йшли босоніж, а перед входом — мили ноги і взувалися.

Якісні чоботи на щодень служили людині 2–3 роки, а чоботи про свято, «на вихід» — 10 років і більше. Зрозуміло, що влітку їх вживали значно рідше, ніж узимку, влітку їх намащували дьогтем і клали на збереження.

Для дівчат, особливо відданиць, робили файні чоботи зі шкіри вищого гатунку, з чорного або жовтого боксу. Для заможних замовників шили рісовані чоботи, а для парубків і дівчат — ще й з рипами. Бувало, що найкращі чоботи додавали доньці до віна. Халяви оздоблювали дірковими узорами: на шкірі вибивали дірки, а під футро підкладали біле полотно, щоб дірки біліли. Крім нескладних візерунків, з зовнішнього боку чобіток могли бути кутаси. Для газди виготовляли взуття з заковченими халявами.

Люди замовляли різне взуття: чоботи, черевики, мешти, бо купити не було можливості, а про матеріали вже турбувалися шевці. Часто вони діставали шкіру в Болехові (бокс, юхт), там її виробляв шкірзавод. Іноді шпікулянти носили шкіру попід хати і продавали. Завбачливий швець мав форму, прикладав її до кусеня шкіри (ременю) й уже міркував, скільки вийде чобіт, і орієнтувався в ціні — скільки можна заплатити за пропонуваній товар, який принесли йому додому.

Фабрична шкіра не завжди була добре виправлена, і вправні майстри самі виготовляли матеріал для взуття. Вони занурювали телячу шкіру у розчин вапна, через певний час шерсть злізала. Потім шкіру червонили — мочили її в дубовій корі, мочили в оливі і м'яли. Вона ставала чистою, м'якою, і ніякі барвники до неї вже

не додавали. З телячої шкіри виготовляли чоботи чоловічі і жіночі — боксові і юхтові. Черевики робили з підчеревної шкіри (слова подібні: черево — черевик). Кожен швець старався зробити добре взуття, зграбне, бо це впливало на його репутацію в громаді.

Зі свинячої шкіри чоботи не робили, вона неякісна, швидко намокала, набирала вологи.

Були такі шевці, які не виготовляли взуття, лише ремонтували його. У нашому селі — Дмитро Матвій, Дмитро Ткачук, Михайло Федорак, Олекса Федорак. Якщо якомусь сільському добродієві у пришиві витерло дірку, не кидати ж чобіт. Шевці латали його — акуратно пришивали до пришиви шматок шкіри, підривали підощву з кедрою, латку загинали під підощву і прибивали березовими кілочками.

Якщо інший добродій за 2-3 роки сходив підощви, то до шевця приносив чоботи підзолювати. Швець брав мустер, викроював золь і прибивав кілочками до підощви. Золь була коротшою за підощву, не сягала до обцаса. Однак вона не пропускала воду, у чоботі завжди було сухо.

Якщо пришиви і підощви зносилися геть-чисто, а халяви були ще добрі, господар ніс їх до шевця «підшити нові чоботи», тобто до старих халяв додавали нові пришиви, підощви й інші деталі. Таке підшиття обходилося господареві значно дешевше.

За німців люди мусили ходити в дерев'янках — черевиках з дерев'яними підощвами. До такої підощви по краях цвяшками прибивали лямівку — шкіру, до якої кріпили пришиви, луби, халяви.

Тепер шевство пішло ні в що. Тепер взуття клеєне, швидко пропускає воду. Підощву ні до чого не приб'єте. Замість шкіри використовують полакований замітник. Від штучних заміників болять п'яти. Добре, що в районі є шевська майстерня, яка ще допомагає людям.

Спід чобота, опаковка, кедра, обцас

Чобіт на високому і на низькому обцасі

ШЕВСЬКИЙ СЛОВНИК

Ахталєдра, -и	— тверда шкіра на зап'ятки (луби) для чобота від пришви до п'яти.
Бокс, -у	— тонка теляча шкіра.
Вихоть, віхтя	— жмут соломи, вкладений у середину взуття як вистілка.
Дерев'янки	— чоботи або черевики на дерев'яних підшвах.
Дратва, -и	— груба зісукана нитка з прядених ниток, просмолена, провоскована.
Золя, -і	— підметка, прибита до сходженої підшви і менша за неї.
Кедра, -и	— ранта, вузенька смужка грубої шкіри, яку прибивають по краю чобота, щоб потім з'єднати підшву з верхньою частиною взуття.
Кілкувати	— прибивати підшву березовими кілками.
Клейстер, -а	— спеціальний розігрітий клей для взуття, виготовлений із каруку.
Копито, -а	— колодка, копил, шматок дерева, вирізаний у формі ступні людини, що його використовують при виготовленні взуття.
Кранци	— вузенька смужка шкіри під набивками на обцасах.
Латка, -и	— шматок шкіри, яким зашивають дірку в чоботі.
Листва, -и	— шкіряний пасочок, який додають при зшиванні халяви.
Луб, -а	— тверда частина в чоботі ззаду.
Лямівка, -и	— шматок шкіри, яка прибита до дерев'яної підшви і до якої кріпили пришви і луби.
Мустер	— форма для золі, яку прибиватимуть до підшви.
Обцас, -а	— закаблук, каблук, зап'яток, підбор, шкіряна набійка на підшві під п'ятою.
Опаковка, -и	— шматок шкіри, яка прибита до споду кілочками між краями пришитої кедри.
Пакувати	— щільно укладати.
Писок, писка	— передня частина взуття, спіц, шпіц.
Підбиття, -я	— спідна частина чобота.
Підзолувати	— прибити золю до підшви березовими кілками у два ряди.
Підшва, -и	— нижня частина взуття, прибита до спода кілками в два ряди.
Правидло, -а	— дерев'яна форма для халяви.
Пришва, -и	— передня частина чобота, яка прикриває ступню.
Рашпиль, -ю	— напилек з рідко розміщеними зубцями для первинної обробки поверхні шкіри або гуми.

Рашпилювати	— обробляти, згладжувати поверхню шкіри, ґуми.
Ремінь, ременю	— вичинена шкіра, що йде на пошиття чобіт.
Спід, споду	— нижня частина взуття, до якої прибивають підшву.
Спічкапа, -и	— шматок твердої шкіри, яку вкладають спереду чобота між пришвою і футрівкою.
Стебнівка, -и	— різновид шва.
Стебнувати	— прошивати наскрізь великими стібками.
Фумель, -я	— шевський інструмент, яким загладжують, вирівнюють рівець між підшовою і пришвою.
Футрівка, -и	— хутро з внутрішнього боку халяви або пришви.
Халява, -и	— верхня трубчаста частина чобота, що прикриває литку.
Черевик, -а	— невисоке взуття зі шнурівками.
Чоботар, -я	— майстер, який шиє і ремонтує чоботи та інші види взуття.
Чоботи	— вид взуття з високими халявами.
Чоботи на рипах	— чоботи, які риплять.
Чоботи підзольовані	— відремонтовані чоботи, в яких до підшов березовими кілочками прибито золі.
Чоботи підшиті	— чоботи, в яких до старих добрих халяв пришито всі інші частини.
Чоботи різовані	— чоботи, в яких середня частина (шийка), яка з'єднує пришви і халяви, зморщена в гармошку.
Швець, шевця	— чоботар, майстер, який шиє і ремонтує взуття.
Шийка, -и	— нижня частина халяви, яку з'єднують з пришвою.
Шило, -а	— інструмент з гострим металевим стержнем і дерев'яною ручкою, який використовують для проколювання дірок.
Шнурувати	— стягувати шнурівкою, дратвою, просилуючи її крізь дірочки, зроблені з двох боків розрізу на взутті.
Шпілер, -а	— інструмент з гострим стержнем і дерев'яною ручкою, яким вибивають дірки для березових кілочків.
Штуперувати	— прорізувати штупером рівці у кедрі навколо чобота.
Штупер, -а	— пристрій, яким штуперують кедр, тобто прорізають у ній рівці.
Юхт, -и	— груба теляча шкіра для взуття.

Записано з уст Мисика Івана Семеновича, 1935 року народження, мешканця села Клубівці, колишнього шевця і музиканта, який береже у пам'яті шевські виробничі таємниці.

ТРАДИЦІЙНІ ПОКУТСЬКІ СВЯТА НОВОРІЧНОГО ЦИКЛУ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В СУЧАСНІЙ ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ КРАЮ

За роки незалежності владними структурами, органами місцевої влади, самоврядування було розроблено й прийнято чимало різноманітних програм з метою перетворення туризму на галузь господарювання. Одна державна програма змінювала іншу, а туристична структура регіонів і країни в цілому, спроби впровадження передових зразків функціонування туристичної галузі залишалася далекою від них самих. На сьогодні можемо констатувати: з усіх компонентів туристичної інфраструктури більш розвинутими серед інших є заклади розміщення та харчування.

Сфера дозвілля, мережа атракційних закладів для задоволення потреб туристів і тих, хто відпочиває, перебувають лише в зародковому стані.

Актуальність теми наукового дослідження полягає, на нашу думку, в тому, що аналіз стану і перспективи розвитку сфери дозвілля, як складової галузі туризму, невідкладно має стати предметом ґрунтовного вивчення вчених з метою створення організаційних засад її функціонування зокрема в окремих регіонах, а через них — у країні загалом.

Метою статті є намагання проаналізувати і висвітлити в загальних рисах стан і перспективи подальшого впровадження в туристичну галузь Прикарпаття циклу народних свят і традицій періоду Різдва, які святкуються на Покутті.

Завданням цієї розвідки є узагальнити результати найбільш значимих наукових і науково-популярних досліджень із задекларованої теми, описати їх та накреслити можливі шляхи використання в туристичній галузі як Прикарпаття, так і Карпатського регіону загалом.

Практичне значення отриманих результатів дозволить, на мою думку, сприяти створенню системи використання і впровадження етнографічних свят для розвитку туристичної інфраструктури через мережу тих, що існують, чи планованих заходів евент-туризму.

Новизна роботи полягає очевидно в тому, що на сьогоднішній день сфера дозвілля й атракцій на Прикарпатті ще не стала предметом спеціальних наукових досліджень, не кажучи вже про окре-

мий етнографічний регіон Івано-Франківської області — Покуття, територію між верхніми течіями рік Дністра та Прута, відому ще з XIII століття, яка сьогодні міститься в територіальних межах Городенківського, Снятинського, Тлумачького районів цілком, Коломийського, Тисменецького, Косівського, Надвірнянського і Богородчанського — частково.

Аналіз історіографічної бази проблеми дослідження дає підстави стверджувати, що розробка означеної проблематики, власне як і система використання народних свят і традицій в туристичній галузі краю, перебуває в зародковому стані. Комплексністю і системністю вирізняються праці І.Петрової[1;2], які мають узагальнюючий характер, стосуються вивчення більшою мірою досвіду організації сфери дозвілля в зарубіжних країнах, хоч і розглядають окремі аспекти цієї проблеми в українському контексті. Водночас Покуття разом зі своєю історико-культурною спадщиною, етнографічною колоритністю завжди перебувало у полі зору науковців. Виокремимо дві узагальнюючі праці прикарпатських вчених, присвячених Покуттю і Прикарпаттю [3;4], окремі розділи яких розглядають розвиток туризму в краї, його історико-культурні ресурси. До проблеми стану збереженості й використання пам'яток історії і культури, народних традицій місцевим населенням як головного компоненту евентивних заходів позначені наукові й науково-популярні розвідки В.Бурдуланюка [1], М.Гавриліва [4], П.Герчанівської [5], М.Драган [6], А.Кіркора [7], В.Никифорука [10], Р.Процака [11], Н.Тарновецької [17], В.Великочого [2;3].

Покуття завжди було багатим на народні звичаї і традиції. Археологи, історики сьогодні все більше схиляються до думки про визначальну роль цього регіону для розвитку цивілізаційних процесів на всьому європейському континенті. Давні звичаї і традиції більшою чи меншою мірою збереглися донині в цьому краї. Вони адаптовані до новочасних обставин проживання етносу різними дежавно-політичними утвореннями, що існували на цих землях з XIII століття (Королівство Польське, Молдавське князівство, Річ Посполита, Австрійська й Австро-Угорська імперії, Друга Річ Посполита, Українська РСР і нарешті — незалежна Україна), чинниками суспільно-політичного й світоглядно-релігійного характеру (громадські організації, релігійні конфесії тощо). Однак визначальною їх рисою є саме тривалість і незнищенність функціонування самих традицій і форм їх проведення, як приклад незнищенності національної пам'яті, неперервності буття нації.

Серед найбільш масових, колоритних, а значить — репрезентативних свят річного обрядового календаря покутян, одне з чільних місць посідає Різдвяна містерія. Хоч українська православ-

на і греко-католицька церкви за значимістю ставлять Різдво, скоріш за все, на друге місце, більше шануючи Воскресіння Христове, але український народ веселиться і розважається найщиріше і найяскравіше саме у сувору зимову пору.

Різдво з найдавніших часів присвячувалося Богові-Творцеві. Таким Богом наших предків вважався Сварог. Саме йому співали молитви в час зимового сонцевороту: «Свароже! Ти, що сотворив світло, ти єсть Бог світла, і Бог Прави, Яви і Нави, — се бо маємо їх во істину. І єсть ця істина наша, що переможе темну силу і виведе нас до блага» (Велесова Книга, дошка 15-А). Ці глибинні народні обряди уславлення новонародженого Сонця (Дажбога) були створені ще нашими арійськими пращурами. Тому й знаходимо безліч спільних мотивів української містерії Різдва Світла з давньоіндійськими піснями-славами Рігведи — найдавнішого Святого Письма на землі. Саме цю спільність походження засвідчують наші українські космогонічні колядки.

Зимовий сонцеворот, із яким пов'язували народження нового сонця, святкувався аж 12 днів. За цим зимовим циклом у слов'ян традиційно закріпилися дві народні назви, які подекуди співіснують: «Святки», яка переважає на сході східнослов'янського ареалу, та «Коляди, Колядки, чи Коляда», яку вживають українці, білоруси, більшість південних слов'ян, а також поляки.

Християнська церква докладала чимало зусиль, аби позбутися «поганських» обрядів, і приурочила до цих днів святкування Різдва Христового. Однак лише в V столітті воно міцно увійшло в життя християн. Розбіжність у святкуванні Різдва західними і східними церквами викликана тим, що вони користуються різними календарними системами — григоріанським та юліанським. Православна церква святкує його 7 січня (25 грудня за старим стилем), а католицька церква — 25 грудня за новим стилем.

До Різдвяних святкувань належать традиційно чотири основні дійства: Святвечір (Коляда), Різдво Христове, так званий Старий Новий рік (або Маланки і Святого Василя Великого) та Водохреще. На Покутті ця Різдвяна містерія має свої особливості, складається головню зі Святої вечері (6 січня), власне самого свята Різдва Христового (7 січня) та різдвяних колядувань (7-8 січня). Свято Маланки і Святого Василя Великого теж відзначаються, але не так масово і значимо, як, наприклад, у сусідній Буковині. Осібно серед усіх свят зимового циклу є Водохреще, яке має більш сакральний, ніж побутово-обрядовий зміст і несе в собі енергетику очищення, оновлення, започаткування кращого, сильнішого.

На Покутті з середини XX ст. усталилися народні вірування і прикмети, пов'язані з Різдвяними святами. Так, у селах Чернятині,

Сороках, Слобідці Городенківського району збереглася така прикмета: в який день тижня приходить Різдво, то в такий день потрібно почати збір урожаю. Особливого значення надавалось різдвяній погоді: якщо в ніч на Різдво впаде сніг — вродять яблука; якщо впаде сильна паморозь — до врожаю хлібного; якщо небо в зорях — слід чекати розмаїття лісових ласощів та приплоду худоби. Подібна прикмета існувала і в інших регіонах України [8, С.88].

Приготування до Різдва — період з особливими діями. У Торговиці цього ж району, зокрема, ще за тиждень до свят господарі готували дрова на паливо, витискали (били) свіжу

олію. Господар наводив лад у всьому обійсті, господиня мала зазчасно купити новий посуд, приготувати для кожного члена сім'ї новий святковий одяг або випрати старий. Газда (господар — В.В.) до Різдва готував житньо-пшеничного снопа-Дідуха та сіно для підстиляння під стіл на Святу вечерю. Для господині головним було приготування дванадцяти пісних страв на Святвечір. Хата мала бути чистою, прибраною, обігрітою і затишною.

Щодо кількості страв, то існує думка, що саме дванадцять святвечірніх страв готується тому, що протягом року місяць оббігає землю дванадцять разів [9, С.62]. Отже, кожному місяцеві наче присвячена окрема страва. А за легендою, записаною у вже згаданій Торговиці, 12 страв готували для дванадцяти апостолів. На Покутті, як і в інших регіонах, на Святу вечерю страви готуються з усієї городини, садовини, що була в господарстві тільки в цьому році, щоб наступного отримати ще більший урожай.

Основною стравою Святої вечері є кутя. Давність куті на українських теренах засвідчують археологічні спостереження трипільської культури. Вже за 6 тисяч років до наших днів люди вживали в їжу смачну страву з пшениці й меду, яка мала чудодійну силу.

Приправляли кутю тертим у макітрі маком. Здавна як приправу до куті вживали ще горіхи, мед. Під час варіння куті борожили. Якщо зварена кутя виходила з верхом — це віщувало врожайний рік, будуть «верхуваті» стоги сіна та соломи (зафіксовано в селах Торговиці, Вербівцях, Сороках на Городенківщині).

Кутю на Покутті варили до кожного основного зимового свята окремо, відповідно вона мала і свої назви: Багата (на Різдво), Голодна (на Водохреща). На Новий рік на Покутті вечерю не готували, Щедрого вечора не святкували, тому на відміну від інших регіонів України, щедрої куті тут не було.

У козацькому селі Топорівцях Городенківського району воду на кутю приносили «незайману» (набрану до світанку — В.В.), а кутя мала зваритися до сходу сонця 6 січня. Також побутував звичай, щоб дрова в піч накладали з особливими церемоніями господар і господиня разом. Нагрівши піч, господарі знову разом укладали туди «Божу їжу» — кутю та узвар. Місили тісто в кориті для калачів також разом — чоловік і жінка. Такі спільні дії господаря і господині засвідчують давню рівність чоловіка і жінки.

З точки зору атракційності і видовищності найбільш цікавими є обряди пов'язані з колядуванням. Вони характерні масовістю і водночас — чіткою визначеністю ролей, ієрархією в колективі. Однак, дозволимо собі не заглиблюватися в перипетії святкування Різдва Христового на Покутті. По-перше, їх опис зайняв би чимало сторінок тексту, по-друге — це радше предмет зацікавленості етнографів і етнологів, фольклористів, краєзнавців. Спробуємо проаналізувати культурно-масові заходи, що відбуваються в цей час на Покутті.

Мусимо стверджувати, що, на жаль, як сама кількість, так і масштаби тих заходів, що проводяться в час Різдвяної містерії на Покутті з метою розвитку тут туристичної атракції та сфери дозвілля є недостатніми. За нашими спостереженнями, жодного спеціального заходу масового характеру з метою залучення туристів до краю в цей час не проводиться. Винятком можуть бути окремі звіти художньої творчості сільських громад, виступи церковних хорів під час періоду колядувань, традиційні для кожного населеного пункту масові колядування та окунання у воду річок чи ставків і озер на Йордана (на Водохреща 19 січня — В.В.). А от театралізованих дійств аматорських колективів чи професійних театральних труп з метою популяризації народних звичаїв і традицій, отримання прибутку в цей час не проводиться.

Заради справедливості слід відзначити, що спроби організації фестивального руху на Різдвяні свята в Івано-Франківській області були зроблені місцевими органами влади. Маю на увазі родин-

ний фестиваль «Родослав», який востаннє проводився 2012 року, у 325 річницю від першої писемної згадки про м. Івано-Франківськ [16]. Він був четвертим з черги від початку проведення, бо реалізується один раз на три роки. Зрештою, сам фестиваль, маючи характер міжнародного, територіально охоплює всю Івано-Франківську область, включаючи такі етнографічні території, як Гуцульщина, Бойківщина і Опілля, окрім Покуття, тобто не є «спеціально покутським».

Маркетингові дослідження, здійснені студентами Інституту туризму Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника в рамках науково-дослідної теми кафедри туризмознавства і краєзнавства, засвідчують, що потреба в організації і проведенні таких заходів евентивного характеру під час Різдвяної містерії є чималою. З понад тисячі респондентів, що перебували на Прикарпатті в період з 29 грудня 2012 по 22 січня 2013 року на туристичному комплексі Буковель, майже 90 відсотків виявили бажання ознайомитися з народними святами і обрядами Різдва на Покутті. Більше того, 92% з них були готові взяти в них участь безпосередньо.

Усвідомлюємо певну відносність отриманих емпіричним шляхом результатів, їх локальний характер, оскільки опитування проводилося на одному відпочинковому комплексі, можливу недосконалість самої методики опитування тощо. Однак за тенденцією стає очевидним — на часі організація і проведення органами державної влади, місцевого самоврядування широкомасштабних дійств, пов'язаних з Різдвяною містерією на Покутті. Зрештою, ряд літніх фестивалів у цьому краї підтверджують потребу їх реалізації та ефективність проведення. Вважаю, це завдання повинно перейти в площину пріоритетних до реалізації насамперед на регіональному рівні. Його втілення, безумовно, сприятиме розвитку сфери дозвілля та атракційних заходів на Покутті, як і туристичної інфраструктури на Прикарпатті загалом.

Покуття багате на народні звичаї і традиції, особливо зимового календарного циклу. Однак ряд заходів евентивного характеру, що сприяли б розвитку дозвілєвої сфери краю, які проводяться органами місцевої влади, самоврядування в цей час, є недостатніми, малоефективними. Сама інфраструктура і система заходів дозвілєвої сфери Івано-Франківської області перебуває в зародковому стані, вимагає як креативних ідей для реалізації, так і інвестування коштів для її розвитку. За приклад в цьому плані може служити реалізований на Львівщині проект «Різдво у Львові», який набуває масового характеру і популярності [18].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурдуланюк В.М. Пам'ятки культури Івано-Франківщини / В.М.Бурдуланюк. — Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001. — 54 с.
2. Великочий В. С. Сакральні пам'ятки Бойківщини та їх використання в туристичній галузі Прикарпаття / В.Великочий // Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи. — Вип. 4: Матеріали міжнародної наукової конференції «Туризм і розвиток регіону» (Івано-Франківськ — Яремче, 19-21 жовтня 2011 р.). — Івано-Франківськ: «Фоліант», 2011. — С. 12-16.
3. Великочий В.С. Чари Дністрових зір (історико-культурний потенціал Покутського Придністров'я). [туристично-рекреаційний потенціал Івано-Франківщини] / В.Великочий // Ямгорів [Текст]: літературно-краєзнавчий і мистецький альманах. — Городенка, 2011. — С. 207-215.
4. Гаврилів М. Архітектурні пам'ятки Прикарпаття / М.Гаврилів // Краєзнавець Прикарпаття. — 2005. — № 5. — С. 34-38.
5. Герчанівська П.Е. Дерев'яні церкви України / П.Е.Герчанівська. - К. : Наукова думка, 1996. — 136 с.
6. Драган М. Українські дерев'яні церкви / М.Драган. — Львів, 1937. — Частина 1. — 128 с.
7. Кіркор А.Г. Покуття з археологічного погляду (1874) дослідження / А.Г. Кіркор. — Коломия : Вік, 2009. — 79 с.
8. Макарчук Н. Різдвяна обрядовість на Покутті/ Н.Макарчук // Етнос і культура. — 2000. — С.84-90.
9. Макарчук Н. Різдвяна свята вечерея на Покутті/ Н.Макарчук// Краєзнавець Прикарпаття. — 2005. — №6. — С. 61-62.
10. Никифоруk В. Городенка, перегук віків / В. Никифоруk, Р. Смеречанський, О. Каглян. — Городенка, 2005. — 24 с.
11. Процак Р. Церкви Прикарпатського краю / Р.Процак. — Івано-Франківськ, 2006. — 180 с.
12. Петрова І.В. Дозвілля в зарубіжних країнах: Підручник/ І.В.Петрова. — К.: Кондор, 2005. — 408 с.
13. Петрова І.В. Дозвілля у теоретичних рефлексіях: монографія/ Ірина Владиславівна Петрова. — К: НАУКККіМ, 2012. — 296 с.
14. Покуття. Історико-етнографічний нарис/ [ПНУ ім. В.Стефаника]. — Львів: Манускрипт, 2010. — 455 с.
15. Прикарпаття: спадщина віків: Пам'ятки природи, історії, культури, етнографії / [гол. ред. М. Кугутяк; ПНУ ім. В.Стефаника]. — Львів : Манускрипт, 2006. — 567 с.
16. Різдво у Львові [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
17. Тарновецька Н. Коломийщина / Н.Тарновецька, М.Косвацюк. — Тернопіль : Наш світ, 2008. — 110 с.
18. Фестиваль «Родослав» у Івано-Франківську зібрав більше тисячі учасників [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/rus/news/festival_rodoslav_v_ivano_frankovske_sobral_bolee_tisyachi_uchastnikov_1419062.

НОВОРІЧНА ДИТЯЧА ГРА-ВОРОЖБА «БИЧКИ»

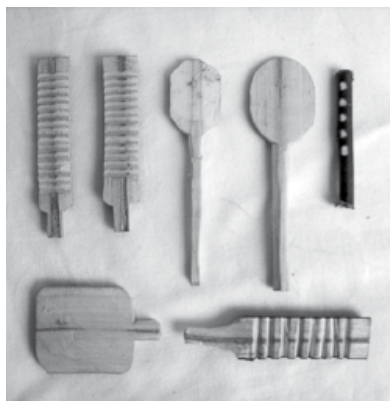
Великою радістю для дітей на Різдвяні свята завжди була і є коляда, а під старий — Новий рік «на Василя» — ходіння з «козою», маланкування та посівання. Ця давня традиція збережена практично на всій території України. А на снятинському Покутті здавна існувало різдвяне дійство, яке називалося ходіння з «бичками». У селах Видинів, Княже, Попельники, Іллінці, Олешків, Балинці, Белелуя, Задубрівці старожили ще пам'ятають цей давній звичай ворожіння.

Зарисовки етнографічних пам'яток Снятинщини здійснила в 1929 році відома художниця Олена Кульчицька. У львівських фондах дослідниці зберігаються рисунки фігурок дитячої новорічної ворожби «жеребці» («бички») з с. Карлів (нині Прутівка).

Василь Матійчук з Задубрівців записав давню новорічну дитячу ворожбу, яку згадував у своєму фольклорно-етнографічному дослідженні К.Мрочко (1897 р.). У етнографа вона називалася «жеребці», а в інших селах району її пам'ятають під назвою «бечки» (можливо, від того, що матеріалам для виготовлення предметів-символів служили гілки верби — бечки). Майстер відтворив символи дитячої гри, яка відбувалася за наступним сценарієм:

У Задубрівцях, у другій половині дня перед старим — Новим роком хлопчики віком 7-12 років ходять до рідних і близьких сусідів «з бичками» (різними мініатюрними предметами-символами, виструганими з верби). Серед них є предмети побуту: «кочерга», «лопата», «пранник», «маглівка», «веретено», «куделя», «граблі»,

«ціп», якими користувалися в сільських родинах. Марія Ступарик з цього ж села згадує, що в дитинстві були ще й інші назви «бичків» — «старости», «весілля», «дід», «баба», «молоді», «бички», «овечки», «бджоли», «жеребці», «хрест», «церква», «дзвіниця», «сани», «віз», «бочка з пивом», «дорога до пекла», «дорога до раю» та інші (всього 40 фігурок). Все це — символи подій або надбань, яких слід було очікувати в наступному році тим, хто собі вибрав якусь із

перелічених мініатюрних фігурок під час «ворожби».

Діти заходили до хати, віталися і запитували у господаря:

— Чи треба Вам бичків, овечок, бджіл?

А далі відбувався діалог:

— А маєш?

— Маю.

— Ану, показуй...

Діти висипали на стіл або лаву «бички», які носили в капелюсі, шапці, хустині чи торбині (в кожному селі була своя традиція). Господар вибирав собі ті фігурки, які хотів, а дітям давав гроші або гостинці. Де була в сім'ї дівчина — вибирали «старостів», де тримали бджоли — залишали «вулик» або «бджоли», щоб комахи роїлися. Але найчастіше вибирали «бички» — «овечки», «волики», «жеребці», бо в кожній сільській родині тримали цих тварин. «Бички»-«овечки»

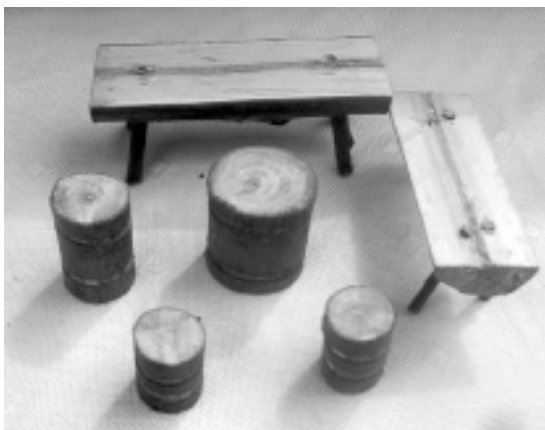

кидали під стіл, щоб велася худоба (у деяких селах кидали у стайню під худобу, а часом давали їй до пійла). Коли вибирали фігурки «старостів» або «весілля», — їх ставили під образами.

У селах Бучачки, Трофанівка, Балинці, Кулачківці, Хом'яківка «бички» вибирали наосліп у шапці чи торбині і це вже вважалося ворожінням. У Борщеві господар намагався взяти непомітно фігурку «бичків» і кинути під худобу. У цих селах з «бичками» ходили хлопчики і дівчатка. Аналогічна гра у Джурові та Новоселиці має назву «жеребці». Українські етнографи віднайшли сліди передноворічної дитячої гри-ворожби у селах Миколаївської області. Цю традицію, можливо, завезли туди депортовані у 1950-х рр. жителі Снятинщини.

В останні роки традиція ходіння з «бичками» частково відроджується. Фігурки «бичків» стали більш художніми, але не втратили свого первинного значення.

м.Снятин

Тетяна КОЗАК

ЗАРОДЖЕННЯ СЛІВ, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬ КОЛІР. БІНАРНІСТЬ ПОНЯТТЯ 'ЧОРНИЙ' / 'БІЛИЙ'

Стародавні люди мали вузький горизонт конкретно-чуттєвого, асоціативного, а тому неминуче поверхневого, зовнішнього сприйняття навколишнього світу. Світосприйняття було дуалістичним, і основою такого «здвоєного» розуміння була нерозчленованість сфери практичної діяльності, де використовувалися просторово-часові і причинно-наслідкові зв'язки між процесами, предметами і явищами. «На ранньому щаблі формування людини її мислення мало ще примітивний характер. Воно безпосередньо входило в практичні дії людини. Людина відбивала тоді дійсність лише у формі сприйняття і загальних уявлень. У неї тоді переважали конкретні чуттєві образи. Надбанням свідомості було лише те, що показувало око, відчувала рука і чуло вухо. Зміст мислення не був глибшим зв'язків і відносин між предметами, що сприймаються і подаються наочно». Спочатку свідомість фіксувала лише повторюваність, послідовність, зовнішні зв'язки між явищами природи, а між ними і діяльністю людей, але ще не могла адекватно відображати сутність цих взаємозв'язків і самих явищ. Природа сприймалася як єдине ціле, за різноманіттю її форм і повторюваністю подій стояла дія якогось доцільного механізму, який здійснював зв'язки між окремими ланками життєвого процесу за принципом перенесення знайомого, звичного на невідоме, таємниче.

Мислення первісних людей було в основі своїй містичним, і тому найдавніші уявлення людини знайшли своє відображення в міфах, легендах, у побуті. Міфи, витоки яких губляться на межі тваринного та соціального світів, виконували своєрідну функцію посередників між людиною та подіями, що відображалися людиною, реально існували, регулярно повторювалися. На час появи писемних пам'яток уявлення людини пройшло тривалий шлях розвитку та піддалося великим змінам. У первісної людини були вже такі поняття, як земля і небо, місяць і сонце, зміна дня і ночі, схід і захід сонця та місяця. У стародавніх індійців та іранців бог Мітра уособлював

день, бог Варуна — ніч, відповідно «денне сонце — нічне сонце», причому кожен з них міг набирати якості іншого. Їх протиставлення ніколи не було ворожнечею або суперництвом. Бог Зевс також уособлював «два міфічних елементи, об'єднаних в одне ціле» Він — небо і земля, море і повітря, бог ясної та похмурої погоди, світлий бог «Найбільш світлий бог, Зевс, одружується із найбільш темною богинею, Персефоною, і дитина від цього шлюбу, Загрей, повинна бути проміжною ланкою між світлом і темрявою. Вона повинна зводити зі світла у темряву і зводити з темряви до світла».

У Єгипті здавна існував культ мертвих і розрізнялися дві фази буття: небесна і підземна, але мислилися вони як єдине ціле. Це знайшло відображення в найменуванні божества Ра-Осіріса (Ра — бог сонця, Осіріс — бог мертвих). У багатьох міфах говориться, що бог Ра у своєму човні проходить денний та підземний світи, де йому доводиться вести боротьбу з численними ворогами. «Сонячне божество Ра уособлювало спочатку одиничний цикл у русі денним і нічним небом, але поступово двоїстість у відмінності день-ніч призвела до появи місячного божества — бога Тота. Однак з двох богів головним залишається Ра, а Тот був лише його заступником, відображенням сонячного світла». У стародавніх єгиптян було протиставлення світла і темряви, дня і ночі, добра і зла.

Уже в епоху бронзи германці розрізняли реальний, земний і ефірний світи, що призвело до появи обряду спалювання трупів, зародження понять добра і зла.

Слов'яни вірили в Чорнобога і Білобога. Білобог ототожнювався зі Світовидом на тій підставі, що атрибутом Світовиди був білий кінь. Світовид виступав як уособлення світла. «Для слов'янських народних уявлень дійсно властивий образ доброго білого і злого чорного божества, про що говорить не тільки слово «чорт», але й наведене вище народне оповідання, у якому бог зображений білим гоголем, а сатана — чорним».

Існує думка вчених (В.І.Шерцль, С.Д.Кацнельсон, В.Г.Таранець), що кольори 'чорний' і 'білий' були не тільки початковими кольорами, які людина виділила з навколишнього світу, але вони навіть походять від одного кореня і певний час позначалися одним словом. Щоб показати це, необхідно звернутися до стародавніх словоформ.

В індоєвропейській мові для позначення білого і чорного кольору використовувалися подібні й різні корені, одним з них є корінь **ra*. Індоєвропейська протоформа **ra* мала значення не тільки 'світло', але й 'темрява'. У такому значенні зустрічаємо корінь **ra* в словах: дінд. *gvto* 'ніч'; *rvto* (звідси іє. **rk*- 'темрява'). «... цю ж сему **ra* мають в індоєвропейських мовах не тільки назви світил Сонця

і Місяця, вона присутня в назвах інших планет, таких, як Марс, Юпітер, Венера, Меркурій, Сатурн і в загальних найменуваннях типу: лат. *Stella* 'зірка', нім. *Stern* 'зірка', укр. 'зоря'. Значення 'світло' і 'темрява' необхідно розглядати як похідні від первинної значущості **ra*.

Перші «...слова самі по собі були багатозначними (перевантаженими), але в контексті, що описує прості ситуації, в яких спілкувалися перші люди, слова набували ясності та визначеності...». «При багатозначності древніх коренів, — писав В.І.Шерцль, — траплялося вельми нерідко, що як самі корені, так і похідні від них слова містили в собі протилежні один одному значення». Наприклад: дінд. *ahtu* 'світло денне; світло; блиск' і 'ніч'; перс. *bachten* 'схід' і 'захід'. Явище, при якому одне і те ж слово вміщує в собі два прямо протилежних значення, В.І.Шерцль назвав «енантіосемією» (антонімією) кореня. Він пояснює це явище тим, що стародавні корені та похідні від них слова мали спільні широкі і в той же час дуже невизначені значення, з яких згодом утворилися значення, які при більш точному визначенні їх у мові шляхом диференціювання нерідко виражали протилежні одне одному поняття.

«У мовах первісної формації, — зазначав С.Д.Кацнельсон, — ми не знаходимо перш за все тієї «роздільності» якісних значень... Якісні значення тут завжди з'єднані та зчеплені між собою, внаслідок чого кожне ім'я висловлює, як правило, не одне, а кілька якісних значень. Цю особливість первісного імені, яку можна позначити як його багатоякісність або, інакше, якісний полісемантизм, передбачив ще О.О.Потебня...». Поєднання в одному слові позначень для різних кольорів не можна розглядати як свідчення бідності кольоровідчуттів. Воно, скоріш за все, має розглядатися як результат бідності мови, який витікав із труднощів вираження за допомогою слів відмінності в кольорі. Упродовж розвитку людства змінюється і розвивається не колірний зір, а назва кольоропозначання.

Корені та похідні від них слова в давні епохи мали спільні і вкрай невизначені значення, з яких згодом, при поступовому виникненні численних відтінків за допомогою розгалуження їх на самостійні категорії, утворилися значення, які при більш точному визначенні їх у мові нерідко висловлювали протилежні одне одному значення. М.М.Маковський вказує, що кожне слово розумілося в давнину як арена боротьби мороку (Хаосу) і Світла, як формула енергій, що вичерпуються та відновлюються, магічних сил.

Щоб зрозуміти значення світла, потрібно було привести його в зв'язок з уявленням мороку. «Можна припускати, що поняття білого кольору і зорово-чуттєве сприйняття його складалося насамперед в опозиції 'світлий (білий)' — 'темний (чорний)'». У зіставленні темряви й світла спочатку не як двох контрастних

зорових відчуттів, а як контрастних стихій видимого світу — чорного як темного, а білого — як світлого, а, отже, особливо виділеного на тлі чорного, і виявилось можливим виділення білого кольору. Білий колір як світлий, яскравий, що володіє ефектом світіння, внаслідок його постійного протиставлення чорному, темному, закономірно міг порушувати радісні, оптимістичні настрої, символізувати собою світле, життєрадісне начало. «Die Weiße ist bei allen Völkern oft sogar das unbewußt Symbol... der ethischen Reinheit...», — писав Ф.Норк. ('Білий — у всіх народів, часто навіть мимоволі, інстинктивно є символом... етичної чистоти'). Взагалі, «носії мови не помічають, що протиставлення 'білий — чорний' є не протиставлення за кольором, а за ознакою «максимум світла — відсутність світла».

Коренебудова *k^wata в певній ситуації могла означати дослівно «простір / світ / поділене або дволике» і закріпитися за якоюсь його частиною — 'темною' або 'світлою' або позначати Всесвіт у цілому. Найширшого розповсюдження набув індоєвропейський словотвір у значенні 'світлий / світло/', який представлений у вигляді *k^weit 'світлити, сяяти, блищати'. Пор: герм. *k^wotoz 'світло, бути світлим, білий'; слав. *svěť; лит. lviesti 'світлити'; дінд. Çvetás 'світлий, білий'; слн. svkt 'світло, люди'.

"Очевидно, що *k^wata, висловлюючи «двоїстість», закріпилася в багатьох мовах за одним з членів опозиції, отримавши значення 'світлий'. Його протилежність у вигляді 'не-світлий, темний' формально набуває реалізації у вигляді *ne-k^wata, де *ne / <*nв / виступає в значенні заперечення». Отримане утворення може бути співвіднесене з відомою індоєвропейською формою *nek^w (t-) зі значенням 'ніч'. Наприклад: герм. naht 'ніч'; ст-слав. ношть; лит. naktis; дпрус. naktin; дінд. nāk; лат. nox; хет. nekuz 'вечір'. У структурах *k^wata і *ne-k^wata наочно представлена вторинність найменування негативного члена бінарної опозиції у відношенні до її позитивного члена 'світлий'. І потім уже з ночі вийшов день, тобто з'явилося нове протиставлення 'ніч' / 'день', однак тут різні кореневі утворення імен.

СИМВОЛІКА ЧОРНОГО КОЛЬОРУ В КУЛЬТУРІ І ТРАДИЦІЯХ РІЗНИХ НАРОДІВ

Спочатку поняття 'чорний', як уже зазначалося вище, не було конкретним, точним кольоропозначенням, а характеризувало темні тони при протиставленні білим, світлим тонам. Темнота ночі, яка огортає все навколо і робить видимі до цього предмети розмитими, ледь помітними; зловісна тиша, характерна для цього часу доби, — всі ці особливості нічного часу викликали у примітивних народів асоціації темряви з часом буйства злих духів, демонів, які боялися денного світла і чекали темряви, щоб нашкодити людям. Чорний — це колір чорта, відьом та іншої нечисті. Духи, відьми, демони,

душі померлих грішників у розумінні стародавніх часто знаходили притулок у тілах тварин і птахів чорного кольору, таких як чорна кішка, собака, ведмідь, ворон, ворона, чорна свиня, корова. Звідси численні повір'я про те, що зустріч з такими тваринами не обіцяє нічого доброго. Наприклад, невдача чекає того, кому перейде дорогу чорний кіт. Якщо чорна кішка перебіжить дорогу похоронній процесії, то душа померлого нечиста. У будинку, де є немовля, не повинна перебувати чорна кішка з білою плямою, її дихання може вбити немовля [237, 1434]. Особливо диявольська тварина — чорна курка, і якщо вона відкладе чорне яйце, то неодмінно повинна бути спалена [237, 1435]. У Тіполі був поширений вираз: «Die schwarze Kuh drückt ihn, hat ihn getreten... er fühlt Mangel, hat schwere Sorge» ('Чорна корова пригнічує свого володаря, призводить до нужди та великих турбот, клопотів').

І в той самий час тварини чорного кольору володіли цілющою силою, служили своєрідним оберегом для своїх господарів. Вважалося, що будинок, у якому є чорна кішка, чорна собака і чорний півень, ніколи не постраждає від пожежі. У Саксонії побутувало повір'я, що якщо когось обікрали, то необхідно взяти чорну курку, зварити її та дев'ять п'ятниць поспіль не доторкатися до неї. Тоді злодій або принесе вкрадене назад, або помре. Або ж іще один спосіб знайти злодія: чорну курку вимащували сажею і давали доторкнутися до неї усім підозрюваним. Той, у кого руки не ставали чорними, вважався злодієм.

Селяни Східної Пруссії захищали своє село від злих духів, орючи навколо неї землю плугом, запряженим двома чорними коровами.

Щоб домогтися взаємності у коханні, необхідно було носити при собі білі камені, вилучені зі шлунку вбитого чорного півня, або ж покласти його язик поверх свого власного і сказати при цьому: «Wie der Hahn die Henne, so liebe mich die Tochter des NN» ('Як півень (любить) курку, так полюби мене дочка N.N.').

У магії та народній медицині чорний колір використовувався для очищення. І чорні тварини відігравали при цьому важливу роль, асоціювалися зі злими демонами, які були причиною захворювання, або ж приносилися в жертву божествам для позбавлення від недуг. У германців чорний півень, наприклад, був найпоширенішою твариною, яку приносили в жертву в разі хвороби та смерті. Хворій дитині, у якої спостерігалися судоми та спазми, рекомендувалося робити компрес з пір'я чорного півня, які були вищипані у нього з лівого крила. Щоб позбутися бородавок, необхідно було натирати їх кров'ю абсолютно чорного півня. А суп з півня чорного кольору вважався дивовижним засобом від закріпів і кращою стравою для породіль. Проти лихоманки у дорослих радили їсти хліб, крапнувши

на нього три краплі крові чорної кішки, а хворій дитині від судом наказувалося пити кров чорної кішки.

Улюбленими в цілительстві були чорні вовняні нитки і хустки. Вважалося, що чорна вовняна нитка вбереже від укусу собаки, а якщо пов'язати її на голову, попередньо зробивши на ній сім вузликів, то неодмінно зникне головний біль. Чорні вовняні нитки, шовкові пов'язки і хустки поширені в народній медицині і донині. Так, якості щоб захиститися від крупа, ангіни, потрібно постійно носити на шиї чорну шовкову пов'язку. У Саксонії хворій дитині проти судом пов'язували на шию чорну оксамитову стрічку, через вісім днів знімали її і викидали в річку або будь-яку іншу водойму. Крім того, існувала думка, що чорні шийні хустки позбавляють від зубного болю дітей і дорослих. Епілептикам на обличчя і рот клали чорну хустку, і напад припинявся.

Чорний колір, двоїстість його символіки, використовувався і як своєрідний оберэг від негоди, стихійного лиха, ураганів, епідемій. Він був, поряд з білим і червоним, кольором захисту від демонів і злих духів. У Голландії під час урагану в жертву приносилася чорна собака. А в Шлезії селяни під час заходу сонця закопували в полі кістки чорної вівці, яку за день до цього засмажували та спільно з'їдали. Подібний обряд був захистом від стихійних лих і неврожаїв, був покликаний звести збиток від них до мінімуму.

Під час епідемії чуми вбивали чорну кішку, чорну собаку і чорного півня, змішували їх кров і занурювали в неї нитку. Потім цією ниткою обмотували будинок, примовляючи: «Komm nicht herein, der schwarze Hund wird dich beissen, die schwarze Katze dich verreissen, der schwarze Hahn nach dir hacken» ('Не входи (чума), чорний собака тебе покусас, чорна кішка тебе розірве, чорний півень тебе заклює').

Щоб уберегти дітей від пристріту, відвести від них злих духів, батьки розфарбовували їм обличчя брудом, роблячи їх невпізнаними і навіть страхітливими для демонів і іншої нечисті. Фарбування в чорний колір для відлякування злих духів було всюди дуже поширене. У Греції в різдвяний святвечір для захисту від демонів малювали на дверях чорне коло, а на Буковині євреї під час різних епідемій фарбували стіни своїх будинків вугіллям у чорний колір. Прояв залишкових явищ, відгомонів цієї традиції можна углядіти у святкуванні різних сучасних свят у Німеччині (таких, наприклад, як: Великдень, Трійця, Свято волхвів, проводи зими), коли обличчя людей, які беруть участь у святі, святковій феєрії, розфарбовуються в чорний колір. Крім того, чорні спідниці і піджаки є невід'ємною частиною багатьох національних костюмів.

Народження, весілля і похорони — важливі життєві події — насамперед потребують захисту від нечистої сили, злих духів. У деяких регіонах Австрії новонародженому, щоб відвести від нього дурний погляд, підвішували на шию жмут шерсті чорного козла. У Ерцгебірзі, щоб уберегти маленьку дитину від високої температури та судом, її подушку покривали чорною шовковою хусткою або ж на обличчя їй клали чорну шовкову хустку хресної матері. У Равенсбурзі породілля і кума при першому відвідуванні церкви одягалися у все чорне. І, навпаки, в Оберпфальці при відвідуванні породіллі ні в якому разі не можна було бути одягненим у чорне, бо це означало смерть для матері і дитини. Вагітним в Карлсбаді не рекомендувалося зривати ягоди чорної смородини, інакше у дитини буде багато родимих плям; їм не можна носити чорного одягу, бо дитина буде дуже боязкою, це ж стосувалося і породіль. Діточок теж не слід було одягати в темне, це відніме у них радість до життя. І, навпаки, якщо покатати маленьку дитину на чорному лошаті, то у нього незабаром з'являться зуби.

У Старій Баварії (Altbayern) наречена з моменту оголошення заручин і до самого весілля повинна була носити чорне плаття. А коли молодята вселялися в новий будинок, належало пустити до дверей попереду себе чорну курку або ж запустити її в будинок через вікно. Тоді всі нещастя, невдачі, хвороби тварина візьме на себе.

Якщо весільний віз був запряжений чорними кіньми, то пару очікувало нещастя.

У поховальному ритуалі чорний колір теж відігравав певну роль. В Оберпфальці у головах померлого ставилася чорна свічка для оберега від злих духів і їхніх чар. У Бемерланді, коли ховали нежонатого чоловіка, труну з його тілом несли на кладовище хлопці, одягнені у все чорне. У Ольденбурзі ще в XIX ст. жінки на похорон надягали важкі чорні дощові накидки, які доходили до п'ят і приховували одяг.

Чорний колір через свій психо-фізіологічний вплив (бруд, темрява, символ печалі) став кольором смерті і поганих ознак. В одній австрійській легенді мовиться, що якщо подорожуючому зустрінеться на дорозі жінка, яка є посланницею диявола, з чорною хусткою в руках, то подорожній ні в якому разі не повинен брати цю хустку. Він повинен сказати: «Frau Pert, Frau Pert, wirfs Tüchlein auf die Erde» ('Пані Перт, пані Перт, кинь хустинку на землю').

Як свідчення того, що чорний не завжди був кольором, сполученим з негативною енергетикою, є повір'я, в яких цей колір є кольором, що приносить щастя і удачу. Багатим і благополучним вважається будинок, де є чорна курка, чорна кішка і чорна собака. Чорна корова і чорне теля приносять особливе щастя та удачу. Чорна павутина, що випадково зачепилася за людину, теж вісник

щастя. А якщо молода дівчина зустрічає сажотруса з драбиною, то незабаром вона неодмінно вийде заміж.

Чорний — це колір ночі, таємничої, непізної стихії, наповненої для стародавніх людей багатьма несподіванками і небезпеками. Він був здатний викликати в них почуття тривоги, сум'яття і страху. Гнітюче діючи на психіку людини, він з часом став символом жалоби, туги і печалі. Але приклади свідчать про вживання цього кольору не тільки в негативному, а й у позитивному сенсі стосовно людини, реалій її життя. Це спостереження ще раз підкреслює припущення про цілісність і бінарність сприйняття древньою людиною навколишнього світу. «Слід зауважити, що індивідуальне бачення світу дозволяє залежно від різних факторів — настрою, психо-фізіологічного стану, тимчасової ситуації і т. п. — використовувати двоплановість кольоропозначень, тобто бачити те чи інше кольоропозначення з позитивним чи негативним значенням і відповідно символізувати через одне і те ж кольоропозначення позитивні або негативні явища».

СИМВОЛІКА БІЛОГО КОЛЬОРУ В КУЛЬТУРІ І ТРАДИЦІЯХ РІЗНИХ НАРОДІВ

Слово 'білий' відоме, насамперед, як кольоропозначення, що використовується для визначення божественних сил. З кореня *div 'світити' у германців розвинувся термін для назви божества, а також джерела світла — сонця. Правда, не обоготвореного джерела світла — сонця, а світла взагалі.

У греків серед слів, що позначають світло, слово λευκός стоїть на першому місці. Воно вживається у поєднанні з основою luq — 'світло'. Пор: лат. luceo; ірл. luachte; нім. leuchten. Цей корінь є також в основі імені німецького бога вогню Локі. «Як з терміна, що означає світло, виникло кольоропозначення, показує словоформа слова λευκός (спочатку вона вживалася в певних словосполученнях при співвідношенні з іншими поняттями, явищами). Вона пройшла шлях трансформації від позначення світла і блиску до кольоропозначення задовго до виникнення великого епосу... Очевидно, що початкове значення цього слова як світла, блиску втратилося і виявлялося лише в окремих формах».

Первісне використання цього слова для позначення світла і блиску, яке поступово набуло значення 'білий', визначає широке використання цього кольору в цілительстві, магії, культурі поховань померлих.

В одному з грецьких папірусів подається опис мага, котрий проводить процес жертвопринесення. Одним з елементів його шат були дві лаврові гілки. Одна з них була пов'язана біло-червоною вовняною ниткою у вінок, вінок одягався на голову, а нитка спускалася, обвиваючи груди, до руки, яка тримала другу лаврову

гілку. Вінок на голові і гілка в руці, пов'язані червоно-білою вовняною ниткою і списані магічними іменами, давали чаклунові можливість протистояти темним силам і злим демонам. І благодатна сила полягала, насамперед, у тому, що гілки були обв'язані червоно-білою вовняною ниткою. У такому вбранні жрець звертався з молитвою, благанням до божества. Приносилися в жертву, як правило, білий півень, ялинові шишки, незмішані біле і червоне вино. У священних гаях на деревах розвішувалися біло-червоні стрічки, щоб зберегти, підтримати в них благодать. Різні сучасні і середньовічні звичаї знаходять, таким чином, своє пояснення. Наприклад, у Македонії, Молдові в свято весни люди прикрашають себе і дерева червоно-білими бантиками.

Т.В.Гамкрелідзе і В'яч. Всев. Іванов вказують на той факт, що в староіндійській, авестійській та кельтській традиціях соціальні ранги асоціювалися з певним кольором: ранг жерців символізував білий колір, ранг воїнів — червоний, хліборобів і ремісників — зазвичай синій. «Такі однакові кольорні асоціації у перших двох рангів в індо-іранській та кельтській традиціях дозволяють зробити висновок про давність такого протиставлення і приналежність його до загальноіндоевропейського епосу».

В одній з фризських книг (Rechtsbuch) можна знайти припис, що різки для покарання недбайливих молодиків, мали попередньо завертатися в білу шерсть і лежати на вівтарі, тільки після цього вони могли застосовуватися для покарання. І тут обгортання в білу шерсть означає ізоляцію від негативного впливу.

Поряд із застосуванням білих стрічок у культі використовувалися також білі головні покриття (хустки), які мали захистити людину, що носить їх, від лихого, злого впливу. Щоб особливо сильно захиститися від поганого впливу і темних сил, потрібно було не тільки обв'язуватися білими стрічками або нитками, а й повністю одягатися в біле. Цим пояснюється той факт, що священники в греко-римському культі носили білий одяг. Про це говорять численні приклади, хоча святковим одягом священників вважався червоний. І лише через тривалий час білий одяг став використовуватися для урочистостей. Народ, який брав участь у богослужіннях, повинен був носити одяг певного кольору. Як правило, це був білий одяг.

Білий одяг використовувався й у культі поховання померлих. При цьому примітні два факти. Перший — турбота про померлих, другий — турбота про решту живих. Померлого вбирали в білий або червоний одяг, клали поруч або на одяг картинку з білим півнем і закладали на голову вінок. Білий півень на грудях померлого виконував таку ж роль, як і біло-червоний колір, а саме — захищав померлого, вже у потойбічному світі, від злих духів і демонів. Згідно з німецькими народними оповідями, білі півні виганяють відьом. А у християн білий півень уособлював порятунок, він кликав

з темряви до світла, зі смерті до життя. Присутні на похоронах, які відчувають страх перед смертю і демонами, отримували захист від цього страху, надягаючи білий або червоний одяг.

Релігійні форми довго існували, навіть тоді, коли вже сенс, закладений у них, втратився або видозмінився. Білий одяг і донині вважається в деяких народів траурним (Індія, острів Ява, Китай). У Німеччині в минулому теж відомі випадки використання білих шат у похоронних церемоніях. До XVI ст. в північній і центральній Німеччині дами із заможних станів одягали під час трауру щільні білі вуалі або білі капелюхи.

У Швейцарії (Берн), коли помирала людина, на дерево вивішувався білий рушник, яким, як правило, омивали померлого. Якщо рушник швидко загнивав, то вважалося, що і померлий зогнив. Якщо дерево, на якому висів рушник, зацвітало або добре росло, то говорили, що померлий потрапив у рай. У Померанії, коли ховали молодого хлопця або дівчину, похоронну процесію супроводжували молоді люди, одягнені у все біле, і сама процесія була прикрашена білими квітами — символом безгрішності, непорочності та чистоти.

Смерть, чума завжди поставали в образах людей у білому вбранні і з мляво-блідими обличчями. Адже саме кров — ця червона субстанція — є основою нашої життєвої сили.

Вважалося, що білі предмети могли передавати своїм власникам волю богів, віщунів, приносити удачу. Якщо подати милостиню трьома продуктами білого кольору (борошно, молоко, яйця), то це дуже сприятливо для того, хто жертвує: його бажання обов'язково здійсняться, йому пощастить. У фінів існує повір'я про те, що величезне щастя чекає того, хто знайде біле перо ворона, яке він під час линьки іноді може зронити в річку. Господар цього чудесного талісмана стане володарем величезного щастя, удачі, любові, здоров'я, грошей, зможе ставати невидимим і розуміти мову воронів.

Білі тварини були найбільш шанованими жертвопринесеннями (білий півень, білий кінь). Люди вважали, що саме вони супроводжують душі померлих в інший світ, їх образ вважався захистом від відьом і нечисті. У деяких народів білий кінь не просто цінувався, а й був священною твариною. Тому богам приносився в жертву не просто кінь, а найпрекрасніший білий кінь (Schimmel). Він був уособленням успіху, перемоги, тріумфу.

Цей колір завжди вважався кольором чистоти, невинності, миру. Ось чому парламентарі всіх країн на підтвердження того, що вони прийшли з мирними намірами, для переговорів, піднімають білий прапор. У Німеччині першу пасхальну неділю називають 'Білою неділею' (der «Weisse Sonntag»): це день, коли діти йдуть на свою першу конфірмацію.

Завдяки своїй магічній силі білий вважався кольором захисту та оберега насамперед для породіль та новонароджених. За стародавніми німецькими повір'ями чоловіки, котрі приходять у будинок до породіллі, повинні були обгорнутися білим простирадлом. А коли в Оберфальці немовля в перший раз вносили в будинок, йому давали яйце. Згідно з повір'ям, це сприяло тому, що він швидко почне говорити.

Магічна сила, закладена в цьому кольорі, знаходить відображення і у весільних обрядах. В Австрії гості, запрошені на весілля, прикрашали свої капелюхи білими і червоними стрічками, а наречений мав подарувати нареченій біле плаття.

Нечиста сила, на думку древніх, знаючи особливості білого кольору, намагалася використовувати його, щоб обдурити, відволікти людей від свого справжнього образу. Якщо літня жінка збирає білих равликів, то ця жінка — відьма. Відьми завжди намагаються взяти у людей будь-що біле, тому незнайомим людям не можна позичати нічого білого, щоб не потрапити під їхній вплив. За народними повір'ями у відьом печінка і селезінка білого кольору.

Пізнання людиною навколишнього світу визначало становлення його понять про дійсність, розвиток соціального середовища, зростання культурного рівня. Це поступово призводило людину до перегляду своїх колишніх образів і створення нових понять вищого рівня. Колір невіддільний від людини, від навколишньої дійсності. З кольором людина стикається протягом усього свого життя. Причому в ході розвитку людства змінюється і розвивається кольоропозначення.

Білий колір як світлий, яскравий, що володіє ефектом світіння, в силу його протиставленості темному, чорному викликає радісний, оптимістичний настрій, символізує світле, життєрадісне начало. «Зі світлом люди, звільняючись від нічних страхів і тривог, покидали свої печери, відчуваючи себе вільними і незалежними, отримуючи можливість чітко бачити навколишнє». Білий колір з давніх часів був кольором чистоти, урочистості й тріумфу. Але в той же час, як показують приклади, наведені вище, білий колір пов'язаний у деяких народів з такими поняттями, як «хвороба», «смерть», «траур», «нещастя», тобто асоціюється з негативними емоціями, переживаннями людини. Така двоїстість символіки вказує на те, що спочатку людина сприймала колір як єдине і неподільне поняття, в якому імпліцитно співіснували бінарні протиставлення 'білий' і 'чорний'.

«РУСЬ». ЩО ВАРТО ЗНАТИ ПРО ЦЕЙ ТЕРМІН?

Усі ми зі шкільної парти добре пам'ятаємо історію нашої прабатьківщини — Київської Русі зі столицею в нашому славному Києві. Напевне, мало хто, крім професійних істориків, глибоко не задумувався, звідки взялася ця назва й не намагався відшукати коріння терміну «Русь». У школі нас усіх учили, що «Русь» виникла або через русяве волосся племен, які мешкали в басейні Дніпра, або ж від назви річки Рось. Зрідка йшлося про варягів, які, як писав літописець, прибули на Дніпровські схили і заснували свою династію. Втім така версія для старих радянських підручників не вважалася ключовою через майже фактичну заборону нормандської теорії в СРСР. Нагадаю, що згідно з нею, державність у межах сучасних України, Білорусі і Росії виникла внаслідок приходу войовничих скандинавів, які контролювали торгівлю на кількох трансконтинентальних річкових шляхах, зокрема Дніпром, Західним Бугом, Дністром тощо. Саме від одного з воєначальників — конунга (князя) Рюрика пішла династія, нащадки якої «за мечем» (тобто, по чоловічій лінії) керували до кінця XVI ст.

Оточення скандинавського вельможі називалося «руссю». Етимологія цієї назви в європейській науці сприймається винятково як скандинавська. Спроби пошуків слов'янської версії виглядають надто слабкими і підкріплені часто тільки патріотизмом, адже всім нам би хотілося, щоб «русь» була нашою, доморощеною. Після утвердження Рюриковичів у деяких руських князівствах і об'єднання їх навколо Києва федеративними чи конфедеративними відносинами (дружинна держава трансформувалася у ранньофеодальну) таке утворення отримало при іноземних дворах назву Руси (Ruthenia, Rus, Rus(s)ia, Rucia, Ruscia, Ruzzi, Ruzzia ar-Rus, Rutzeland, Ryscaland, Ryssland, Rusco, Ros і т. д), а її населення — похідні від неї, незважаючи на належність до тієї чи іншої землі, кордони яких залишаються дискусійними.

Але дискусійними є не лише кордони, а й назва «Русь». Під таким означенням скандинавські купці нотувалися у багатьох іноземних документах, саме русь становила ядро придворної гвардії імператора у Константинополі з кінця X ст., так називалося найближче військове оточення й київських князів, більшість з яких до початку XII ст. носили імена змішаного типу: слов'янські (Святослав, Ізяслав, Ярослав та ін.) поряд із варязькими (Олег, Ольга, Ігор та

ін.). Імовірно йдеться про якусь етнічну групу, відому як «русь», яка спершу дала світові нову керівну династію, а на тлі зовнішньої політики тої, поширила назву далеко за межі лише Подніпров'я.

Часто в художній літературі можна зустріти назву «русичі». Вона абсолютно не виправдана, бо не зустрічається в жодному документі. Історики ж повинні оперувати мовою джерел, а не вигадувати нові терміни, які ускладнюють розуміння історичного процесу. Іншим міфом, пов'язаним із значенням терміну «русь», є червоний колір, з яким той асоціюється: «черлені щити», «Червона Русь» тощо. Втім це — не більше, ніж данина літературній творчості, бо, мабуть, все ж, колористика носіїв поняття «русь» була іншою. Для розуміння цього достатньо лише порівняти кольори нашого й шведського стягів: синє і жовте тло, уживання якого також предмет, мабуть, не однієї глибокої дискусії. Червону ж Русь придумали польські пізньосередньовічні історики. Ця назва добре прижилася й на Україні в XIX–XX ст., хоча мало хто усвідомлював її походження. Виявляється, «Червона Русь» не має жодного стосунку до червоного кольору, оскільки з'явилася завдяки літописним Червеньським градам — мережі поселень на польсько-руському кордоні, за які династії Рюриковичів і П'ястів з поперемінним успіхом воювали з X ст. Звісно, поляки з легкістю «запропонували» історичній науці термін, який «за замовчування» підкреслював належність цих територій саме їхній державі.

Наскільки термін «русь» був поширеним у ранні десятиліття свого існування? Якими були його межі уживання і широта застосування? Звісно, жодне із племен, що мешкали на землях, які зараз входять до складу України (йдеться про древлян, уличів, тиверців, хорватів та ін.), до X ст. не називалося руссю. Таке означення в літописання з'явилося пізніше, на початку XII ст., коли при дворі, насамперед, київських князів упорядковувалися й писалися літописи — головне джерело до нашої середньовічної історії. Авторами цих наративів було, здебільшого, духовенство, яке черпало інформацію з різних джерел, зберігаючи втім за собою право на остаточне редагування текстів. Місія літописання, яке за своїм характером було винятково замовним (князь давав кошти — князь цікавився остаточним продуктом), полягала у возвеличенні керівної династії — носія поняття «Русь» у широкому і вузькому значенні. Саме так — у вузькому значенні Русь не виходила за межі кількох князівств, як от, головню Київського, частково Чернігівського й Переяславського. Інші землі, які в різні періоди ввійшли до складу володінь Рюриковичів, руссю могли називатися лише в широкому розумінні цього терміну, зберігаючи, мабуть, свою ідентичність, невідому достеменно.

Невідому тому, що «історію пишуть переможці». Поширення поняття «русь» не стало проблематичним, бо мова, звичаї, матеріальна культура більшості племінних колективів, які поступово визнавали над собою протекторат Рюриковичів мало відрізнялися між собою. Ба, більше. Католицькі монахи у XIII ст. нотували, що мова, поширена у землях Русі (в широкому розумінні), Польщі й Чехії — майже ідентична! Ймовірно, внаслідок такої термінологічної експансії місцеві самовизначення розмивалися і з часом зникали навіть з усного вжитку.

Можна сказати, що до XIII ст. «Руссю» називали практично всі землі, на престолах яких сиділи вихідці з династії Рюрика: від Новгороду на півночі — до Тмутаракані на півдні; від Галича на заході — до Володимира-на-Клязьмі на сході. За кілька поколінь етнічність «русь» перетворилася на політонім, відомий далеко за межами його затвердження. Для іноземців це поняття стало ключовим, мабуть, вони були знайомі з руссю не лише завдяки контактам із Рюриковичами, а й через зв'язки з групами купців-русів, які прибували до Європи іншими шляхами.

Зрозуміло, носіями «руського» ототожнення були насамперед члени князівських родин, наближені до них люди світські і, — особливо — церковні. У такому сенсі поняття «Руська земля»/«Русь» поширилося далеко за межі підконтрольних відгалуженням династії Рюриковичів земель — завдяки військовим й дипломатичним місіям, шлюбам, торговельним та шпигунським операціям, мандрівкам, прощам, міграційним процесам та ін. Лише до Польщі впродовж X-XIII ст. було видано 17 руських князівен, обопільних русько-угорських шлюбів за той самий час нараховують десять, жінки з Русі виходили заміж у Норвегію, Францію, Чехію, Половецький Степ, ставали володарками в Константинополі, німецьких імперських землях тощо. Фактично вони зберігали монополію на поширення цього поняття за кордоном, попри, ймовірно, існування й інших самоідентифікацій мешканців володінь Рюрика.

Саме внаслідок подібних тенденцій володіння, підконтрольні представникам династії Романовичів, після 1253 р. стали асоціюватися у Європі як «terra Russiae»/«Regnum Russiae»/«Russia Minor». Мабуть, остаточне закріплення на континенті цього терміну й повне перетворення його з політичного на етнічне означення зумовилося наприкінці 1253 р. коронацією Данила Романовича саме як короля Русі та збереженням цієї традиції за його наступників, особливо внука Юрія Львовича (1301-1308). На той момент «Русь» в широкому розумінні цього терміна виявилася поділена за наслідками монгольського нападу середини XIII ст. Частина володінь тепер увійшла до складу династії Чингізидів (зем-

лі Подніпров'я — до 1362 р., північно-східні землі Русі — до кінця XV ст.), частина зберігала номінальний суверенітет (Новгород, Смоленськ, королівство Русі та ін.), однак історичні шляхи розвитку тепер кардинально відрізнялися.

Західні околиці Русі поступово відходили під вплив Польського королівства та Великого князівства Литовського. Володарі цих держав зберегли поняття «Русь», ввівши його до адміністративно-територіальної реформи в першій третині XV ст. Поява Руського воєводства узаконила подальшу еволюцію терміну «Русь». Населення, яке мешкали у кордонах старого Королівства Русі, в тій чи іншій мірі іменувалося рутенами, русинами фактично до першої половини XX ст., поступово витісняючи цю ідентичність поняттям «українець».

Як же в цьому випадку тлумачити русинів, які мешкали поза кордонами держави Русь? Немає таємниці, що угорські, польські, чеські, німецькі джерела десь від X-XI ст. регулярно нотують у межах іноземних держав осіб, відомих на латині як Rutheni. Хто вони? Безумовно в цій короткій статті занадто складно буде навести всі аргументи, які спростовують проживання русі за Карпатами до X ст., про що пишуть у своїх нарисах представники «русинської історіографії». Відсилаю зацікавлених у цьому питанні хоча б до своїх останніх публікацій¹.

На прикладі Угорського королівства, Польщі, Чехії та інших сусідніх середньовічній Русі держав можна стверджувати про їх поступове заселення носіями поняття «русь» від X ст. унаслідок найрізноманітніших обставин, які годі перелічити. Ці поселенці були серед знаті і полонених, належали до оточення виданих заміж за кордон князівен, доньок вельмож, купців, членів дипломатичних

¹ Волощук М. М. Ruthenes in Regnum Hungariae (XI — перша половина XIV ст.): дискусії та пошуки / М. Волощук // Україно-угорські етюди / [відповід. редактор Л. Войтович]. — Львів : НАН України, Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича, 2010. — Вип. 1. — С. 142-163; Його ж. Проблеми та перспективи вивчення середньовічних міграційних рухів (на прикладі руських переселенців у королівстві Угорському XI-XIV ст.) / М. Волощук // Величина малих мовних, книжкових, культурних і історичних традицій. Збірник радова. Са Међународне научне конференције, одержане на Андrevљу од 20-21. априла 2012 године / [за здавача И. Ж. Секеруш]. — Нови Сад : Филозофски факултет, 2012. — С. 107-120; Його ж. Русские йобагионы на службе венгерских Арпадов и Анжу в XIII-XIV вв. / М. Волощук // Rossica antiqua. Исследования и материалы. — СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2012. — № 6. — С. 134-166; Його ж. Руські переселенці в Угорщині XII-XIV ст.: обов'язки та соціальне становище / М. Волощук // УІЖ. — 2012. — № 4. — С. 21-34 та ін.

делегацій. Йдеться, звісно, й про втікачів від кочівників, зокрема, татарів. Абсолютну більшість цих осіб за межами їхнього попереднього проживання іноземні канцелярії називали у зручний для себе спосіб — «русько». Не варто було шукати інших означень, щоб не заплутувати ведення діловодства чи історіописання.

Переселення у найближчі прикордонні терени виглядало вкрай зручним. Тут мешкало населення, яке, нагадаю, спілкувалося тією ж мовою, в господарському, релігійному (!), соціальному плані — це були практично ідентичні землі. Наприклад, мешканці сучасного українського Закарпаття вочевидь, від часу остаточного входження до складу Угорщини на початку XI ст., належали до того ж етногенотипу, що й мешканці історичної Галицької землі. Між ними майже не було принципових відмінностей, хоча як ті, так ті не вважалися «русько», але ста-

ли нею за обставин, на які особисто не мали впливу. Ніхто не знає, як себе називали переселенці, коли писар сусіднього з Галичиною комітату запитував їх про це. Імовірно, це могло звучати: «Я, Петро, син Івана, галичанин». Втім для іноземців — всі прийшли вважалися колишніми «підданими» Рюриковичів — носіїв поняття «Русь». Тому таких «русів», оселених в Угорщині і добре занотованих документами впродовж XI-XIV ст., налічується, за нашими підрахунками, близько 100 осіб. Поряд з тим існували десятки сіл, селищ і міст, заснованих руссю, про першопоселенців яких ми можемо лише здогадуватися, бо джерела про них «мовчать».

Інтенсивність поселенських рухів до Угорщини активізувалася з XV-XVI ст., втім, напевне, більшість мігрантів вберегла ідентичність «русь», забувши передісторію зміни місця проживання предків. Протікали й асиміляційні процеси, відбувалося змішування етносів, іменовані руссю втрачали зв'язок з прабабківщиною, що в XIX ст. призвело до дещо відмінного розуміння інтелігенцією українських земель та русинами за кордоном історичних процесів

доби Середньовіччя. Причин цього було чимало, але першою серед інших, мабуть, вважався слабкий рівень знань джерел та недостатня кількість дослідників міграційних рухів.

Дещо іншого характеру упродовж X-XIV ст. набувало проникнення поняття «Русь» до Польщі й Чехії. Певно, що сюди потрапляло незрівнянно більше носіїв цього терміну, головню з Волині, Смоленського, Турово-Пінського та інших князівств, втім, частота згадок про таких — незрівнянно менша в порівнянні з Угорщиною. Чому так? Адже, здавалося б, мало б бути все навпаки! Можна, звісно, говорити, про меншу кількість уцілілих польських і чеських документів, про відмінності в розвитку Угорського королівства та діловодства цієї держави й, очевидно, більшу потребу місцевих канцелярій наділяти поселенців чіткими предикатами, як от «Ruthenus» та ін. На ці та інші питання ще слід дати кваліфіковану відповідь, чим, власне, автор цих рядків займається останні кілька років. Попереду важкий шлях. Нам слід за можливості виявити всіх носіїв поняття «Русь», які мешкали в Німеччині, Італії, Болгарії, Польщі, Чехії, інших європейських країнах доби Середньовіччя. Лише так ми зможемо усвідомити вплив цих людей на розвиток сусідніх держав та династій, лише так ми зможемо усвідомити свою високу роль у розвитку європейської цивілізації загалом. Бо ж історію творять окремі люди...

м. Івано-Франківськ

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА — СИНЕРГЕТИЧНА СКЛАДОВА

ДО 25 РОКОВИН НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ

Процес становлення нації та держави в сучасній Україні потребує наукового опертя для мінімізації загроз від так званих «дитячих хворіб росту», якими з високою ймовірністю молоді демократії можуть у процесі свого становлення перехворіти. Звідси і велика потреба в науковому забезпеченні цього процесу, в його оснащенні сучасними методами аналізу і прогнозування. Сьогодні вже не викликає сумніву ідея єдності світу, спорідненості з усім живого і неживого, природного й людського, вселенського і мікроскопічного. Корінь такого світорозуміння був притаманний мислителям стародавньої України, Індії та Китаю. Сьогодні синергетика пропонує такі інструменти для становлення громадянського суспільства.

Серед великих наукових досягнень минулого століття два дивують нас своєю протилежною спрямованістю — це еволюційна теорія Ч.Дарвіна і феноменологічна термодинаміка. Перша обґрунтувала розвиток живої матерії від нижчих форм до вищих, тобто ускладнення організації в процесі еволюції. Друга передбачає дезорганізацію або ж руйнування наперед заданої структури в ізольованій системі під час її еволюції до стану рівноваги. Тобто еволюційна ідея ХІХ ст. виникла у вигляді двох протилежних форм — у вигляді теорії «створення структури» Ч.Дарвіна і теорії «руйнування структур», якою, по суті, є класична термодинаміка. Виникла проблема, як доповнити класичну термодинаміку відсутньою в ній теорією «створення структури». Ця проблема належить до числа фундаментальних проблем природничих наук, а виникнення структур є однією із найважливіших цілей наукового пізнання. Протягом кількох останніх десятиліть фізики, хіміки і біологи зуміли наблизитись до розуміння процесів формування структур у відкритих системах, тобто в системах, які обмінюються речовиною і енергією з середовищем, яке оточує. Відповідь на питання про причини і загальні закономірності самоорганізації міститься в термодинаміці незворотних процесів, або ж, як її більш прийнято називати, нерівноважній термодинаміці.

Величезною заслугою нерівноважної термодинаміки є усвідомлення того факту, що нерівноважність може бути причиною порядку. Таким чином, вперше вдалось перекинути мостик і встановити зв'язок між настільки протилежними властивостями. Виявилось,

що незворотні процеси у відкритих системах можуть приводити до виникнення нового типу динамічних станів матерії — дисипативних систем, що самоорганізуються. При цьому джерелом нововведень в системі, тобто джерелом структурної еволюції, є флуктуації, які «запускають» механізм нестійкості, який, у свою чергу, приводить до формування нової просторо-часової структури.

Виникнення дисипативних структур носить пороговий характер. Нерівноважна термодинаміка зв'язала пороговий характер з нестійкістю, звернувши увагу, що нова структура завше є результатом нестійкості і виникає із флуктуацій. Коротко говорять про «порядок через флуктуації». В докритичному режимі флуктуації будуть загасати. А в надкритичному режимі, тобто вище порога, флуктуації вже не розсмоктуються, а підсилюються і роблять новий режим, нову структуру, яка виникає вслід за нестійкістю.

З математичної точки зору нестійкість і пороговий характер самоорганізації пов'язані з нелінійністю рівнянь, що описують поведінку системи для випадків великих відхилень від рівноваги. Адже для лінійних рівнянь існує тільки один розв'язок, тобто один стаціонарний стан, а для нелінійних — кілька. Серед усіх стаціонарних станів фізичний зміст мають лише ті, які стійкі щодо флуктуацій. Таким чином, пороговий характер самоорганізації пов'язаний із переходом з одного стійкого стаціонарного стану в інший. Кінцевий стан може мати більш високий ступінь впорядкованості, оскільки макроскопічні системи володіють величезними структурними резервами.

Самоорганізація в системі пов'язана з формуванням структури більш складної, ніж початкова. Такий перехід супроводжується пониженням симетрії. Існує навіть образний вираз — «Порядок є порушення симетрії», тобто поява структури зразу ж знижує симетрію.

Вивчення загальних закономірностей процесів самоорганізації в системах різної природи займається нова дисципліна, яка за пропозицією Г.Хакена отримала назву «синергетика». Ця назва походить від грецького *synergetikos*, що означає сумісну, або кооперативну, дію. Вперше цей термін був введений, і саме в цьому сенсі, великим англійським фізіологом Шаррінгтоном близько ста літ тому в ході дослідження м'язових систем і керування ними з боку спинного мозку.

Синергетика — дуже молода наука. Вона охоплює фізику, хімію, біологію, соціологію, мовознавство, лінгвістику і шукає загальні аналогії і закономірності. Останнім часом її використовують навіть для аналізу суспільно-політичних процесів, пов'язаних із виборами.

Розглянемо, як з точки зору синергетики проектується деякі закономірності принципів самоорганізації відкритих систем на розвиток суспільних процесів в Україні, на прикладі і феномені Народного Руху України.

Україна, і сама в собі, і як частина цивілізації разом з нею перебуває в стані вибору подальшого напрямку розвитку, а точніше, — відшукує оптимальні способи здійснення того поступу. Але щоб не сталося так, як застерігав І.Франко, — якщо поступ не буде питомим для ще не визрілої нації, то щоб не влізло у вікно те, що викинемо за двері... Тут політикам треба бити у «десятку». Я маю на увазі те, про що говорять аналітики, що людство досягнуло переломної точки, точки «біфуркації», — своєрідного історичного перехрестя, коли багато чого стає можливим, а глобальні наслідки досягаються несильними, але точними діями в потрібному просторово-часовому локусі (місці — лат.).

Тут вважаю за доцільне, як фізик, привести таку паралель із вирощення досконалих кристалів. Щоб виріс монокристал, потрібно витримати цілу низку конкретних умов: це і наявність домінуючого центру кристалізації; і оптимальна швидкість росту; і чистота висхідного матеріалу; і відповідний градієнт температури і т.п. Якщо хоча б одна з умов не виконується, то буде полікристал (в кращому разі!). Ніби теж та сама речовина, але вже з іншими властивостями. Вже відсутня анізотропія — одна з основних виняткових властивостей кристалу.

Цей фізичний термін (точка біфуркації) перекочував із термодинаміки відкритих систем у теорію функціонування сучасної інформаційної сфери суспільства і використовується в технології впливу на масову свідомість. Можу нагадати побратимам, що одним із перших, ще восени 1989 року, коли відкривав рухівську конференцію у філармонії, я живив цей термін стосовно феномену становлення Руху і закономірностей та форм організації і розвитку суспільних формацій.

Приводжу цей виступ без купюр:

ЧОМУ І ЩО Є РУХ?

(Статтю виголошено автором на відкритті конференції Івано-Франківської крайової організації НРУ в жовтні 1989 року в приміщенні обласної філармонії і опубліковано у виданні Народного Руху України за перебудову «Ватра» у м. Вижниця Чернівецької області в №3 за лютий 1990 року)

«Заперечення Руху було і є свідченням політичної і філософської невіддаленості деяких керуючих ідеологів. Чому? По-перше, вони не розуміють (у кращому разі — не хочуть розуміти) об'єктивної мотивованості, спричиненості Руху як явища глибинного, зовнішньої визрілості внутрішніх соціальних процесів. По-друге, переломність сучасної ситуації — це прототип особливої точки, точки «біфуркації», коли суспільство, як відкрита соціальна система, яка флюктує, поставлене перед вибором переходу — чи в хаотичний стан, чи

в більш диференційований з вищим рівнем впорядкованості, тобто організації. Такі структури називаються дисипативними — такими, що для їх підтримання необхідно більше енергії, ніж для підтримання попередніх, більш простих структур.

Коли нерозуміння першого і другого можна пояснити філософською плиткістю думки, то другого — це ще й політична небезпека недооцінки переломного моменту, бо недооцінка окремих суспільних флуктуацій (а це різні соціальні сплески, страйки, напруженості, породжені національним, мовним питанням, інцидентами типу Тбілісі, Львова, Кишинева і ін.) може повести країну в бік хаосу. А старший брат хаосу — це «залізна» рука, відсутність демократії і пільма безгласності.

Але новітні філософські концепції на базі синергетичного підходу передбачають можливість спонтанного виникнення порядку і організації в результаті процесу самоорганізації. Система ніби сама себе рятує. І продуктом такого самозахисту, такого саморегулюючого процесу в надрах суспільства я бачу спонтанне народне бродіння, яке всією попередньою історією розвитку народів, їх віковим досвідом спрямоване у майбутню Доцільність. У нас в Україні цей процес оформився в Народний Рух України за перебудову. Важливим надалі є те, щоб спрямованість дії надбудовчих структур Руху резонували з потребами і вимогами широких мас. І закономірним бачиться і те, що біля витоків організуючого начала Руху було багато письменників, людей з надзвичайно розвиненою інтуїцією, совістю нації. Вони першими вловили, як чутливі індикатори суспільних процесів, відлуння об'єктивних, спричинених реаліями, суспільних бродінь.

Таким чином, Народний Рух України за перебудову — це не просто дань соціальній моді, це об'єктивний наслідок потужних глибинних процесів у надрах суспільства, який несе в собі потужний заряд захисної функції, якщо суспільство, як і людський організм, розглядати як саморегулюючу систему.

Які ще бачаться особливості цього новоствореного об'єднання найбільш активних, сміливих, свідомих громадян? Оскільки рухівці — найбільш активна частина політизованих мас України, то вони не хочуть по-старому віддавати своєї долі в руки будь-яких лідерів, навіть своїх. Історія так нас провчила, народи одержали такий урок, що його конче треба врахувати надалі. І лідерам Руху, в тому числі, а може, й насамперед.

Отже, керувати «рухом Руху» по-старому не можна, не дадуть свої ж люди. Треба шукати нові методи, виробляти їх спільно. Допомогти трохи в цьому може тільки історія, аналіз традицій і звичаїв минулого як свого народу, насамперед, так і загальнолюдсько-

го доробку. В своїй діяльності Рух повинен, і, гадаю, буде опиратись на вічне, розвивати те, що народ просіяв через своє вікове сито відбору, знову ставити людину в центр своїх устремлінь, програм. Тільки не «голу» людину, а людину з усіма її віковими зв'язками, традиціями моралі і совісті.

З вищесказаного напрошуються принаймні два висновки. Перший — надзвичайно висока вимогливість до тих осіб, які в цей переломний момент стану суспільства мають на нього, на маси певний вплив. Це ж стосується, зрозуміло, і претендентів у кандидати в народні депутати. Другий висновок, який можна і треба зробити, — щоб підтримувати пореформлене, оновлене суспільство майбутнього на вищому ступені організованості і функціонування, треба буде збільшити зусилля, інтелектуальний потенціал кожного. Це треба розуміти і передбачати. Нового нічого з нічого не буває. Ми повинні бути готові до того, що легше не буде. **Буде краще, але не легше!**

Особливістю в Україні, за твердженнями аналітиків, є те, що «стара система не знищена, вона лише відступила, збереглася у підсвідомості, звідки й впливає на поведінку людини. Старі стереотипи поведінки, старі настанови фактично діють, і за сприятливих умов, у трансформованому вигляді можуть активізуватися» і активізувались не раз дуже сильно. З подібними застереженнями я неодноразово виступав на Великій Раді та на кількох з'їздах Руху. В своїх виступах завше говорив про потребу створення структури, яка б займалась аналізом та прогнозуванням акцій Руху. З цим усі погодились і доручили створити такий центр Івану Зайцю. Але його «з'їла» Верховна Рада. І на цьому Інститут демократичних засад державності України (так я пропонував її назвати) завершив свою діяльність, так і не почавши її. Як доказ доцільності такої структури наведу кілька фрагментів зі своїх виступів та записів за 1996 р.:

«Я буду нести хрест свій і за вас. Я був тоді перший, у 89 році, я і тепер, на жаль, серед перших. Тих, кому вистраждана нами усіма держава наша стає мачухою, бо я не почуваю себе братом до тих, хто її репрезентує зараз. В переважній більшості — це оті вчорашні... Це дуже страшно, як вчорашні будують завтрашнє. Без духовного кореня, без поняття сутності такого доконче необхідного терміну-явища, як офіра; без моралі і дотримання хоча б елементарних норм етики.

Я жахнувся, коли кілька місяців тому до мене прийшло усвідомлення того, що наша вимріяна, вистраждана і виборена Українська держава стає, чи може стати, мені мачухою. Що я інакомислячий, що внутрішньо вже потенційний дисидент. Не до України, не до народу і краю, а до тих більшовицьких штампів-підходів, до поліцій-

ного порядку, до нерозуміння, небажання, мало того, відмови ставити в епіцентрі відносин Людину, особистість як основу державницької світобудови, відмови від прадавніх демократичних традицій нашого народу.

Якщо ці збережені, не трансформовані осколки минулого стануть (а вони вже стають) центрами кристалізації нових державницьких структур, то буде псевдо-Україна. Вона не буде відповідати глибинній сутності її духовного кореня, її інформаційного генотипу, її завдань у розвою земної цивілізації.

Європа чи Азія переможе в Україні?! Починає домінувати Азія. Цього, на жаль, не розуміють багато хто із наших «демократів». Декого з них тягне, а декого затягує, хоча від цього не легше, Азія — твориться передумова поліцейсько-диктаторської держави.»

На кожному кроці
азія гуде...
Дідусю, діду, —
ти ж бо був в УГА!
Я заздрю — європейцем хто гряде,
Як-то колись —
в Петлюри, чи в УПА.
Євразія нам в спадок — олія і вода
На вічній центрифугі
самоїдства...
Коли все стане
на крути своя?!
Коли Європа
в надрах душ
проснеться?
Коли себе
у відповідність приведем
До відтинку
цивілізованого
спектру?!
(14.01.1997)

Основна відмінність Першого Майдану від 89-90 років у тому, що тоді спрацювали потужні природні сили самоорганізації — постав Народний Рух України. А Майдану не дали самоорганізуватись у подальшу структуру. Тобто він сам самоорганізувався, але в подальший процес непрофесійно втруtilись, його згвалтували і порозтягали «зозуленята» по шматках — по своїх партійках.

Тобто спрацювало правило — завчасно думати про себе, коли не подбав про матір-Україну. Так звані польові командири і командирчики — ось біда Майдану.

Коли люди — члени певної організації, — дбають більше про себе і свою партію, Україна терпить, і уже вкотре! А здавалося, що

Час ніби йде...
І ми кудись ідем...?
Та загубились в череді імен
Нас випаса
то жид, а то москаль.
Занадто недолугі, чи байдужі,
Посіявши й пожавши самоїдство,
Чекаєм на обіцяний врожай!?
Де ж промінь завтра?
Поклади
себе прадавнього
В сьогоднішню споруду українства...
Трипільля, Русь, козацтво —
Хай гряде
В новій іпостасі,
перемоловши терня,
І новий тризуб,
чую,
пророста,
Пробивши жалом скверну —
Бо — весна!
Дорога ошляхетнення триває!!!

(15.04.07)

І все ж, будьмо оптимістами! Причому дієвими оптимістами! Адже час висуває потребу в людях, в яких сформований національний духовний стержень. Пам'ятаймо, що в переломні історичні моменти завжди виникають особливі напруги і протиріччя, які живляться соками самого життя. І, зрозуміло, що не «зозуленят» їх вирішувати. Вони прийдуть потім — пожинати плоди. А потрібні професійно підготовлені, моральні із широким горизонтом світосприймання, вільні від стереотипів та штамів з минулого люди.

«Муж праведний не той, котрий стверджує, що хоче бути правим, але той, у якого слова і діяння співпадають» — так наші пращури заповідали нам («Велесова книга» — дощечка 2).

Ми стикаємось на своєму шляху становлення нації і держави з тими проблемами, з якими вже неодноразово стикались інші народи в різні часи, коли переживали своє становлення. Оскільки закономірності розвитку відкритих систем подібні, то і рецепти як змінімізувати «дитячі хвороби» свого росту можна (і треба!) шукати в попередників і використовувати ефективно.

Згадаймо неперевершеного Фрідріха Ніцше, словами якого з його твору «Так сказав Заратустра» я хочу закінчувати: «Лихо! Настає час, коли людина вже не зможе пустити стріли своєї пристрасті вище й далі за людину, а тятива її лука розучиться бриніти!

Кажу вам: треба ще мати хаос у собі, щоб народити танцівну зірку. Кажу вам: *ви ще маєте хаос у собі.*»

Як поетично і пророче він сказав! Адже майже через сто років вийшла в світ книга Нобелівського лауреата І.Пригожина та І.Стенгерс «Порядок із хаосу. Новий діалог людини з природою». Але треба розуміти, що в синергетиці, в самоорганізаційних моделях потрібна *відмова на елементарному рівні від частини ступенів свободи*, — тільки за такої умови можна очікувати результату, тобто народження порядку, причому на вищому енергетичному і організаційному рівні, — що нам і потрібно. В проекції на політичні процеси така відмова — це все та ж старомодна, але вічно потрібна для нації, *офіра «мужів праведних»*.

На завершення хочу поінформувати, що існує думка про близькість, спорідненість самоорганізаційної картини світу (для якої притаманна збалансованість порядку та хаосу в світовій динаміці) до слов'янської ментальності.

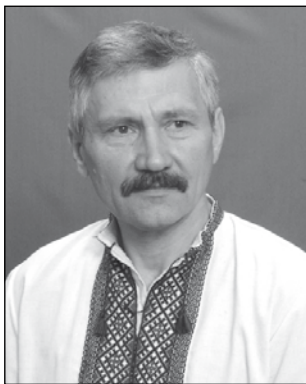
Згадаємо нашого Григорія Сковороду з його ідеєю *спорідненої праці*, яку можна розглядати як один із механізмів побудови здорового самоузгодженого суспільства. І ще одне — це, напевно отим «зозуленням», які через своє невігластво спішають реалізувати принцип Пітера — досягти, підняти у суспільстві так високо, аж на рівень своєї некомпетентності, Сковорода проголошує *принцип «Неоднакової всім рівності»*: «Менша посудина має менше, але тим однакова вона з більшою, що так само повна. Бо що є дурніше, як рівна рівність, яку дурні у світ ввести марно хочуть? Яке бо дурне те, що супротивне блаженній природі?..»

Коли після Першого Майдану, на жаль, на нашу думку, тодішня ситуація в Україні свідчила про катастрофічний дефіцит самоорганізаційної свободи в суспільстві, всередині більшості із функціонуючих партій, і в Народному Русі України, зокрема, то Майдан Гідності засвідчив високу самоорганізацію, потугу якої суспільство ще не до кінця використало. Тому слід очікувати (десь через два роки — адже частота громадянської активності наростає) нового самоорганізаційного сплеску, — не провели вчасно люстрацію, не відсунули від корита «сірих», — система проводить самоочищення, усуваючи все «супротивне блаженній природі» для досягнення нового дисипативного стану.

Никифорок Володимир Михайлович

Народився 21.08.1957 р. в Городенці — містечку на Івано-Франківщині. Закінчив музичну та середню школи, Львівський політехнічний інститут. Директор підприємства «Західукрекологія». Краєзнавець, поет, публіцист.

Автор поетичних збірок: «Літографії» (1991 р.), «Листокрил» (2007 р.), монографії «ОУН-УПА: дорога з ночі» (1992 р.), 10 брошур і буклетів. Редактор-упорядник альманаху «Вертеп» (1993 р.), пісенного збірника В. Парфенюка «У терновий вінок героям» (1994 р.).

Засновник літературно-краєзнавчого і мистецького альманаху «Ямгорів» (1989 р.). Засновник культурно-наукового товариства «Гердан» (2003 р.). У співавторстві видані книжки: «Старожитності Городенківщини» (1994 р.), «Городенка: перегук віків» (2004 р.), «Городенківщина — стежками століть» (2007 р.), «Костел Непорочного Зачаття Діви Марії» (2010 р.), «Церква Успення Пресвятої Богородиці у Городенці» (2012 р.), «Віків минулих твердь» (2014 р.) та серія фотолістівок. Опублікував понад 70 краєзнавчих розвідок, публіцистичних та історико-народознавчих статей.

Нагороджений ювілейною медаллю Товариства охорони пам'яток історії та культури, медаллю УКУ, медаллю та орденом Андрія Первозванного УАПЦ, відзнакою та грамотами УГКЦ, медаллю «Єрусалим» єврейської громади городенківчан в Ізраїлі. Лауреат краєзнавчої премії імені Івана Вагилевича (1994 р.), премії імені адмірала Я.Окуневського ВМФ України (2010 р.) та премії імені Леся Мартовича (2011 р.).

Співавтор герба міста Городенки та герба Городенківського району. Автор герба та ювілейної відзнаки с. Котиківки (Городенківщина).

Засновник газети «Три мости» (2005-2007 рр.). Президент ВІП-Ліги «Що? Де? Коли?» (2010-2014 рр.).

За його участю знято двосерійний фільм «Стежками Покуття» (УТ-1, 1993 р.), новорічну телемістерію «Танець дідів» (2011 р.) та краєзнавчий телефільм «Різдво у Жабокруках» (2012 р.). Звання «Почесний Громадянин міста Городенка» удостоєний у 2001 році. Коло зацікавлень — покутська кухня та народна медицина Покуття.

Великочий Володимир Степанович

Народився 1 березня 1968 року в м. Городенці Івано-Франківської області. Закінчив школу, Івано-Франківський педагогічний ін-

ститут імені Василя Стефаника, де отримав диплом учителя історії та суспільствознавства.

Доктор історичних наук, професор, директор Інституту туризму Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Член-кореспондент Академії туризму України, Почесний працівник туризму в Україні, відмінник освіти України, «Відомий науковець року 2010», «Почесний краєзнавець України» (2011), лауреат Івано-Франківської обласної премії імені Володимира Полека (2012). На-

укові інтереси: Українська революція 1917-1920 рр., історіографія історії України, історія пограниччя, давня історія Покуття.

Автор монографій: «Джерела до вивчення державного будівництва в ЗУНР» (2003), «Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 1914-1919 рр.» (2009).

Співавтор колективних монографій: «Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Ілюстрована історія» (2008); «Прикарпаття спадщина віків. Пам'ятки природи, історії, культури, етнографії. Історико-культурологічне видання» (2006); «Історико-етнографічний нарис Покуття» (2010); «Станиславів — Станіслав — Івано-Франківськ (до 350 річчя Івано-Франківська)» (2012).

Автор численних статей на історичну, краєзнавчу та туристичну тематику.

Карий Володимир Михайлович

Народився 25 вересня 1948 року в с. Кругів Олеського (нині Золочівського) району на Львівщині.

Навчався в Кругівській початковій, Колтівській восьмирічній школах. Дитячий потяг до книги визначив подальший життєвий шлях. Закінчив Львівський поліграфічний технікум, згодом здобув вищу освіту. Обіймав посаду директора Снятинської районної друкарні, з грудня 1996 року — директора ЗАТ «Видавничо-друкарська фірма «ПрутПринт».

Пристрасним його захопленням є не лише книгознавство, а й краєзнавство.

Володимир Карий — член Національної спілки журналістів України (2006), член Національної спілки краєзнавців (2007), видавничий

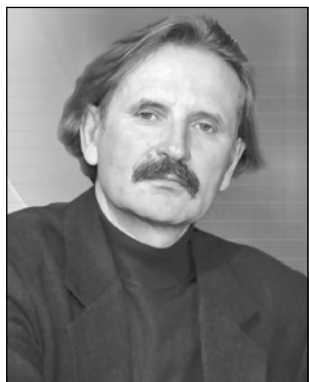
редактор журналу «Снятин», член редколегій альманахів «Покуття» і «Ямгорів».

Заступник голови районного і голова Снятинського міського осередку Товариства «Просвіта», голова Творчого клубу ім. Марка Черемшини. За видавничо-просвітницькі справи удостоєний звань лауреатів літературно-просвітницької премії імені Марійки Підгірянки (1995), літературно-мистецької — імені Марка Черемшини (2000), нагороджений медаллю «Будівничий України», Срібною Ювілейною медаллю з нагоди 2000-ліття Різдва Христового.

За заслуги з пропаганди історії національного флоту став лауреатом премії імені адмірала Ярослава Окуневського (2008), нагороджений Знаком «За заслуги перед ВМС ЗС України» (2005), пам'ятною відзнакою «90 років Прапора ВМС ЗС України» (2008), Пам'ятним знаком «За сприяння Військово-Морським Силам України» (2010), Пам'ятним знаком «За заслуги перед Покуттям» (2011). Йому вручено Ювілейну відзнаку «15 років Незалежності». У грудні 2012 року призначений директором Музею культури і книги Покуття. Долучився до процесу створення музею, його облаштування та наповнення експозиційними матеріалами.

Лесів Василь Петрович

Народився 12 липня 1949 року в с. Колінці Тлумацького району Івано-Франківської області. Навчання в професійно-технічному училищі, служба в армії, робота в газетах «Дністровська зірка» та «Агро», студювання журналістики у Львівському держуніверситеті імені Івана Франка, робота в редакції обласного телебачення «Галичина». Член національних Спілок письменників і журналістів. Заслужений працівник культури України.

Василь Лесів має певний творчий доробок у галузях краєзнавства і народознавства. З його ініціативи та безпосередньої участі у місті Тлумачі 1978 року створено районний музей народної творчості та етнографії, який діє досі.

З-під його пера вийшли поетичні збірки «Пастух вітрів» (1998), «Непрочитані сліди» (2003), народознавча книга прози «Столике сонце» (2000), народознавча абетка для дітей «Скарбівня» (2000). Телевізійний набуток визначають авторські програми «Навзаєм» та «Вічне древо». Серед робіт-телемістерій — телестрічки «Б'ють копита об поріг» (1995), «Смутен ангел у дорозі» — вертепне дійство (1996), «Плачі невиди-

мі» — історико-етнічна драма (2003), у 2008-2010 роках — «У дзеркалі небес» і «Танець дідів».

Ще один творчий зріз Василя Лесіва — фотографічна діяльність у царині краєзнавства та народознавства. Відбув обласні виставки «Будні та поза ними» (80 фотографій, 2009), «Пістинська маланка» (56 світлин, 2011). Широке визнання мала фотовиставка «Жінка: многосутність душі». Свого видавця чекає фотоальбом Василя Лесіва «Отчина: покутські колорити краю». А ще народознавчі календарі — 2011 р. — «Покуття: свята, обряди, звичаї», 2012 р. — «Календар Придністров'я: покутський самовияв, іменний літопис».

Лучицький Роман Мирославович

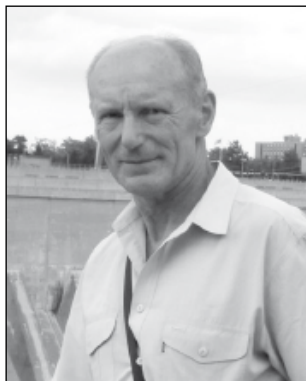
Народився 25 липня 1952 року в с. Серафинцях на Городенківщині Івано-Франківської області у сім'ї педагогів, людей з діяльною громадянською позицією. Мати в районі відродила і очолювала осередок Союзу українок. Дід по лінії батька завідував читальнею в Серафинцях, потерпів 1930 року під час пацифікації на Покутті, про що зберігся документ у книзі, виданій ОНУ в 1938 році «На вічну ганьбу Польщі». Дід по мамі був січовим стрільцем, рятуючись від переслідувань, мусив втікати углиб Польщі, і лише так вижив.

Роман Лучицький — доцент кафедри загальної і прикладної фізики Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, один із засновників Товариства української мови імені Т.Шевченка «Просвіта» (був членом обласної Ради) і Народного Руху України (заступник голови Крайової ради та співголова в перші роки становлення організації) на Івано-Франківщині. Видав самостійно та у співавторстві 13 книг (три з них — із грифом Міносвіти і науки України).

Попри вищі школи, а закінчив Чернівецький університет, фізичний факультет, кандидат фізико-математичних наук, має другу економічну освіту, — здобув найголовнішу, родинну: щоб учти, треба стати Вчителем. І він ним став.

Приймак Володимир Іванович

Народився 1 січня 1955 р. в селі Вільхівцях Городенківського району. Закінчив факультет журналістики Львівського університету імені І.Франка. Працював у Городенківській районній газеті

ті. У вересні 1990 року на сесії районної ради призначений головним редактором першого демократичного видання — газети «Край», яка стала провісником національного відродження і символом демократичної преси. У 1994 році за проявлену громадянську позицію у відстоюванні світлої пам'яті поета, в'язня совісті Василя Стуса, з посади редактора був звільнений.

З травня 2008 року працює в Івано-Франківській обласній державній телерадіокомпанії, з листопада 2009 р. — головним редактором, з січня 2013 — генеральним директором.

Володимир Приймак — член Національної спілки журналістів України (1986 р.), лауреат премії Національної спілки журналістів України «Золоте перо» (1992 р.), лауреат Всеукраїнського фестивалю телерадіопрограм «Калинові острови» (2008 р.), лауреат обласної журналістської премії імені Богдана Бойка (2009 р.), премії імені Леся Мартовича (2012 р.), Заслужений журналіст України (2010 р.). Автор книг журналістських новел «Сліди на росі» (2004 р.), мемуаристики — «Апостоли правди» (літературний портрет військового льотчика, багатолітнього дисидента, в'язня радянських концтаборів, народного депутата України першого демократичного скликання Богдана Ребрика) (2012 р.).

Якимович Богдан Зіновійович

Народився 29 січня 1952 р. у селі Серафинцях Городенківського району Івано-Франківської області. Професор кафедри історичного краєзнавства Львівського національного університету ім. Івана Франка, провідний науковий співробітник Наукового центру Академії сухопутних військ ім. Гетьмана Петра Сагайдачного. Кандидат історичних наук (1994), старший науковий співробітник (1996), доцент (1999), доктор історичних наук (2008), професор (2012). Заслужений працівник культури України (2006).

Від 1986 р. навчався і працював науково в Інституті суспільних наук АН УРСР (тепер — Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України) під керівництвом Ярослава Ісаєвича, за сумісництвом — доцентом Львівського державного інституту фізичної культури. У 1998–2007 рр. — директор Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. Івана Франка, доцент

кафедри новітньої історії України історичного факультету ЛНУ ім. Івана Франка. Голова Львівського обласного відділення Товариства зв'язків з українцями за межами України (Товариство «Україна — Світ») від 1990 р., заступник голови Конгресу української інтелігенції Львівщини (від 1995 р.), а також заступник голови Львівського обласного об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т.Шевченка (2000 — 2004), заступник голови Міжнародної асоціації франкознавців.

Богдан Якимович опублікував понад 400 наукових і науково-популярних праць.

Автор монографій: «Книга. Просвіта. Нація: Видавнича діяльність Івана Франка у 70 — 80 роках ХІХ ст.» (1996); «Збройні сили України: Нарис історії» (1996), «Іван Франко як книгознавець і видавець: книгознавчі та джерелознавчі аспекти» (2006), понад 15 брошур. Співавтор монографій та навчальних підручників. Співредактор літературно-краєзнавчого і мистецького альманаху «Ямгорів» (1989-1995).

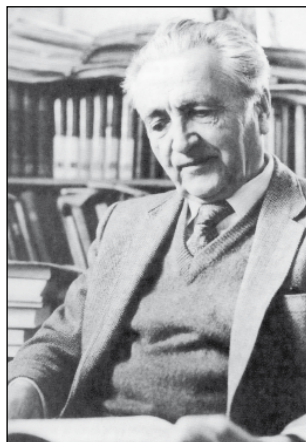
Михайло Григорович Марунчак (4.10.1914 — 24.11.2004)

4 жовтня 2014 року минуло сто років з дня народження видатного земляка, покутянина, редактора історично-мемуарного збірника «Городенщина» Михайла Марунчака.

Доктор Михайло Марунчак був дійсним членом Української Вільної Академії Наук (УВАН), Наукового Товариства імені Тараса Шевченка та Об'єднання письменників «Слово» в Канаді, головою історичної секції УВАН, співзасновником Інституту Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі, професором УКУ в Римі, очолював Лігу українських політв'язнів, Краєву Раду Українських організацій «За патріархальний устрій УК церкви в Канаді».

Опублікував більше 400 праць, видав понад 20 книг.

З 1993 по 2004 рік був меценатом і почесним редактором альманаху «Ямгорів».

МЕЦЕЖАМИ АЛЬМАНАХУ

Редакція літературно-краєзнавчого і мистецького альманаху «Ямгорів» щиро вдячна Івано-Франківській обласній державній адміністрації, обласній раді, директору Філії «Перспектив» ПрАТ «Зернопродукт МХП» **Павлові Потомському**, колегам **Олександрові Агєєву**, **Зеновію Горбачевському**, **Василеві Мельничуку**, першому заступнику міського голови Івано-Франківська **Зіновію Фітелю** за сприяння у виданні часопису.

ЯМГОРІВ

Літературно-краєзнавчий і мистецький альманах
Городенка, 2014

yamboriv

Almanach: Regional Studies, Literature
Horodenka, 2014

Шановні читачі!

Свої дописи, матеріали, зауваження та пропозиції просимо
передавати чи надсилати на адресу:

Володимирові Никифоруку
вул. 1 Листопада, 2
м. Городенка
Івано-Франківської області
78100 Україна
тел. 03430 / 2 36 28
моб. 099 914 53 89
ел.пошта: ChrystynaGor@mail.ru

Видавничий редактор *Володимир Карий*
Комп'ютерне складання і верстання *Оксани Микицей*

Здано до складання 10.07.2014. Підп. до друку 27.10.2014. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Офсетний друк. Ум. друк. арк. 18,60. Тираж 500 прим. Зам. 7243.
Ціна за домовленістю.

Віддруковано: Друкарня «Місто НВ»
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Незалежності, 53.

